

SZEGED

1998. március

A város folyóirata

Harcra dall

Rajta vicsérek a harcba gyémánt!
Híad a hadikombóta jelszava. már,
Ott tizedeltek is őscsék Diadalmi
"Düss" neve s ünnepe vár.
Féltadók óta, harajók as írték
A harcra szabara nevelt magyarok,
{Nem remegés stóha, kardot emelni
A hadban düstös kőköpőre károl.

+
Nosza ti is legyetek ma "Düss",
Ősapátok igaz de kőros fiait.
Meyne ravanyánok a mőrsaraktól
Akármely örsönüssön rajorait.
Vágyjátok öljetek is sok ezert
Le pokolra hasznison erős karotok,
{Mindegy ücsőre hadátok Juhogafson
A kőba is fene feyyveretek!

Osztróvszky József

Tartalom

1848/49 EMLÉKEZETE

- 3 Borsos Miklós: Föltámadott a teger
4 Petőfi Sándor: 15-dik március 1848
6 A forradalom és szabadságharc szegedi kronológiája
8 „Míg Szeged áll, addig van haza...” (Az 1848-49. évi forradalom és szabadságharc dokumentumai a Csongrád Megyei Levéltárban) – *G. Tóth Ilona*
16 „Szegednek népe...” (Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc dokumentumai a Somogyi-könyvtárban) – *Lovászi Józsefné*
38 „Szívük legtisztább sugallata szerint” (Fejezetek a Csanádi Egyházmegye 1848-49-es történetéből) – *Varsányi Péter István*
44 „Ideje van szólni a nemzeti nevelésről” (Somogyi Károly a szabadságharcban) – *Péter László*
47 Egy csendes forradalmár (Somogyi Károly és az 1848-49-es magyar forradalom) – *Nagy Erzsébet*
50 Szerepek a haza dicső és véres színjátékában (Szegedi színészek a szabadságharc idején) – *Sándor János*
58 „Örökké emlékezetünkben maradnak” (Szegedi negyvennyolcasok az amerikai polgárháborúban) – *Kórász Mária*
64 Március szoborarcai (Kossuth, Petőfi és Széchenyi-szobrok Szegeden és környékén) – *Tóth Attila*
68 Szobrot Osztróvszky Józsefnek! (Adósságtörlesztés tíz tételben) – *Ruszoly József*
70 „Egyedülálló és megrendítő kiállítás volt” (Az aradi 1848-49-es ereklyegyűjtemény Szegeden, 1992-ben) – *Nagy Ádám*
74 „Ez itt nem virágzó rét, hanem temető” (Gondolatok az 48-49-es szabadságharc dél-alföldi tájain barangolva) – *Csizmazia György*
78 „...kelj magyar nép mentsd meg szép hazádat” (Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulóján rendezendő szegedi ünnepségek forgatókönyve – Szerkesztő-rendező: *Sándor János*)
86 Nemzeti ünnep – *Kaján Tibor* karikatúrái a *Rajzolok, tehát vagyok* című kötetből
87 Mi magyarok Európában (Egy gimnazista töprengései) – *Kárpáti Zsuzsa*

SZEGEDÉRT ALAPÍTVÁNY 91

92

Szabados János: Tisza

92 Juhász Gyula: A Tisza

94 Tíz év felé... - Kardos Kálmán

95 „A tudomány az igazság birodalma” (Az idei fődíjas:
Venetianer Pál) - Tandí Lajos98 „Az erős egyetemnek óriási szerepe van” (A tudományos
kuratórium díjazottja: Bor Zsolt) - Sulyok Erzsébet100 „Színész lettem, a lélek régésze” (A művészeti kuratórium
díjazottja: Király Levente) - Sándor János102 „Az ÉLET fölé ugyan mi íródhat?” (A társadalmi-állampolgári
kuratórium díjazottja: Ónody Sarolta) - Becsei Péter

TERMÉSZET 104

Bakancsban a felhők fölött (Nepáli útinapló - 3. rész)
- Kovács Balázs

FOLYTATÁSOKBAN 109

Teremtő Joó Istvánék Emlékező Könyve (15. rész - vége)
- Tóth Béla

A címlapon **Tóth Molnár Ferenc: Klapka tábornok;**
a borító 2. oldalán A forradalom és szabadságharc
szegedi emlékei - **Osztrovszky József: Harci dall,**
a Somogyi-könyvtár gyűjteményéből;

3. oldalán **Fekete-fehér - Plohn József: Negyvennyolcas
honvédportrék;** 4. oldalán **Festett pantheon -
Vastagh György: Osztrovszky József**

E lapszám megjelenését támogatta

a Szegedért Alapítvány

és a

Nemzeti Kulturális Alap

SZEGED

a város folyóirata

Megjelenik havonta

Főszerkesztő: Tandí Lajos

Szerkesztőbizottság: Apró Ferenc, Csizmazia György,

Darvasi László, Gyémánt Iván, Lengyel András,

Koczor György, Sándor János, Szuromi Pál, Zombori István

Kiadja a Somogyi-könyvtár,

6720 Szeged, Dóm tér 1-4. Tel.: 322-322. Fax: 321-921.

Felelős kiadó: Gyuris György

Készült a Typo-System nyomdájában

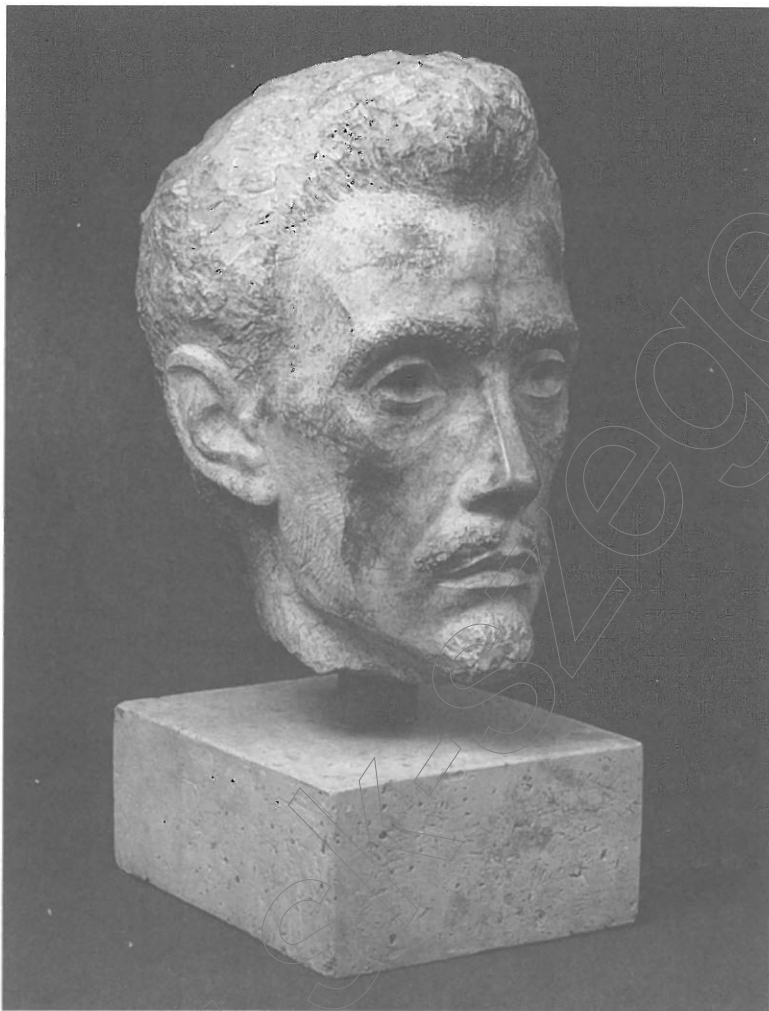
Felelős vezető: Kinyik Erika

ISSN 0239-1384

Ára 200 Ft

Borsos Miklós: Feltámadott a tenger

Kalmár Márton: Petőfi

Petőfi Sándor

15-dik március, 1848

Magyar történet-műzsája,
Vésőd soká nyugodott,
Vedd föl azt s örök tábládra
Vésd föl ezt a nagy napot!

Nagyapáink és apáink,
Míg egy század elhaladt,
Nem tevének annyit, mint mink
Huszonnégy óra alatt.

Csattogjatok, csattogjatok,
Gondolataink szárnyai,
Nem vagytok már többé rabok,
Szét szabad már szállani.

Szálljatok szét a hazában,
Melyet eddig láncotok
Égető karikájában
Kínosan sirattatok.

Szabad sajtó! ... már ezentúl
Nem féltelek, nemzetem,
Szívedben a vér megindul,
S élet a félholt tetem.

Ott áll majd a krónikában
Neved, pesti ifjúság,
A hon a halálórában
Benned lelte orvosát.

Míg az országgyűlés ott fenn,
Mint szokása régóta,
Csak beszélt nagy sikeretlen:
Itt megkondukt az óra!

Tettre, ifjak, tette végre,
Verjük le a lakatot,
Mit sajtónkra, e szentségre,
Istentelen kéz rakott.

És ha jó a zsoldos ellen,
Majd bevárjuk, mit teszen;
Inkább szurony a szívekben,
Mint bilincs a kezeken!

Föl a szabadság nevében,
Pestnek elszánt ifjai!... –
S lelkesülés szent dühében
Rohantunk hódítani.

És ki állott volna ellen?
Ezren és ezren valánk,
S minden arcon, minden szemben
Rettenetes volt a láng.

Egy kiáltás, egy mennydörgés
Volt az ezrek hangja,
Odatört a sajtóhoz és
Zárját lepattantotta.

Nem elég ... most föl Budára,
Ott egy író fogva van,
Mert nemzetének javára
Célozott munkáiban.

S fölmenénk az ős Budába,
Fölrepültünk, mint sasok,
Terhünköt a vén hegy lába
Majdnem összeroskadott.

A rab író oly örömmel
S diadallal hoztuk el,
Aminöt ez az öreg hely
Mátyás alatt ünnepelt! –

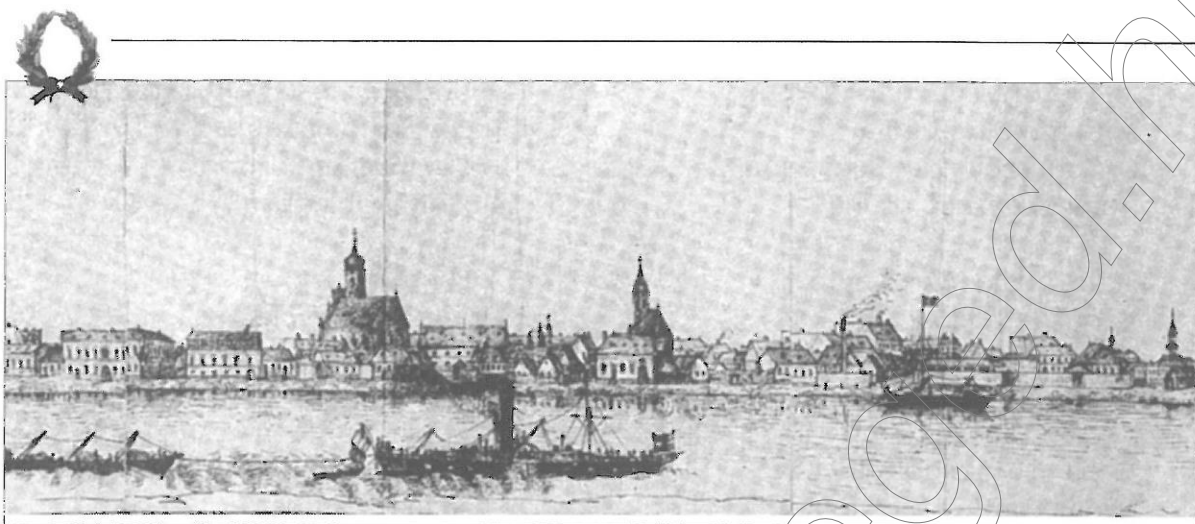
Magyar történet múzsája,
Vésd ezeket kövedre,
Az utóvilág tudtára
Ottan álljon örökre.

S te, szívem, ha hozzád férne,
Hogy kevély légy, lehetnél!
E hős ifjúság vezére
Voltam e nagy tetteknél.

Egy ilyen nap vezérsége,
S díjazva van az élet...
Napoleon dicsősége,
Teveled sem cserélek!

Pest, 1848. március 16.

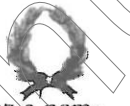
175 éve, 1823. január 1-jén született Petőfi Sándor, a magyar líra világviszonylatban is kiemelkedő képviselője, a magyarság egyik legfényesebb időszakának, az 1848-49-es forradalom és szabadságharcnak egyik meghatározó egénysége. Életének utolsó másfél éve összeforrott az egymásra torlódó eseményekkel. Halála és a szabadságharc bukása is parallel. Jövőre emlékezünk arra, hogy 150 éve, július utolsó napján, a Segesvár melletti fehéregyházi csatában eltűnik. Ezt tudjuk ma halála napjának. Nemsokára elvész a szabadság is. A Szeged másfél éven át, havonta egy-egy Petőfi-verset közöl. Valamennyi éppen 150 esztendeje született. Érzékeltetve Petőfi érzékenységét, költői nagyságát és jegyezve az események alakulásának szubjektív krónikáját. Joggal írhatta róla Hatvany Lajos: „Ennek az isteni gyermekembernek forradalom volt az érzése, az érzéke, a látása, a hallása, az öröme, a bánata, a szeretete, a gyűlölete, a szenvedélye, a lelkesedése, a csüggedése, az önbizalma, a magasztalása, az ócsárlása – s még a magyarán jól odaszózott káromkodása is. Forradalom volt – a ríme, a mértéke, a kötött vagy kötetlen, minden egyes sora a forradalom, a magyar társadalmat megváltó forradalom...”

A forradalom és szabadságharc szegedi kronológiája

1848.

- márc. 17.** A pesti gőzhajó utasai híreket hoznak a pesti forradalomról; megérkezik a városba a két országgyűlési követ beszámolója az országgyűlés márc. 14-15-i üléséről, levelüket az összegyűlt ünneplő tömegnek felolvassák.
- márc. 18.** A tanács engedélyezi népgyűlés tartását, amelyen felolvassák a 12 pontot, Kossuth Lajoshoz üdvözlő iratot fogalmaznak meg, határozatot hoznak arról, hogy a városi tanács és a községválasztmány üléseit nyilvánosan tartsa, a követjelentéseket és az országos ügyeket népgyűlésen is tárgyalják meg. 24 tagú bizottságot választanak Tary Pál elnökletével a pesti Közcsendi Bizottmány mintájára.
- márc. 22.** Népgyűlést tartanak, amelyen bejelentik a helytartótanács rendeletét a cenzúra eltörléséről.
- márc. 26.** Népgyűlésen ismertetik a készülő törvényjavaslatokat.
- márc. 31.** Népgyűlést tartanak, amelyen a kormánytól a szervezendő nemzetőrség számára 2 ezer puskát, 200 karabélyt, 200 kardot, 400 pisztolyt kérnek.
- ápr. 4.** népgyűlésen üdvözlő iratot küldenek Deák Ferenchez, Wesselényi Miklóshoz és Klauzál Gáborhoz.
- ápr. 24.** Népgyűlésen megválasztják a képviselőházi választásokon választásra jogosult polgárok összeírására alakított bizottságot; az ideiglenes nemzetőrség ezredesévé megválasztják Korda Jánost, alezredessé Osztróvszky Józsefet, őrnaggyá Bába Antalt.
- máj. 16.** 185 tagú városi képviselőtestületet választanak, Vadász Manó a polgármester, Tóth Mihály a főbíró.
- máj. 21.** Osztróvszky József és Rengey Ferdinánd vezetésével megindul a toborzás a 3. honvéd zászlóalj számára, amelynek vezetője jún.-tól Damjanich János.
- máj. 30.** 350 önkéntes honvéd esküt tesz a felsővárosi templom előtt.
- jún. 13.** 25 tagú állandó hadi bizottmányt hoznak létre Vadász Manó polgármester elnökletével.
- jún. 18.** Az első népképvisleti választáson az I. választó-
- kerületben (Belváros, Felsőváros, felső tanyák) Kossuth Lajost, a II. kerületben (Rókus, Alsóváros, alsó tanyák) Klauzál Gábort választják követnek, de mivel Kossuthot Pesten, Klauzált pedig a Csongrád megyei választókerületben már előzőleg megválasztották, így azok a szegedi képviselőseget nem fogadhatják el.
- júl. 1.** A bács-bánsági hadak élére kinevezett báró Bechtold Fülöp altábornagy megérkezik Szegedre.
- júl. 2.** A népképviseleti választások megismétlésekor az I. kerületben Osztróvszky Józsefet, a II-ban Rengey Ferdinándot választják képviselőnek.
- júl. 10.** Vukovics Sebő királyi biztos Szegedre érkezik. – A közgyűlés határozatot hoz a felsővárosi zárdában katonai kórház létesítéséről.
- júl. 13.** Bechtold altábornagy elindul a délvidéki táborba.
- júl. 14.** A 3. honvéd zászlóalj átesik a tűzkeresztségen Szenttamás sikertelen ostrománál.
- júl. 24.** A közgyűlés elrendeli a város nagy kaszárnya épületének kórházzá alakítását.
- aug. 1.** A közgyűlés utasítja a várparancsokat, hogy a vár kapuit a fekete-sárga színek helyett nemzeti színűre festesse, s a kétfejű sasokat távolítsa el.
- aug. 9.** Mészáros Lázár hadügyminiszter Szegeden.
- aug. 13.** A Délvidékre küldött erdélyi 2. román határőrszázlóját Szegedről Temesvár felé szökkik, a városban nagy riadalom tör ki. – A közgyűlés elhatározza, hogy a gimnázium épületében és a piarista tanárok lakóházában is kórház üzemeljen.
- szept. 17.** A közgyűlés toborzást rendelt el az itt felállítandó 33. honvéd zászlóalj számára.
- szept. 28.** A városi közgyűlés kihirdeti a népfelkelést.
- szept.** A kormány aug.-i rendelete alapján megszervezett szegedi önkéntes mozgó csapat 242 fővel a Görgey Artúr parancsnoksága alá tartozó Tiszán inneni mozgó nemzetőrség I. zászlóaljához csatlakozik Szolnokon.
- okt. 4.** Kossuth Lajos Szegedre látogat. Szabadnak nyil-

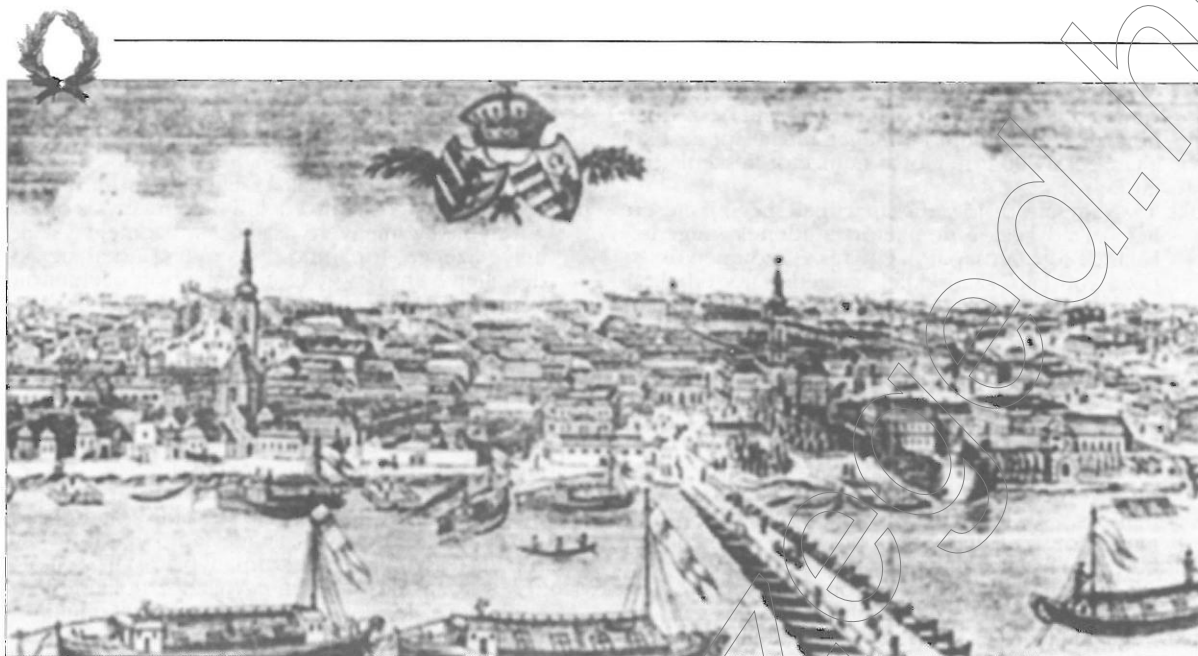
- vánítja a várban őrzött olasz foglyokat, beszédben üdvözlő az öt ünneplő tömeget, megállapodást köt a tanáccsal 500 főnyi lovas nemzetőr készenlében tartásáról.
- okt. 15. Nagysándor József csapatainak megerősítésére hat század gyalog nemzetőrt küldenek szegedről Kikinda felé. A csapatok egy része Szőregen összehívják az ott lakó szerbekkel. Szegeden a szerbek támadásától való félelemben pánik tör ki, megrohanják a városban lakó szerbeket, üzleteiket kifosztják, rátámadnak a városi fegyver- és lőportárra. A halottak és sebesültek száma 60.
- okt. 16. A tanács fegyveres nemzetőröket rendel a szerb lakosok házaikhoz, felszólít az elrabolt fegyverek és vagyontárgyak visszaszolgáltatására.
- okt. 17. A tanácsban felolvassák az Országos Honvédelmi Bizottmány rendeletét, amelyben bűnbocsánatban részesíti Rózsa Sándort, aki júl.-ban fordult a tanácshoz azzal, hogy bűnbocsánat esetén 200 emberével a haza védelmében részt vesz.
- okt. 26. A tanács kihirdeti az ostromállapotot, s rögtönítélő bíraskodást vezet be.
- okt. vége 500 lovas és kilenc gyalogszázad indul el a kikindai és verseci tábor felé.
- okt. Kólera pusztít a városban, áldozatainak száma 200–300 fő.
- nov. 6. A közgyűlés Rengy Ferdinánd népfelkelési

- kormánybiztos javaslatára határozatot hoz a nemzetőrségnek katonai fegyelem alá vételéről.
- nov. 7. Damjanich János lagersdorfi győzelmében jelentős szerepet játszanak a szegedi nemzetőrök.
- nov. 10. Az Országos Honvédelmi Bizottmány az országot nyolc hadmegyére osztja, a 4. hadmegye székhelye Szeged, főparancsnoka Csuha Antal alezredes, illetve ennek egy hónappal későbbi lemondása után gr. Hadik Gusztáv.
- nov. 17. A nemzetőrség őrnagyául kinevezik Földváry Sándort.
- dec. eleje A város 400 golyójának Aradra való átküldését kezdeményezi Egressy Gábor népfelkelési kormánybiztos és Hadik Gusztáv. Ezt azonban megakadályozza Korda János, aki a vita következtében lemond nemzetőr parancsnoki tisztéről.
- dec. 7. A közgyűlés kéri a kormánytól Egressy kormánybiztosí hivatalából való visszahívását. Korda a közgyűlés kérésére visszavonja lemondását.
- dec. 14. Egressyt felmentik kormánybiztosí tiszte alól.
- dec. 17. A közgyűlés minden egyházhoz polgári biztosokat nevez ki, akik felügyelik a lelkeszek működését.
- dec. 22. A közgyűlés határoz a Kossuth december közepi rendeletében szereplő gerillacsapat megalakításáról. A csapat vezetőjévé Földvári Sándort nevezi ki.

1849.

- jan. 1. Megjelenik az első szegedi hírlap, a Tiszavidéki Újság, szerkesztője és kiadója Molnár Pál főjegyző. A lap 1849. ápr.-ig áll fenn.
- jan. 9. Kossuth Debrecenből levelet intéz a tanácshoz, amelyben bejelenti a Délvidék katonai kiürítését, s a várost katonai helytállásra szólítja fel.
- jan. 25. Vécsey Károly térparancsnok minden polgári és katonai hatóságot a sereg főparancsnoksága alá helyez.
- febr. 10. A szerb csapatok bevonulnak Szőregre és Gyálára, a polgármester jelentést tesz erről Kossuthnak.
- febr. 11. A szerbek elfoglalják Újszegedet, s Szeged ágyúzásába kezdenek. A nemzetőrök a zajló Tisza jégtábláin átugrálva kiűzik a szerbeket Újszegedről.
- febr. 12. Kossuth a Kiskunság, Pest, Csongrád és Bács megyék teljhatalmú kormánybiztosává nevezi ki gr. Batthyány Kázmért, segédbiztosá Osztróvszky József.
- febr. 13. Kossuth válaszul a polgármester febr. 10-i levelére, értesíti a várost, hogy Damjanich János tábornokot csapataival a város megsegítésére utasította. – Gr. Hadik Gusztáv vezetésével a szegedi nemzetőrök visszafoglalják Szőregot.
- márc. 15. A Mars-mezőn ünnepélyesen megemlékeznek a forradalom egyéves évfordulójáról. – A déli hadsereg-új parancsnoka, Perczel Mór tábornok Szegedre érkezik.
- márc. 22. Perczel Mór csapataival visszafoglalja a szerbektől Szentivánt.
- márc. 26. Perczel Mór csapatai visszafoglalják Gyálát.
- ápr. 3. Perczel csapataival beveszi Szenttamást. A csatában jelentős szerepet játszanak a szegedi önkéntes nemzetőrök Földváry Sándor őrnagy parancsnoksága alatt.
- ápr. 23. A közgyűlés újabb újoncozást rendel el.
- ápr. 29. Népgyűlést tartanak a Mars-mezőn, amelyen ünnepélyesen kihirdetik a Függetlenségi Nyilatkozatot. Kossuthhoz üdvözlő iratot juttatnak el.
- ápr. A közgyűlés Földváry Sándort a város díszpolgárává választja.
- máj. 2. Megindul a Szegedi Hírlap c. hetilap, tulajdonosa és kiadója Tóth Mihály főbíró, felelős szerkesztői Havi Mihály és Szabó Mihály. A lap júl. végéig jelenik meg.

- máj. 12. Kossuth levélben köszöni meg a város üdvözlő iratát.
- máj. 20. A nagysallói győzelem tiszteletére istentisztelet tartanak, a boltok egész nap zárva vannak.
- máj. 22. Buda visszavételének ünneplése, este tűzijáték a Tisza-parton.
- máj. Osztróvszky József felhívására betegápoló nőegylet alakul a városban.
- jún. 17. Az ápr.-ban elrendelt újoncozás eredményeképpen megalakult 104. honvédszászlóalj zászlószentelési ünnepét tartja.
- jún. 29. A haditanáccsal kibővített minisztertanács arról határoz, hogy az összes magyar haderőt Szeged környékén, a Tisza–Maros-szögben kell összevonni.
- június vége után Kolerajárvány Szegeden, az áldozatok száma 800–900 fő.
- júl. 11. Kossuth Lajos megérkezik Szegedre, a Kárász-ház erkélyéről beszédet intéz a tömeghez.
- júl. 14. Kossuth Lajos és Nicolae Balcescu tárgyalásai nyomán sor kerül a Békélési Tervezet aláírására.
- júl. 21. A város székhelyének közgyűlési termében ül össze a képviselőház, Szemere Bertalan miniszterelnök számol be a katonai helyzetéről.
- júl. 27. A képviselőház zárt ülésen tárgyal a Kossuth és Görgey közötti ellentétről.
- júl. 28. A képviselőház elfogadja a nemzetiségi és a zsidók egyenjogúsítására vonatkozó törvényjavaslatot, döntenek a kormány székhelyének Aradra tételéről. – Felrobban az újszegedi Zsótér-féle raktárban elhelyezett lőporkészlet. A képviselőház ülése miatt Szegedre jött Jókai Mór a robbanáskor éppen a közelben tartózkodik, de nem sérül meg.
- júl. 29. Guyon Richárd tábornok 12 ezer főnyi serege a Délvidékről a városba érkezik. – Répási Mihály honvédtábornok Szegeden kolerában meghal.
- aug. 1. A magyar hadsereg elhagyja Szegedet.
- aug. 2. Haynau csapatainak előőrsei megszállják a várost. Gr. Cziráky János hadbiztos kinevezi polgármesterré Wöber Györgyöt, főbíróvá Szluha Gáspárt.
- aug. 5. A császári katonaság Szőregnél legyőzi a Henryk Dembinski főparancsnoksága alatt álló magyar alakulatokat.

„Míg Szeged áll, addig van haza...”

Az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc dokumentumaia Csongrád Megyei Levéltárban

150 évvel az 1848-1849. évi forradalom és szabadságharc után Szeged történetének e fejezetéről újat mondani nem igen lehet. A fontos dokumentumokat is közölték már több kötetben, több alkalommal. A mostani évfordulóra mégis levéltárunk dokumentumaiból teszünk közzé néhányat, emlékezve másfél év sorsfordító eseményeire. Kossuth Lajos iratai ismertek, a szegedi események szereplőiről önálló kötetek jelentek meg, ezért válogatásunk önkényes. Megpróbáltunk témákat csoportosítani, az események egymás utánosságát is – ahol lehetett – figyelembe véve. A dokumentumok szövegét dőlt betűvel közöljük, három ponttal utalva arra, hogy nem teljes szöveget közlünk.

Első dokumentumunk az utolsó rendi országgyűlés követeinek jelentése, amelyet megismerve a város előljárói, népgyűlést hívtak össze. Wöber György országgyűlési egyik követ folyó év s hó 15-én Pozsonyban költ pót-lólágos Levelében jelenti: hogy követ társa Rengey Ferdinánd, a felírásnak Bécsbe Ő Felsége Színe eleibe leendő vitélével megbízott választmányának egyik tagja már elutazván, f. hó 15-én 8 órakor reggel tartott kerületi ülésben egyhangúlag elfogadott határozatokról tudósítást teszi. Miután az Európai, s legújabb időkben valamilyen Ausztriában, úgy Hazánkban is a kifejelett, s napról napra fontosabbá vált események a személy s vagyon bátorság kellő biztosítását igényelnék – ennél fogva a követi jelentésnek a közönség megnyugtatására szolgálandó felolvasása, s annak közben jöttével a csend, rend, s a személy; úgy vagyon bátorság fenntartása eránt teendő intézkedések végett máj napra Népgyűlés tartása rendeltetik. (Szeged Város Tanácsának Jegyzőkönyve; 1430/1848. március 18.)

A forradalom kitörése utáni események ismertek, Szeged két országgyűlési követének pályafutását is feldolgozták már. Most olyan dokumentum-együttest emelünk ki, amelyből kitűnik, a hatályban lévő törvények nem adtak minden helyzetre kellő útmutatást, a város életében is gondot jelentett a mindennapi élethez nélkülözhetetlen igazgatási funkciók, annak letéteményesei, a különböző testületek, intézmények működtetése. Szeged város közgyűlésében felvetődött az összeférhetetlenség kérdése. „Ez alkalommal előbb általánosságban az, vajlon ugyan egy egyén egyazon időben két, – természetére nézve öszve nem férhető s különböző hivatalt viselhet-e? felhozatván ... hogy városi tisztséget viselő egyén követ ne lehessen, indítványoztatott ... e közgyűlés által figyelembe vételven az, hogy az 1847-1848-ik évi V. törvény cikkely 3. § világos rendelete szerint követnek mindenki megválasztható, aki választó s életének 24. évét betöltvén, a törvény rendeletének, mely szerint törvényhozási nyelv egyedül a magyar, képes megfelelni, következőleg e városi közönséget képviselő testület nem az alkotott törvények félremagyarázása, vagy azok ellenére kebelében újabb törvények alkotására, hanem egyedül a már szentesített törvények végrehajtására lévén felhatalmasítva, annak e helyen kijelentése mellett, hogy követül netalán megválasztható tisztviselő mindaddig, még követi pályán működend, rendszeresített évi fizetésére igényt nem tarthat, a felhozott indítvány megbukott.” (Szeged Város Közgyűlésének Jegyzőkönyve; 37/1848. június 1.) Ennek ellenére Szemere Bertalan belügyminiszter leiratából kiderült, a probléma nem intéződött el az előbbi határozattal. „Rengey Ferdinánd és Osztróuszy József előmbé terjesztvén: miképpen Szeged város közgyűlése a követ és tisztviselői állást összeférhetetlennek nyilatkoztatván, őket vagy törvényhozási vagy tisztviselői állásukról lemondásra fel szólította legyen; Miután az 1848:V. törv. cikk 3. §-ban meghatározott választhatási feltételeket törvényen kívül

gusztus 7-ről ... közgyűlési felterjesztés mellett felküldött iratok, ... vissza nem küldettek, a fennforgó panaszos ügynek mielőbbi elintézése pedig ismételve sürgettetnék: Annál fogva mai napon tartatott közgyűlésünkben a tárgyat érdeklő iratok felolvasatván, ... közgyűlési határozatunknál fogva e részbeni előterjesztésünk a következő: ... feliratunkat ezúttal azon alázatos előterjesztéssel újítjuk meg, hogy miután a nyugdíj rendelő törvény hozatalakor a hongyülés azon országos szempont által vezéreltetett, hogy a szabadság, függetlenség kivívásán minden hon polgár örömet élvezhessen, és így a volt örökös tisztviselőknek se lehessen okuk az új állapot bekövetkezése miatt aggodniok, – annál fogva az országos szempontból törvény által elrendelt nyugdíjazás terhei is vagy az ország köztárából fedezendő, vagy a hon polgárok által közösen viselendő, a közgyűlés tekintetbe vévén a városi tárnak, s adózó népünknek a jelen terhes körülményekben végképpen kimerült állapotát, azon tisztviselőkre nézve, – kik a múlt év aug. 7-ki 261 szám alatti közgyűlés határozat értelmében éltek fogytáig tartó hivatalt viselték, s mint ilyenek a nyugdíjazásra méltóknak találtatni fognának; – a nyugdíjazási törvény rendelkezésének a közteher viselés egyenlőség elvére leendő alkalmazását, illetőleg módosítását még jelen országgyűlési kérvény által szorgalmazni elhatároztuk ... miután nem lévén a felhívott törvényben világos rendelkezés tve arról: vajon minő tárból fognának a kérdéses nyugdíjak fizetenni, – ha e részben egyedül az illető városi községek terhelhetnének: itt ott egyes városok oly kényszerűségbe jöhetnének, miképp a házi tár szűk körülményeihez képest, vagy bizodalom vesztett régi tisztviselőiket örökösön megtartani, vagy pedig azokat elviselhetetlen terheltségükkel éltek fogytáig nyugdíjjal ellátni kénytelenítetnének, – mi által a különben országos szempontból hozott törvény jótékony hatása meghiúsítatnék." (Szege Város Közgyűlésének Iratai, 146/1849. június 4.)

Ismert, hogy a képviselő reménye ellenére békés építőmunkára nem sok idő adatott, az országot több irányból támadás érte, s legfontosabb feladat a haza lakosságának megvédése lett. A lakosság nagy részének felfegyverzése azzal is járt, hogy a katonák közül többen, ha éppen nem a harctéren harcoltak, kihágásokat követtek el a polgári lakosság kárára. Ezt nem tűrhette el a kormány, hiszen a lakosság éppen elég áldozatot hozott a szabadságharc fegyvereinek előteremtésére, a katonák költségei fedezésére, ezért Szemere Bertalan rendeletet adott ki, milyen következményekkel jár katonai kihágás elkövetése, mi a teendője a polgári igazgatásnak ezen esetekben. „Szemere Bertalan belügyminiszter Budapesten az idei május 20. 1611. szám alatti rendeletében annak méltó figyelembe való vétele mellett: hogy a katonaságnak, kicsapongások megzabolázása végett, hadi lábra lett állítása a hazának tetemes költségében kerül, az ország békés lakóinak ily rendkívüli terhek viselésétől megóvása, másrészt pedig a büntetés egész súlyának nemcsak azokat, kik fektelenségek elkövetésében találtatnak, hanem azokkal is, kik a törvény elleni merényleteket gátolni elmulasztják, éreztetése tekintetéből, jelenben a közcsend és bátorság fenntartását minden hazafinak szent és magától el nem távolítható kötelességévé teszi, s annak nyomán azt rendeli, hogy: 1. A megháborított közcsend helyreállítására fordított katonaság élelmezési és szállítási költségeinek, úgy napi díjjainak megtérítése a törvényes ítéletnél fogva vétkeseknek találandó egyénekre háromlik. 2. Ha ezeknek vagyonaiból a fennérdeklött költségek ki nem telnének, és a vizsgálatból kitűnnék, hogy a vétke tett elkövetését a város vagy helység lakosainak érélyes fellépése megakadályozhatta volna, de ezen fellépés bűnösen elmulasztatott vagy elmellőzött, azon költségeket, melyek a szoros értelemben vett vétkesek vagyonaiból nem fedezhetők, a város vagy helység minden lakosa vagyonaaránylag fogja viselni. Előforduló esetekben tehát Önök ezen szabályokhoz képest intézendik eljárásukat. Szigoriatk azok, de a haza mostani komoly helyzetében elkerülhetetlenek. Hogy pedig magát ezen rendelet nem tudásával senki ne védelmezhesse, annak közzé tétele a legnagyobb nyilvánossággal eszközözendő, és e végre a városban divatozó nyelvekre való figyelemmel nyomtatásban nem csak a tanácsháznál, hanem minden köz és ily czélokra használtatni szokott helyeken kifüggesztendő. Fel fogják Önök a kebelbeli lelkészeket is szólítani, hogy a fennebbi rendeletnek mind szükségét, mind tartalmát, mind következményeit az egyházi szöszékekből előadják és magyarázzák. Ezen ... rendelmény elnök polgármesternek szóbeli jelentése szerint ... már ... több példányokban kinyomattatván, sőt annak szüksége, tartalma s következményeinek az egyházi szöszékekből előadása és megmagyarázása eránt a kebelbeli lelkészek is felszólítatván, ... Farkas János főkapitány által a legnagyobb nyilvánossággal közhírré tétetni, és nyomtatásban nem csak a városi székhelyénél, hanem minden köz, és ily czélokra használtatni szokott helyeken kifüggesztetnek." (Szege Város Közgyűlésének Jegyzőkönyve; 1375/1848. (39), június 1.)

Nemcsak a katonaság kihágásai zaklatták a polgári lakosságot, különböző elemek is úgy érezték, hogy a hadi események miatt nem lesz erejük, idejük és eszközük a hatóságoknak, hogy a törvények betartására ügyeljenek. Számosan szabadosként értelmelték a szabadságot, elszaporodtak a rablások, gyilkosságok s egyéb bűncselekmények. „Ézért kellett a belügyminiszternek következő rendeletét kiadnia. „Az ország különböző részeiben az alattomos bujtogatások vak eszközevé aljasult műveletlen nép egy része sem a szabadság valóstításában őszinteséget; sem a közös jog tisztelében készséget, sem a törvények s azoknak végrehajtói iránt engedelmisséget nem tanúsít. Némely titokban működő eléguileltenek a társas életbeli viszonyok s a törvényhozás által engedett számos jótékonyaságok ferde magyarázatával, a vallásbeli és népfaji különbségből merített ingerlésnek felhasználásával, a népei tévutakra vezetni, eléguileltenességre és erőszakos merények elkövetésére bujtogatni törekszenek. A naponkint sürűbben fölmerülő tények szintoly szomorítóok, mint aggasztók. Miután pedig a vakmerő törvényszegést és engedetlenséget, hogy annak példája a társasági viszonyokat ne veszélyeztesse, a leghatályosabban megtorolni szükséges. Miután a törvény ellenállhatatlan uralagát megállapítani, a bujtogatási merényeknek elejét venni, – a személy- s vagyon- bátortélet biztosítani a megingatott közrendet helyreállítani és az országnak a békét visszaadni kötelesség, még rendkívüli eszközökkel is; Ennélfogva rendeltetik: Szege város közönsége azonnal rögtönítelő bíróságot állítand fel, – azt gyors és pontos eljárásra utaladja, és fennállását a hatóság körében haladéktalanul kellően tudomásra juttatandja. Mely rögtönítelési jog a legfelsőbb rendszabályokban kijelölt eseteken fölül az ország békéjének s a törvényes közcsendnek erőszakos kitörésekkel kísért lázadás, lázítás, lázadásra bujtogatás, s annak következtébeni gyilkosságok, rablások és gyújtogatások általi megháborítása eseteire, sőt az e részben megkísérlett, de közbejött törvényes erő által a végrehajtásban megakadályozott merényekre is, világosan kiterjesztetik. ... István nádor k. helytartó:

Belügyminiszter Szemere Bertalan

Melyetén rögtönítelő bíróság eránti rendeletnek azonnali kihirdetését ... eszközteni fogják; – többnyire ezen Rendelet 1 000 példányban azonnal sajtó alá bocsájtatván – annak utána szétosztatni s több helyeken kifüggesztetni rendeltetik." (Szege Város Közgyűlésének Iratai; 110/1848. június 17.)

Szege városnak már 1848. júniusban gondoskodnia kellett lakosai biztonságáról, ezért vállalt a város egyik ta-

A hadügyminisztérium nemzetőrségi osztálya.

Szeged város közönségének.

Szegeden.

Debreczen Tancsok h.ó 29-1849

Ezenactörri ezredes Korda János Nádor, magán a or-
szágos honvédelmi bizottmány által hozzá
ruházott témparancsnokság alól azon okból
fogva, mivel parancsnoksága alatt nemzet-
őrei a tábor erősítésére folyó munkák
szorva használatván, felügyelését éppen nem
nélkülözhetik, feltérkelési kére is folyó h.ó
más témparancsnok nevezéséérti.

Mészáros Lázár üzenete

nácsnoka és képviselője éjszakai kiküldetést a kormányhoz. Céljuk az volt, hogy fegyvert kérjenek Szeged védelmére. „Bérczy Antal tanácsnok, Nagy Pál képviselő új társával a nemzeti kormányhoz f. hó 10. éjjelen lett kiküldetésük eljárását abban jelentik, hogy másnap, vagyis június 11-én estéli 7 órakor kiküldetésük célját a nemzeti kormánnyal közölvén, még aznap este a mozgó őrsereg, és rendes katonaság között támadt lázadás miatt jelenleg a nemzeti kormány által csak 500 darab fegyver, és 3 álgúy Szeged segedelmére szállíttatni rendeltetett, jelentvén egyszersmind, hogy Kecskemét város előjárósága veszedelem esetében azonnali segedelem nyújtására való készségét nyilvánította. E jelentés – a kiküldötteknek napi díj nélküli buzgó eljárásukért e közgyűlés köszönetét nyilvánította – tudományul vétetik...” (Szeged Város Közgyűlésének Jegyzőkönyve; 77/1848. június 13.)

Szemere Bertalan június 14-én fegyvert küldött, s a város nemzetőrségének parancsnokává Csuha Antal őrnagyot nevezte ki. A nemzetőrök kiképzésére tisztek küldését ígérte. „Értesitem ezennel a város közönségét miszerint nemzetőrserege számára azon fél ágyu teleppel, melly legközelebb Szegedre indíttatik 500 löfegyvert, 15000 élesztőttest küldök, egyszersmind pedig nemzetőr serege parancsnokául Csuha Antal őrnagy urat ő Császári Királyi fensége az ország Nádora és királyi Helytartója előleges megerősítése reményében kinevezem. Az önkéntes honvédek számára a főisztek ő Császári királyi fensége Magyarország nádora és királyi helytartója által már kinevezettek, és mennél előbb új rendeltetésük helyére el is indíttatnak. Mi a Szegedi várban létező olasz foglyoknak Komáromba áttételét illeti, arra nézve kénytelen vagyok kijelenteni, miszerint a komáromi vár a pozsonyi, és nyitrai gonoszteők által annyira telve van, hogy az a nélkül is csekély számú várőrség alig képes a szolgálatot ellátni, ennél fogva a budai főhadai kormánynál afféle rendelést tettem, hogy nekem haladéktalan a munkácsi várban létező foglyok számát kitudván, jelentse be; mind addig tehát, míg e részben a kellő intézkedéseket meg nem tehetem, felhívom a város közönségét, miszerint nemzetőrsége a foglyoknak őrizetét is tellyesíteni sziveskedjék, hogy a Szegeden tanyázó sorkatonaságot használni lehessen. Mi végre a nemzetőrsereg Szegedről kiindíttatását illeti, arra nézve egyúttal Csuha őrnagy vezér úrnak a kellő rendeletet magát mihez tartása végett átküldöm.” (Szeged Város Közgyűlésének Iratai; 1575/1848. (116), június 15.) Csuha Antalt október 26-án már a Tiszántúli honvédsereg parancsnokává nevezték ki. „Csuha Antal ezredes Úr a Tiszántúli honvédsereg főparancsnokának kinevezetvén, – tartózkodása helyéül Szeged városa jelettetett ki ... Ennek következtében meghagyatik a kapitányi tisztségnek, hogy a ki nevezett ezredes főparancsnok számára rangjához mért s a kormány költségére kiszolgáltató lakásról gondoskodván, ebbéli eljárása eredményét mi előbb bejelentse. (Szeged Város Közgyűlésének Iratai; 385/1848. október 30.)

Kossuth Lajos október 6-án népfelkelésre hívta fel a várost. A parancsnok kinevezését a városra bízta. A közgyűlés Korda János témparancsnokra bízta a népfelkelés szervezését, és kinevezte parancsnoknak. „... ezennel Szabad kir. Szeged városában is a népfelkelést akként rendelem el, hogy az haladéknélkül organizáltassék ugyan, de a városból mindaddig ki ne indíttassék, míg ez iránt hivatalos felszólításom nem érkezendik ... A parancsnokoknak, kik a felkelés vezérei legyenek, kinevezését a nagy érdemű városi tanácsra bízom, Polgár mester urat azonban magam részéről is felkérnem, hogy vagy úgy mint polgári meghatalmazott biztos, vagy úgy, mint népfelkelési parancsnok, Szeged népének a haza megmentésében is vezére legyen ... A Népfelkelési öszveírás és rendezés iránt a hadi választmány már czélszerűleg intézkedvén, – az alvidéki tábori működésekhez megkívánt

500 lovas nemzetőröknek alkalmas egyénekből öszveszerkesztése és kiállítása Korda János térparancsnokra bízott Ő" (Szeged város Közgyűlésének Jegyzőkönyve; 2359/1848. (355), október 6.) Szeged város meg volt elégedve Korda János tevékenységével, s nem akarta elfogadni lemondását, melyet 1849. január 15-én nyújtott be.

"Felsőbbi rendelet nyomán, a nemzetőrsereg hadi parancsnokság alá rendeltetett; nem különben minden katonai rendeletek egyenesen katonai térparancsnoksághoz lesznek utalandók – Erre nézve a polgári Tér parancsnokságot feleslegesnek tartom, miután tegnap estve futár által érkezett Gróf Eszterházi parancsnoktól azon tudósítás, hogy másnap több katonaság érkezik Szegedre ... ennél foguást mint szükségtelen hivatali feleslegést jövőre nézetem szerint megszüntnek tekintvén, állásomról lemondok. Vegye tudomásul, és jelentse fel az Országos bizottmánynak ... A nemzetőrségi térparancsnokság a kormány útján lévén felállítva, valaminek egyenesen kormányilag meg nem szüntetett, ugyanaz által, hogy a nemzetőrsereggel együtt a jelen körülményekben katonai főparancsnokság alá rendeltetett, maga a hivatal megszüntnek nem tekintethetvén, amennyiben a lemondó önévében a minőségéről lemondott, el nem állana, a kebelbeli nemzetőrségre nézve egy fő személy kijelölése által a polgári hatóság, a katonai főparancsnoksággal érintkezései közben közvetlen viszonyokban álljon, szükségesnek találattván, e tekintetben Korda János mint már előbb a kebelbeli nemzetőrsereg ezredese ezen ezredesi minőségében további működésre hazafiúi készségénél fogva jelen határozat folytában főlhívhatik ..." (Szeged Város Közgyűlésének Iratai; 10/1849. január 15.) A hadügyminiszter, Mészáros Lázár, azonban január 29-én elfogadta Korda János lemondását. „Nemzetőrségi ezredes Korda János Úrnak, magát az országos honvédelmi bizottmány által reája ruházott térparancsnokság alól azon oknál fogva, mivel parancsnoksága alatti nemzetőrei a tábor erősítésére folytonosan szétszórva használtattván, felmentetni kéri s folyó hó 20-ról kelt előterjesztése nyomán, a fent érdeklét városi közönség ezennel értesítetik, miképpen az előadott, és a folyó hó 16-án tartott városi közgyűlésben kimerítetteknél sokkal fontosabb okoknál fogva, az előterjesztő ezredes úr kívánata e helyen jóvá hagyatik, meg lévén egyéb eránt téve a rendelés, miszerint a fent érdeklét város, és katonai parancsnokság között netalán előfordulható viszonyok közvetlen kiegyenlítése tekintetéből más térparancsnok neveztessek ki. (Szeged Város Közgyűlésének Iratai; 45/1849. (186) február 4.)

Kossuth Lajos 1849. január 9-én Szeged területére is Hadik Gusztáv ezredést nevezte ki. A város elfogadta az új parancsnokot. „... Vészfellegek tornyosulnak ifjú szabadságunk égen! A fellegekben villámok rejlenek, lecsapni készülők a Martiusi szabadság diadal ivére! ... Szegednek népe! Önök tiszta romlatlan utódai régi dicsőségünknek, magyarazzák meg önök nemzeti életünkre, s ott a szomszédban önök életére törő ellenségeinknek, mit tesz magyart bántani ... Keressék fel önök történetünk lapjai közt azon lapot, melyen Szeged, mint a magyar nemzet véd oszlopa áll. Míg Szeged áll, addig van haza és a hazán magyar nemzet él! E megismerése a nemzetnek oly nagyszerű miként nem lehet, hogy önök uraim, ezt megczáfolni engedhessék, a míg egy magyar él Szegednek sánczai között. Szegednek nem lehet, nem szabad ellenség kezébe kerülni ... Alsó seregeink felfelé rendelvék egyesülésre, mert egyesülésben van erő. Ezen egyesülés egyik támaszpontjául Szeged van számítva. Oda egy pár zászlóalj rendes őrség fog rendelteni; ... de a mellett őrt kell állani Szegedért, a Szegedi 8 000 nemzetőrnek, és 55 000 lakosnak – hogy Szeged a nemzetnek minden esetre megtartva legyen. A Szegedi s Szeged vidéki egész nemzetőség gr. Hadik Gusztáv honvéd kerületi parancsnok ezredesnek, s mihelyt megérkezendik Maderssprach ezredes úr, mint Szegedi dandár parancsnok, annak rendelkezéseit teljesíteni tartozik ... Az ide rendelendő haderőnek nemzetőségünk általi támogatására nézve tegnap tartatott hadi választmányi ülésben gr. Hadik Gusztáv főparancsnok úr egyetértésével kellő intézkedések tétetvén ... (Szeged Város Közgyűlésének Iratai; 9/1849. (491, 492) január 15.)

Hadik Gusztávot májusban a tartalék sereg 1-ső hadtestének parancsnokává nevezték ki. Szeged város azonban elégedetlen volt az ezredes korábbi szegedi működésével, ezért nem fogadta el kinevezését, Szeged területre más parancsnokot kért küldeni. „... A kormány által a tartalék sereg 1 – ső hadtestének parancsnokává neveztettem ki, miről midőn a városi hatóságot ezennel tudósítom, együtt arra szólítom fel: hogy hazánknak érdekében az újoncz kiállítást minden módon előmozdítsa. Én teljes hatalommal vagyok felruházva minden akadályok elhárítására, és a hadügyminisztériumnak egyenes meghagyásából ezen hatóság közvetlen csak általam akar az újonczozási ügyben az illő hatóságokkal érintkezésbe lenni ... Főhadiszállásomat Szegeden veendem, és reménylem, hogy a város hatósága kezét fog nyújtani hadosztályomnak felállításában, hogy mennél gyorsabban sikert érhessek ... Miután Hadik Gusztáv ezredesnek ezen év elején itteni hadi működései ellenében felmerült, és a város Véd Bizottmányának küldöttjei által az ország jelenlegi kormányzójának feljelentett és írásosan általnyújtott körülmények – melyeknél fogva a helybeli, és a bácskai főparancsnokául ezredes helyébe Perczel Mór tábornok neveztetett ki – olyanok volnának, hogy azok nyomán nevezett ezredes működéseit e város közönsége általánban úgy az újoncz állítás körül sem ... bizodalommal nem karolhatná, országos kormányzója Kossuth Lajoshoz felírás tétetend aziránt: Hogy Hadik Gusztáv ezredes ellenében a város bizalmatlanságát figyelemre méltatván nevezett ezredes más helyre leendő áttételének eszközzésével az aggodalmakat eloszlatni, és azon működése irányában, mely ország kormányzónak feljelentetett, vizsgálatot rendelni méltóztatnék ... E városi népnek ügyünk eránti lekesedése nemcsak a reá eső 137 újonczokat kész kiállítani, kiket már egy néhány hiányával ki is állított, hanem a 200 000 újoncz arány kiállításához képest 550 honvédet fog újban a haza védelmére átaladni, – ezek körüli működése oly egyénnek, kire a város bizalmatlanságot szavaz, úgy hisszük csak lehangoló, szibbasztó hatás leendhet ... Magyar hazánk függetlenségi nyilatkozatának rácz nyelvben foglalatt, és hozzánk f. év Május hó 17-én 3-ik szám alatt kiosztás végett megküldött példányait, miután a városban kik magyarul nem tudnának nem léteznek, de sőt ráczul olvasni igen kevés rácz ajkiuak tudnának – a Bánáti rácz ajkiuak közötti kiosztás tekintetéből ezredes úrnak visszaküldeni nem késsünk." (Szeged Város Közgyűlésének Iratai; 139/1849. (628) május 21.)

A város által hozott áldozatokra példa a görög nem egyesült óhitű hitközség felajánlása. Két harangjukat ajánlották fel fegyverkészítéshez. „... Hazánk szabadságának és alkotmányos nemzeti létünk fenntartásának védelmére szolgáló ügyük öntéséhez a kebelbeli g. n. e. Óhitű Község mai napon megtartott közgyűlésünkben Egyháza két harangját, mintegy 22 mázsát tévőt, felajánlván; valamint erről szükség esetébeni intézkedés végett örömmel értesítjük a tisztelt bizottmányt, úgy az említett község azon kérelmét, miszerint rég idő óta elítavozott és mind ez ideig vissza nem jött Lelkésziük helyeit, minthogy községük Pap nélkül főképp a következő nagy ünnepekben nem maradhatna, egy, a magyar nyelvben jártas és hazafiúi érzetű Lelkész mielőbb állandóul alkalmaztassék ... felter-

Szeged Város Birójanak.

A hazát végveszéllyel fenyegető muszka beütés ellen rendelt keresztes háboru megindítása iránt kiadott kormányi főhivásokból 150 példányt a végezt küldök önhöz: és 80.

1) Egy példány mindenikből ragasztassék ki a Város házára.

2) A' templomokban a' lelkészek által olvastassék föl.

3) Tartasson ön népgyűlést és olvastassa föl ott is.

4) A' fölesleges példányok a' nép közt osztassanak ki.

'S adja tudtára ön szóval is a' népnek, hogy a' veszély, mely henünket fenyeget, nagy és rettentő ugyan, a' mennyiben örök szolgásgát hozna ránk, de a' nép lelkes elszántasága 's ogyetértése és foppant hadcrónk vitézsége által okvetlenül elhárítható.

Budapest, június 28. 1849.

Belügyminister.

Szemere Bertalan utasítása

jeszteni sietünk ... noha erről az átvétel eránti intézkedés tétel végezt azonnal a Tisztelt Országos Honvédelmi Bizottmányt múlt év december hó 22-én tartott közgyűlésünkéből 476-ik szám alatt értesíteni el nem mulattuk; miután azonban ezen felajánlott kérdéses harangok átvétele és hova fordítása erányában mind e mai napig a körülmények bokros volta miatt rendelkezés nem történt, újólag esedezünk, hogy ez irányban intézkedni méltóztaték." (Szeged Város Közgyűlésének Iratai; 476/1848. december 22.)

Emberiségi felajánlások is születtek; erre példa Leffter Mihály tanácsnok, aki a menekültek részére búzáat ajánlott fel.

"... Torontal és Báts vármegyéből az ellenség elől távozott, s városunkba menekült szűkölködők számukra, ezennel kétszáz véka tiszta búzáat ingyen ajánlani bátorokodok, mely lakásomon található gabonának czélszerű kiosztatása végezt kellő intézkedés tétel mellett a hatóság részéről valakit meg bízni ... Adakozó tanácsnoknak az emberiség nevében köszönet szavaztatván, az ajánlt 200. Véka tiszta búza átvételével és a szűkölködő menekülők között kiosztatásával Heszler József tanácsnok megbízatik ..." (Szeged Város Közgyűlésének Iratai; 44/1849. február 7.)

Kossuth Lajos 1849. január 30-án Vukovics Sebő teljhatalmú országos biztost Szeged területére is kinevezte; az iraton nem található ellenvetés Szeged város részéről.

"... Vukovics Sebő Úr az eddigi bánysági hadseregnél viselt teljhatalmú országos biztosi hivatalának megtartása mellett, hasonló minőségben az úgy nevezett Bácsi hadsereghez s mindazon hatóságokhoz, melyeknek kebelében az említett két tábor munkálkodik vagy munkálkodandik, kiküldetvéni, e város közönsége utasíttatik, hogy Vukovics Úrnak minden intézkedését, miket az említett táborok érdekében és javára s általában a honvédelem bármely teendői tekintetében s a törvényes rend és biztonság fenntartásával e hatóság által és körében teljesíttetni rendelend, úgy hatóságilag, mind az egyes tisztviselők által eszközlésbe vétetni mulaszthatatlan hazafiúi kötelességének tartsa ..." (Szeged Város Közgyűlésének Iratai; 46/1849. (196) február 5.)

A város kérését, hogy Szegeden a népfelkelés biztosa ne Hadik Gusztáv legyen, teljesítették. 1849. február 5-én Hunkár Antal kormánybiztost neveztek ki. „A jelen veszélyes helyzetben városunknak s vidékének megvédése tekintetéből – a népfelkelés kellő rendezését s készen tartását Hunkár Antal teljhatalmú kormány biztos Úr a hatóság legfontosabb kötelességül tévén – Ennek foganatosítása akképpen rendeltetett el – hogy az illető nemzetőri századosok tízedenként öszverendelendő nemzetőrök, minden fegyver fogható alkalmas egyének meghatározása s belegegyezése által a nemzetőröktől elkülönözve jelöljék ki mind azon a népfelkeléshez alkalmazandó egyéneket, kik testi tetemesb hibányoság, erőtlenség, vagy törődött aggság vagy betegsége esetén kívül, a külön tisztek által vezénylendő népfelkelésben részt veendének – úgy hogy ezek név szerint mind a nemzetőröktől, mind pedig a fentebbi okok miatt honmaradóktól elkülönözve lehessenek. A felkelő népséghez öszveirandók a menekültek is, ebbeli minőségek megjegyzése mellett ..." (Szeged Város Közgyűlésének Iratai 29/1849. február 2.)

1849. február 17-én Kossuth Lajos mind polgári, mind katonai tekintetben teljhatalommal Batthyány Kázmért nevezte ki e város területére is. „... A magyar nemzet fennálló országos élete a históriában példátlan hitsszeggéssel megtámadtatván, eltörölhetetlen szükséggé vált a nemzet haderejét azon főellenség ellen öszzpontosítani, mely a rácz és oláh lázadásnak minden emberiségből kivetkezett borzasztó kegyetlenségeit is irtózatossal felhasználni nem iszonyodik ... Elkerülhetetlen volt ezen öszzpontosítás, mert a főellenség legyőzésével a mellék támadá-

sok támaszpontja esik el, s azok könnyen legyőzhetőkké válnak, míg ellenben ha ezen támadások fékentartása miatt az erők összpontosítása elmulasztatnék, s a főellenség a nemzetet diadalmaskodnék, a nemzet maga veszne el, s az ellenség ezen diadala által a rácz lázadás is célját érné. A kormány fél esztendei folytonos táborozás s annyi nemes véráldozat, annyi temérdek költség, a bácsi seregeknek annyi hősiessége után arról volt kénytelen meggyőződni, hogy a rácz lázadás ügye s Bács megyének sorsa nem Bácsban, nem a rabló ráczokkal szemközt, hanem egészen másutt fog eldőlni. A haderőknek tehát más dispositiót adott, s a bácsi hadsereget is felrendelte ... Szegeden és Szabadkán hagyott hátra annyi harcz edzett erőt, minél több rendezettebb erő bizonyosan nincs a bácsi rabló táborokban ... ha védi magát, akkor a harczban dicső halált halhatnak ugyan néhány egyesek, ezer közül 10-20 talán, de a többi élve marad, s a rabló ellenség leszen semmivé ... Igaza volt megvárni a kormányt, hogy a magyar nép magát sikerrel fogja védeni, mert hiszen ha a fenyegetett vidékek magyar s más ajkú bár, de becsületes honszerető népe összetart, s erejét összeszedve felkel, számban is sokszorosan felül haladja a rabló vad ellenséget. – Maga Szeged, Szabadka és Baja, a falvak lakóit, a népes csongrádi községeket nem is említve, elég volna ara, hogy minden rabló ráczot kiirtson ... És valóban azon várakozásában, hogy Bács, Csongrád, Szeged városa, a Kiskunság s Pest megye alsó része temérdek ezerekből képes önvédelmére sakra szállani, a kormány nem is csatlakozott meg. Hanem eléadta magát a rendezetlen erők rendezésének s egyesítésének szüksége, mely a győzelemnek nélkülözhetetlen feltétele, a mely által kisebb sereg is erőssé válik, nagy sereg pedig győzhetlenné. Ezen czélt a kormány egy erélyes kormány biztosnak kiküldése által vélte elérni, s választása a rendetlen hazafiságú s tapasztalt erélyű Hunkár Antal veszprémi főispánra esett. És a honvédelmi bizottmány teljes méltánylattal elismeri s nyilvános köszönettel tanúsítja, miként a nevezett főispán kormány biztos minden lehető elkövetett, mit e rövid idő alatt azon fenyegetett vidékek biztosítására s a védelmi erőknek kiállítására és rendezésére kormány biztosi körében a körülményekhez képest tennie lehetséges volt. ... Azonban a körülmények Bács megyében és környékén annyira rendkívüliek; a népvédelmi erők, melyeket kormány biztosilag organisálni kell, annyira rendezetlenek, miszerint a kormányt csak lehetetlen azon meggyőződésre nem jönni, hogy Bács megyében és környékén a fellázadt ráczok megfékezése ... a békés nép megóvására szükséges erő rendezés okvetlenül azt kívánja meg, hogy úgy a polgári mint katonai kormányzat honvédelmi tekintetben egy kézben egyesítették ... a királyi városok polgári és katonai kormányzatával gróf Batthyány Kázmér vezér főispánt, mint teljhatalmú kormány biztos megbízta; ezen megbízatását mindazon szomszédos törvényhatóságokra s vidékekre is kiterjeszti, melyekre nézve a rácz lázadásból eredő veszélynek közönsége, a védelmi intézkedések összhangzását s egyesítését szükségessé teszi; adván vezér főispán s kormány biztos úrnak teljes hatalmat és hatóságot a küldetése körében szabad mozgó csapatokkal, nemzetőrséggel s népfelkelési erővel a fenyegetett vidékek védelmére s a fellázadt ráczok legyőzésére és ártalmatlanokká tételére rendelkezni; új csapatokat alakítani, mindnyáját rendezni, fegyvelmezni, tisztekkel ellátni, azokat belátása szerint alkalmazni, a seregek ellátásáról, elhelyezéséről, alkalmazásáról intézkedni, azokat vezérelni s vezéreltetni, szóval mindazt megtenni, amit az országnak s különösen a rácz lázadás által fenyegetett vidékek oltalmára czél szerűnek látand – mely czélnak elérésére gróf Batthyány Kázmér vezér főispán s kormány biztos úrral egyetértőleg működni, a rácz lázadás elleni hadi munkálatra utasított rendes hadcsapatok illető parancsnokságai is köteleztetnek ... ezennel rendelkezik, hogy a honvédelmi s vidék biztosítási és minden erre s a fenyegetett vidékeknek s törvényes érzelmi lakosoknak személy és vagyonbeli biztosítására vonatkozó tárgyában minden illető hatóságok rendelkezése alatt állandanak, a hatóságok működését ahol szükség – felfüggeszetheti s a vész idejére rendkívüli eszközökkel pótolhatandja, tisztviselőket elmozdíthat s másokkal helyettesíthet, a véstörvényt azonnal kihirdetendi, rögtönítelő bíróságokat állítand s a rendelkezése alatti fegyveres erőknek rendben, fegyvelmezésben tartása, s köteleességeiknek pontos teljesítése végett, hadi törvények szerint hadi törvényszékek szigorúságával intézkendik; a hadi törvényszékek ítélete által netán halálra ítéendő bűnösök irányában az ítélet végrehajtásának vagy megkegyelmezésnek joga is kezébe tétetvén le ... Eddigi hatósága, s megbízatása a dunántúli vidékekre nézve épségben maradván; Miről e város közönsége ezennel azon hozzáadással értesítetik, miszerint gróf Batthyány Kázmér főispán s fővezér úrnak azon egész vidék hatósága alá helyeztetvén – az ennek megvédelmezésére vonatkozó intézkedéseiben nemcsak segédkezet nyújtani, hanem rendeleteit és parancsait feltétlenül foganatba is venni – maga irányában önfenntartási – a kormány irányában pedig felelet terhével járó kettős köteletségének ismerje, másként nem cselekedvén." (Szeged Város Közgyűlésének Iratai; 30/1849. február 17.)

Szeged közgyűlése zokon vette, hogy Batthyány Kázmér, komolyan véve teljhatalmát, a parlamenterekkel való tárgyaláson nem engedélyezte a város képviselőjének részvételét. „... Jelen hó 25-én kelt felterjesztésére válaszolatik, miszerint a harcmunkálatok viszonyaira nézve megkívántatik, hogy a Parlamentairek kihallgatásában a hadvezér és a kormánybiztos óvatosak legyenek, s különösen, hogy olyasmi köztudomásra ne juttassék, mi által a hadi tervek kivitele meghúsíthatatnék, s ezen elvétel fogva nem rosszalhatja a kormány, hogy a f. hó 25-én Szegeden megjelent rácz Parlamentairek kihallgatására a város megbízottjai be nem bocsáttattak, s annyival kevésbé, minthogy a kormány által teljhatalommal felruházott Országos főbiztos gróf Batthyány Kázmér vezér főispán Úr, ki a kormányt bizodalma bírja – ezen kihallgatásnál személyesen jelen volt. Azonban a városi közönség e miatt nyilvánított aggodalmának eloszlatása végett intézkedett a honvédelmi bizottmány, hogy az Országos biztos Úr által a parlamentairekkel értekezésből azt, amit a hadiműködések körülményei megengednek, a városi védbizottmánnyal is közölje." (Szeged Város Közgyűlésének Iratai; 64/1849. március 8.)

Perczel Mór tevékenységével a város meg volt elégedve; bizonyára szerepet játszott ebben az is, hogy a tábornok méltányolta Szeged erőfeszítéseit, s gondoskodott arról, hogy erről az egész ország tudomást szerezzen. „... A Földvárúy őrnagy parancsa alatt álló Szegedi szabad csapatokhoz. A nevezett szabad csapat Bács Megyével és a Csajkás kerületnek visszafoglalására irányzott táborozásom alatt és különösen az elkülönült Szent-Tamási erősség elfoglalásánál, valamint a katonai sánczokba lövésnél 1849 Martius és April havaiban oly vitézül viseltem magat, miként kötelességemnek ismerem számára ezen nyilvánítást, mely iránta Őrnagya, fő és altisztjei és vitézjei iránt is egyenként vezérei köszönetem és érdemeik teljes elismerését fejezi ki, kiadni. A Nemzetnek hivatalos jelentéseimben, úgy azok által az utókornak is tudomására adatván dicső eljárása a Szegedi Szabadcsapatnak: szolgáljon még ezen nyilvánítási tisztem becsülésem és elismerésem zálogául, melyet a szolgálat idejük kitelével távozók nyertének tőlem.

Perczel Mór
tábornok

„Szegednek népe...”

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc dokumentumai a Somogyi-könyvtárban

Ha könyvtárunk valamennyi forradalommal és szabadságharccal foglalkozó dokumentumát számba szeretnénk venni, lehet, hogy vállalkozásunk reménytelenné válna. Végezzük el a csoportosítást, ami eligazítást adhat könyvtárnyira tehető anyagunkban.

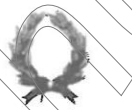
- 1. Nyomatásban megjelent, országos eseményekkel foglalkozó feldolgozások. Számuk a legnagyobb a könyvtár állományában. Tartalmukban a tudományos értekezéstől a tanulmányon át a résztvevők visszaemlékezéséig, a szépirodalmi feldolgozásokig terjednek.*
- 2. Nyomatásban megjelent, a helyi történéseket bemutató kiadványok. Az események óta eltelt időszakban elég részletességgel megtörtént a korszak feldolgozása. Az utóbbi években kiváló tudományos munkák születtek.*
- 3. Korabeli nyomtatványok, országos, valamint helyi eseményeket megőrkítve.*
- 4. Kézírtos formában fennmaradt dokumentumok.*

Célkitűzésünk ezeken az oldalakon az utóbbi két csoportba tartozó források bemutatása. Közülük is elsősorban azokat válogattuk, amelyek a szegedi és a délvidéki történésekkel foglalkoznak. Nem célunk történelmi összefoglalót írni, ezt ebben a lapban is megteszi az arra hivatott történész. Mégis kénytelenek vagyunk az eseményekre utalni, hogy az adott dokumentumot elhelyezzük történelmi környezetében. Tárgyalásunk szempontja nem történeti, hanem dokumentumközpontú.

Az 1848. március 18-án tartott népgyűlés jegyzőkönyve

A 17-én Pestről érkezett hírek hatására a március tizenhétedikére rendkívüli ülésre összeült városatyák előtt polgárokból álló küldöttség jelent meg, s kérte a népgyűlés azonnali összehívá-

sát. A kérést a tanács teljesítette. Hetivásár napja volt, így a városháza előtti téren percek alatt hatalmas tömeg gyűlt egybe. A népgyűlés jegyzőkönyve rögzíti az eseményeket:

1. Lengyel Pál helyettes főbíró felolvasta az előző napon érkezett országgyűlési követjelentést, ami beszámolt a bécsi forradalomról a pozsonyi országgyűlés határozatairól. A városi tanács bevallja, azért tartotta fontosnak a népgyűlés összehívását, mert a fővárosban kiűtött a forradalom, s lakosai nyilvános népgyűlésen elfogadták a nemzet 12 pontba foglalt kívánságait, eltörölték a cenzúrát.

Petrovics István tanácsnok szolt az európai eseményekről, ennek kapcsán fontos teendőnek tartotta a közcsend, a személyes- és a vagyonbátorság (biztonság) megőrzését. Ez általános helyeslést váltott ki. A „Halljuk Bérczyt!” közkívánatra a felszólított véleményét a 12 pont felolvasásával fejezte ki. A jegyzőkönyv rögzíti a követeléseket. A népgyűlés minden egyes pontot „aę hazaę s Dinasztia érdekében tett es éljenzések közt” elfogadta. Az elősorolt pontokat a követ uraknak utasításul adta, s a népgyűlési jegyzőkönyvvel együtt elküldeni határozta.

A népgyűlés helyi érdekű határozatai:

- „aę censura megszüntessék”, az üléseket nyilvánossággal tartásák
- szaporítsák a nemzeti őrsereget

- a közrend és a közbiztonság fenntartása érdekében állandó bizottmányt választottak, azzal a kikötéssel, hogy kötelesek a népgyűlésnek tevékenységükről beszámolni

- elhatározták, hogy ezentúl a követek jelentését az országos állapotról mindig nyilvános közgyűlésen ismertetik, s annak jegyzőkönyvét az állandó bizottmány tagjai hitelesítik

2. Vadász Manó előterjesztésére Kossuth Lajosnak hálás elismerést szavaztak.

3. Ünneplésül 19-ére a város kivilágítását rendelték el.

4. Elrendelték a népgyűlési határozat, és a fővárosi megállapodások kinyomtatását.

A feladatok végrehajtásával a legközelebbi népgyűlésig az állandó bizottmányt bízták meg.

Az állandó bizottmány tagjai olyan személyiségek, akik a város közéletében korábban, és a későbbi években is valamilyen szerepet játszóttak.

Néhányukat jobban ismerjük, másukat kevésbé. Vegyük sorra pályájukat, a jegyzőkönyvben szereplés sorrendjében.

Tary Pál főkapitány, a bizottmány elnöke

*Hang leírás
a. tábla 1913*

1848-ik év mártius holnap 18-án szab. kir. Szeged városban a város-ház előtti nagy téren egész nyilvánossággal tartott népgyűlés

J E G Y Z Ó K Ö N Y V E .

1. Lengyel Pál helyettes fő-bíró jelenté: hogy az országgyűlési követek által sebes postán oly tartalmú tudósítás érkezett: mi szerint a birodalmi fővárosban az eddigi korlátlan kormány-rendszer a nép felkelése által megbuktatván, s Aponyi György a főkancellárságról leköszönvén, hazánk törvényhozó testülete a jog- s kötelesség-egyenlőséget elhatározta, s az urbéri viszonyoknak a státus által történendő kárpótlás mellett megszüntetése s a városi követeknek a szabadság s függetlenség feltétele alatt még a jelen hongyúlésen adandó eldöntő szavazata indítványoztatott. Melly jelentés folytán a városi tanács értekezvén, a népgyűlésnek azonnali összehívását annál sürgetősbh teendőnek tartá, mivel a fővárosból érkezett tudósítás nyomán a haza szívében a törvényellenes censura eltörlése a n. m. magyar kir. Helytartó-Tanács helybehagyásával elhatároztatván, a sajtó szabadsága tetteleg helyre állítatott, s a főváros lakosai nyilvános népgyűlésükben 12 pontban a nemzet kívánságait összefoglalván, azoknak a Felsége elé terjesztését hatóságilag elhatározták.

A nemzet óhajításainak említett pontjai következők:

1. Sajtó szabadság a censura eltörlésével.
2. Felelős ministerium Buda-Pesten.
3. Ezenkénti országgyűlés Pesten.
4. Törvény előtti egyenlőség polgári és vallási tekintetben.
5. Nemzeti őrsereg.
6. Közös teherviselés.
7. Urbéri viszonyok megszüntetése.
8. Eskütszékek, képviselőlet egyenlőség alapján.
9. Nemzeti bank.
10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra, magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk
11. A politikai statusfogyók szabadon bocsátásának.
12. Unio Erdélylyel.

Minden egyes pont után a népgyűlés a tanács által is helyeslett tartalmát magáévátévén, a nép nevében szónoknak a haza s Dinasztia érdekében tett s éljenzések közt fogadott előadásait, s elősorolt pontjait kö-

szorítván a bizottmány által

eszkütek, Hoffer Károly, Bezdán Ferenc polgár, Baurneind Ferdinánd szónok és Rónay Mihály táblabíró rendeltettek, oly világos megjegyzéssel, hogy ők mint a népgyűlés választottai annak kifolyásául, a közrend, csend, úgy a személy- és vagyon-bátorság főtartása iránt intézkedni; és végzéseikről a gyakrabban tartandó népgyűlésnek jelentést tenni tartozzanak; elhatároztatván az is, hogy minden követei jelentés és országos állapotokról tudósítás czentül mindég a népgyűlés előterjesztéséig; és annak jegyző-könyvei az állandó bizottmány által hitelesítessenek.

2. Ezekután Vadász Manó előterjeszti: mi épen az országgyűlés szerenesés folyamát főleg az országszerte tisztelt Pestmegyei követ Kossuth Lajosnak lehetén kö-

szönni, annak a városi lakosság részéről hálás elismerés szavattassék és nyilvánítassék.

Az előterjesztés közhelyesséssel fogadtatott, és erről az országszerte tisztelt honfi értesíteni rendeltetik.

3. Az ország békés átalakításának megünneplésül —

a városnak folyó hó 19-én történendő ki-világítása egy érzelemmel elhatároztatott.

4. Végzetül a népgyűlés határozatai, az azokra alkalmasat szolgáltatott fővárosi megállapodásokkal együtt kinyomatni rendeltettek.

ÉS ennek eszközlése úgy a legközelebbi népgyűlésig teendő elhatározása, az állandó bizottmánynak meghagyatott.

Jegyzette: Kolb Ádám.

Tary Pál, választmányi elnök.

Vadász Emánuel s. k.

Dáni Ferenc s. k.

Bába Antal s. k.

Hubert András s. k.

Molnár Pál s. k.

Rónay Mihál s. k.

Kőrösi József s. k.

Schmidt Ferdinánd s. k.

Bezdán Ferenc s. k.

Petrovics István s. k.

Berezy Antal s. k.

Somogyi Antal s. k.

Kotolyár Miklós s. k.

Réh János s. k.

Baurneind Ferdinánd s. k.

Grim János s. k.

Kohen Károly s. k.

(Szeged, 1803–Szeged, 1855). Iskoláit Szegeden végezte, gimnáziumot a piaristáknál. A pesti egyetemen jogot tanult és ügyvédi vizsgát tett. Diplomáját Szegeden hirdette ki. Ügyvédként kezdett el dolgozni, rövid idő elteltével megválasztották városi tanácsnoknak, később főkapitánynak. Szervezője és alapítója volt a Felsővárosi Kaszinónak. 1848-ban a III. nemzetőr gyalogezred kapitánya volt, 1851 után visszavonultan élt.

Petrovics István, Kotolyár Miklós tanácsnok, Kőrösi József szónoki segéd.

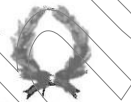
Berezy Antal (Szeged, 1804 – Szeged, 1866) eredeti neve Szilber. Iskoláit Szegeden végezte, Pesten jogot tanult és ügyvédi vizsgát tett. 1827-ben a város szolgálatába lépett. Több területen dolgozott, al- és főügyész, városi tanácsnok, diétai követ volt. 1846-ban egyik alapítója a szegedi Szabadelvű Pártnak. Az 1848–49-es események aktív résztvevője. Világos után bujdosott, önkéntes jelentkezése után elítélték, kegyelemmel szabadult. 1861-ig rendőri felügyelet alatt, visszavonultan élt, ekkor városi főkapitánnyá választották. 1865-ben országgyűlési képviselőnek jelölték, de lemondott.

Réh János (Szeged, 18132 – Szeged, 1881) Iskoláit Szegeden végezte, a piaristáknál a gimnáziumot. Pozsonyban jogot tanult, ügyvédi diplomát szerzett, amit Szegeden hirdettetett ki. Az 1848-as választások idején szereplése ellentmondásos volt. A felsővárosi 4. nemzetőr század parancsnokaként részt vett a délvidéki harcokban. 1867-ben a város polgármesterévé választották, 1871-ben lemondott és visszavonult.

Felmayer Antal (Szeged, 1798 – Szeged, 1873) Gyolcs- és kelmefestő mester. Szakmáját édesapjától és Bécsben tanulta, munkáival elismerést szerzett. A Szeged-Csongrádi Takarékpénztár alapító részvényese volt, részt vett a Szegénypártoló Egyesület szervezésében. Ismerték jótékonyágáról. Propagálta Szegeden a Védegyletet. A 48-as megmozdulások későbbi fejleményeiben már nem vett részt, Széchenyi híve volt.

Öreg Kopasz István – A Kopasz család régi szegedi, főleg felsővárosi megtelepedésű család.

Bába Antal (?) Kevés megbízható adatot tudunk róla. Szegeden született földbirtokos, 1845-ben a Szeged-Csongrádi Takarékpénztár alapító részvényese volt, a város választott

polgára. 1848-ban a nemzetőrségben őrnagyként szerepelt.

Korda János (Hajdúdorog, 1788? - Szeged, 1857) 1816 körül telepedett meg Szegeden. Vedres István birtokán volt uradalmi tiszt. Lassan vagyona gyarapodott, nemességet szerzett. A város tekintélyes polgárává vált, a szabadelvűek vezéralakja. Feleségül vette Vedres Rozáliát. A városi polgárőrség alezredese, majd a nemzetőrség ezredese, Szeged térparancsnoka volt. Gyűjtést rendezett a katonaság felszerelésére. A bukás után Pesten fogva tartották, Haynau kegyelme által szabadult.

Kohen Károly

Grünn János (Ada, 1814 - Budapest, 1874) Grünn Orbánnak, az első szegedi nyomdatulajdonosnak fogadott fia. Középkolát a piaristáknál végzett. A nyomdász szakma tökéletes elsajátítása érdekében a kor szokásainak megfelelően vándorútra kelt, Bécsben és Pesten tanult. 1848-ban városi képviselővé választották. Nyomdájából került ki az 1848-49-es nyomtatványaink szegedi vonatkozású gyűjteménye. A palánki IV. gyalog nemzetőr század főhadnagya volt. Nyomdáját 1856-ig vezette.

Radoszláv Balázs

Dáni Ferenc (Szeged, 1816 - Szeged, 1883). Iskoláit Szegeden végezte, gimnáziumot a piaristáknál. Két évig teológiát tanult Nyitrán, majd nevelő lett. Pozsonyban elvégezte a jogakadémiát, Pesten ügyvédi oklevelet szerzett, amit Szegeden hirdettek ki. Részt vett a reformmozgalomban. A szegedi események aktív alakítója volt, tanácsnok, nemzetőr százados, törvényszéki ülnökbíró, vésztörvényszéki tag. Az aradi haditörvényszék halálra ítélte. Bujdosott, az 1852-es amnesztia után önként feladta magát. Két év börtönre ítélték, de hamarosan szabadult. 1860-ban Szeged országgyűlési képviselőjévé választották, lemondott, 1865-ben újraválasztották. A városban több tisztséget betöltött. Szeged, Hódmezővásárhely és Kecskemét főispánja is volt. 1878-tól visszavonult szatymazi birtokára.

Molnár Pál (Szeged, 1817 - Esztergom, 1865). Iskoláit Szegeden végezte, gimnáziumot a piaristáknál, jogot Pesten. Szeged választott polgára lett 1843-ban. 1849-ben a Tiszavidéki Újság szerkesztője és kiadója, belvárosi képviselő volt. 1849 végén elmenekült. Visszatérte után nem tudott saját néven ügyvédként működni, Esztergomba költözött.

Somogyi Antal táblabíró (Vízkelet, 1811 - Kiszombor, 1885). Jogot végzett és ügyvédi vizsgát tett. Nevezik vándorpatriótának, mert a Pozsony megyei aljegyzőségéről történt lemondása után az ország különböző helyein élt, és terjesztette a szabadelvű eszméket. A pozsonyi ifjak közé tartozott. 1841 körül jött Szegedre, talán Szatmárról. A szatmári 12 pont egyik megfogalmazója volt. A forradalom és szabadságharc idején a szegedi események

aktív részese lett, képviselő a tápéi kerületben. A bukás után halálra ítélték, „in effigie” kivégezték. Amnesztia után tért haza európai bujdosásából. Gyakran látogatott Szegedre. 1881-től a Rónayaknál élt Kiszomborban. Kevéssé dicsért cselekedete a Karacsay-kódexbe tett rovásírása.

Osztroúszky József, ifj. (Szeged, 1818 - Budapest, 1899). Iskoláit Szegeden végezte a piaristáknál. Pozsonyban jogot hallgatott. 1848-ban a honvédtoborzás egyik vezetője volt, polgármester, országgyűlési képviselő, 1849-ben megyei főtörvényszéki bírósági elnök. Világosan fogságba esett, a hadbírósalak halálra ítélte, amit várfogságra változtattak. 1855-ben szabadult, de az ügyvédi gyakorlattól eltiltották. 1859-ben tért vissza Szegedre, később újra bekapcsolódott a közéletbe. 1869-ben kinevezték a Hétszemélyes Tábla bírójává, ekkor Budapestre költözött.

Schmid(I) Ferdinánd (Szeged, 1820 - mindszent, 1899). Iskoláit valószínű Szegeden végezte, majd Pesten jogot tanult, ügyvéd lett. 1843-ban kérte polgárrá választását Szegeden. Polgárőr kapitány, majd nemzetőr százados volt Felsővároson. 1849-ben a 104-es honvédszázalaj parancsnokhelyettese. Aradon orosz fogságba esett, az osztrákok haditörvényszék elé állították. Haynau általános amnesztíája által kiszabadult. Később uradalmi tisztartó lett Szegváron.

Vadász Manó (Emánuel) (1807 - Szeged, 1883). Iskoláit Szegeden végezte, majd Pesten a jogot. Diétai kiskövet lett. Ügyvédi diplomáját Szegeden hirdette ki. 1833-tól választott polgár. 1848-ban polgármesterré választották, ezért 1849-ben letartóztatták, de ítélet nélkül szabadult, valószínű Haynau kegyelme által. 1861-ben, majd 1865-68-ban képviselővé választották. Irodalmi munkásságát is folytatták. 1876-tól haláláig Csongrád megye és Szeged tanfelügyelője volt.

Tóth Mihály albirósági esküdt (Szeged, 1809 - Szeged, 1873). Iskoláit Szegeden végezte, gimnáziumot a piaristáknál, ezt követően ipart tanult és vállalkozásba kezdett. Szabómester volt, választott polgárképviselő. 1848-ban az alsóvárosi I. nemzetőr gyalogszázad főhadnagya volt. Később több vállalkozásba fogott, részt vállalt a közéletében.

Hubert András albirósági esküdt (?). Valószínűleg iskoláit Szegeden végezte, majd mesterséget tanult, szűrszabó lett. Választott polgárképviselő, felsővárosi lakos.

Hoffer Károly (Hódmezővásárhely, 1815 - Szeged, 1899). Iskoláit Vásárhelyen és Szegeden végezte, majd építész szakmát tanult. 1848-as tevékenységénél ismertebb szegedi építőmesteri tevékenysége, sok ma is álló nevezetes ház felépítését irányította.

Bezdán(y) Ferencről fellelhető életrajzi adataink bizonytalanok. Valószínűleg Szegeden született. Városi polgárrá választották. Jómó-

is hogy lettem nemzetőrre.

1848

A huszonhatodik évemben jártam, már megke-
tösen öregesen gondolkodtam, minden mende-mou-
dának nem hódoltam. Ekkor az első négygyűlés volt,
a városban udvarosban lelt - már akkor ki volt köve-
ve - egy nagy Antal állt a köveket, sajta sok három-
szimű kallasz, szép, finom kerek kis csomók szabdal-
tak sejjel, egyrészt feltűngette a férfiak bal kar-
jára; egy pár fiatal ember engem is a nőkhez
vonsolt, a finom kerek feltűntek nekem is a kö-
telező jelvényt, mert akiket a főle karkötőt elvállal-
tak, azok nemzetőrök lettek. Er volt a felavatás
jelvénye. A város már úgyis fel volt osztva régi idők-
től fogva kapitány-ságokra, és ezek tizedekre, és az
egy embereket kellett kimevenni, t. i. akik a nemzetőrség
re vállalkoztak, vagy inkább, akik szerepelni vágytak.

A egyenruhás polgárság még ekkor fennállt, azokból
lettek a tizedek. Amyira sajnálódott a szegedi mem-
zetőrök száma, hogy a fegyverfoghatók, ötven éven
alóliak határozottal többek voltak. A Prima-telek
volt a főgyakorló terv, felvöltünk osztva tizedek, sa-

Kováts István családja körében

dú, Rókuson élő lakos, a városrész képviselője volt.

Baurnefind Ferdinánd (Szeged, 1792 – Szeged, 1856). Iskoláit Szegeden végezte, a pesti egyetemen szerzett gyógyszerészmesteri oklevelet. Kossuth nála szállt meg toborzókörútján, s a háza előtt felállított emelvényről mondta el leghíresebb szegedi beszédét. Háza és patikája az akkori Piac téren állt. Fia volt az a Baurnefind Gyula, akit a szabadságharc első szegedi hősi halottjaként tartunk számon. Városi képviselő volt, a provizórium alatt községválasztmányi tag. 1852-ben minden közbizonyoságról lemondott.

Rónay Mihály táblabíró (Kiszombor, 1813 – Kiszombor, 1873) Iskoláit Szegeden végezte, gimnáziumot a piaristáknál. Torontál és Csongrád megye szolgálatában dolgozott több éven át, különböző megbízásokban. 1848-ban tagja a Csongrád megyei Közrendi és Közcsendi Bizottmánynak, a Szegedi Hadválasztmánynak, a megye első alispánja. A bukás után menekülnie kellett, 1850-ben 8 év várfogságra ítélték, 4 év után kegyelemmel szabadult. 1860-ban a megye alispánjává választották.

Kováts István visszaemlékezése a nemzetőrség toborzására

Én sem voltam jobb a Deákné vásznánál, én is csak úgy rajongtam, mint a többi.

A huszonhatodik évemben jártam, már meglehetősen öregesen gondolkoztam, minden mendemondának nem hódoltam. Midőn az első népgyűlés volt, a városháza udvarában lent – már ekkor ki volt kövezve – egy nagy asztal állt a kövezeten, rajta sok háromszínű szalag; szép, finom kezű kisasszonyok szabdalják széjjel, egy részük föltűzőgette a férfiak bal karjára; egypár fiatalember engem is a nőkhöz vonszolt, a fi-

nom kezek nekem is feltűzték a kötelező jelvényt, mert akik efféle karkötőt elvállaltak, azok NEMZETŐRÖK lettek. Ez volt a felavatás jelvénye. A város már úgy fel volt oszva rég időktől fogva kapitányságokra és ezek tizedekre, csak új embereket kellett kinevezni. Ti akik a nemzetőrségre vállalkoztak, vagy inkább akik szerepelni vágytak. Az egyenruhás polgárság még akkor fennállt, azokból lettek a tisztek. Annyira szaporodott a szegedi nemzetőrök száma, hogy a fegyverforgatók, ötven éven alóliak, hatezer-

39

A rend és közsend fűntartásával megbízott állandó választmány méltánnyal elismeri a lakosságnak a jelen örömnapokban követett díszes és nyugalmas maga viseletét, s a renddel azonos szabadság érdekében elvárja minden igaz hazafitól, hogy a rendet meg nem háborítandja. Ugyanazert folszólítanak minden-rendű lakasok: hogy a hozzájuk tartozandókat, úgymint, gyermekeiket, legényeiket, cselédjeiket — minden lármas békezavarásoktól és rendtelenségtől, vagy illetlenségtől tartóztassák vissza.

Az állandó bizottmány meghagyásául

Szeged mártius 20-kán 1848.

Tary Pál,
bizottmányi elnök.

Somogyi Antal,
bizottmányi jegyző.

nél többen voltak. A Szina-telek volt a fő gyakorlótér.

Kováts István (Szeged, 1822 - Szeged, 1902) építőmester, sem 1848-49-ben, sem később nem volt aktív politikai szereplő. Szegeden végezte iskoláit, kőművesmesterséget tanult, majd ismereteit olasz- és németországi vándorlásain bővítette. Neki köszönhetjük az árvíz után lebontott vár régi köveinek megmentését, ő építette a Fekete házat. A Magyar Tudományos Aka-

„Rend és közsend...”

Március 19-én vasárnap minden templomban istentiszteletet tartottak a „haza békés átalakításáért”. A zsidóság, aki régi álmának, a jogegyenlőségnek megvalósítását remélte, hálaadó istentiszteletét a piacon, sátor alatt tartotta meg. Másnap felszedték ott a köve-

Fénykép a városházáról

A közgyűlés, a népgyűlések és a legtöbb esemény színhelye a Városháza és az előtte lévő tér, a „nagy piac”. Korabeli ábrázolásuk nincs a helyszínről, fénykép még nem is lehet. (A cikk elején látható.) Egy néhány évvel későbbi felvételt választottunk. A városháza épülete nem változott, már állt a mellet-

Az 1847—8-dik évi 23-dik törvény-cikkely 6-dik §-a rendelkezésénél fogva a városi közönségnek, a nőket kivéve, mind azon tagjai, kik teljes koriaik, sem atyai, sem gyámi, sem gazdai halalom, sem pedig elkövetett hűtelenség, csempészkedés, rablás, gyilkolás és gyűjtogatás miatt fenytök alatt niúcsenek, törvényesen bevett vallás különbség nélkül, csak e következő jeles tulajdonságokkal felruházza, ha

a) e város határához tartozó és a telek-könyvben tulajdon vagy egyszersmind hitveseik nevére is különleg beirt olly házat vagy telket egy év óta bírnak, melynek érteke 1000 pengő forint, vagy:

b) e város határában mint kézművesek, bejegyzett kereskedők, gyárosok, egy év óta telepedve vannak, tulajdon műhellyel, kereskedési teleppel, vagy gyárral bírnak; és ha kézművesek, folytonosan legalább egy segédrel dolgoznak.

c) Tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magyar tudós társaság tagjai, kik e városban egy év óta telepedve vannak és 80 pengő forint házbért fizotnek.

d) Ezeken kívül mind azok, kik e város kebelében két év óta telepedve vannak és 600 pengő forint biztos jövedelmet, keresetük vagy tőkeértékük után kimutatni képesek.

e) Kik eddig városi polgárok voltak — választók lévén, ezen képességgel bíró Szeged város lakossáinak ezennel tudtul adatik, hogy folyó 1848-dik évt pünkösdi hava 14-én megtartandó tisztújításban szavazati joggal részt vevendő választók összeírása felsőváros részén, azon város Casinójában; Rókus részén, a „hét passirtához” címzett vendégfogadóban; palánk részén, a város székepületében; végre alsóváros részén, Rengey Ferdin. tiszti főügyész házául folyó évi pünkösdi hava 2-án e végre kirendelt választmányok által kezdetét vevendi és öt egymásután követő napok felotytával az illető választmányok működéseik eredményét befejezendik.

A miral is minden a feljézett törvény-cikkely értelménél fogva képességgel bíró városi lakos maga mibe tartása végett ezennel értesítetvén, alkotmányos jogának gyakorlataira felhívátik, olly hozzáadással: hogy a kitűzött május 2-dik napjától számítandó öt napok alatt aló-levelekkel együtt az illető választmány előtt megjelienjen. — Szegeden 1848-dik évi Sz-György hava 25-én tartott bizottmányi ülésüül.

A kirendelt összeíró választmány által.

demiának 100 aranyat adományozott egy építészeti pályázat céljaira.

Visszaemlékezéseit gyermekeinek szánta, több kéziratos másolat készült róla a családban. A gyűjteményünkben őrzött példányt összehasonlítva több általa írt levéllel, inkább másolatnak hihetjük, mint az eredetinek. Nyomtatásban megjelent *Egy szegény porfiú önéletrajza* címmel.

zetet. A zavorságok hangadói a kézművesmesterek voltak, akik nem annyira Mózesztől, inkább a gazdasági konkurenciától féltek. Ebben a helyzetben a naponta ülésező állandó bizottmány röplapokon felszólította a lakosságot a rend megőrzésére.

te felépített Zsótér-ház is. Itt is ülésezett a kormány 1849 nyarán. A legenda szerint Haynau a torony erkélyéről szemlélte látcsövön a szőregi csatát.

Itt volt befalazva egy ágyúgolyó a városháza 1882-es átépítéséig, ami állítólag majdnem eltalálta a vezért.

11-szer. Az éjjeli czirkálásra kirendelt őrzárók (Patrol) vezetői mielőtt elindulnának, minden nap jelentik magukat a jelszóért (mit azonban a többinek megmondani nem szabad) a városi őrállomás vezérének, — s ha utközben két őrzáró egymással találkozik, a megszólítás a 10-ik szabályban leírt módon történik, azon különbséggel, hogy annak van joga jelszót követelni, ki a felszólítást előbb tette. Ha azonban körök (Ronde) találkozik az őrzáróval (Patrol), akkor mindég a körök követeli a jelszót.

12-szer. Tűztámadáskor minden őrállomási tiszt az őrállókat megkettőzteti, s helyéről eltávozni senkit sem enged.

13-szor. Ha a nemzetőrök közül valaki meghal a százados ennek temetésére 50 fegyveres és 50 fegyvertelen nemzetőrt rendel, s maga is többi tisztjeivel megjelenven, az ezredestől a zenekart kikéri. A fő- és altisztek temetésére az egész század kirendeltetik.

14-szer. Nem lévén czélja a nemzetőrségnek hogy valakit kenyerkeresetétől megfoszszon, ezennel rendeltetik: hogy mindenki, kinek a város határából eltávoznia kellek, a végett, hogy holléte tudathassék, magát legközelebbi fő- vagy altisztjénél jelentse; — egyébiránt a szőlőbe, kertbe, vagy tanyára való eltávozás, különösen őrállási alkalommal, egyáltalán tekintetbe nem vétetik, hacsak maga helyett más nemzetőrt nem állítana.

A király és haza elvárják, hogy a hon fia, kiknek becsületére törvény által a közállomány védelme s a kivivott szabadság fentartása bizva van, kötelességüknek híven és buzgósággal fognak megfelelni.

Nyomatott Grün Jánosnál Szegeden. 1848.

A SZEGEDI NEMZETŐRSÉG IDEIGLENES SZABÁLYAI.

Az illető hadi választmány által,

1848. Junius havában.

A személy- és vagyonbátorság, a közsend és belbéke biztosítása az ország polgárainak örökösére bízván — hogy e részben városunk nemzetőrsége rendeltetésének tökéletesen megfelelhessen — a helybeli hadi-választmány, további rendeletig, következő ideiglenes szabályokban állapodott meg:

1-ször. Minden nemzetőr kapitánytól lefelé közbátorság föntartására fordítani, kötelezetlven, — ha a szükség úgy hozza magával, tartozik hazája, alkotmánya és királya oltalmára hősiég fölkelni, — és így mihelyt a dob az utzákon megpördül, vagy a tornyok harangjai félreveretnek, minden nemzetőr fegyvert, vagy ha ez nincs, kaszát, vasvillát ragad, és siet a közpiacon lévő szabadságtérre, — hol is minden összezavarodás elkerülése végett a palánkiak a városház előtt, a felsővárosiak az Aigner féle gyógyszerház előtt, a rókusiak a Zsótér-Dercsényi féle ház előtt, az alsóvárosiak pedig a Sz.-Háromságnál, századokba állva, a további rendeleteket bevárandják.

2-ször. Fegyvergyakorlat nélkül a nemzetőrség rendeltetésének meg nem felelhetvén — minden nemzetőr köteleztetik a kirendelt órákban gyakorlaton megjelenni, — ha pedig ezt betegség, vagy a város határán túli távollétlen kívül elmulasztaná: akkor a

1

Városi tisztújítás

Az 1848. évi XXIII. törvénycikkely a királyi városok közgyűléseit a lakosság által választandó testületekké alakította át. Április 24-én a népgyűlés megválasztotta a tisztújításért felelős személyeket, a választásra jogosult polgárok összeírására bizottságot. Másnap az összeíró választmány aláírásával megjelentek a választási tudnivalók:

A nők kivételével szavazhatnak:

– akik 1000 Ft értékű telekkel vagy házzal rendelkeznek

– egy éve letelepedett, saját tulajdonnal

rendelkező iparosok, gyárosok, kereskedők

– minden értelmiségi foglalkozású, aki egy éve itt lakik és 80 pengő házbért fizet

– minden olyan személy, aki két éve itt lakik és 80 pengő házbért fizet

– minden olyan személy, aki két éve él itt, és 600 pengő jövedelmet képes kimutatni.

Tudatják, hogy a választás május 14-én lesz. Városrészenként kijelölik azokat az épületeket, ahol a május másodikán kezdődő választói összeírás lesz.

Felhívják a lakosságot a megjelenésre.

A szegedi nemzetőrség ideiglenes szabályai az illető hadi választmány által, 1848. június havában.

Szeged nemzetőrségének alapjait is a polgárőrség jelentette. Az új szabályzat bevezetése azt bizonyítja, hogy a nemzetőrség megszervezése is mind magasabb szintre jutott. Erre egyre inkább szükség volt, mert a városi szolgálat után gyarapodott a tábori bevételek száma, gyarapodtak a fegyelmi, szervezeti gondok.

Az ideiglenes szabályzat meghatározza a nemzetőrség feladatait:

1. Minden nemzetőr köteles a közbátorságot fenntartani, a király és az alkotmány

megvédésére harcba menni. Kijelöli a gyülekezési helyeket.

2. Köteles a gyakorlatokon megjelenni, mulasztás esetére beigéri a büntetéseket.

3. Aki a kötelező őrségen nem jelenik meg, büntetésben részesül. Felsorolja a büntetési tételeket.

4. Századosa kivizsgálás nélkül senkit el nem ítélhet, fellebbezni a választmányhoz lehet.

5. Rendelkezik a pénzbüntetés behajtásának módjáról.

Tiszelt Kapitány Urak!

1. mai értekezés alkalmával figyelmemre kikerülte tudatni, hogy azokra, akik éjjelre kirendelt órallási örök őrségben a Kapitányok laka előtt, az alkalmasság helyen lesznek összegyűjtendőek, és így hadi rendben dobszó mellett jelennek meg a városi felvételre.

2. Minden Kapitány, aki 200 ezer költés megfizetésével Gombás József Kapitány úrtól kivételesen, hogy a költés eszére kerülhet.

3. Azok, akik a városi felvételre kerülnek, a legelső körben a városi felvételre kerülnek, a második körben a városi felvételre kerülnek, a harmadik körben a városi felvételre kerülnek, a negyedik körben a városi felvételre kerülnek, az ötödik körben a városi felvételre kerülnek, a hatodik körben a városi felvételre kerülnek, a hetedik körben a városi felvételre kerülnek, az nyolcadik körben a városi felvételre kerülnek, a kilencedik körben a városi felvételre kerülnek, a tizedik körben a városi felvételre kerülnek.

Szeged, Júl. 15. é. 1848

Gombás József
ezredes

6. Mindenki köteles a fegyverét tisztán tartani.

7. Minden nemzetőr az általa megválasztott feljebbvalójának köteles engedelmeskedni.

8. Aki elhagyja őrhelyét, a felsorolt büntetéseket kaphatja.

9-11. Részletezi az őrségben állók feladatát, követendő viselkedésmódját, a jelszó megadását és használatát.

12. Támadáskor kettőzött őrség szolgál, helyét senki el nem hagyhatja.

14. Intézkedik a nemzetőrök temetésének módjáról.

15. Rendelkezik az eltávozások és a helyettesítések módjáról. „A király és a haza elvárják, hogy a hon fiai, kiknek becsületére törvény által a közállomány védelme a kihívott szabadság fentartása bízva van, kötelességüknek híven és buzgón fognak megfelelni.”

Kéziratos elismervények

Gyűjteményünkben jelentős számú olyan kéziratos elismervény, utasítás van, ami a nemzetőrség szervezésére, a fegyver-, élelmiszer- és

egyéb ellátásra szolgál forrásul. Ezek a dokumentumok nem adnak összefüggő történetet, de a mindennapi tevékenység bontakozik ki belőlük.

1.

Tiszelt Kapitány Urak!
A mai értekezés alkalmával figyelmemet kikerülte tudatni:

1-ór Az hogy éjjelre kirendelt órallási örök

8 óraker a Kapitányok laka előtt vagy alkalmas helyen lesznek összegyűjtendőek, és így hadi rendben dobszó mellett jelennek meg a sétatér felső részén.

KOSSUTH LAJOSNAK

Szeged népéhez 1848-ik évi october 4-én mondott beszéde.

(Emlékezet után.)

1933

Szegednek népe, nemzetem büszkesége, szegény elárult hazám oszlopa! mélyen megilletődve hajlok meg előtted.

Mikor Szegedhez közeledtem, sajnálni kezdtem, hogy mellemből kifogyott a hang; de midőn Szeged népét látom, úgy látom, hogy nincs mit sajnálnom, mert itt többre nincs szükség, mint hogy a lelkesedés előtt mélyen meghajoljak.

Midőn én, mint az ország teljhatalmu bízosa, s a honvédelmi bizottmány egyik tagja, népfelkelést intézendő, utamban más helyekre bementem, azért mentem be, hogy lelkesedést ébresszek; de Szegedre azért jöttem, hogy itt a lelkesedést szemléljem.

És én mondhatlan örömmel szemlélem Szeged népében a lelkesedést; mert veszedelem fenyegeti szegény elárult hazánkat, oly veszedelem, melyhez hasonlót év-könyveink nem mutatnak, s mellynek láttára némely kicsinlítőek a fővárosban azt mondák, hogy a magyar nemzet napjai megszámlálták. De én azt mondám: ez nem igaz.

Alkudozásba akartak ereszkedni Jellachich-al, ama gaz árulóval, kit az ármány pokoli czéljainak kivitelére, arra, hogy csak nem rég

a hazának, találkozik-e egy polgára e városnak, ki hazája szabadságáért, vérét, életét feláldozni kész nem volna? (a nép egyhangulag: nem) Megesküsztek-e erre? (meg). Tehát esküdjötek:

„A mindenható Istenre, ki védi az igazságot és a hit-szegő árulót megbünteti, esküszünk, hogy hazánk szabadságából egy hajszálnyit utolsó csep vértünkig elraboltatni nem engedünk, esküszünk: hogy hazánkat védeni fogjuk, míg lesz közülünk egy, ki karját fölemelheti. A magyarok istene így segítson és áldjon meg bennünket.”

(A nép e szavakat lefedett fővel, s fölemelt kezekkel lelkesülve mondta el a szónok után.)

Hajdan midőn a hazát veszély fenyegette, hős apáink véres kardot hordoztak körül a hazában, s ennek láttára mint sasok repültek harcmezőre a vitéz magyarok. Én látván a haza jelen veszedelmét; zászlót ragadtam kezembe, megesküdve, hogy addig nem nyugszom, szegény fejemet nyugalomra nem hajtom, míg az elárult haza fiait szabadságának megmentésére, annak árulói ellen zászlóm alá nem gyűjtöm. De most, mintán Szeged népének lelkesedését látom, bizvást összehajtom e zászlót, e Zászló nem enyém többé, én Szeged zászlója

2.

Tisztelt Kapitány Urak!
A nemzetőrség által elvállalt szolgálat tételére, nevezetesen: a Rabok és más állomások gondosságára felosztás szerinti századok-képpen teendik szolgálati idejüket reggeli 6 órától kezd-

ve másnap reggel 6 óráig. - A továbbiakban július 24-én reggeltől név szerint naponként felsorolja az ügyeletre beosztott tiszteleket autusztus 11-ig. Szeged, július 22. 848. Korda János nemzeti őrség ezredese

3.

1848. augusztus 18-án kiosztott fegyverek. A lap négy oldalas, 2 alkalommal, mintegy

60-60 nevet tartalmazó névsor. A nevek mellett szerepel a személy szolgálati rangja.

4.

Törökbecsén 1848. november 24-én Tary Pál századostól Török Pál által átvett ellátmány

Nyugtatóvány
Mely szerint alább írott elismerem, hogy a Török Becsei táborban szolgálatot tett Szeged felsővárosi 3. nemzetőr század századosától a következő tábori szereket u. m.

1. Egy egész láda gyutacsos töltényekkel megtöltve

2. Egy hordó, melybe gyutacsos és kovás töltések vagynak és ... gyutacsos egész pakli

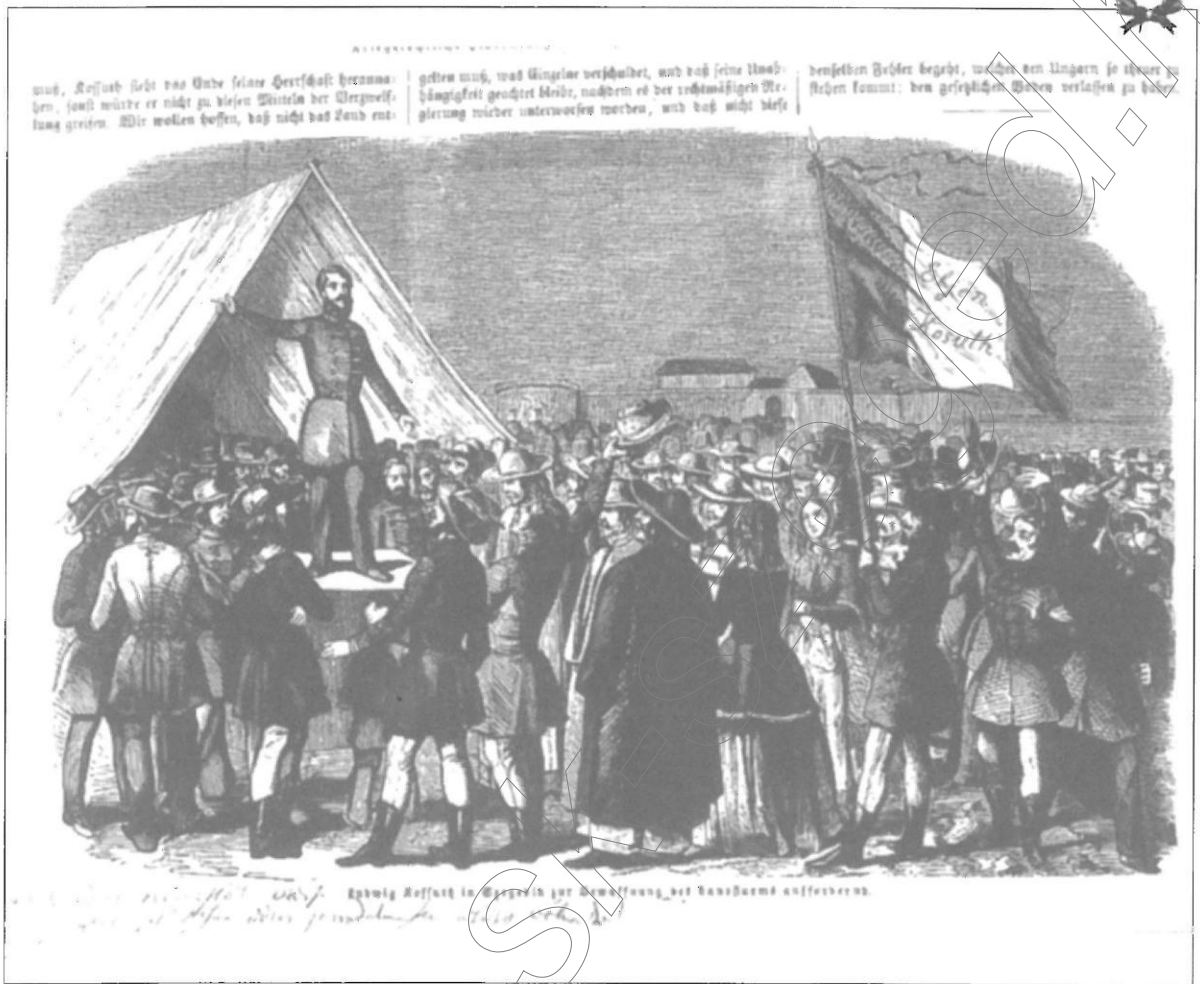
59. Darab pakli kovás fegyverhez 54. 1/2 töltések 30. - Gyutacsos fél pakli 235. - egyéb töltés 343.

3. Fegyverek. (nehezen olvasható felsorolásban)

4. Lándzsák 83 db

5. Bogrács 6 db

6. Különnemű patikai szerek egy ... ládában. - Valósággal Tary Pál százados Úrtól átvettem légyen. Török Becsén Novemb. 24-én 1848 Török Antal N.őri hadnagy és futár Más írással az alján további bejegyzés.

5.

Jegyzék
 A Szeged felsővárosi Nemzetőrség 3. szá-
 zadának (mely a Török Becsei állomáson tá-
 bori szolgálatokat tett) 848-ik évi november
 14-étől 18-káig bezárólag járandó napidí-
 jakról, u. m.:

1 kapitánynak	80 pf.	havi	fizetésből	5 napra	13 f. 20 kr.
1 főhadnagynak	40 pf.	-	-	-	6 - 40 -
2 alhadnagynak	30 pf.	-	-	-	50 - -
2 őrmesternek	naponkint	pen	24 kr		4 -
12 tizedesnek					
2 dobosnak	naponkint	pen	16 kr		- 21 - 20 -
2 ácsnak					
1 főorvosnak	80 pf	havi	fizetésiből		- 13 - 20 -
221 közsítésznek	naponkint	pen	8 kr		147 - 20

 öszveleg pp. 2167 f 20 kr

Hogy a fennebbi kiszámítás szerint száza-
 domnak, folyó 848-ik évi November 14-étől
 18-ikáig bezárólag, 5 napokra járuló fizeté-
 sít, öszveleg pengői Kétszáztizenhat forinto-
 kat Szüts József élelmezési biztos úrtól való-
 sággal felvettem legyen ezzel elismerérem.
 Török-Becsén november 18-ikán 848. Tary
 Pál százados.

Geführten Reiteren vom ungarischen Ufer.

25. Versuch mich von einem mit Kanonen getrieben.
Zunächst besetzt, weil man davon weiß — Schrift-
führer Kuntz — belagert.

rufen, worauf die Reiter 15 Minuten — 15 Minuten
macht einen Angriff auf die Reiter — 15 Minuten
die Nachhut ein, bei 2. 15 Minuten und Oberst 3.

zu rufen. Die Tonaus und die Reiter sind in 15 Minu-
ten, bei man mit den leichten Reiteren darüber weg-
fahren kann.
1. November 1848. Winklerstein erlitt eine Nieder-
lage.

6.

Ellen-Nyugtatvány

Ötszáz ötven azaz: 550. részlet kenyerekről,
mellyeket a Török Becsei táborban szolgálatot tevő

Szeged felsővárosi 3-ik századbeli nemzetőrök szá-
mára Tary Pál Kapitány Úrnak átadtam. Török Be-
csén november 23-án 848. Weiss József élelmibiztos.

Kossuth Lajosnak Szeged népéhez 1848-ik évi október 4-én mondott beszéde.

Ez az a beszéd, amit gyakran fölidézünk, a szegediek ma is büszkéek rá. Arra hívnám föl tisztelt olvasóim figyelmét, hogy a rögzítése emlékezet után történt. Fogadjuk el hitelesnek, hisz Kossuth később is nevezi Szegedet *nemzetem büszkeségének*. Beszédét több egybehangzó korabeli tudósítás szerint a Baurneind-ház előtt mondta el talán a Dömötör templomból kihozott hordozható szöszéken. Tudósítást olvashatunk a Márczius Tizenötödike című, Pesten megjelentett újságban, az október kilencedikei számban. Csernátoni leírja, hogy már Algyőnél várták Kossuth Lajost a szemerkélő eső ellenére, s kísérték számosan Szegedre. „Kevés pihenés után Kossuth lement szállásunkról a nagy téren felállított tribune-re, melly felett sátor vála felhúzza.”

A jelenetet örökítette meg a Lipcsében

megjelent Illustrirte Zeitung, bár korántsem azzal a lelkesedéssel, amivel Csernáton. Ez a cikk arról tudósít, hogy a magyarok ellen a harc végre komolyan elkezdődött.

Ennek a német nyelvű lapnak van még egy szegedi vonatkozású képközlése. Az 1848 június 30-i számban több mint négy oldalas összefoglalót ad az addigi magyar eseményekről. A három közölt kép közül az egyik a magyar „csikós-husárokat” ábrázolja. A karikás-ostoros harcosokban Rózsa Sándor szabadcsapatát ismerhetjük fel, akik csatlakoztak ugyan a szabadságharchoz, de szereplésük nem lett dicsőséges.

Kossuth szegedi tartózkodásának másik eseménye a várban őrzött olasz foglyok szabadon bocsátása. A várat ma már csak régi fényképeken csodálhatjuk meg.

Az országos honvédelmi bizottmánytól

Szeged Város Közönségének.

Az országgyűlés, a nemzetet képviselő ezen legfőbb nyesebb hatóság Debreczenben székelt.

Innen teljesíti a magasabb felelősséget, magyar hazánkat védelmezni az enyészet ellen, mellyel a zsarnokság nyíltan fenyeget. Védelmezni, s az igazságos isten segítségével meg is menteni.

Borúsak édes hazánk körülményei, de nehezebb időket is élt már a magyar; s az nem lehet, hogy ezrel-éves életét ép akkor veszítse el, midőn a szabadság ifjú életét eljándékozza meg a gondviselés.

E város közönsége tudja, hogy a magyar nemzet sem fel nem támadt a királyi hatalom ellen, sem új szerzemények végett nem indított háborút.

Hörvát, rácz, oláh fellázadt a törvények uralma ellen; miket királyi eskü szentesített.

A király maga a végett hívta össze az országgyűlést, hogy gondoskodjék fegyveres erőről s pénztörzsről ezen lázadás ellen, mellynek kárhoztatását, az országgyűlés megnyitására lelkeltett királyi levelében, ugy maga mint egész családja nevében nyíltan és határozottan kimondotta.

Do míg ez mondaték, alattomban a logynálzatosabb gyilkos pártítás szitogatott, s midőn ezt elég erősnek vélték, hogy a magyar nemzetet semmivé tegyék, akkor rögtön a pártitót, rablókat, a király kedves híveinek nevező, királyi tekintélyével melléjük — a pártitókhoz — állott; a magyar nemzetnek azt mondta, ne mőrd magadat védelmezni, s a pártítás vezérének kezébe akart adni az ország feletti katonai zsarnok uralmat.

A magyar nemzet csak nem lehetett oly okatlan, hogy védtelen nélkül nyújtsa irákát a hárd alá.

Tehát az önkéntes természeti ösztöndől indulva, mellyet isten még a feregnek is megadott, védelmező magát.

A nemzetgyűlés, mellynek még létét is tagadni a bitor hatalom, ezen iszonyatos elbizakodásra a nemzeti s emberi önzert indignitójával felelt.

A zsarnok ellenség nemzetünk halálát kívánja a beko bécül. Ennél nagyobb baj a legrosszabb esetben sem érhetne.

És az országgyűlés egy szívvvel lélekkel elhatározá: hogy a nemzet védeni fogja hazáját és országos önállóságát, életre halálra, míg egy magyar él.

Az igazságos isten megáldandja a kényszerített önvédelem harezában fegyverünkkel.

Budapest elvesztése még nem veszte el a nemzetet.

Az országgyűlés együtt van, 120-ezer ember áll fegyverben a hazát megvédeni. Bém kőhorkok Erdélyben győzelméről győzelmre halad. A nemzet seregei concentráltak. A nép hű a hazához és lelkesült, ugy a Tisza vidékén, mint amott a Dunánál.

Csak hitűrés és hűség a hazához, és isten nem engedheti, hogy a hűség zsarnokság diadalmaskodhassék Magyarországon ezreléves nemzeti életén.

Az ország-kormányja tehát azon tántoríthatlan meggyőződéssel közli mellékelten e város közönségével a nemzet-képviselőinek határozatát: hogy ezen város lelkes közönsége semmit sem fog elhulasztani, mit a nemzeti hűség meglévén.

Ezen nemzeti és hazafai kötelesség alapján követelések rendeltettek:

Cszőr. A törvényhatóságok nélán közeledő, vagy a törvényhatóság területeit megszállott ellenségnek semmiféle ellátást nyújtani és rendelni nem fogunk, sőt ugy a tisztviselő-hart, mint a törvényhatóság minden egyes lakóját tiltandják, hogy az ellenséges hadseregnek szállásolás, élelmezés s elszállítás tekintetében segéd-kezet ne nyújtsanak.

Az országos honvédelmi bizottmánytól Szeged Város közönségének

A kormány Debrecenbe költözött, a helyzet válságosra fordult. Kossuth a Szeged városának címzett iratában drámai hangon ecseteli az ország helyzetét. „*Borúsak édes hazánk körülményei, de nehezebb időket is élt már a magyar.*” Az új király a magyarokat pártitónak nevezte. „*És az országgyűlés egy szívvvel lélekkel elhatározá: hogy a nemzet védeni fogja hazáját és országos önállóságát, életre halálra, míg egy magyar él.*”

Az ország-kormányja elrendeli:

1. A megszálló ellenségének semmilyen ellátás nem nyújtható. Az élelmszereket, takarmányt el kell rejteni, vagy meg kell semmisíteni.

2. Aki az ellenségnek bármilyen segítséget ad, törvényszék elé állítja.

3. Tilos levelezni, vagy bármi módon érintkezni az ellenséggel. Minden tanács felállíthatja a rögtön-ítélő bíróságot.

4. Minden törvényhatóság köteles népfelkelést szervezni.

5. A közadót és felajánlásokat Debrecenbe,

vagy a kijelölt városokba kell továbbítani a kormánybiztosokhoz, vagy erődparancsokhoz. Kijelölt hely Szeged is.

6. Az ellenség minden mozdulatáról értesíteni kell a kormányt.

7. Rendelkezik arról, hogy az újoncokat mely városokba küldjék, közöttük Szegedre is.

A kormány elvárja, hogy a város folyamatosan tartsa a kapcsolatot a kormányval.

Debrecenben január 16-én 1849. A honvédelmi bizottmány nevében Kossuth Lajos elnök

Januárban a haditanács döntése alapján a szerbek ellen a magyar csapatok beszüntették a harcot. Vécsey Károly Szegeden keresztül vonult a Közép-Tisza vonalához. Január 25-én érkezett a városba, vezetését saját irányítása alá vonta, s igen szigorú rendszabályokat hozott. Ezeket magyar és német nyelvű hirdetményben tették közzé. Szeged, január 26-án 1849. A hadsereg főparancsnoka tábornok gróf Vécsey úr megízásából Baudis József, százados és térparancsnok.

Hírlapok

Januártól a szegediek tájékoztatására új forma szolgált: *hírlap*. Szeged egyetlen nyomdája már korábbi években is gondolt

újság megjelentetésére, de a körülmények nem voltak kedvezőek. Most *Egressy Gábor* félretéve a kaucióra vonatkozó szabályt, rá-

HIRDETMÉNY.

Az itt fekvő mozgó-sereg fő-térparancsnokságától következők nyilváníttatnak:

- 1-ször: Mai naptól fogva minden polgári s katonai hatóságok a mozgó-sereg fő-parancsnoksága alá rendeltetnek.
- 2-ször: A hatóságok felszólítatnak a város s annak területébenei rend s bátorság egész szigorúsággal fenntartására, a lakosok pedig minden kiadott irrendelet pontos megtartására utasítatnak, mert minden parancs meg nem tartás a legszigorúbban, az ellenkezés pedig a katonai törvények értelmé szerint lesz fenytendő.
- 3-ször: Miután minden kijárási a városnak katonai őrizettel vannak ellátva, ezennel szigoruan megtiltátik, hogy senki se merészljen út-levél vagy bizonyítvány nélkül kimenni.
- 4-szer: Út-levelek, bizonyítványok, nyílt-levelek a polgárság számára a városi kapitánytól, a katonaság számára pedig tulajdon zászlóaljaiktól vagy parancsnokaitól lesznek kiadandók.
- 5.ször: Minden katonai és polgári egyének kivétel nélkül oda utasítatnak, hogy minden bizonyítványaikat a térparancsnokság elébe vizsgálat végett terjesszék, — ellenkező esetben a kimeneteleknél az őrsők által lesznek feltartóztatva.
- 6-ször: Minden a városban tartozkodó idegen polgár, ugy szinte nyugalmazott tiszt, vagy szabadsággal lévő katonai egyének, 48 óra alatt a térparancsnokságnál magokat jelentsék, s ittletüket hites oklevelekkel igazolják.
- 7-szer: Az ujonnan érkezendők kötelesek úti-irományaikat a városi kijárónál lévő őrs-parancsnokoknak általadni, — annak visszavételét pedig a térparancsnokságnál személyesen eszközöljék.
- 8-ször: Az út- s engedelem-levelek kiadásaért semmi szin alatt sem lesz szabad valami jutalmat kérni, annál inkább követelni.
- 9-szer: A térparancsnoksági iroda vagyon a főpiacson, Göcz- ezelőit Bene-féle ház 1.só emeletében, hivatalos megnyittatása délelőtti 9 órától 12 ig, délután 2-től 6-ig.

Szeged, január 26-án 1849.

A hadsereg főparancsnoka tábornok gróf Vécsey ut megbizásából

Baudis József,

százados és térparancsnok.

Nyomatott Grün

SZENT-TAMÁS

A RABLÓ RÁCZOK FŐFÉSZK NINCS TÖBBÉ!

Péteváraltról és Ujvidékről visszatért hadseregünk egyesítve az Ó- és Kis-Kéren szállásolt dandárokkal mint a hó 31-én Verbászon át Kula felé vonult.

A verbászi zsilipnél megjelent mintegy 500 szarv — seregünknek még a hídon át nem kelt részé ágyúval megtámadta, — de lovas ágyú-ütegünk határozott tüzelésével visszariasztván, — a rabló csorda futta eredt, huszárajaink által üzőbe vétetett, — sok közülök lekonzultalott, — s egy ágyújuk elfoglaltatott.

Kulát az ellenségétől tisztán találtuk. — A megyebeli helységek egymás után küldték hozzánk vála taikat, a hadsereg megérkezten örömeiket kijelenték.

Folyó hó 2-án hadseregünk Verbászra és Kiskérre visszatért. — Verbászon a Forge őrnagy 3 za aljból álló dandárja velünk egyesült. —

3-án reggel korán hadi csapatjaink Verbász és Kiskér felől Szent-Tamás alá húzódtak. — Ekkor a temerini hídfőnél álló erő slete alatt egészen a sánczokig nyomult, mire a sánczbeliek megrémülve beljebb vonulni kezdtek. — Ugyan a jobb szárnyon csatárlánczban a szegedi önkénytesek Földváry őrnagy által vezényeltetve a sánczokra felhág Földváry őrnagy a kezében lévő nemzeti zászlót kifűzte a sáncz tetején; csapatbeliei élszántan nyomultak u ugyan a bal szárnyon a Thurszki zászlóaljbeliek a csatorna szélén nyomultak be a sánczok közé. —

Igy mind a három részről egyszerre elfoglalt sánczokban a megrémült ellenséges csoport a miénk ársztetve a csatorna keskeny hidján a város felé eszeveszotten szaladt, — mikor a töltésről és hídról kö zőbb száz a csatornába hullva beledt. — A sánczok e részén 2 ágyút hagytak a miénknek.

Még ezek a kiskéri oldalon történtek, addig a csatorna bal partján a verbászi oldalon folyt a csata, ellenség erős kartács-tűzzel iparkodott visszatartoztatni a Gál ezredes vezénylete alatt csatározva előh Vasa zászlóaljbelieket, s a rohant 5-ik zászlóalj polány századját. — A színlott hátrálási parancs következt visszaindult 5-ik zászlóaljbeliek után kifűrt szerbeket és ráczokat az 5-ik és 8-ik honvéd zászlóalj üzőbe vevé Vasákkal együtt létrák segítségével a sánczokba berohantak, s heves csatázás után az ellenséget az oldalon is nyomták, mely 10 óra tájban Bece felé futásnak credt, 4 ágyút hagyva a sánczokban. —

Az öldöklés rémitő volt; — a csatornába újra sok szűz bele hullt; — a Krivaja vizen át szaladók része oda veszett; a vízek lovakkal, kocsikkal, poggyszokkal, holt tetemekkel telve vannak. Részünkről mind 28 vitézünk mult ki dícső halállal e nagyszerű diadálnál, ezek közt Pap János, Vasa ezredbeli főhadnagy Roményfi 5-ik zászlóaljbéli hadnagy; — sebesülteink száma mintegy 120.

Két ezernél jóval több veszett el a rablók közül.

Szent-Tamás lángba borított és hamuvá tétetett, sánczai behuzattak. —

Es így csak ömléke maradt fen ez istentelen büntészeknek; — hogy az utódok a helyen hol Szent-Tamás állt, egymásnak majd elmondhassák: „Itt volt Szent-Tamás, a magyarok élete és szabadsága ellen fellé ráczok főhagyója, hol a magyi magyar vér folyt, de melyet az igazságos isten büntetése valahára 1849-diki 3-ikán elért.“

1983

Nyomkatta Grün János Szegeden.

Batthyány Kázmér,

vezér-főispán és teljhatalmu országos biztos.

bírta *Molnár Pál* főjegyzőt a *Tiszavidéki Újság* megjelentetésére. Hetente kétszer adták ki januártól ápriliséig, ekkor a kaució hiánya miatt betiltották. Utódként megjelent a Tiszavidéki emlék 3 száma és *Kornis Károly*: A szabadságról, szózat a néphez című politikai röpirata. Kornis Károly jogász, egyetemi tanár. 1848-ban a Március Tizenötödike radikálisai közé tartozott, a kormánnyal elhagyta Pestet, polgármester volt Aradon és kormánybiztos a délvidéken.

A *Szegedi Hírlap* indításához a kauciót Tóth Mihály főbíró tette le. (Tóth Mihály iskoláit Szegeden végezte a piaristáknál, a jogot Pesten. Ügyvédi gyakorlatot kezdett Szegeden. Feljelentéseket tett a törvénykezésben előforduló visszaélések miatt, ezért a kamara néplázítással vádolta, és hallgatásra kötelezte. Nagyon népszerű volt a városban, 1848-ban főbíróvá választották.) A lap szerkesztését a városban színgazdátoként közismert *Havi Mihály* vállalta, másik szerkesztője *Szabó Mihály* lett. Hetente kétszer jelentették meg, a kormány Szegedre költözésekor napilappá vált.

1849 tavaszára végre megfordult a helyzet, a délvidéki harcokból a honvédség került ki győztesen. Április 3-án visszafoglalták Szettamást. Batthyány Kázmér kormánybiztos be-

számolóját is a Grünny nyomda kiadványából ismerhetjük meg:

Szent-Tamás a rabló ráczok főfészke nincs többé!

Péteváradról és Újvidékről visszatért hadseregünk egyesülve március 31-én Verbászton át Kula felé vonult.

A verbászi zsilipnél megjelent 500 szerb, akiket seregünk megfutamított, s egy ágyút zsákmányolt.

3-án reggel korán csapataink Szent-Tamás alá húzódtak. 8-tól fél 10-ig erős ágyúzás folyt. A sáncokba egyszerre három oldalról indult meg a támadás. A jobb szárnyon a szegedi önkéntesek *Földváry Sándor* őrnagy vezénylete alatt. Az ellenség menekülésbe fogott. A csatorna bal partján is megfutamították az ellenséget. Az öldöklés rémíztető volt. A sebesültek száma 120 körüli, az ellenségnél kétezernél több a halott.

A szenttamási győzelem után néhány nappal, az április 8-án kiadott hirdetmény szerint „a sáncok megrohanásában a *Földváry* őrnagy vezényelte szegedi csapat tüntette ki vitézségét.”

A függetlenségi Nyilatkozat kihirdetése Szegeden április 19-én történt ünnepélyes népgyűlésen. A dokumentum tartalma közismert. Korabeli kiadásokból gyűjteményünk-

A HIRÉS

RÓMAI SÁNCZOK BE VANNAK VÉVE!

Perczel Mór tábornok ur nál nap Goszpodince hadi-szálláson kelt tudósítása szerint tegnap hadseregének egyik dandárával Goszpodince, másikkal Nádaly felé ronta be a lázadó csajkások kerületébe. —

Az ellenség több erős redontokkal bővített római sánczoknál gátla előhaladását, — mintegy 12 ágyúval, és több ezer részint szerbián, részint határőrök, részint Sz-Tamásról és Turjáról oda menekült rácz fegyverekkel kelle itt személyesen vezetett dandárának szembeszállani. —

Déli 12 órától 4-ig tartott kemény tüzelés után végre sikerült rohammal a sáncz-vonalon áttörni; — mire az ellenség hanyathomlok megfutandott. És így a híres római sánczok is bevétektek; egy uttal hőseink nyolcz ágyút, s ezek közt egy 18 fontost foglaltak el. —

A sánczok megrohanásában a Földvári őrnagy vezényelte szegedi csapat újra tüntette ki vitézségét. — A 48 fontos ágyút a 3-ik számú hadsárcok foglalták el. —

Terhérdék márta, és ló jutott ismét birtokunkba. Goszpodince hamuvá égettéfétt. Veszteségünk négy halott, s mintegy tíz sebesült. — Az ellenség több száz halottat számolt. —

Isten segítségével győzelem kíséri mindenütt fegyvereinket!

Kelt Szabadkán 1849-ik ápril 8-kán.

Batthyány Kázmér,
vezér főispán és teljhatalmu országos-biztos.

Egy korabeli röplap

Földváry Sándor ezredes

NYILT-RENDELET.

A szegedi városi hatóságnak ezennel meghagyatik, hogy Kreminger Antal prépost és belvárosi plebánus urat, ki a hivatásának, a haza jelen vész állapotjában, mint kötelessége lett volna, semmi módon meg nem felelt, a népet a jelen körülmények között nem oktatta, sem nem világosította fel, szóval, közönségesen ösmert szelleménél fogva, jelen állomásának további vitelére érdemetlen, hivatalától felfüggesztvén, helyette pártfogói jogánál fogva, más érdemes egyént válaszszon.

Szegeden April hó 26-kán 1849.

Gr. Batthyány Kázmér,
országos biztos.

(P. H.)

NYILT-VÁLASZ.

Ezen személyemre vonatkozó nyílt-rendeletre a szegedi hatóságnak és közönségnek, de különösen palánki híveimnek, hecsületem, egyházi és polgári állásom szenny nélkül megmentésére, önvédelmemül, nyíltan kell válaszolnom:

A rendelkező nemes gróf urnak igaz hazafutai tisztelet; nem övé a felelősség isten, a haza, Szeged közönsége és palánki híveim előtt; hanem azoké, a kik engem nála bevádoltak.

1-ör: Meghallgatva s kérdőre vonva nem voltam, és vádolásra, papi hivatalomtól, mint arra érdemellen, felfüggesztetem.

2-ör: A haza jelen vész állapotjában, a mibe megbizattam, az ország gyűlése vagy kormánya, a városi hatóság, vagy a püspök rendeletei által, azt mindég egész készséggel nem csak hirdettem, de meg is magyaráztam úgy, mint isten azt értenem és felfogom engedte, és mint csekély szóközi tehetségemtől kitelt.

Két zászlót is szenteltem, a 6-kat és 8-kat a honért lobogókat. Utóbbi Márczius 15-kén a szent-rókusai, az első Augustus 4-kén 1848-ban a palánki szentegyházakban, és ha ekkor mondott pár szavaimra a honvédek felbuzdultak — mint ezt nékem igaz örömeimre alkori őrnagy Szabó Zsigmond s tisztikara szóval és levélben, a 8-ik zászlóalj parancsnoka pedig szinte tisztikarával szóval a helyszínén kinyilatkoztatták — istené a dicsőség, nem enyém.

Még 1848-ik év Julius 29-kén, tán legelső a hazában, a szegedi egyházakban közajátalosságot egyházi imákkal rendeltem vasár- és tünep-napokra, mit később az October 15-ki iszonyatosság után — ezt szó nélkül nem hagyva — naponkéntire változtattam.

A többire, a mit a haza érdekében tettem, az evangéliummal tartok, sz. Máté 6. rész 3. 4. vers. „Tudják azok, kire illyes hívza volt.“ — No

De igaz: újságlopot a szószékire nem vittem, s belőle felolvasásokat nem tartottam; mert nem gondoltam, hogy ezzel az evangélium helye kipótólva lenne.

Sánczot ásni nem voltam; mert arra nekem századosom Lemle János be nem mondatott; miért? nem tudom. De az nem is az én dolgom, s akkor csak nem minden időm lelki foglalkozásokra volt felhasználva.

Ört nem állottam; mert ezzel senki meg nem kínált. A mit én szives kiméletnek vettem.

A megszökést meg nem kísértettem, mikor Szeged ágyuztatott, mint ezt másról itt Szegeden kár után hallottam; mert Jézus parancsolta meg, hogy híveimmel éljek, haljak.

Fegyverrel, fegyveresek után szinte nem vonultam, szemem előtt látva, hogy e miatt vér tóban, mint áldozár és lelkész, isten oltárához egyházi vétség nélkül nem léphetnék: mert erről gyelem püspöki feloldozást rendel.

Tisztes papi állományomat eddig szerettem és megtartottam: mert illyet rendel bajusz szírel nem törlött egyházi fegyelem. — Illyesekben hazafiságot paprészéről nem kerestem, nem is

Testvéri szózat, testvéreinkhez!

Alloítottak, társaink megbizásából, kik keblök szózatát s honleányi kötelesség-érzetüket követve „egyesületet“ alakítottak; — felhívjuk e város minden lelkis leányát, a velünk egyesülésre.

Ismerve lelketek hő érzelmét, nem kerestünk lelkesítő szavakat, hogy szívetekben a részvét forrását feltalálhassuk.

Elég: ha egyszerre megnevezük a célt melyre egyesültünk, t. i. „szabadságunk szent harcában megsebesült s az itteni kórodásban betegen sínlódó harcziaink ápolása, s e körüli gondoskodás.“ —

Jöjjetek testvérek! örömmel fogadunk körünkbe, hol a legnemesebb feladás a honleányi kötelesség teljesítésének magasztos feladása vár reátok.

Elfogad egyesületünk minden adományt, különösen vászondarabokat, tépetet és fehér-neműeket, mint a kitzótt czélna legszükségesebbeket, és ezeket Felsővároson Osztróvszky Józsefné, Palánkban Vadász Manóné általvévén, időnként a „szegedi hírlap“ utján közzé is fogják temi.

Az egyetlen résztvenni kívánók, sziveskedjenek magukat alloítottaknál jelenteni.

Kelt Szegeden május 9-én 1849.

Korda Rozália.
Rónay Emília.

Nyilvános Köszönet.

Szegedi város hírdölt lakosainak a szervező emberiség és bennük bajtársaink nevében, a legfőbb méltóságot nyilvánvalóan, azon módon részvétet, melyet a folyó hó 6-án ezek javára rendezett táncvigalomban alkalmával tanúsított.

E szent célra helyt pengő 1847 forint 40 krajzi öszveget, a legkezességű s méltóságos osztás véget alkalmával általánosan elöltek, Gieropóli szerezés arak készítésen.

Záróként még csak annyit vagyunk. Miac megemlíteni: táncszert Szeged lakosainak ezen emberiségi szerelése ugyan annál kevésbé lepett meg; minőlygy már több helyen volt alkalmas szervezők töltésnek megjelöl.

Szeged május 9-én 1849.

Forget n. k.

Jegyzéke

az alább nevezett tisztelt résztvevők által a hó 9-én szabadság-harcunkban bennük bajtársaink javára rendezett táncvigalomban alkalmával tett becses adakozásoknak.

Pengő forint.		Pengő forint.	
Nis állhataggy ur	5	Vedres János ur	5
Halki ezredes	40	Székely ur	2
Forget	40	Hendy Pál ur	10
Csaigo érnagy	5	D. ur	10
Steinhart hadnagy	5	Mallik	5
Jankovics százados	20	Papky százados	10
Majer Ferd. ur	5	Mihály ur	5
Kakkal	5	Zérfógy János ur	5
Cápus Gábor	2	Szabados János ur	5
Sisál	2	Tury Mihály ur	1
Hinderlik	2	Gieropóli alvezéres	20
Sudány Ágós ur	2	Siericheli százados	5
Kary hadnagy	5	Petrovics főhadnagy	5
Szépán főhadnagy	5	Vedres százados	40
Hertelándy ur	10	Singer orvos ur	15
Vágo	5	Petrenko főhadnagy	5
Vilásvorvny	5	Jung főhadnagy	5
Róvay László ur	10	Hernady ur	5
Hortemáza százados	2 aranyt	Schumann főhadnagy	5
Ohler János ur	5	Kopa alvezéres	5
Csokics György ur	5	Lubosz ur	5
Hrabovszky főhadnagy	5	Hatal	2
Kalmány ur	2	Tóth Mihály ur	3
Gonkó	5	Lichtenberger ur	30
Rudits főhadnagy	5	Selics Alám ur	5
Höröl	5	Milosevics	4
Wimmer	5	Szenos ur	10
Demvill	2	Kohn Károly ur	10
Szobovics ur	2	Hindas százados	5
Ligeti István ur	10	25. Zászlóalj. érnagy	25
Berzevic	5	Deary százados	20
Vincso Ferencs ur	5	Jordan főhadnagy	10
Hóival ur	5	Dossán hadnagy	5

ben van debreceni és szegedi nyomtatású. A Függetlenségi Nyilatkozatot nem mindenki fogadta örömmel. Közéjük tartozott *Kremminger Antal* belvárosi prépost. Személye már hosszabb idő óta népszerűtlen volt, amit csak fokozott egy gyermek temetése körül terjesztett történet. A népharagtól csak úgy lehetett megvédeni, hogy gróf *Batthyány Kázmér* kormánybiztos, mint hivatalára érdemtelent abból felmentette. Kremminger nem tudott a felmentésbe belenyugodni. Válaszában hosszasan védte magát, és sorolta érdemeit, amit a haza érdekében tett.

A szegedi kórházak zsúfolásig megteltek sebesültekkel. *Osztróvszky József* segédkormánybiztos betegápoló nőegylet alakítását szorgalmazta.

Május 9-én megjelent egy felhívás, ami honleányi érzelmekre hivatkozva felkérte a város minden leányát az egyesülésre. Célul tűzte ki a sebesültek ápolását. Kötözőszerek gyűjtésére hívott fel, kijelölve két gyűjtőhelyet: Felsővároson Osztróvszky Józsefné, Palánkban Vadász Manóné házat.

Utolsó dokumentumként mutassunk be egy visszaemlékezést!

Árva László honvéd százados két eddig kiadatlan kéziratát őrzi a Somogyi-könyvtár.

1. Az 1848/49 évi gyászos véget ért magyar szabadságharc után kimenekült honvéd szá-

Az aláírók *Korda Rozália*, *Vedres István* leánya, *Korda János* felesége. 1846-ban a Szegedi Nőegylet alapító tagja, 1849-ben a Betegápoló Egyesület elnöke volt. *Rónay Emília* született *Karátson Emília*, *Rónay János* szintén ismert közéleti személyiség felesége. Részt vett Szeged társadalmi életében, jó szervező volt. A kiszombori *Rónay* kriptában nyugszik.

A gyűjtéseken kívül táncvigalmakat szerveztek, hogy az ott befolyt összeget is eljuttassák a betegek ápolására. *Maksimilien Forget* mond nyilvános köszönetet a bennük bajtársak javára összegyűjtött adományokért. Ekkor 1347 pengő ft jött össze. A köszönőirat tartalmazza azok névsorát a pénzösszegekkel, akik adományt tettek. Ismert szegedi nevek (*Vadász*, *Korda*, *Grünn*, *Dáni*, *Baurneind*, *Osztróvszky*, *Korda*, stb.) mellett több ismeretlen tiszt neve sorakozik.

A kormány és az országgyűlés szegedi működéséről tudósít a Szegedi Hírlap. De nem hagyhatjuk ki, hogy a Közlöny néhány számát is szegedi megjelenéssel jegyzik.

zadosnak élményei a hontalanságban.

2. *A magyar menekültek Törökországban.* Ennek az első oldalát közöljük.

1849 augusztus 31-én a menekültek Vi-

Arvay László honvédszázados (1825–1893)

dinben öszpontosultak. A vár déli részén a Duna és egy folyócska között, sík téren voltak tanya sátrak felállítva, és felosztva testületenkint egyenes, széles utcákban. A magyar menekültek három testületre oszlottak, u. m. Ihász Dani alezredes dandárja mely vörös toronynál a muszkák által még július hóban kiszorított Oláh országba. Azután Török tábornok hadtestéből Mehádián keresztül menekültek. Végre Bem kísérete. Az elsőt tehetjük 2000 – a másodikat 2200 – a harmadikat 800 főre. A lengyelek 500-ra, az olaszok 250 főre tehetők, – Mindezek két osztályra: polgári és katonaira osztattak fel. A katonák osztályba tartozók, kivéven a tábornokokat s néhány törzstiszteket a sátrakban tanyáztak. A tábornokok s még néhány főtiszt a várban. A polgári osztályhoz tartozók a városban lettek elszállásolva. A tanyázók részére felállított sátrak elég tágasak – s

talán mondhatnánk – kényelmesek is voltak. A tábor parancsnoka Katona Miklós ezredes volt. A tábor körül felállított török őrvonalon kívül menni szigorúan tiltva volt. Később a térparancsnok engedelmével naponként hat főtisztnek a városba menetel megengedett. Az élelmiszerek naponként kétszer osztattak ki és pedig fejenként a következő mennyiségben: 1/4 font juh hús, 8 lat rizs, 2 l. vagy 4 drem(?) só (:400 dr=2 1/4 font:), 1/2 f. vörös hagyma, 2 f. kenyér és tíz főre számított 45 font tüzelőfa. A tilalmas várost mindenki látni óhajtotta. A táborozók napi foglalkozása volt: a tisztogatás a sátrak körül és magukra főzés s egyéb dologi apróságok. Meleg napok jártak...

Lovászi Józsefné

A magyar menekültek Török országban.

1849 Augustus 31-én a menekültek Vidimben összejutottak. A vár déli része, a duna is egy folyócska között, sőt társai voltak tanyá sátraik felállításra, is felépítve testületenként, egyenes, sáros ut. mellett. A magyar menekültek három testületre oszlottak, a m. Thász Dáni alvezetés dandárja, melyik város törvényei a menekültek által még Julius köben kidarították bék. országba. Arutén Török táborok hadtestekül Mekkidián keresetül menekvők. Végre Prem kísérete. Az elsőket 2000.- a másodikokat 2200.- a harmadikat 800. főre. A leugyékelt 500. ra, az utolsókat 250. főre tehető. Mindenkét osztályra: polgári és katonaira osztattak fel. A katonai osztályba tartozók, kivéve a tábornokokat s néhány törzs lépt. k. s. rokban tanyáztak, a tábornokok s még néhány főlést a városban, a polgári osztályba tartozók a városban lettek elváltak. A tanyákon rézre is felállított sátraik eláj tájosaik s sárai mondhatniuk kényelmesebb is voltak. A tábor parancsnok Katus Miklós vezetés volt. A tábor körül felállított török őrszemélyek kivül menni szigorú tillos volt. Később a táborparancsnok engedelmével, naponta két főtevével a városba mentek meg engedtetett. Az élelmi szerek naponta két alkalommal kaptak ki is pedig fejüként követkereső mennyiségben: $\frac{1}{4}$ font juh hús, 8 lat rizs, 2 l. vaj, 4 dram só (= 400 dr. = $2\frac{1}{4}$ font.) $\frac{1}{2}$ f. vörös hagyma, 2 f. kenyér is tíz főre jánított 45 font túralé. A tilalmas város mindenképpen tálat öhajította. A tábor körül napi foglalkozás volt: a lejtőzetés a sátraik körül is magukra; főzés s egyéb dolgai apróságok. Mely napok jentek

September

„Szívük legtisztább sugallata szerint”

Fejezetek a Csanádi Egyházmegye 1848-49-es történetéből

1. Az egyházmegyei újjászervezése

A török 1718-as kiűzése után kezdődött meg Szent Gellért egyházmegyéjének újjászervezése a Temes és Maros folyók vidékén. A régi/új egyházmegyei székhelyeként először Szeged neve került szóba, Nádasdy püspök (1710–1730) e városban már lakóhelyet is választott magának. Joghatóságát a Bánságra a Temesköz teljes és végleges felszabadítását követően, 1719-ben terjesztette ki, Temesvárt azonban csak 1723-ban, püspökségének a kormányzók által történt elismerése után látogatta meg. A püspökség és a káptalan székhelyét – az eredeti név, a „csanádi” meghagyása mellett – 1738-ban Falkenstein Adalbert báró (1730–39) tette át Temesvárra. A két város, Szeged és Temesvár közötti vetélkedést végül is az döntötte el, hogy az utóbbi az egyházmegyei (diocesisis) közepé; a Bánságban immár félszáz plébánia (parochia), Temesvárott jezsuita, Karánsebesen kapucinus misszió működött; rajtuk kívül létezett még három minorita és ferencrendi zárda is. Temesvár mellett szólt az is, hogy még nem dőlt el Szeged hovatartozása a csanádi püspökség és az esztergomi érsekség között. A reorganizáció folyamata 1740-ben zárult le, amikor a káptalan is Temesvárra telepedett.

A csanádi egyházmegyének a múlt század második negyedében egymillió 260 ezer lakosa volt. Ennek mindössze 28,4 százaléka tartozott a római katolikus felekezethez (abszolút számban: 357 669 fő), a többséget a görögkeletiek képviselték 67,2 százalékkal (846 921). A katolikus hívők közössége 19 esperesi kerületre (districtus) oszlott, melyekből a legnépesebb a csanádi (93 043 fő), a legkisebb lélekszámú (14 989) a krassói volt. Katolikusok a legnagyobb számban a szegedi esperességében éltek (39 536), ezt követte a csanádi (34 245) és a makói (27 200). A sort a karánsebesi zárta 4640 lélekkel. A két említett felekezet mellett éltek itt reformátusok (2,2%), evangélikusok (1,7%) és zsidók (0,52%). Nagy valószínűséggel ez a felosztás a nemzetiségi hovatartozást is kifejezi: a románok és szerbek közé illeszkedtek be a katolikus és evangélikus németek, a katolikus és református magyarok.

1848-ban, a forradalmak évében az egyházmegyei püspöki székében *krivnai Lonovics József* (1834–1848) ült. A Batthyány Lajoshoz és Széchenyi Istvánhoz elég közel álló főpap már előzetesen is kitént a nemzeti kultúránk támogatásának gondolatával és előkészítésével. A magyar nyelv hivatalossá tételével (1844:II.tc.) szinte egyidőben kezdte meg a papnevelde tanítási nyelvének magyarosítását, *éppen 1848-ra jutottak el a magyar nyelv kizárólagos használatának kimondásáig*. Mindez egyelőre elméleti kérdés maradt, a kibontakozó szabadságharc – más egyebekkel – ezt is háttérbe szorította, a noabszolutizmus korszakában még a fokozatos megvalósításáról sem lehetett szó.

Amikor a felelős kormány kultuszminisztere, Eötvös József báró (1813–1871) felvetette az 1623-ban alapított Pazmaneum (a bécsi magyar papnevelde kollégiuma), és az Augustineum magyar részze hazahozatalának ötletét, Lonovics püspök azonnal a miniszter mellé állt. 1848. június 27-én kelt válasza szerint a hazatelepítés nemzeti, egyházi és tanügyi szempontból egyaránt kívánatos: *a jövő magyar papjai hazai intézetben, honi tanároktól kapjanak oktatást és nevelést*. Az I. Ferenc által 1816-ban létesített, a felszentelt papok bécsi továbbképzéséből szolgáló Augustineum magyar részét viszont meg kellene szüntetni. Helyette minden püspöki székhelyen „*újmisés papok házái*” (presbyterium) lehetne létesíteni.

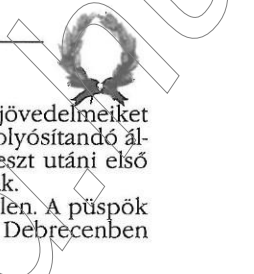
A katolikus egyházat – a korábbi viszonyokhoz képest – meglehetősen nehéz helyzetbe hozták az 1848. áprilisi törvények. A dézsma és az urbárialások elvesztésével (XIII.tc.) kérdésessé vált, hogy *minden egyházmegyében indokolt volna szeminárium fenntartása is*. 1848. szeptember 6-án a püspöki helynök úgy ítélte meg, hogy a csanádi egyházmegye – amelynek évente csak 10–12 újmisés papra van szüksége – nem tudja papneveldejét eltartani, kifizetődőbb lenne a növendékeket Egerbe küldeni. A püspöki kar szeptember 26-án azt javasolta Temesvárnak, hogy az új tanévet egyelőre *né nyíssák meg*, a szemináriumot igyekezzenek békeesebb tájra helyezni át. Ilyennek akkor Szeged tűnt, s hogy a temesvári épület se maradjon kihasználatlanul: honvéd kórházként nyitotta meg kapuit.

A papi tized (dézsma) elvesztése, az egyházi alapítványok kezelőjének váltása (a helytartótanáctól a felelős magyar minisztérium hatáskörébe utalása) valóban érzékenyen érintette a katolikus egyházat. A jobbágyfelszabadítás (IX.tc.), és azt kiegészítendő, a papi tized eltörlése helyenként nem várt és kívánt kísérőjelenséggel járt együtt: a volt jobbágyok megtagadták az egyházi és iskolai járandóságot, vagy önkényesen leszállították annak kifizetését. Ezzel akarátlanul is megnehezítették az alsópapság és a néptanítók helyzetét.

A papi tized eltörlésének országgyűlési tárgyalása során az autuni püspök, Talleyrand 1789-es szerepének magyar változatát Lonovics József csanádi püspök játszotta el. A jeget ugyan a pécsi káptalan követte törte meg, amikor az alsótáblán lemondott a tizedről; a főrendi tábla vitáján viszont Lonovics jelentette ki, hogy *„noha ezen áldozat nagy, azonban mivel hazájának nyugalma megkívánja, leteszi a haza oltárára és lemond a tizedről”*. Hasonlóképp nyilatkozott – utána – Scitovszky János pécsi, Rudnyánszky besztercei püspök, Rimely bencés főpapát (Hám János primás feljegyzés: *„szombaton éjjel 11 óraker a nádor elnöklété alatt gyűlés volt, amelyen... a pécsi és a csanádi püspök jelen volt – és az egyházi tizedet eltemették”*). A miniszterelnöktől mindössze a rászorulóknak mielőbbi kártalanítását kérték, amit Batthyány Lajos meg is ígért. A Vallás- és Közoktatási Minisztérium 625 ezer forintos költségvetési kerete azonban kevésnek bizonyult a kiesett jövedelmek pótlásához, ezért – legalábbis egyelőre – a korábbi fizetési kötelezettségek teljesítését szorgalmazta.

Nincsen lehetőségünk arra, hogy ezt a kérdéskört bővebben kifejtjük, egyetlen momentumot emelnénk csupán ki – szorosan a témánknál maradva. 1848 decemberében tárgyalta a képviselőház az urbéri kárpótlás végrehajtásáról szóló határozattervezetet. A fővárosban éppen jelenlévő püspökök úgy érezték, hogy ebben a kérdésben is meg kell szólalniuk. *Horváth Mihály* (1809–1878) fogalmazta meg – immár az érsekké avasztált Lonovics helyére *választott püspökként* – a körlevelet, *„a papi javak arányosítása elvének tárgyalásáról”* (1848. december 15.).

A püspöki karnak *„Pesten mulató tagjai”* a birtok szentségének, valamint az *„egyház függetlenségének”* tekintetétől tartották kötelességüknek megkísérelni mindent, ami által *„...a kármentesítést az egyház javára valamiképp megnyerhetnék”*. A püspökök készeknek nyilatkoztak arra, hogy a kármentesítésként járó tőke kamatait teljes egészében egyházuk javára fordítják: *„mindenekelőtt a papi tized megszűnté által jövedelmeiktől elesett lelkeseket... az egyházi intézeteket”* kívánják megsegíteni. A *„birtokos Clerus”* által az úgynevezett *„arányosítás”* elvének elfogadása a még megtartott birtokokat is garantálja, ellenkező esetben viszont *„magát a kártalanításra nézve*

legkisebb reménnyel sem kecsegtetheti". Az elképzelés szerint az élő javadalmasok (beneficiatusok) jövedelmeiket holtukiglan megtarthatnák, s csak az utódaik szorulnának az egyházi jövedelem kiegészítéseként folyósítandó államségelyre (congrua). Horváth Mihály kéri a püspököket, hogy e tárgy megbeszélésére „vízkereszt utáni első keddre” (1849. január 12.) valakit küldjenek Pestre, vagy írják meg véleményüket a hercegprímásnak.

Csakhogy másnap, december 16-án az ifjú császár reguláris hadai megindultak Magyarországgal szemben. A püspök által kitűzött napon az Országos Honvédelmi Bizottmány (OHB) és a képviselő-háza tagjai már Debrecenben voltak, Pesten pedig Windischgrätz herceg (1787–1862) rendezkedett be.

2. A temesvári-csanádi „egyház/megye/szakadás”

Temesvárott 1848 nyarán és őszén két oldalról is fenyegette veszély a magyar nemzeti mozgalom pártolóit. Közvetlen szomszédságában zajlott a szerb felkelőkkel vívott „kis szabadságharc”; a városban volt a bánáti főhadparancsnokság állomáshelye. Előjárója, Ludwig Piret de Bihain altábornagy sem éppen a magyarbarátságáról híresült el. Temes megye és székhelye zömében szerb és román lakosságú, akik nem lelkesedtek a magyar ügyért; a megerősített vár őrsége (a 41. „Sivkovich” gyalogezred, a 61. „Rukawina” gyalogezred 3. zászlóalja) is idegen volt. A tisztek nem is rejtették véka alá, hogy védelmi intézkedéseik nem a szerbek, inkább a magyarok ellen irányulnak. Ilyen körülmények között nem lehetett megnyugtató magyar püspököknek lenni a város ellenséges érzületű lakossága körében, a fekete-sárga hadsereg és egy görögkeleti püspökség (Pantelejmon Zivkovic) közelségében.

Piret altábornagy 1848. október 2-án adta nyíltan jelét annak, hogy nem hajlandó engedelmessé válni a magyar kormányhoz. Batthyány Lajos miniszterelnök már korábban kezdeményezte a bécsi hadügyminisztériumnál a 37. „Máriássy” gyalogosok Galiciából Temesvárra rendelését, helyettük a túlnyomórészt román legénységű, horvát tisztek és osztrák ezredes vezette 31. „Leiningen” gyalogezred egyik zászlóalja érkezett Erdélyből. Az október 3-i uralkodói rendeletük vétele után ők bírták rá a főhadparancsnokság idős vezérkarát az erélyesebb intézkedésre, amely kiterjedt a temesvári várban székelő egyházmegyei hatóságokra is.

1848. október 10-én Georg Rukawina parancsnok Temesvárt ostromállapotba helyezte, a katonai felügyeletet kiterjesztette a városi és vármegyei hatóságokra, a nemzeti színű lobogókat mindenütt leszedette. A megye irányítását – mivel a megyebizottság október 14-én Versecre menekült – egyenlőre egy császári haditanács vette át, ennek engedélyével alakult meg a Központi Bánsági Bizottmány (elnöke Ambrózy Lajos báró, a tagjai közt találjuk Pantelejmon Zivkovic szerb püspököt is). Ez a bizottság azonban a polgári hatalmat csak olyan terjedelemben tudta gyakorolni – jegyzi meg Horváth Mihály –, ameddig a császári katonaság fegyveres karja elért. Rukawina parancsnok – számítva a Temesköz nemzetiségi ellentétére – a szerbeket szólította fel, hogy a velük nem tartó tisztviselőket fogják el, börtönöztessék be, miként ő is cselekedett. Ez történt néhány vidéki lelkesekkel, akik híveiket az „eseményekről felvilágosítási igyekezetek”, vagy a katonai hatalomnak nem engedelmessé válni, annak rendeleteit vonakodtak kihirdetni.

1848. október 31-én kézbesítették a temesvári várparancsnokság levelét, melyben három kérdésre követeltek – „három óra lefolyta alatt adandó” – választ:

- Elismerik-e az egyházmegyei hatóságnál a Pest-Budán székelő magyar kormány törvénytelenységét?
- Elfogadják-e teljes terjedelmében az október 3-án kiadott császári-királyi leiratot?
- Alávetik-e magukat feltétel nélkül a várparancsnokság által meghirdetett ostromállapotnak, a cs. kir. hadi tanácsnak?

A várparancsnok előrebocsátotta, hogy amennyiben az egyházmegye vezetése a kívánalmaknak nem hajlandó megfelelni, a „szentszék” helyébe ideiglenesen fog állítani. A „szentszék” azonban elég bátor volt kijelenteni, hogy az egyházmegyei hatóság a háza és a kormány iránti hűségében megmarad, rendeleteket senki másától el nem fogad. Mivel tartani lehetett attól, hogy az igazságot és méltányosságot „lábbal tapadó” császári katonaság erőszakkal lép fel az egyházi hivattal szemben, Róka József kanonok székhelyüket – „a viszonyok jobbra fordultáig” – Makóra helyezte át. Erről november 2-án a többi püspökséget és Csanád vármegyei közönségét is értesítette.

Az Országos Honvédelmi Bizottság október 29-én kiadott nyilatkozatában olyan precedensként említi a temesvári esetet, melyben a katonai lázadásnak polgári és egyházi személyek nyújtanak segítséget. Figyelmeztetnek arra, hogy az országgyűlés mindenkit, akik az október 3-i „törvénytelen manifestumnak” engedelmessé válnak, hazaárulónak nyilvánított; hasonlóképp – s ez már a temesvári incidens folyamánya – a Honvédelmi Bizottmány mindazokat, akik az említett bizottság tagjai merészelnének lenni, mint hazaárulókat, „törvényenkivülieknek nyilatkoztatja”. (Közlöny, 1848. október 31.)

A csanádi egyházmegye ezzel gyakorlatilag kettészakadt: egy „osztrák” és egy „magyar” területre. Külön püspöki helynökökkel, külön „szentszékekkel”. Az előbbit Fábry József címzetes püspök, az utóbbit – Horváth Mihály távollétében – Róka József kanonok irányította. Róka Makón a szegedi, a makói és a csanádpalotai plébánosok és a teológiai tanárok behívásával szervezte újjá a „szentszéket”. A szemináriumnak – Temesvárról kimenekülni tudó – tanárai készségesen támogatták a kanonokot munkájában. A szabadságharc kifejlődésével ugyanis alig akadt dolguk: a papnövédeké java beállt honvédeknek, a lelkesek közt is akadt, aki a fegyveres testület tagja lett (pontosabban: tábori lelkesi szolgálatot vállalt). A lelki ügyek intézését Horváth Mihály püspök egyébként is Róka kanonokra bízta, maga pedig még a „viháros időkben” is csendesen dolgozott makói rezidenciájában, misézett a mellette levő kápolnában.

3. A délvidéki harcok forogtagában

A csanádi egyházmegye nyugati szomszédságában (Bácska) már 1848 nyarán, a területén (Bánság) pedig az ősz folyamán bontakoztak ki fegyveres harcok. A Kiss Ernő vezérőrnagy parancsnoksága alá tartozó hadtest – mintegy huszonkétezer honvéd és nemzetőr – Nagybecskerekén (Vetter Antal), Versecen és Fehértemplom térségében (Damjanich János) helyezkedett el. Arad és Temesvár várőrségének ellensúlyozása is lekötött némi erőket. Megközelítően azonos nagyságú volt a délvidéki szerb-osztrák hadsereg is.

Bár az ellenséges csapatok kiszorítását Damjanich 1848 novemberében megkezdte (Strázsa, Ördögghídja, Károlyfalva, Alibunár felszabadítása), újabb, súlyosbító tényezőként jelentkezett az, hogy a Temesköz román lakossága is megmozdult és a császáriakhoz csatlakozott. 1849 januárjában – a tavaszi hadjárat előkészítéseként – megindult a magyar honvédsereg összevonása a Közép-Tiszánál. E terv részeként a IV. bács-bánáti hadtest is elvonult, Damjanich is kénytelen volt a Temesközt kiüríteni. Helyüket a Todorovic-vezette szerb-osztrák hadtest foglalta el. Február 7-én – mintegy menetből – megkísérelték az ostromlott Aradot felmenteni; sikertelen akciójuk

után a hadműveletekben néhány hetes szünet állt be ezen a vidéken. A Temesvárott történtek után, majd a fegyverek zajában nem indulhatott meg 1848 őszén az oktatás az egyházmegye papneveldejében. 1849 tavaszán azonban, mindenekelőtt a fenyegető paphiány miatt, a makói püspöki helynökség kénytelen volt az intézet újbóli megnyitását mérlegelni. Mivel Horváth Mihály püspök az új helyszíneként Szegedet látta a legalkalmasabbnak, Róka vikárius fel is szólította Fodor József tanárt e városba költözésre. Sári Mihálynál, a papnevelde „lelki igazgatójánál” pedig aziránt érdeklődött, hogy vannak-e Szegeden és környékén olyan növendékek, akik nem léptek be a hadseregbe, vagy nem mentek más világi pályára. Az április 24-én kelt válasz szerint *tizen várják a tanulmányaik folytatását*. Meg is nevezi a tíz kispapot, akikről később kiderült, hogy hatan már honvédként szolgálnak. Követtek azoknak a tanároknak, lelkészeknek a példáját, akik a haza szolgálatát (is) vállalták. Az egyházmegye ketei között maradvá most csupán hármuk nevét említenék meg.

Karg Magnús szárcsai plébános már a szabadságharc kezdetén önként jelentkezett a Lelhel-huszároknál. Tiszti rangra emelkedett, s Világosnál tette le a fegyvert. *Rózsafi Pál* tornyai káplán a IV. lovasüteg tűzéreként tíz nagyobb csatában vett részt. A vikárius által visszatérésre és szolgálatra felszólított tanár, *dr. Magyarai Alajos* (az aradi várat ostromló seregnél lelkészkedett) május 24-én mindössze annyit válaszolt, hogy a hadművelet befejezéséig nem hagyja el Vécsey generális táborát. Egy nappal a pesti forradalom előtt, valószínű a bécsi megmozdulás láttán, 1848. március 14-én a Pazmaneum hallgatója, *Konrád József* kért és kapott engedélyt püspökétől, Lonovics Józseftől, hogy betegsége okán elhagyhassa a császárvárost, hazatérhessen. Konrád azonban furcsa módját választotta a jobbulásnak: felcsapott honvéddnek, s a szabadságharc után sem tért vissza a papi pályára. Szeged város kamarásaként halt meg.

A csanádi egyházmegye – mint fentebb láttuk – két, egymással ellentétes részre szakadt. Van történetírő, aki szerint a Temesvárott maradt püspöki helynök, Fábry Ignác lojalitása ázzal a kárral magyarázható, amit a radikálisabb (ügymond „forradalmi”) útra lépett kormány okozott az egyháznak (Meszlényi Antal, 1928.). A császári hadak kezdeti sikerei (például Windischgrätz bevonulása Pestre) arról győzték meg, hogy neki a békét, s nem a háborút kell szolgálnia. Ferenc József és tábornagya rendeleteiből –erre tanúság a vikárius január 20-án kibocsátott körlevele – a jóakaratot olvasta ki, következképp Fábry „szíve legtisztább sugallata szerint ezt a politikát” kívánta szolgálni és propagálni.

1849. február 8-án a nemzetőrök kiverték a szerbeket Kiszomborból. A falu pusztulása láttán a helybeliek a „rácokat”, a császárt és annak katonáit szidalmazták. Fábry, aki éppen püspöki helynöktársát, Róka vikáriust készült Makón meglátogatni, az uralkodó védelmére kelve próbálta őket csillapítani: felesleges volt falujukból elmene-külni – mondotta –, hisz „nemsokára ismét vissza lesz állítva a béke és a rend, ne a császárt szidják, mert ő nem tudja, mi történt itt lent”. A felbőszült tömeg – mint a „rácok spionját” – hajszal híján öt lincselte meg. Csak a nemzetőrök által történt őrizetbe vétele mentette meg az életét; így került fogolyként Makóra és Szegedre. A „Tisza-vidéki Újság” íróknak megjegyzése: Szeged városát ma véletlen szerencse érte, „Fábry Ignác kanonok, volt püspökhelyettes és tankerületi főigazgató Oméltósága a makói nemzetőrök kíséretében megérkezett”. A lap szerint a kiszombori magyarok épp akkor fogták el őt, amikor Ferenc József császár, s a szerb pátriárka nevében áldást akart osztani (1849. február 10.). Szegedről Nagyváradra szállították, ahol a forradalom hadbíró-sága szabadságvesztésre ítélte, s csak az összeomlás után hagyhatta el a radnai zárdát.

A magyar hadvezetés (konkrétan Vécsey tábornok) több, az egyházmegye Temesvárott maradt része mellett kitartó klerikus ellen indított eljárást: Oltványai István kanonok, Kreminger Antal szegedi prépostplébános, Hoffstättner Ferenc esperes szerepel a javaikból elmozdítottak listáján. Hosszabb-rövidebb elzárás lett a bábai, a csanádi, a bachovári és a nickyaljai lelkipásztorok penzuma.

A szabadságharc záróakkordjaiból valamennyi ugyancsak ezen a vidéken játszódtott le. A Szegedről Temesvár felé hátráló (menekülő) Dembinski Szőregnél kénytelen volt csatát vállalni (1849. augusztus 5.). A veszített ütközet a környező falvakat sem hagyta érintetlenül. A deszki plébánia kápolnája, valamint a falu nagy része leégett. A kübekházi plébánia, illetve a község lakossága – a szőregihez kapcsolódó csatározás színfélére vált otthonából – Szegedre és Makóra menekült. A hadjárat által elkerült települések (mint Apátfalva) az egyházmegye más köz-segeiből menekülőknak nyújtottak otthont, ádtek élelmet.

4. Katolikus főpapak lenni 1848-49-ben

1848 tavasza és nyara lényeges változást hozott a katolikus egyház életében is (az alsópapság anyagi helyzetének romlása, törekvés a kánoni kötöttségek lazítására, a szerzetesrendek reformálására stb.). Még az 1847-48-as országgyűlés ideje alatt hunyt el Pirker János László egri érsek, Barkóczy László székesfehérvári és Sztankovits János győri püspök. 1847 óta az esztergomi érseki tisztség is betöltetlen volt. 1848 húsvétja után Scitovszky János pécsi és Lonovics József csanádi püspök arra kérte Eötvös József VK minisztert, hogy járjon közbe az uralkodónál az üresedésben lévő főpapi székek betöltése érdekében. Június 25-én a király, V. Ferdinánd – többekkel egyetemben – Lonovics József csanádi püspököt egri érsekké, helyébe a szentesi születésű Horváth Mihály hatvani prépostot csanádi megyéspüspökké nevezte ki (Közlöny, 1848. július 2.). Az előterjesztést intéző miniszter július 6-án közölte ezt a hírt („tudomás és mihez tartás végett”) a csanádi káptalannal. Érdemes Márki Sándor (1853-1925) történész méltatását idézni: „Pázmány Péter óta talán Csanád 83. püspökével történt először, hogy kizárólag irodalmi érdemek emeltek ifjú lelkészt a főpapak sorába” (1917.). Róma azonban nem ismerte el ezt a püspöki kinevezést, nem is volt konszekrálva (fölszentelve). Ugyanis a király és a nemzet kinevezés beállói szaktítás következtében a bécsi nunciatura a nemzeti ügyhöz csatlakozó püspök megerősítését már nem szorgalmazta. A csanádi püspökök sorában Horváth Mihály csak mint „benigne nominatus” (kegyesen kinevezett) szerepel, 1850-1867 között a nevét meg is említették. A csanádi káptalan akkor a július 11-én tartott ülésén „örömmel és hódoló tisztelettel köszöntötte Horváth Mihályt fényes, nagy pályájának nyíltán”.

Itt csupán a kép teljessége kedvéért említjük meg, hogy az első népképviselői országgyűlésen tizenkét egyházi személy jutott mandátumhoz; a csanádi egyházmegyehez valamiképp kapcsolódók közül Horváth Mihály püspök (Pápán választották meg), valamint Popovics Zsigmond szentszéki ügyész (az Arad megyei Butyin kerületből).

Az ellenforradalom első támadása 1848 szeptemberében indult meg (Jelasics), amely a pákozdi csatával számunkra kedvező fordulatot vett. Októberben, amikor Kossuth a fel-dunai hadtest után Pándorfaluba ment, a képviselőház egy kisebbsége (amely „előbb Baththyány Lajos pártját alkotó”) a megbékélés útját próbálta keresni az uralkodóval, még akkor V. Ferdinánddal. „E végre a püspöki kar látszott mind állásánál, mind eddigi semleges magaviseleténél fogva legalkalmasabb közvetítőnek” (Horváth Mihály, 1865.). Ne feledjük: még a schwechati ütközet előtt voltunk, s létezett némi bizalom Bécs iránt. A két új főpap, Hám János (1848-49) esztergomi és Lonovics József egri érsek szívesen ajánlkozott arra, hogy személyesen jelenjenek meg Olmützben, az udvarnál, „utat

Lonovics József

Horváth Mihály

törni a béke üdves művének”, Az OHB tagjai, s a püspökök közül éppen a csanádi vélte azt, hogy az érsekek e lépése nem fog eredményre vezetni.

Az Országos Honvédelmi Bizottmány a főpapi kezdeményezést megtárgyalni hívta meg ülésére a püspököket. Ezen szemere Bertalan – hivatkozva Rajacic (ipeki pátriárka „lázító működésére” – ellenkező előjelű aktivitásra szólította fel a főpapokat („a háborúnak s a legelsőszántabb ellentállásnak apostolaiként lépjenek fel híveik között”). Az érsekek vonakodtak ezt megtenni, ezért jelentkezett Horváth Mihály a nézeteket kiegyenlítő javaslatával: mivel az érsekek Kossuth beleegyezése nélkül alig hajthatnák végre sikeresen szándékukat, indulásukat az OHB elnökének visszatértéig halasszák el. A püspöki kar nevében addig is egy feliratot küldtek a királyhoz amit Fogarassy Mihály (1800–1882) kanonok, címzetes püspök vitt Olmützbe. (Horváth Mihály későbbi megjegyzése: „E fölirat fogalmazata miatt a püspöki karnak egyik legérdemesebb tagja, az egri érsek, vétetett utóbb gyanúba. Az igazság érdekében tehát kijelentjük, hogy az minden másnak hozzájárulása nélkül az indítványtevő csanádi püspöknek... tollából folyt.”)

A püspök e lépés indoklásában a „legsúlyosabb főpásztori kötelességre” hivatkozott, vagyis megszólalni „a háza, egyház és királyi trón érdekében”. Elsősorban a délvidéki polgárháborúra hivatkozva hívják fel az uralkodó (a „jámbor” V. Ferdinánd) figyelmét, miszerint az ő nevében „ágyúzzák, s borítják lángba virágzó városaikat; Fölséged nevében üldözik népünket, irtják a magyar és német fajt”. Hihetetlennek tűnik számára, hogy a király ne értesüljön a nevével történt „szentségtelen visszaélésről”; s hogy az egymással addig békében, szabadságban élt népeket fordították egymással szembe, forgatták fel gyökerestől a „status lételemeit”. Kétkedek abban is, hogy az uralkodó a magyar nemzetnek „kir. esküvel pecsételt jogait eltörölni”, a Pozsonyban szentesített törvényeket megsemmisíteni szándékozzon. A magyar nemzet – szól a felhívás – „midőn a maga védelmére föllépett: e tért, melyen jelenleg áll, nemcsak önfentartása ösztönétől, hanem azon kötelességérzettel is lelkesítve foglalta el, miszerint a kir. méltóság szentségét épségben megvédjék azok ellen, kik a trón felségével s a nemzet boldogságával oly veszélyes játékokat üzni nem iszonyodnak”.

Fogarassy püspök – útban Olmützbe – Pozsonyban megmutatta Kossuthnak a feliratot, „amit az helyeselt, de attól semmi eredményt nem várt”. A morvaországi városba november 10-én érkezett, de az uralkodó csak mint egykori udvari káplánt volt hajlandó fogadni. „Kétséget nem szenved – írta a felirat szerzője, Horváth Mihály –, hogy a király egy szóval sem volt értesítve a püspök küldetésének valódi céljáról s a feliratról”. Az akció mégsem volt hatástalan: a kamarilla tagjai megdöbbenve tapasztalták, hogy még arra a püspöki karra sem számíthatnak, amelyik „eddig föltétlenül s oly buzgón szokta volt védelmezni a dynastia érdekeit”. Különösen a felirat két pontja miatt nehezteltek, azért az állításért, mintha a polgárháború oka „ő cs.kir. apostoli Fölsége” lenne: s hogy a püspöki kar az uralkodót esküjére merészkedett figyelmeztetni. Kossuth a következő véleménnyel zárta le a főpapi kezdeményezést. „Ő maga meg van győződve, hogy a reactio jelenleg, Bécs megalázása után oly elbizakodott, követeléseiben oly annyira nem ismer határt, hogy aival most teljes lehetetlen csak kezdeni is valami alkudozást”.

Hám János primás a császári hadak bejövetele után sem hagyta el a fővárost, Pest-Budát. Windischgrätz megérkezésével a Pesten tartózkodó főpapokkal együtt tisztelgett a hercegnél, és kifejezték „ő felsége iránt érzett hűségüket és hódolatukat”. A katolikus egyházfő javaslatot tett Te Deum tartására, valamint az új uralkodóhoz hódoló küldöttség vezetésére ajánlkozott. Windischgrätz csak az elsőt engedélyezte, az „utazás kötelessége” alól azonban felmentette őket, éppen az októberi feliratra („Adresse”) hivatkozva. Pedig az esztergomi érsek lojalitásában nem volt hiba: február 18-án szolgáltatta az ünnepi szentmisét a budavári templomban; a püspöki kar nevében a katolikus hívőkhöz pásztorlevelet intézett (1849. január 20.). Abban Ferenc József, „mint törvényes apostoli király” iránti hűsége intett; arra figyelmeztetett, hogy a császári katonákkal szemben ne érezzenek gyűlöletet, hanem „inkább bizalommal és szeretettel legyenek és (őket) minden szükséges dologban készségesen támogassák”. Ne-

héz lenne e magyar főpap vallomását a javára írni: „*Amít csak parancsolt vagy legalább jelzett Windischgrätz herceg ő magassága, azt mind megtettük*” (Hám János emlékiratai, 1928.). Az előnyomuló honvédek által a debreceni kormányhoz eljuttatott körlevelet a Közlöny 1849. április 20-i számában Horváth Mihály „*misztifikációnak*” minősítette, mivel ez az „*állítólagos pásztorlevél*” teljesen ellenkezik a püspöki kar olmtüzi folyamódásával. Másrészt január 20-án csak két püspök volt Pesten, ketten pedig „*semmi úrügy alatt, semminemű célokra nem bitorolhatják a magyar püspöki kar címét*” – írta. Mindenesetre Hám János érseket Debrecenben hazaárulóként bélyegezték meg, a vagyonát elkobozták.

A honarulás, a schwarz-gelbség vádja lassacskán a klérus egészére transzferálódott. A legszelídebb változatban is a nemzeti ügy iránti érdeketlenségként, közömbösségként fogták fel a kérdést (Pesti Hírlap). Az apologetikus szándékkal íródott történelmi munkájában Meszlényi Antal metnsgként, cáfolatként a csanádi egyházmegyét említi – utalva a temesvári káptalan „*férfiás nyilatkozatára*”. Ez erősíti – legalábbis szerinte – az általános szabályt. „*A szabály pedig az volt, hogy a papság nemcsak vallási, hanem hazafias kötelességének is a magaslatán állott*” (A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben, 1928.).

Amíg Lonovics és Hám érsek a történekebe beletörődve, vagy éppen felszabadítóként bevárták a császári szereket (az utóbbi szavaival: „*azzal a reménykedéssel, hogy... véget vet a bajoknak*”), Horváth Mihály püspök osztozott az OHB kálváriajárásában. 1848 karácsonyát még egyházmegejében, Makón töltötte. 1849. január 4-én indult volna Peste, de – a császári hadak előnyomulása miatt – csak Ceglédig jutott. Itt értesült arról, hogy Perczel is, Görgei is elhagyta a fővárost, következésképp jobbnak látta visszafordulni. Makóról követte az országgyűlést és az OHB-t Debrecenbe.

5. Csanádi püspök a miniszteri bársonyszékben

1849. április 14-e, azaz az ország függetlenségének kinyilvánítása után Kossuth mindent megtett, hogy a Nyilatkozatot a képviselőkkel és a hadsereggel egyaránt elfogadtassa. Viszont azt is tudta, hogy a *detronizáció gondolatát a római katolikus egyházzal sem tudja megkedveltetni*. Az egyház és az állam viszonya akkor ugyanis meg lehetetlen rendezetlen volt. Elfogadható kontaktust két, egyébként kiváló képességű püspökkel tartott fenn: Lonovics Józseffel és Horváth Mihállyal. Az előbbi azonban a császáriak által megszállt területen maradt: Debrecenben, s április 14-e után a kormányzóelnök csak az utóbbira számíthatott.

Az országgyűléshez 1849. május 2-án intézett üzenetében Kossuth azt jelentette, hogy az új kormányban *valás- és közoktatásügyi miniszterre Horváth Mihály választott csanádi püspököt nevezte ki*. Ez a kormány – elnök és Szemere Bertalanak megfogalmazásában – „*demokratiai, respublicai és forradalmi irányúnak*” tekinthető. Sokan, így Horváth Mihály is a „*republicai*” jelzőn (és politikai programponon) akadtak fenn: „*Francziaországban az új respublicai kormányforma utat tört a szocializmus tainainak és törekvéseinek*” – írta 1865-ben. A „*demokratia*” kategóriájával – mint látjuk – már nem voltak ilyen fenntartásai.

Nem lehetett nehéz felismerni, hogy egy katolikus püspök miniszteri kinevezésével Kossuth az egyházat akarta kiengesztelni. Inkább kevesebb, mint több sikerrel. A katolikus papság – már ahová a Szemere-kormány hatásköre kiterjedt – az utasításokat és a rendelkezéseket elfogadta ugyan az új vallásügyi minisztertől; Te Deumot is tartott a legtöbb templomban a Függetlenségi Nyilatkozatért, de ez már nem meggyőződésből fakadt. A hazafias körmenetekben nem a független Magyarország ünneplőjeként érezte magát, hanem valami temetésre tartónak. Hódoló felirataiból, melyeket a miniszter megkívánt tőle – írta Meszlényi Antal –, az aggodalom és fájdalom érződik a magyar jövő iránt.

Horváth Mihály miniszterségével az egyház ügye is a rendezendő feladatok rangjára emelkedett. Mint katolikus főpap, ő hívta fel a kormányzóelnök figyelmét arra az igazságtalanságra, amely a katolicizmust az autonómia meg nem adásával érte. Valószínű ennek köszönhető az a felhatalmazás, melyet Kossuth adott Horváthnak, s amelynek értelmében helyezte kilátásba a VK miniszter 1849. június 15-én a katolikus felekezet sérelmeinek orvosolását.

A politikai és polgári élet demokratizálásával az egyház és az állam relációja sem maradhatott a régi. Horváth szerint a „*demokratiai álladalom*” nem tűrhette, hogy polgárainak egy része olyan „*társaság*” tagja legyen, melynek „*szerkezete s kormánya az abszolutizmus legélesebb elveire... van alapítva*”; s melynek püspökei „*...saját érdekek/ükben/, a nemzettel meghasonlott dynasztia iránt nyilvánít/anak/ rokonszenveket*”. Szerinte az egyház tagjainak „*hasonlíthatatlan többsége*” a reformokat óhajtja. „*A cultus és közoktatási miniszter maga is főpap lévén, e reformokat egyházi állásánál fogva sokkal könnyebben végrehajthatá, mint bármely világi egyén*” (Horváth Mihály, 1865.). E tárgyban 1849. augusztus 20-ra, Pestre közgyűlést hívott össze, melynek összetételét egyharmad részben a papság, kétharmadában világi hívek képezték volna. Az összejövetel témáját most, az első alkalommal főként a papság anyagi ellátása a felekezeti népiszkolák rendezése jelentené.

A kormány tehát dolgozott. 1849. nyarán úgy viselkedett – egyébként ez a csanádi püspök, miniszter és történész meglátása –, mintha székhelyétől (ekkor már Pest) 150 kilométerre nem is dúlt volna háború. A mindennapos, a megszokott tevékenység mögött azonban lehetetlen nem meglátni a rideg valóságot: *hadviselő országban vagyunk*. A történelemből ismert, hogy mire a közgyűlés ideje eljött, immár a világosi fegyverletét után voltak egy héttel.

1849 júniusától ugyanis a császáriak oldalán hatalmas segítőtárs jelent meg a magyar hadszíntéren: a cári Oroszország. Szemere minisztériuma – végső kétségbeesésben – a népfelkelés (amolyan keresztesháború) meghirdetéséhez folyamodott: „*Veszélyben van hazánk, nemzetiségünk, vallásunk, szabadságunk, életünk... mind emnek megmentésére országszerre kereszties háború hirdettetik*”. Május 18-án – a kormánydöntéssel megegyező – felszólítást bocsátott ki Horváth Mihály a „*haza minden felekezetbeli lelkészeihez*”. A rendelethez „*könnyörgést*” is csatolt, amelyet a templomokban a nép előtt, velük együtt naponként javasolt elmondani, hogy a kedélyek „*ünneplés emelkedettségét*” nyerjenek, illetve a „*győnégek erősödjének*”, a „*félénkek bátorodjanak*”. Az elke-seredett felhívásoknak ekkor már vajmi kevés foganatjuk lehetett. A folyamatos harc felemészttette az energiákat, a kifáradás jelei mind nyilvánvalóbbak lettek, győzött két nagyhatalom túlereje.

6. A megtorlás

Ahogy Haynau hadseregével hatolt előre, úgy szaporodtak az akasztófák az országában, s dördültek a sortűzek. A nemezisi dühe és indulata az egyházi személyeket, a klerikusokat sem kímélte.

Szinte természetesnek tekinthető az, hogy a győztes császári kormányzat semmisenek mondta ki Lonovics egri érsekké, Horváth Mihály csanádi püspökké történt kinevezését. Különösebb kánoni nehézséget ez nem jelentett, mivel – mint említettük – prekonizációjuk (pápai megerősítés) még nem történt meg.

A csanádi egyházmegye papjai közül a legsúlyosabb ítélet a mezőhegyesi plébánost sújtotta. *Gonczeky János* bűne az volt, hogy a szöszékről felolvasta a magyar kormány felhívását, ezért 1849. október 8-án Pesten golyó általi halálra ítélték. Hám János személyesen kereste fel Haynaut, hogy a papnak gyegymet eszközöljön ki. A „válasz” a derék plébános tragédiája volt: az ítéletet már végrehajtották. Hasonló sors várt volna az egyházmegye püspökére, Horváth Mihályra is. Ő azonban, hogy kikerülhesse a rá váró megszegyenítő halált, emigrált. Ez azonban nem mentette meg attól, hogy a hadbíróóság (Kriegsgerichte) távollétében halálra ne ítélje, s harmincöt társával együtt nevét jelképesen (in effigie) fel ne tűzzék a „gyalázat fájára”. Róka József kanonok, apát és püspöki helytartót – mivel a temesvári várórség fellázadásakor az egyházmegyei hivattal Makóra költözött – a temesvári haditörvényszék még 1848 végén törvényen kívül helyezte. A fegyverletétel után elfogták, kötel általi halálra ítélték, de azt húsz évi várfogságra enyhítették. Néhány esztendő múltán amnesztiával szabadult.

Lonovics József sem kerülhette el a maga kálváriáját. 1848. december végén még tagja annak a delegációnak, amely a megbékélés ajánlatát vitte Windischgrätzhez Bicskére. A sikertelen akció után ő sem követte az OHB-t Debrecenbe, Deákkal együtt Pesten maradt. Windischgrätz csak megsarcolta, Haynau azonban már Pozsonyba toloncoltatta, s csak a kapituláció után hozták vissza a pesti Újépületbe. A mindvégig aulikus Fábry, a volt helynök közbenjárására a budai kapucinusok zárdájával cserélték fel a hírhedt gyújtóhely zordságát. Haynau csak úgy ígért Lonovicsnak szabadabb mozgást, ha lemond a csanádi püspökségéről is. 1850 márciusában ezt a lépést megteszi, következőképp „szabadon” távozik Budáról a melki bencés kolostorba. A bécsi nuncius támogatással kapott 1859-ben engedélyt arra, hogy letelepedhessen Bécsben (így kerülhetett azok társaságába, akik Döblingben rendszeresen látogatták Széchenyit).

Az egyházmegye papjai közül többen szenvedtek hosszabb-rövidebb fogságot. A vád valamennyiükkel szemben az uralkodóház elleni vétség volt. *Bobik Gusztáv* nagybecskereki káplán másfél évig raboskodott, *Ádám Kristóf dr.* rékási plébános és *Borly Antal* karánsebesi plébános javadalmaiktól fosztották meg (*Meszlényi Antal* szerint országyűlési képviselők voltak, de nevükkel a honatyák listáján nem találkozunk). Eljárás indult *Köszeghy Antal*, *Kandler Ferenc* káplánok (az utóbbi écskai), *Magyar Alajos dr.* teológiai tanár, *Rusinszky Kornél*, *Szűts Antal* plébánosok (Kistelek) és *Vucketich Ferenc* ruszkabányai plébános ellen. A bűnük az volt, hogy honvédként szolgáltak. *Követs András* szőregi plébános csupán hivatalától fosztották meg, míg *Pfeiffer József* eszperesplébánosra (Szentanna) és *Mihalovics József* püspöki titkár, kanonokra három, illetve négy évi várfogságot rótt ki a hadbíróóság (az utóbbi 1870-ben zágrábi érsek, 1877-ben bíboros lett).

Dániel Marcel verseci plébános és káplánját, *Dushek Edét* a szerb inszurgének főbizottsága (glavni odbor) vette őrizetbe, s hurcoltatta Zimonyba. „Nincs kizárva, hogy életüket azon a két bitófán végezték be, melyet a karlócai szerb pátriárka ácsoltatott a zimonyi templomtéren” – írta róluk *Meszlényi Antal*.

Temesvár katonai kormányzója 1849-ben *Mayerhoffer von Grünbüchel* báró (1798–1869) cs. kir. tábornokot nevezték ki, aki nem tartozott a mindenáron bosszúért líhegő katonák közé. Jó viszonyban volt Fábryval, s ennek több, egyébként „kompromittálódott” pap látta hasznát. Könnyítésnek számított például az, hogy a vizsgálat idejét nem a nyirkos kazamatákban, hanem a fogdává változtatott szemináriumban tölthették. Enyhébb esetekben a tábornok megelégedett a püspöki konzisztórium ítéletével is, ami általában enyhébb volt a katonai törvényszékekénél.

1849 után rendezni kellett azoknak a papnövendékeknek a sorsát is, akik korábban katonai (honvéd) szolgálatot vállaltak. A kánonjog szerint ugyanis a fegyverhasználat, a vérontás „szabálytalanságot” (irregularitas ex defectu lenitatis) jelent. Az egyház jogtudósai és a moralisták megkülönböztetnek jogos és jogtalan háborút (Marx e kettőt az „igazságos” vagy „igazságtalan” elnevezéssel illette). A jogtalan (azaz igazságtalan) háborúban résztvevők a kánonjog értelmében „szabálytalanok” lesznek. *A történelemben viszont egy háború jogos/igazságos vagy jogtalan/igazságtalan voltát mindig a győztes döntötte el.* A Gesamtmonarchie győzelemmitás itései szerint a magyar szabadságharc lázadás, revolúció volt, a benne részt vevő egyházi személyek „szabálytalanoknak” minősülnek. A mi szemünkben viszont mindaz jogos önvédelem (bellum defensivum justum), vagyis igazságos háború volt. Ebben az esetben viszont senki sem lehet szabálytalan, még a pap sem, különösen ha parancsra vett részt a harcban, s ha a világiak (laikus) nem voltak elegendők a haza védelmére.

Az ilyen körülmények között, pedáns mérlegelés nem minden egyházmegyére volt jellemző. A császári politikával feltétel nélkül azonosuló szombathelyi egyházmegye püspöke, *Balassa Gábor* (1844–1851) jóformán „lángoló pallossal” üzte el a szeminárium környékéről a honvédelmi szolgálatra „vetemedett” teológusait. A temesváriak nem voltak ennyire kérélhetetlenek.

A csanádi egyházmegyei 1848. évi Schematizmusában öt papnövendék neve mellett szerepel a „honvéd” bejegyzés. Ehhez számíthatjuk Sáry tanár által megnevezett – fentebb említett – hat növendéket. A tizenegyből számunkra csak nyolcuk neve ismert.

Csermely (Fuchs) Sebestyén III. éves teológus honvéd főhadnagyi ranggal fejezte be a szabadságharcot. 1849 után úgynevezett külső hallgató lehetett, egy év múlva viszont – ez is a büntetés egyik fajtája volt – nyolc évre sorozták be cs. kir. serezzredbe. *Konrád József* II. éves pázmánita a 33. zászlóalj főhadnagya volt, Világos után őt is besorozták, de elhatalmasodó tüdőbaja mentette meg a katonaelet megpróbáltatásaitól. Ugyanennek a zászlóaljnak volt tiszthelyettese *Nagy Pál* teológus, akire szintén a kényszerbesorozás várt volna, de 1849. november 1-jén betegsége miatt őt is elbocsátották. *Boleszny Antal* filozófus-növendék 1849 februárjától nemzetőr Szegeden, a szabadságharc hátralévő hónapjait már honvéd hadnagyként szolgált végig. 1849-ben visszavették a papneveldebe, 1852-ben fel is szentelték. *Hobscha Boldizsár* I. éves teológus, mint a 3. honvédzászlóalj őrmestere, a temesvári csata után menekült Viddinbe. 1849. november 30-án ismét itthon találjuk, a papneveldeben felvételért „esedezik”. Mivel őt is besorozták – szólhatott a verdikt – nincs akadály a felvételének. Németh József II. éves bölcsész-kispap a IV. bács-bánati hadtestben Vécsey tábornok katonájaként szolgált, később belőle is felszentelt pap lett. *Bán (Böhm) Károly* II. éves teológus állítólag a századosi rangig emelkedett (Kováts Sándor, 1908.). Neve azonban a „Kossuth Lajos kapitányai” című kiadványban (1988.) nem szerepel. Mindenesetre 1852-ben őt is felszentelték. *Patala Károly* II. éves teológus Ormai Norbert vadászrezedének volt katonája. Parancsnokát – mint az „első” aradi vértanút – kivégezték, ő azonban egy év múlva szintén a papnevelde hallgatója, 1852-ben felszentelt pap.

Összegezve: 1849 után hat, egykori teológus, a szabadságharc csatamezőit megjárt volt katoná jelentkező tanulmányai folytatására Temesvárra. A felvételték vissza az első kísérletre (Hobscha B., Nagy P., Kristóf J.), háromnak „nem nyújtottak reményt” (Vidovics I., Bán K., Patala K.). Az idő múltával – mint a fent közölt adatok is bizonyítják – enyhült a szűrés szigora, s ha késve is, de 1848–1849 kispap hősei folytathatták egyházi pályájukat.

Irodalom: „Hám János szatmári püspök és kinevezett prímás emlékiratai 1848/49-ből”, 1928.; Kováts Sándor: „A csanádi papnevelde története”, 1908.; *Meszlényi Antal*: „A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben”, 1928.; „Csanádi egyházmegye jubileumi évkönyve 1980”; Horváth Mihály: „Magyarország függetlenségi harcának története”, 1865.

Varsányi Péter István

Ideje van szólni a nemzeti nevelésről

Somogyi Károly a szabadságharcban

Somogyi Károly (1811–1888) életművét a szakirodalom alapján (elsősorban Bezerédy István és Papp János kutatási eredményeiből) elég jól ismerjük, kevesebbet tudunk azonban az 1848–49-i szabadságharcban játszott szerepéről. Móra Ferenc – valószínűleg a Somogyi unokaöccsétől, Kelemen István szegedi ügyvédől kapott fővilágosítás nyomán – azt írta, hogy a szabadságharc bukása után Somogyi néhány hónapig börtöni szenvedett (Somogyi Károly emlékezete, 1923. 13.). Erre nincs adat, s Ferenczy Györgytől megírt életrajza (Magyar Sion, 1888) szerint valószínűleg is; hiszen ha úgy lett volna, ennek nyoma maradt volna a életműben, az életrajzi irodalomban. Somogyi 1848–49-i magatartását elsősorban az általa szerkesztett lapokból és a Ferenczytől megmentett naplószerű följegyzéseiből ismerhetjük meg.

Somogyi 1843. július 2-án vette át Szaniszló Ferenctől az első magyar neveléstani hetilapnak, a *Religio és Nevelésnek* szerkesztését és tulajdonjogát. Ennek művelődéstörténeti jelentőségét a kitünő neveléstörténész, Mészáros István kellően méltatta (Vigília, 1982. 444.). Külön kiemelte a lap 1848. évi szerepét: március 19-én a szerkesztő lelkesen üdvözölte a sajtószabadságot, a következő számokban hírt adott az országszerte megtartott szabadságnepélyekről, közreadta Tárkányi Béla papköltő szabadságénekét. Rendre közölte a Vallás- és Közoktatástügyi Minisztérium rendelkezéseit, helyet adott az Eötvös József kultuszminiszter fölhívása nyomán beérkezett sok-sok iskolai reformjavaslatnak. Beszámolt a pesti egyetemes tanítógyűlésről, közreadta Eötvös népoktatási törvényjavaslatát, és az erről folytatott országgyűlési vita jegyzőkönyvét is teljes egészében megjelentette.

Somogyi álláspontja a tanszabadság alapelveiből indult ki: mindenki állíthat iskolát, az állam (a „státus”) is, az egyház is; ne harc legyen az iskolafenntartók között, hanem együttműködés, nemes verseny; tanuljanak egymástól, hogy a közös célt, a haza minél jobb polgárainak nevelését ki-ki a maga módján szolgálhassa. Senki nem róhatja föl Somogyinak, ha védelmezte az egyházi iskolákat, kivált, ha e nemes érveléssel: „Mi nem akarjuk magunkat a státus iskoláival ellentétbe helyezni, de a tanításbani szabadság elvének megőrzésével függetlenek kívánván maradni, a magunk iskoláit velük azonosítani nem akarjuk.”

Május 25-én közli Somogyi a népkormány 19-i fölhívását önkéntes seregek föllállítására, államkölcson jegyzésére. Szabó Imre teológiai tanár, egyetemi hitiszónok, *Szózat a magyarhoni kath. papsághoz* című cikkében fölkiált: „Testvérek! Hazánkat vesz fenyegeti!” S a „kegyes adományok jegyzésében” az elsők közt Szabó Imre egy ezüst szelencét ajánl föl a hon védelmére.

Közli a lap a papság reformmozgalmainak híreit is. Június 11-én Somogyi szerkesztői jegyzetben megpendíti a cölibátus kérdését is. Jellemző józan álláspontjára, hogy míg elutasítja a „nőkunyerálók” ízetlen és rágalmazó hangoskodásait, a papi nőtlenség eltörlésének higgadt megvitatását szükségesnek ítéli. Tudjuk Ferenczytől, hogy Somogyi a papi nőtlenség eltörlésének később is híve volt, „a coelibátust is ostromolja egész csomag iratában”; noha ő maga ahhoz tartotta magát: „En ígéretemet, bármily kevés világismerettel tettem is, szentül megtartottam, s fogom is Isten segítségével halálig.” Valószínűleg egyetértéssel idézte lapjában a Fejér vármegyei papság május 25–26-i gyűlésének idevágó határozatát: „ami eddig parancsoltatott, jövőre legyen evangéliumi tanács”.

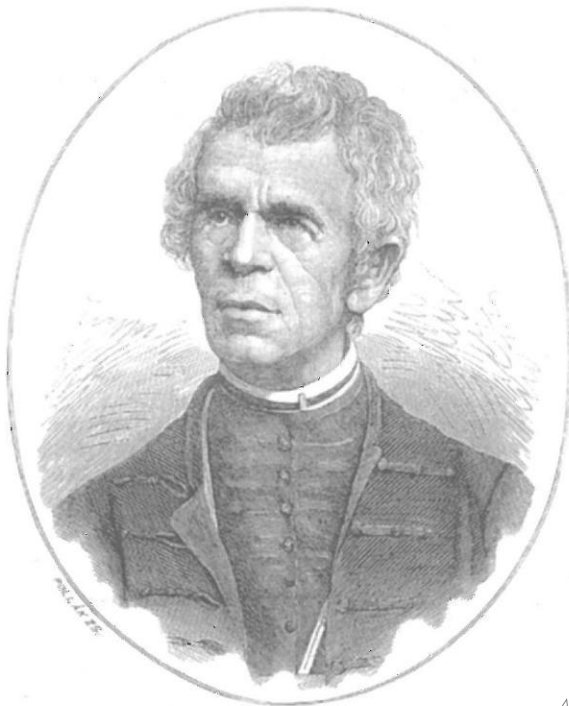
Nem ismемrjük pontosan az okokat, mi készítette arra, hogy 1848. július 2-ától átadja a szerkesztést a három hónappal előbb maga mellé vett segédszerkesztőnek, Danielik János (1817–1888) rozsnyói hittanárnak. Június 29-én azal búcsúzott olvasóitól, hogy elfaradt, és a szerkesztés helyett remél „néhány korszerű tárgyak felőli értekezésekre több időt fordíthatni”. Irni azonban ezután is írt még a lapba. Nagyon jellemző álláspontjára az október 22-i Ország-

gos honvédelmi bizottmányi rendelet című vezércikke. Kossuth Lajos mint a Honvédelmi Bizottmány elnöke október 14-én a Jélicsihez hűző, „honárulás vétkével terhelt” zágrábi püspök, Haulik György javait zár alá vette, egy-szersmind elrendelte Muraköznek a zágrábi püspökségtől a szombathelyihez való átcsatolását. Somogyi – nagyon tisztelettudó megfogalmazásban – joggal kifogásolja, hogy Kossuth az egyházkormányzat belső ügyeibe avatkozott anélkül, hogy a püspöki karral tárgyalt volna. „Éppen korunkban, az egyházi szabadság kivívásának idejében szükség minden legtávolabbi gyanúnak is elejét venni, mintha a státus, amely az ellene föllázadt egyéneket méltán bünteti, nemcsak az egyéneket, hanem az egyházat magát is ennek intézményeit is ellenségeinek nézné. Bármily súlyosan kelljen is annak okéért a közjót leghöbbsen óhajító katolikus egyház elveitől elzárni a fiainak bűnhődniök: az egyház és intéstitúciói azért ne szenvedjenek. Ne ezeknek, ne is az egyház autonómiájának, függetlensége és szabadságának kelljen megszorítást, sérelmet szenvednie, s így bűnhődnie csak azért, mert találkoznak egyes vallói, kik hazafiúi kötelességeket megszegtek; mivel e néhánynak számát messze túlhaladja azon hű katolikusok elláthatatlan serege, kik jelenleg is táborban s ellenség előtt állnak, a hazáért vért és életet áldozni elszánvák; s kik a szeretett haza jóllétéért meghalni mindenkor készek, de kik egyszersmind hívek akarnak a polgári kötelességek teljesítésére fogamatosan egyedül sürgető vallásukhoz is maradni...”

✱

Ferenczy említi, hogy Somogyit mint szerkesztőt a püspöki kar tanácskozáisára rendszeresen meghívták, és titkári szereppel tisztelték meg. E minőségében ő fogalmazta a püspöki kar által a nemzethez intézett körlevelet. Ferenczy ennek dátumát 1849-re teszi, ez azonban elírás, pontatlan-ság. A püspöki kar ugyanis a szabadságharc alatt két ízben adott ki politikai jellegű pásztorlevelet. Az első 1848. október 25-én (megjelent a hivatalos lap, a Közlöny november 12-i számában). Ez az irat a kormány – tehát a márciusi forradalom nyomán a népképviselői országgyűlésnek, a népnek felelős forradalmi kormány – iránti engedelmességre és a haza védelmére szólította föl a nemzetet. „Azért főleg arra intünk titeket, hogy hazátok iránt rendíthetetlen hűséggel viseltetvén, bátor elszántságra lelkesedjetekek annak védelmében, az előljárók iránti engedelmisséget e terhes időkben, mely mindnyájunktól rendkívüli áldozatokat kíván, bővebben is gyakoroljátok, meggyőződve lévén, hogy azok a ti szabadságtok s ezzel földi boldogságtok megalapításában fáradoznak.” A pásztorlevél a hívek imá-ját is kérte a háborúság megszűnéséért, a békéért. Az óvatos fogalmazás ellenére a püspöki kar állásfoglalása az adott történelmi időpontban – s függetlenül attól, hogy minden püspök részéről őszinte volt-e vagy sem – kétség-kívül haladó volt, a nemzet szabadságharcát szolgálta.

Somogyi, mint vérbeli szerkesztő, mégsem tudott meg-lenni lap nélkül. Ezért 1849. január 2-án megindította *Kat-holikus Iskolai Lap* című hetilapját, alcíme szerint: *Oktatás-*

Az idős Somogyiról készült metszet

Szobra a könyvtár előtt (Kalmár Márton alkotása)

és neveléstani folyóirat. Első számának *Hívatásunk* című vezércikkében Somogyi a vallás és a hazafiság összetartozandóságát hangsúlyozza. „*Mi meg vagyunk róla győződve (s e meggyőződésnek minden becsületes magyar kebelbeni meggyökereztetése lesz egyik fő célja működésünknek), mi meg vagyunk róla győződve, hogy a hazafiság magas érzete nélküli ember igen szánandó teremtmény; egy elfajult, korcs magzat...*”

Móra túlhangsúlyozza Somogyi portréjában a neofita buzgalmát: a kilencéves korában katolizált Somogyinak a protestánsok elleni kitérésait. Bizonyára igazak ezek a „lapszéli jegyzetek”, hiszen nem új számunkra, hogy Somogyi mindig éberen védte vallásának érdekeit, érzékenyen fogadta az ennek sérelmére írottakat, mondatokat, tetteket. De hogy nem volt elfogult protestáns nemzettestvéreivel szemben, bizonyítja e cikkének befejezése is, amely a nemzeti egységet szorgalmazza: „*Azért mint egy nagy, eredetében ugyan siralmas, de a rosszból is jót kihozni tudó végtelen bölcsesség vezérlete mellett még javunkra válható vegyes házasság gyermekei, mint azonagy hazának hit- és nyelvben különböző fiai, nem feledendjük soha, miképp mi testvérek vagyunk mégis: és hogy a testvérek iránt oly erős családi viszonyok kötnek le bennünket, minők a földnek semmi más népeihez sem csatolhatnak.*”

Az új lap megjelenése után három nappal, január 5-én Windischgratz bevonult a magyar fővárosba. Somogyi január 18-án a *Religio és Nevelés* tulajdonjogát is átadta Danieliknek. „*Nem akarván – úgymond – a belevont gyalázatos politikáért felélő lenni, még mint kiadó sem; mint nem volt részem a saját nyomdában világot látott Márczius Tizenötödikének gyanús hasznában sem.*” Az utóbbi a radikálisok, a „flamingók” hetilapjára céloz; ettől is elhatárolja magát Somogyi. Ez a lap ugyanabban a nyomdában, a Somogyi és Lukács László bérleté Beimel-féle nyomdában készült, mint a *Religio és Nevelés* és a *Katholikus Iskolai Lap*.

Danielik most kimutatta foga fehérét: szembefordult a szabadságharc, a császár és király meg Windischgratz dicséretét zengte, sorra közölte a honvédek és a nemzetőrök részéről papok ellen elkövetett visszaélések hírét,

lehütötte a papi reformokban bizakodókat. Somogyi hetilapja ugyanakkor egy szót sem szólt a változásról, szigorúan megmaradt a nevelés, az iskolázás módszertani és történeti kérdéseinek tárgyalásánál. Mindaddig, amíg Pestet és Budát vissza nem foglalta a honvédsereg, Windischgratz április 20-án kiűrtette Pestet. A *Religio és Nevelés* április 22-én utoljára jelent meg. Mészáros István téved, amikor megszűnését anyagiak hiányával magyarázza. Danielik János a honvédsereg elől elmenekült a magyar fővárosból. Maga írta, amikor 1849. szeptember 27-én megindította – új évfolyamszámozással, új címmel! – *Religio* című lapját: „*Április hó végével a fővárosból távozáván állomásunkat azon utolsó órában hagytuk el, amelyben lapunk folytatásához többé semmi kilátás nem lévén, a részünkről helyben maradás elvállalt kötelezettségeinek betöltésének szempontjából különben is fölöslegessé vált.*” Valóban: számára lehetetlen volt szerkeszteni azt a *Religio és Nevelés*t, amelyben a népkormány elleni támadásokat közölte.

Somogyi Károly viszont folytatta a *Katholikus Iskolai Lap* kiadását, szerkesztését. Már ez is bizonyítja, hogy nem ő lehetett a szövegezője a második püspöki pásztorlevélnek, amely 1849. január 20-án a császár hűségére szólította föl a magyar népet.

„Somogyi helyén maradt Pest és Buda fölszabadítása után is, és tette a dolgát. Holott Scitovszky János pécsi püspök (akit szolgálatai jutalmául a császár július 21-én esztergomi érsekké nevezett ki) személyesen is fölkereste, majd kétszer ie elküldte hozzá Márkfy Sámuel bencés egyetemi tanárt, hogy rábírija, menjen velük a magyar seregek bejövetele előtt Bécsbe. „*En nem mentem – írta Somogyi –, jól lehet minden keresetmód- és jövedelemtől megfosztva, jövőre is minden kilátásom elveszett. Holott Bécsbe menve, valószínűleg én is megkaptam volna egyik üresedésbe jött püspökséget, mint a nálam fiatalabb Csajághy, Strossmayer stb., vagy legalább kanonokságot, mint Schirgl vagy Danielik...*”

Somogyi május 15-én közölte lapjában, hogy „*Magyarország kormányzó elnöke által vallás- és közoktatási miniszterré május 1-én Horváth Mihály vál[asztott] csanádi püspök nevezetett ki.*” Május 29-én közzétette Horváth Mi-

hály 1841, debreceni fölhívását a papsághoz a szabadságharc támogatására, sőt az orosz cár elleni imádságot is. Istmét adakozásra szólította föl a nemzetet, és ő maga 20 pengőforinttal megnyitotta az adományok sorát. Ugyanabban a számban kezdte meg *Nemzeti nevelésünk* című cikksorozatát. Ezekkel a szavakkal: „Egy nagy nemzet újjászületésének fájdalom- és reményteljes napjait éljük; egy nemzetet, mely az őt annyiszor fenyegetett végenyészet tártongó örvényéből, hova őt a visszás sors és önvétkei súlyesztették, egy már-már kétségbeesőnek erőfeszítésével kiragadva magát, a világtörténet agg folyamának színére újjáéledt; egy nemzetet, melyet rosszakaróinak összeesküvése az élők sorából a legkiszámítottabb álmok-ság[gal] és iszonyatosb hatalommal igyekezett kitörölni; de melyet Istenirgalma, mint látszik és hisszük, annál dicsőbb korra tartott fönn, minél siralmasabb volt néhány századok alatti sanyarú tengődése.” A kissé ódon fogalmazásból is világosan kitűnik, hogy Somogyi még ekkor is hitt a szabadságharc és a forradalom győzelmében. A tanítás, a nevelés fontosságát még a harc közben is nélkülözhetetlennek ítélte: „Egy dühös ellenség által földülte városok területnek el a hazának ily balsorsa fölött könnybe lábadt szemek előtt, melyeket újra építeni, kirabolni s fölégetett falvak, melyeket újra benépesíteni kellend; elpusztult gyárak, elhagyott majorok, letarolt szántóföldek, melyeket értelmes kéz- és földművesek ipara fog csak az előbbinél is nagyobb virágzásra emelhetni; csaknem egészen új nemzedékre vagyunk szükség, mely egy nagy és boldog állandalomnak szolgáljon biztosítékul, s öre, védője, fölntartója lehessen ama szabadságnak, melyet a lét és nemlét közt választani kényszerült hazafiúi lelkesedés véres kézzel vívott ki, magát és jövőjét megmenntve a kínos elvesztéstől. Most ideje van tehát szólni s írni a nemzeti nevelésről, most már lehet ezt tenni nekünk is, magyaroknak...”

Sőt: Somogyi újabb tervek is szótt. Június 22-én bejelentte, hogy *Egyház és Iskola* címmel pedagógiai napilapot [!], „vallási s tanügyi folyóiratot” fog július elsejétől kiadni. Erre azonban már nem kerülhetett sor. A következő, június 30-i számban Somogyi azt kénytelen tudatni olvasóival, hogy sem a tervezett napilapot nem tudja kiadni, sem a Katolikus Iskolai Lapot nem tudja folytatni.

*

Haynau csapatai július 13-án bevonultak Pestre és Budára. Nem tudjuk, Somogyi előtte vagy utána hagyta-e el a fővárost, és utazott le György öccséhez a Temes megyei Mercyfalvára.

Mikszáth találta ki ezt a hatásos, ellentétes szövegezést: „Egész életében nem látta Szegedet és mégis egész életében Szegednek élt.” Egy majdani Somogyi-émléktáblára javasolta ezt a mondatot. Tételét Móra is magáévá tette: szerinte Somogyi először 1880. április 26-án járt Szegeden, amikor könyvtárfőrajánló levelét írta Szeged tanácsának. Reizner János, Szeged történetírója jobban tudta: 1885-ben, nyilván Somogyitól vett értesülésből, azt írta: „Szegeden csak egyszer, 1849-ben fordult meg.”

Somogyi följegyzéseiből tudjuk, hogy Mercyfalván volt a Világos utáni napokban. Öccsénél bujt meg báró Mednyánszky Cézár tábori főpap és gróf Esterházy Mihály, a Honvédelmi Bizottmány tagja. „Aradra is csak azért mentem be öcsém köcsiján, hogy az addig nála menekülést kereső s talált Esterházy Mihály grófot és Mednyánszky bárót, a tábori főpapot, biztósabb helyre kísérjem... Amint hogy még is menekültek: mint Horváth Mihály is, kit (már bajszosan és szakállal) e napon láttam utoljára Babics [János] titkárával. S Arad közelében éltem át az októberi kivégzések gyásznapiját is, mely a menekülmi szintje [szintén!] képes tábornokok sorsát még inkább megszántabbá tette, mert ha menekülhettek mások, még gr. Esterházy, Horváth M. is stb., nem látható be, mily vakásg tartotta vissza a bitófára jutókat. Talán az orosz biztatás vagy az ausztriai nagylelkűségbe helyezett bizalom?”

Benne is fölvetődött a menekülés gondolata. „De hiszen én sem menekültem, de nem is lehetett. Nekem sem pénzem nem volt, sem összeköttetésem; de okom sem a külföldre futásra; jóllehet a gondolattal magam is foglalkoztam, nem mintha oly feltűnő egyén lettem volna, hogy vesz-

élyesnek tarthattam a honmaradást, hanem mert éppen e hont hittem magam is a magyar érzelműre nézve végképp elveszettnek. El is volt veszve húsz hosszú éven át... S csak Isten irgalma menté meg... ki csodálatra méltó gondviselésre által a viszonyokat akképp alakította, hogy a vérengző tirannizmusnak ki kellett körmei közül a prédát bocsátani.” Az utóbbi megfogalmazás elárulja, hogy e jegyzeteket Somogyi a kiegészítés után írta. Az is jellemző, hogy önmagát egyszerűen csak „magyar érzelműnek” jellemzi: a hazafiság számára egyértelmű volt a szabadságharcra való hűséggel.

*

„Pénzem sem volt, az igaz – folytatta még naplószerű följegyzéseit. – De lehetett volna, ha az országos ínséget kizsákmányolni akartam volna. Még mielőtt a kormány elhagyta volna Pestet, gondolom, július hó első napjaiban, Horváth Mihály kultuszminiszter négyezer forinttal kínált meg, az általam az újjászületés érdekében kiadandó egyházi és iskolai lap költségeinek fedezésére... De én, látva a terv kivételének ily körülmények közötti lehetetlenségét, az ajánlatot el nem fogadtam; nem akarván állam pénzével terhelt felelősségemet, s a különben is nagy adósságaimat egy újabb és legveszélyesebb neművel szaporítani.” A szövegnek ehhez a helyéhez Ferenczy lapalji jegyzetben nyilván ugyanebből a naplójegyzetből a következőkötet idézi: „Fekvő birtokomat úgyis lefoglalta Bach kormánya, vagy inkább Haynaué; mert Gaal, a biztos, ennek volt porkolábja.” További kutatás derítheti ki, hol volt addig Somogyinak birtoka; ha – mint valószínű – az említett Gaal nem más, mint Gyulai Gaál Ede, akit Haynau 1849. augusztus 13-án nevezett ki a szegedi kerület (Békes, Csongrád, Csánád megyék és Szeged) főbiztosává, akkor az elkobzott birtoknak is e vidéken kellett lennie.

Azt sem tudjuk, meddig maradt Somogyi Mercyfalván. A jellemző epizód, amelyet Somogyinak szintén egy följegyzése ad elő, történhetett 1849 végén vagy 1850 elején is. Elmondja, hogy Körmöczy Imre (1811–1871) kanonok, pesti teológiai tanár az Új-épületből az igazoltatási eljárás (purificatio) után kijövő teológiai kar tagjainak füle hallatára nagy hangon megkérdezte Somogyitól: „Hát te nem purifikátotod magadai?” Somogyi, mint írta, „a rám váró sanyarú sorsától mint előre nem látottól nem rettegve... nyersen és méltó neheztelessel” utasította vissza hajdani iskolatársának és egyedüli pertu barátjának, a „diadalma fölött elbizakodott Körmöczynek” gúnyos, számonkérő kérdését. Az egykori barától „az események hatalma”, előbb „irodalmi harc” (egy megérdemelt, nem is túl szigorú bírálat miatt felmondván a barátságot), ettől kezdve a politikai nézetkülönbség is elválasztotta Somogyit.

*

Somogyi Károly nem állt igazoló bizottság elé. 1850-ben Esztergomba ment, és a primási levéltárnoki és könyvtárnoki „csendes állást” foglalta el. A viszonyok enyhültével, később kapta meg az elégtételt egyházi pályáján, jóval alatta annak, amit képességeivel és munkásságával kiérdemelt. S nagyon jellemző, hogy Danielik, akit ő emelt ki a vidéki hittanárságból, és tett országos lap szerkesztőjévé, később sem viselte el, hogy Somogyi kitartott elvei mellett. Őt, Danieliket, mint Somogyi idézett naplójegyzetében utalt rá, a császár megjutalmazta hűségéért: már 1849. szeptember 30-án egri mesterkanonokká nevezte ki. Ő, akinek öccse, Danielik József, a szabadságharcban századosi rangot ért el, szót emelt a megtorló halálbüntetések mellett (Religio, 1849. dec. 23.). Tíz év múlva pedig megtámadta Somogyit is, aki emiatt lemondott a közben ismét a kezébe került Religio szerkesztéséről és a Szent István Társulat igazgatói tisztéről. Ezúttal azonban Scitovszky primás Somogyi mellé állt, elégtételt adott neki, Danielik bocsánatkérésre kényszerült, Somogyi pedig visszavette tisztségét.

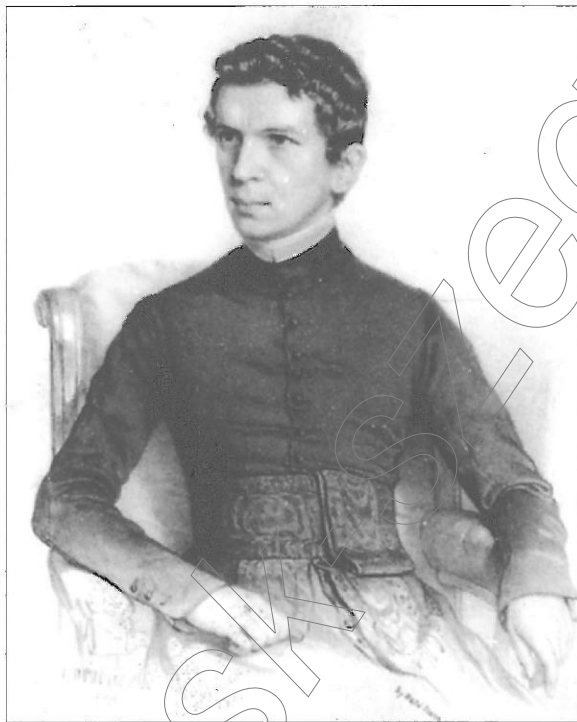
Amit papi embertől a magyarság 1848–49-ben elvárhattott, azt Somogyi Károly, „Szeged Széchényi Ference” megtette.

(Könyvtáros, 1983. október)

Péter László

Egy csendes forradalmár

Somogyi Károly és az 1848-as magyar forradalom

Somogyi Károly (1811–1888) jegyzetében így jellemezte a kort, amelyben élt: „E korszak elég nevezetes arra, hogy a világtörténelemben szerepeljen: de honi történetírásunkban bizonyosan örökké egyike marad a legnevezetesebb, lélekemelőbb- és dicsőbbeknek: mert daczára az iszonyatos jelenetek és jellemeknek, annyi lelkesedést és önfeláldozást, önzetlen kitartó hazafiságot alig találunk egyetlen megelőző században is.” Somogyi ennek a kornak

Somogyi 1848-as tevékenységének megértéséhez egyaránt szükséges a vállalkozó kedvű, fiatal pap és a higgadt bölcsességű, idős kanonok ismerete.

lunk egyetlen megelőző században is.” Somogyi ennek a kornak

nemcsak szemlélője, hanem aktív részese is volt.

Ha alakját idézzük, nevét említjük, mindig a könyvtáralapító, idős pap képe jelenik meg előttünk, ezzel azonosítjuk Somogyit. Kevésbé ismert az a portré, amelyet Barabás Miklós készített 1846-ban az akkor 35 éves papról, a *Religio és Nevelés* szerkesztőjéről. (A kép eredetijét a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokának gyűjteményében őrzik.)

A hazafias érzelmű Somogyi Károly már papnövendék korában, a „magyar gyakorló iskola” alapító tagjaként és első elnökeként elkötelezte magát a magyar nyelvű egyházi irodalom mellett. Az 1830-ban alakult irodalmi kör eredeti írásokra és idegen szerzők műveinek magyarra fordítására ösztönözte a papnövendéket. Később, a *Religio és Nevelés* szerkesztőjeként számos szervezőmunkával egyre több figyelmet keltett, egyre több paptársában keltett kedvet a nyilvános szerepléshez, s küldtek magyar nyelvű elméleti vagy szépirodalmi írást Somogyi lapjába. Eppen a *Religio és Nevelés* pontos és bizalmas mejelentetése érdekében szánta rá magát arra, a meglehetősen vakmerő lépésre, hogy nyomdát bérelt Pesten. („Az időben alig volt három-négy nyomda, melylyel szerződést lehetett lapkiadásra kötni: mert a kiváltság megszerzése nehéz volt és sokba került. ... A pénzt én adtam a nyomdai üzlethez, társam Lukács havonkénti számot adott mire fordítása fehéül.” - így írt Somogyi a Beimel-nyomda bérbevételenek időszakáról feljegyzéseiben. (Talán az az elve vezette a saját nyomda megszerzésében, amit idős korában így fogalmazott meg önvallomásként: „En a magam dolgát szeretem jól és kizárólag magam végezni.”) Kevéssel ezután újabb merész lépésre szánta el magát Somogyi: megvásárolta a tönkrement váci nyomdát. A vasúti szállítás is csak egy órával késleltette a lapok megjelenését a pesti nyomtatáshoz képest. Somogyinak hosszútávú tervei voltak a váci nyomdával,

öccse, Somogyi György mint majdani tulajdonos a nyomda vezetéséhez szükséges szakvizsgát is letette. A Vácott készült kiadványok (így a forradalmi időszakak, köztük 'A vaczi gymnasiumi ifjúság kívánatai' is) 'Nyomatott Somogyi és Lukácsnál' impresszummal jelentek meg.

A forradalom kitörésére merőben másként reagált a lapszerkesztő, mint a nyomdatulajdonos.

A *Religio és Nevelés* 1848. március 19-diki számának 'Az egyház és szabadság' című vezércikkében így ír Somogyi: „A' sajtó szabad: és ennek mi örülünk. ... Mert hol a' sajtó szabad, ott az ellenvéleményt férfiasan el kell tünnie tudni mindennek, a' ki meggyőződése mellett (melly, ha valódi, mindenkor tiszteletreméltó,) becsületes fegyverekkel harcol.”

Önéletrajzi feljegyzéseiben nem ekkora örömmel ír a sajtószabadságról. „Ekkor ütött ki a forradalom, mely egyéb következtések közt azon rámnézve nagyon súlyost is magával hozta, hogy a kiváltságok eltöröltettek! Szabad lett mindenkinek nyomdát felállítani; s ennek következtében nemcsak a vaczi elveszté becsét, megmaradván a 20,000 ftnyi nagy teher, hanem az egyedül önhasznát kereső Lukács is, az általam előlegezett pénzből egy új nyomdát szerelt föl a zöldfa-utcában kizárólag a maga nevére. Csak pör útján lehetett őt a tulajdoni jog megosztására birni; persze főleg az szolgálván meggyőző okul, hogy a kívánt cautiót csak én lehetém le, e végre pesti házamat kötvén le.”

Szerkesztőként meglehetősen nehéz feladatnak kellett megfelelnie: saját hazafíúi érzéseit fegyelmelve egyensúlyozni a tisztesség és azon cél között, hogy a lap továbbra is tisztán egyházi lap maradjon. Az 1848. május 25-diki szám vezércikkét így kezdi Somogyi: „*Lapunk nem politikai lap; ...*”, mégis beszerkeszti ugyanabbe a számba egykori kedves tanárának, Szabó Imre teológiai tanárnak ‘Szózat a magyarhoni kath. papsághoz’ című lelkes és buzdító kiáltványát. *„Testvérek! hazánkat vész fenyegeti! ... Midőn a hazát illy közel veszély fenyegeti, nem dughatjuk össze téllenül kezeinket; s közanyánkat az isteni gondviselésre támaszkodva, el nem hagyhatjuk. Vele élünk, vele halunk. És mert e honnak élni kell, életét minden áron meg kell mentenünk. ... Segítsük azért őt erőnk és tehetségünk szerint. Adjunk, a mit adhatunk. Vagyont, pénzt, a mennyit lehet; s vérünket is utolsó cseppig, ha kell. Elődeink dicső példát nyújtottak ebben is; kövessük azt. Buzdítsátok hűveiteket lángszavakkal, melyek a hon szerelmétől égő kebelből, mint láva a vulkánok katlanából, hathatósan törnek föl. Buzdítsátok példával; melynek ereje a léha tespedőbe is életet szellemet fuval.”*

Óvatossága vezette-e vagy a szerkesztői pengeéltánc-ba fáradt bele, amikor, minden indoklás nélkül, 1848. július 2-dikától átengedte a szerkesztést Danielik Jánosnak, nem tudni. Kiadóként azonban továbbra is ő jegyezte a lapot (amelyet természetesen továbbra is saját nyomdájában nyomtatott).

A Religio és Nevelés-sel önként szűnt meg a kapcsolata 1849 januárjában, amikor a szerkesztő az ‘Egyházi tudósítások’ rovatban megjelentette Windischgrätz Magyarország és Erdély földmivelő népéhez’ intézett proklamációját, amelyben feltétel nélküli együttműködésre szólítja fel őket, sőt arra is, hogy: *„azokat, kik titeket még ezental is, azon ürügy alatt, mintha az általatok nyert engedmények visszavétetni szándékoltatnának, fölzagatni ... merészelnének, mint árulókat tekinteni, elfogni és a katonai hatalomnak átadani el, nem mulasztandjátok”*. Ugyanez a felhívás a lelkesedést is utasítja, hogy mindez *„a szószerkről a hazai nyelvekben azonnal közhírré teendő, és a véghezvitt hirdetésről tüstént a legközelebbi katonai parancsnoknak írásbeli jelentés bemutatandó, mert különben az ellen ... kik ezen parancsolatot vagy pontosan nem teljesítik, vagy a hirdetést szándékosan elmulasztják, a rögtöntörvényi eljárás életbe léptetni fog”*. Ahogy észrevette Somogyi a lap kéziratában ezt a felhívást, azonnal megszakította kapcsolatát a Religio és Neveléssel. A lap 1849. január 23-diki számának első cikkében köszön el az olvasóktól. *„Az e’ hont gyászos eredményű belharczokba kevert politikai körülményeket nincs, ki ne tudná, és fájdalmasan ne siratná”*, kezdetű, január 18-dikán keltetett, levelében azzal indokolja döntését, hogy több gondot kíván fordítani az általa alapított és 1849. január 2-án megindult ‘Kath. Iskolai Lap’ szerkesztésére. Ugyanebben a számban, 2 lappal hátrébb olvasható a a kiválás valódi oka: a proklamáció.

A Religio és Nevelés 1849. évfolyama valódi kuriózum a magyar sajtó történetében, mert Danielik János kiadta újra az első felévi számait, de ezen, az új kiadásban is szerepeltette Somogyi nevét. A Somogyi-könyvtár példányának előzéklapján olvasható e különleges hamisítás okainak leleplezése a ‘koronatanú!’, Somogyi Károly tollából. Ehhez, a szenvedélyes hangú bejegyzéshez (a kézírás alapján követség) évtizedekkel később is fűződött, nem kevesebb érzelmi töltésű sorokat Somogyi. *„En a, Rel. és Neu.’ kiadója s tulajdonosa lenni azonnal megszüntem (l. 3.sz.) a’ mint Danielik ur a lapot politikai orgánummá tenni – még pedig az elnyomó német hatalom szolgálatában! – elhatározta.”* *„Mert végre is hamisítás kiadóinak nevezni azt, ki a 3-dik számban a lapról határozottan és véglegesen lemondott, még pedig épen azért, mivel nem akart olly lap kiadójának nevezetni, mely a nemzetet elnyomó hatalom egy Windischgrätz stb. proclamatióit ‘egyházi’ lapba folvenni sietett... Hihetőleg ezt akarta olvasójával elfeledtetni, midőn nevemet a második kiadásba becsémpézte...”*

Időskori kézírását őrzi az utolsó kiegészítés, amely egyben hazafias magatartásának hitvallása is. *„Ebből csak a két első szám jelent meg az én kiadásom mellett. Minthogy tudnillik a lapot még akkor is magam javítottam (legalább az ugynevezett revisio alkalmával) azonnal, a mint benne Windischgrätz proclamatióját megláttam, lemondtam a lap tulajdoni jogáról 6 minden kárpótlás nélkül ... jöllehet ... én semmi, de semmi más jövedelemi forrással nem bírtam. Én nem küldtem Sibiába a honfias érzelmeik miatt üldözött papársaimat, mint ő [Danielik]: de nem is jutottam az új-épület börtönébe... Elveimet sem nem változtattam, sem meg nem tagadtam: és Isten mégis megőrzött ... még a gyalázattól is...”*

A lapszerkesztőként óvatos Somogyi nyomdatulajdonosként valódi részese volt a forradalomnak. A korábban már említett Lukács László által felszerelt, új nyomda, melynek társtulajdonosa volt Somogyi, volt akkoriban a legkorszerűbb nyomda Pesten. Itt működött az első gőzsajtó, így a nyomda kapacitása felülmúlta a többiét. 19 lapot nyomtattak itt a forradalom és szabadságharc alatt, köztük a legradikálisabb hangvételű újságokat is. Ilyen volt a ‘Marczius Tizenötödike’ és Táncsics baloldali lapja, a ‘Munkások újsága’ is. (A Marczius Tizenötödike a magyar sajtótörténet szempontjából is korszakos jelentőségű: ez volt az első utcán árusított lap, a rikkancsok ekkor jelentek meg először Pest utcáin.) A teljesség igénye nélkül álljon itt még néhány újság, melyek mind Lukács L. és társ’ impresszummal jelentek meg: Charivari (Dongó), Republica, NÉP-ELEM.Radical-lap, Forradalom, Nemzeti.Politikai Hirlap, valamint a függetlenség kikiáltásának dátumát címében viselő: Der vierzehnte April.

Somogyi valójában csak csendestárs volt ebben a vállalkozásban, a nyílt politikálástól távolmaradt. Így felélesbe merült az a háttér szerep is, amit 1848/49 sajtójában betöltött.

A szabadságharc bukása után, tisztának érezve lelkiismeretét, nem igazoltatta magát (Lásd erről is bővebben Péter László: Somogyi Károly a szabadságharcban című cikkét.)

Somogyi, a nehezebb utat választva, itthon maradt. Hogy miért, így fogalmazta meg A gyermek álmai című versében.

A gyermek álmai

*Moh belepte sziklacsucson ül a gyermek, és tanul:
Míg az ölykór elmerengő mély szemekbe köny tolu.
Érhetetlen vágy feszíti szíve titkos húrjait:
S képzeletben egyre fűzi bűvös éber-álmait.
Felsőhajtvá néz el a kék hegység, és a tér fölött,
Melly a messze láthatáron földet éggel összeköt.
„Ott a város, ott a tenger! ... A szerencse utja tág:
Arra vonz kimondhatatlan vágygyal egy dicsőbb világ.”
Mint a fecske szárnyra kél, úgy vonja őt is ösztöne:
Látni földet és folyókat ... Völgye néki börtöne.
Bűv-alakban áll előtte élet, eszme s érzetek ...
„Kis falucska, gyermek évek, régi társak - éljettek!”*

*Harczi mének futnak a sík térer át; a dob pereg:
Szól az ágyu; lelkesülten megy rohamra a sereg.
Dúl a vész; elhull sok ember: a vezérnek nincs baja ...
Fent az ormon, ott lobog már győzedelmi zászlaja. -
Majd a tenger habjain visz egy hajót a képzelet,
Mellyet a vihar dühöngő láza csaknem eltemet.
Küzd az árral a hajós nép; már szemében a halál:
Am de szörnyeit legyőzve, végre mégis partra száll.
Uj világ terül előtte; s más eget csudálva lát:
Ah csak egyet nélkülözni nem tud, - a magyar hazát!
S megrakodva kincscsel, indul vissza egy szebb hon felé:
Vágyait betöltve látja; - élte czélját föléle.
Ismeretben gazdagultan két világot megkerült:
Hirnevét a halhatatlan könyvbe írni sikerült.*

✱

Egy csak, a mivel szegényebb lett a honba tért fiú...
 Ah! de érzi, mily sok az! s hogy többi kincse mind hiú.
 Életuntan vágy a sirba, fölkeresni egy a n y á t,
 A ki évekig hiában várta vissza kis fiát.

A vers kéziratához évtizedekkel később magyarázó kiegészítést tűzött Somogyi. „E kis verset a honunkat ér tiszonyu csapás után, életem legszomorubb napjaiban írtam, s az általam szerkesztett 'Családi lapok'ban ki is adtam. (1.kötet. 1858.)

Midőn az ország legjobb fiait külföldre menekülni láttam; ott keresvén szerencséjüket: mellyet közülök többen fel is találtak... De nekem, s bizonyosan sok hazafias érzelmű polgártársamnak is fájt és fájhatótt, a közös anyát, a hazát, épen a legnagyobb vész idején, fiai által egészen el-, és magára hagyatva látni; nem ok nélkül tartva attól, hogy ha a kiköltözöttek idővel gazdagon, hírnév- és dicsőséggel tetézve visszatérnek, annyjokon, ki e közben meghalhatott (mitől csak az isteni Gondviselés menthette meg) többet nem segíthetnek, azt új életre nem támaszthatják. E bánatos érzés sugalta a költeményt, mellynek célja volt, a szinte kivándorolni készülő társakat visszatartani. ...

Nagy igazságot fejez ki a költőnek mondata,
 Mellyet népevel jók lelke elég jókor hallata.
 Hogy "itt élne és halnod kell", érzi minden honfi szíu:

„Zért anyját el nem hagyja, s hazájához holtig hív.”
 Somogyi nemcsak szavakkal volt hű a hazához, hanem tetteivel is. Nem menekült el a szabadságharc bukása után. Erről így írt önéletrajzi feljegyzéseiben: „Ne-

(A Somogyi Károly halálának 110. évfordulója tiszteletére rendezett kiállítás, amelyen az 1848/49-es újságok is láthatók, április 15-dikéig tekinthető meg a Somogyi-könyvtár aulájában.)

kem sem pénzem nem volt, sem összeköttetésem; de okom sem a külföldre futásra; jöllehet a gondolatlalt magam is foglalkoztam, nem mintha oly feltűnő egyén lettem volna, hogy veszélyesnek tarthatam volna a honmaradást, hanem mert éppen e hont hittem magam is a magyar érzelmű nézve végkép elveszettnek. El is volt veszte husz hosszú éven át.

Elővigyázatosságára jellemző, hogy visszavonult a közszerepléstől, szüneteltette kiadói, szerkesztői tevékenységét, öccsénél időzött a Temes megyei Mercyfárván, majd 1850-ben Esztergomban könyvtárnokként tevékenykedett csendesen, csak 1851-ben tért vissza Pestre s vállalt ismét nyilvánossággal járó feladatot a Szent-István-Társulat igazgatójaként.

Szinte hihetetlen, hogy elegendő volt ennyi óvatosság Somogyi számára ahhoz, hogy elkerülje a megtorlást, hiszen neve szerepelt a forradalmi kiadványokon. Igaz, legtöbbször csak 'csendestársként' (Lukács L. és társ), de ennél kevesebbet is bűnhődtek akkoriban, s igazából nem igényelt volna komolyabb erőfeszítést megtudni, ki is ez a 'társ', hiszen a nyomdák tulajdonosa (kezdétkben teljesen, később csak fele-részben): Somogyi volt.

Higgadt bölcsessége visszatartotta őt attól, hogy magával sodorja a forradalom lendülete, de -mint később írta- megmenekülésének oka az volt, hogy: „Elveimet sem nem változtattam, sem meg nem tagadtam: és Isten mégis megőrizött... még a gyalázzattól is...”

Nagy Erzsébet

MARCIUS TIZENÖTÖDIKE.
 Hétfő 32. sz. Pest, április 21. 1848.
 Nem kell újjáírni postára.

Ápr. 10. kedve e lap betételét házon egy bélyegzettel íves fog megjelölni, és postán utján a megrendelőhöz.

Külföldi ár.
 April 10-ától jónak végéig, Budapest, Lőveghatóság 5 Ft. 30 Kr., vidékre postán kerülék 5 Ft. 30 Kr.
 April 10. szeptember végéig (Eötvös Budapeston 5 Ft. Vidékre postán kerülék 5 Ft. 30 Kr.)
 April 10-tól december végéig három évig: Budapeston 8 Ft. 30 Kr., vidékre postán kerülék 8 Ft. 30 Kr.
 Decemberig egy évig: Budapeston 5 Ft. 30 Kr., vidékre postán kerülék 5 Ft. 30 Kr.
 Hátvezetői ár: Budapeston 5 Ft. 30 Kr., vidékre postán kerülék 5 Ft. 30 Kr.
 Hátvezetői ár: Budapeston 5 Ft. 30 Kr., vidékre postán kerülék 5 Ft. 30 Kr.

Ápr. 10-től jónak végéig, Budapest, Lőveghatóság 5 Ft. 30 Kr., vidékre postán kerülék 5 Ft. 30 Kr.
 April 10. szeptember végéig (Eötvös Budapeston 5 Ft. Vidékre postán kerülék 5 Ft. 30 Kr.)
 April 10-tól december végéig három évig: Budapeston 8 Ft. 30 Kr., vidékre postán kerülék 8 Ft. 30 Kr.
 Decemberig egy évig: Budapeston 5 Ft. 30 Kr., vidékre postán kerülék 5 Ft. 30 Kr.

Ápr. 10-től jónak végéig, Budapest, Lőveghatóság 5 Ft. 30 Kr., vidékre postán kerülék 5 Ft. 30 Kr.
 April 10. szeptember végéig (Eötvös Budapeston 5 Ft. Vidékre postán kerülék 5 Ft. 30 Kr.)
 April 10-tól december végéig három évig: Budapeston 8 Ft. 30 Kr., vidékre postán kerülék 8 Ft. 30 Kr.
 Decemberig egy évig: Budapeston 5 Ft. 30 Kr., vidékre postán kerülék 5 Ft. 30 Kr.

GRATIAKOR (DONGÓ)

Ápr. 10-től jónak végéig, Budapest, Lőveghatóság 5 Ft. 30 Kr., vidékre postán kerülék 5 Ft. 30 Kr.
 April 10. szeptember végéig (Eötvös Budapeston 5 Ft. Vidékre postán kerülék 5 Ft. 30 Kr.)
 April 10-tól december végéig három évig: Budapeston 8 Ft. 30 Kr., vidékre postán kerülék 8 Ft. 30 Kr.
 Decemberig egy évig: Budapeston 5 Ft. 30 Kr., vidékre postán kerülék 5 Ft. 30 Kr.

1848. — Nyár. (Július) 10. 9. Kedd.

NEMZETI

Kiadják és szerkesztik Magyarországi Nemzeti Bizottság József felelősen.

Teljes számu példányoknál szög elhatárolt.

1848. 14. Kedd. Julyus 15. 1849.

RESPUBLICA.

A Közlöny e napokban meg nem jelenhetvén, a kormány rendeletéből e lap-an fog a hivatalos közleményeknek egy hasábj nyitfani. Ebben fogunk a hivatalos rendeletek, hadi hírek, és felszólítások közöztételni, hogy a közönség mindenről értesessék. E lap ismét naponta fog megjelenni.

Szerkesztőség.

Szerepek a haza dicső és véres színjátékában

Szegedi színészet a szabadságharc idején

Kérlelhetetlen zsarnok az idő, kerekét nem lehet visszaforgatni. Am az emberi emlékezet még rajta is kifog, s ha megváltoztatni nem is, felidézni képes az elillanó multat. Kivált akkor, ha a tűnt idő erekléyi könnyűszerrel fellelhető. de mit tesz a haladó, ha a tárgyi emlékeket elsodorja a történelem forgószele? A múlt cserepeiből rakosgatja a hajdan volt egészet, emlékfoszlányok közül bogozza a még összeszőhető, s ha szerencséje van, ismét épen áll előtte a már elveszettnek hitt valóságtöredék.

Ez a teendő akkor is, amikor a szegedi színház másfélszáz évvel ezelőtti, homályba hulló történetére akarunk fényt deríteni. Mert a szabadságharc idejéből való szegedi színlapokat, falragaszokat sem Szegeden, sem a Színházi Intézetben, sem pedig a Széchenyi Könyvtár színházi osztályán nem találunk. Mind megsemmisültek, vagy megsemmisítették azokat, s ezzel el is tűnt a színház történetéből a forradalmi idők teátrumának Bécsből nézve szalonképtelennek látott korszaka. Az utókor azonban másként tekint a valaha elhallgatni tanácsosabb eseményekre és tudni szeretné, mi történt százötven esztendőnek előtte a szegedi teátrumban. Kísérjük meg a rendelkezésünkre álló néma dokumentumtöredékeket beszédes egésszé összeválogatni.

Az előzmények

Lugosi Döme kutatásai szerint 1847-re a széképlet „szalája” melyben eddig a színelőadásokat tartották oly nagyon lepusztult, megrongálódott, hogy abban előadásokat tartani tovább már nem lehetett. Ezt látszik igazolni Körössy Ferenc jónevű, Szegeden társulatával korábban már többször megfordult színigazgató egy most előkerült kérelmének sorsa is.

A városi tanács 1847 november 23-án tartott ülésének jegyzőkönyvében 6116/847 sz. alatt a következőket olvashatjuk:

„Körössy Ferenc színigazgató a Ns. Városnak ideiglenes színházzá alakított termét színi előadások végett számára által engedni esedezik.

A Ns. Város Curiális terme a kívánt végre oda nem adathatván – amennyiben folyamodó más alkalmas helyen ezen városban színi előadásokat adni óhajtana, az néki megengedtetik.”

S bár feltehetően játéka alkalmas helység akad a városban, mégpedig a felsővárosi Kis-Kaszinóban, – legálább is a színésztársaságok 1850-től télen ott mutatják be előadásait –, nincs hiteles adatunk arról, hogy Körössyék ezt igénybe véve Szegeden maradtak volna.

Különös, hogy csak a színészek nem kaphatják meg szokott játszási helyüket a városházán, más megkaphatja azt! Nem sokkal később, a december 13-án tartott ülés 6559/847 sz. jegyzőkönyvi bejegyzésben ugyanis ez áll:

Kik játszottak Szegeden a márciusi forradalom napjaiban?

A pesti forradalom híret a március 17-én délután öt órakor érkező, nemzeti zászlóval fellobogozott Pannóna gőzhajó utasai hozzák. A híre az emberek az utcákra tódulnak, örömtűzeket gyűjtanak a séta és a piac téren. Este – írja Reizner – „a térről a városházai színházba megy fel a lelkes csapat, Dáni Ferenc vezetésével, ki kezében zászlót lobogtatva a színpadra lép.” Aznap éppen a kor legünnepeltebb magyar drámaírójának Szigligetinek, a Szökött katonáját adják. „Természetesen a színelőadásnak egyszerűen vége szakad.” Osztróvszky szökken a színészek közé és szavalni kezdi alkalmi költeményét:

*„Itt az óra, melyre vágyva
annyi szű
Zsarnok kormány sohse örök
életű.*

„Kotorály Miklós tanácsnok, a belvárosi Casino Egyet üdőszerinti elnöke... jövő 848-ik évi farsangon adandó táncz vigalmak” színhelyül „a Nemes Város Curialis épületében lévő termet kikéri.”

A városatyák úgy döntenek, hogy miután „nagyobb terem – mint melyet a Ns. Város közönsége felállításától fogva mulatságokra használt” nincs, a városházi terem „a megkérést tette Egyletnek átengedtetik.”

Igaz, egy 1834-ből való beadványban azt olvashatjuk, hogy a „Táncz Terem”, meg „a mellette lévő Játék Szín”, ami arra utal, két különböző teremről van szó. Am akár így van, akár nem, az 1847. december 13-i ülés következő napirendi pontjában az áll, hogy a felszólaló – a jegyzőkönyv száma 6560/847 – határozottan kijelenti: „A város színház és táncterem nélkül van. Az 50 000 lakosú településnek az erkölcs nemesítésére alkalmas helyre nagy szükség lenne. Ezt az ügyet Európa szerte a kormányok is támogatják.

A tanács a fentiekkel egyetértve, terv és jelentéstétel készíttetését határozta el, egy a kor színvonalának megfelelő színház felépítésére.”

Azonban addig, míg egy ilyen felépül, – majd csak 1883-ban, – alkalmi teátrumnak továbbra is a Körössytől korábban megtagadott városházi termet használják. Legalább is ezt állítja Reizner János, Szmolány Nándor és Ostváth Béla, amikor az 1848. március 17-i eseményekről ír.

*Szabadság az, mely örökké
él, s virul,
S mennydörögve hangzik a nép
ajkairul.”*

A nézőteret megtöltő közönség tombolva ünnepli a nem nagy irodalmi értékkel rendelkező klapanciákat, majd Kölcsey Himnusz-át kezdi énekelni. Mikor elcsitulnak „Dáni mond beszédet” – így Ostváth Béla – „s tesz fogadalmat Szeged népe nevében, hogy utolsó csépp vériükig kitartanak a szabadság zászlaja mellett.” A felfestett kép meghatóan szép, Jókai romantikus tollára kíváncszó. A bökkenő csupán az, kik adták a Szökött katonát? A kérdést eddig Reizner és mindenki más bölcsen elkerülte. Mi is csak úgy találhatunk rá választ, ha azt próbáljuk kideríteni: kik nem játszhatták Szigligeti népszínművét!

Latabár Endre

Szentpéteri Zsigmond

Körössy társulatáról tudjuk, hogy nem maradt Szegeden.

Előttük *Havi Mihály* és *Szabó József* Dalszín Társasága szerepelt a városban. 1847 áprilisában kapták meg az engedélyt arra, hogy külföldi útjuk előtt néhány előadást tartsanak itt. Nyomon követhető a Baranya Megyei Levéltár irataiból, hogy Haviék április végéig Pécsen voltak, tehát Szegedre májusnál előbb nem érkezhettek meg. Az Életképek 11. számában 1848. március 12-én, Havi tollából megjelenik egy levél – bővebben később még visszatérünk rá! – melyben ez áll: „Berlinből Stettinbe indulánk pénteken, october 29-én.” (1847-ről van szó. S.J.) Tehát minden valószínűség szerint október elejénél tovább nem maradtak Szegeden, bár bizonyosan már jóval előbb elutaztak innen. A Szegedi Hírlap 1849. június 23-i számában pedig ezt írja Havi: „Midőn Párizsból” a múlt év „március utolján Berlinbe siettem a forradalomra, már csak az elesettek temetésére érkeztem.” Ebből nyilvánvaló, Haviék 1848 márciusában még külföldön vannak, így ők nem adhatják a Szökött katonát.

Szegedre gyakran visszatérő együttes *Gócs Ede* zenés társulata is. Róluk pontosan tudjuk *Váli Béla* *Az aradi színészet története* című munkájából, hogy március 17-én a Don Cesar de Baran-t játszá, de Aradon.

Korábban megfordult a Tisza partján az a Csabay – Kubay, Chiabay néven is szerepel – vezette társulat, mely ebben az időben éppen pécsi vendéglátóját kezdi meg.

Az 1846-ban Szegeden járt *Kilényi-Veszter* társulat 1847-ben feloszlik, Veszter Sándor külföldre megy Havi együttesével, Kilényi pedig *Latabár Endrével* társul s 1847-ben Székesfehérvárott vannak. A Tiszához majd csak 1848 nyarán jut el Latabár, addig a Dunántúlon játszik társulatával.

Következésképpen egyetlen olyan jelentős együttes sem vihető színre a Szökött katonát, amelyek az elmúlt fél évtizedben állomáshelyének tekintette Szegedet.

A városi tanács iratai között pedig nem találunk

egyetlen írást sem, mely arra utalna, hogy szintársulat játszási engedélyt kért vagy kapott volna – Körössy elutasítása után – a városházán lévő „színházterem”-ben. Ebből pedig két következtetést vonhatunk le:

1. Kiseb, jelentéktelen, alkalmi vándortársulat lép fel 1848 márciusában. Ennek azonban nagyon kevés a valószínűsége, hisz nekik éppen úgy engedélyért kellett volna folyamodniuk, mint a nagyobbaknak s ennek nyomát – mint jeleztük – nem találtuk.

2. Nézzük mit ír Szmollény Nándor – s ezt Osváth Béla és Kerényi Ferenc se cáfolja! – a március 17-ét követő napokról: „Március 20-án műkedvelő társaság játszik a színházban, Szigligeti Ede Egy szekrény rejtelmei című darabját adják elő.” Tehát három nappal később már nem hivatásosok lépnek fel a színházteremben – hová tűntek? Talán tovább mentek egy másik városba? –, hanem amatőrök. S az nem lehet, hogy a 17-i előadást is ők, a műkedvelők tartották?

Ez nyilván azt jelentené, hogy 1847–48 telén nem volt hivatásos „Színész Társaság” a városban! Ezzel nem állna egyedül Szeged, hisz Pécsen 1848 tavaszán *Obadich József* így panaszkodik tanácsnoktársainak az előző, szintársulat nélküli térről: „Színész Társaság nélkül maradtunk, minek természetesen az volt a következménye, hogy mi a bért elveszítettük, a tisztelt közönség pedig a hosszú, unalmas télen által színházi élvezetől fosztatott meg.”

Arra, hogy nem volt 1848 márciusában szintársulat Szegeden, könnyebb bizonyítékot találni, mint Osváth – véleményem szerint csupán vélt, de nem igazolható – azon állításaira, hogy „a következő napokban és hetekben tovább folynak az előadások. A közönség színházba-járó kedve igen megnőtt, telt nézőtér előtt játszik a társulat.” Ugyan kik játszanak, mit, mikor és hol?

Ostváhnak ellentmond *Szuper Károly* 1848. március 28-i, – nyilván az egész ország általános hangulatát tükröző – pécsi naplőbejegyzése: „Úgy látszik, hogy mindenkinek a politikára és saját jövőjére van csak gondolja s a színház csak keveseknek jut eszébe.”

A műkedvelők feltételezése mellett szól az is, hogy a „Ns. város Curialis termék” használatra már korábban a „belvárosi Casino Egylet” kapta meg.

Lehet, hogy kétségeinkre egy eddig még meg nem lelt, hiteles bizonyíték ad majd végső választ, addig azonban a hihetőbb következtetést kell elfogadnunk lehetséges tényként.

De nézzük tovább a teátrummal kapcsolatba hozható adatok, események sorát a forradalom lábában égő Szegeden. 1848 március 26-án elismeri meg a nemrég megalakult népgyűlés Szemere Bertalan Pestről küldött, a színházakkal foglalkozó rendeletét, amely kimondja: „1. A színművek előadására nézve eddig a könyvvizsgálók által gyakorolt vizsgálat eltöröltetik.

2. A színpadi előadások jövőre nézve a helybeli hatóságok felügyelete és hatalma alá rendeltetnek.”

Fontos rendelet ez, hisz kimondja a színház működését eddig ellenőrző cenzúra eltörlését! A másnap megalakuló Nemzetőrrel kapcsolatban is találunk színházzal összefüggő érdekességet. A gyalogos nemzetőrség palánki 3. századának parancsnoka az a Molnár Pál városi tanácsnok, aki 1839-ben, mint pesti jurátus etelkavári M.P.-ként jegyezte a Honművészen megjelenteti az első szegedi színikritikát! A rókusai 2. század

Mit csinál egy magyar színtársulat a forrongó Európában?

Legelőször is azt kell nyilvánvalóvá tenni, hogy a cikk, melyre a továbbiakban hivatkozom, valóban Havi tollából való. Az írást Szilágyi Sándor könyvtárigazgató teszi közre az Életképek 1848. március 12-i számában a következők szavak kíséretében:

„Párizs. Éppen most kaptunk egy levelet e világhírű mozgalmak helyéről, mely egy külhonban utazó művész hazánkfíától honnmaradt barátai egyikéhez íratott.”

De vajon Havi-e ez a „külhonban utazó művész”, a megjelent írás szerzője? Nézzük a dolgot az első mondatot: „Miután honunkból kiérve Némethon, Dánia, Csehország, Belgium és Frankhon nevezetesebb városaiiban kevesebb s hosszabb ideig kisebb s nagyobb szerencsével adók mutaványainkat, végre elértünk a világ szívébe, Párizsba.”

A bejárt országok pontosan megegyeznek azokkal, melyeket a kortárs Mándoky Béla sorol fel a Szegedi Dalszín Társaság 1847–48 évi kalandjait megörökítő írásában.

S hogy végleg eloszoljanak kétségeink, idézzünk még egy részt az Életképekben megjelent levélből: „Dánia felé hajózva, a leáldozó-Nap szépségétől megbűvölten, lelkesen megzendül estímaul ajkainkról legszebb magyar búcsúdanánk egyike; – a könnyező utassereg s a kapitány kérelmére még néhány – honunkra emlékeztető – népdanánkat éneklők...”

A két idézett rész kétségkívül bizonyítja, hogy a levél írója a Dalszín Társaság tagja. S miután Havi Mihály már korábban is tudósított külföldi útjaikról, – 1847-ben például a Pesti Divatlapban, – biztosak lehetünk abban, hogy ezúttal is ő az írás szerzője.

A Társaság február 15-én érkezik Párizsba. „Még ekkor csendesség volt... egészen február 21-ig nem látszóttak a forradalomra komolyabb előkészületek. Ekkor azonban már csoportosulni kezdte a nép, másnap déltájón több mint 200 000 ember hemzsegett a boulevarden... Délután 80 ezernyi katonaság lept meg Párizst, három óra körül a st. Antoin utczában ágyúkkal lövették a tömeget.”

Havi minden részletre kiterjedően meséli el a következő három nap eseményeit: az „utcai torlaszok” építését, az omnibuszok felborogatását, az állandó puskapogás és harangzúgás közepette folyó véres küzdelmet, az uralkodó szökését s azt, hogy „a királyi lakból a trón a bastille-piaczra hurcoltatott, s ott megégettetett.”

S mindezt oly láttatóan írja le, hogy nem lehet kétségünk afelől, maga is részese az eseményeknek. Lehet-

élen álló Kelemen István főlsovárosi tanító pedig nem más, mint az első magyar teátrum direktor, Kelemen László fia. Nemcsak a politikai élet alakulását gyökereken az elkövetkező napokban, hanem a város utcáinak elnevezése is. Az Életképek 1848. április 16-i száma szerint „Szegeden az utcák új keresztnevekkel ékesítének föl. Van István tér, Bathiáni /sic!/ tér, Kossuth, Deák, Petőfi, Ötvös /sic!/ Szemere, Szentkirályi, Vörösmarti /sic!/, Teleki, Veselényi /sic!/ utca.”

Szegedi színházról azonban nem találni seholy egyetlen megragadható adatot sem. Ez pedig mind bizonyosabbá teszi azt a feltételezést, hogy 1848 márciusa és júliusa között nem járszolt társulat Szegeden. Az első értékelhető adat Havi Mihály szíinigazgató „szindarabok előadhatását kéro” levele.

A társulatával 1847 októbere óta külföldön turnézó Havi hazatérésének időpontja körül is nagy a zürzavar. Visszatérésének dátumát többen 1849 februárjára, mások, 1848 márciusára teszik. Mint fentebb bizonyítottam, Havi 1848 márciusában még külföldön, nevezetesen Berlinben van s ott is marad április elejéig, mint ezt a későbbiekben igazolni fogom. De most, – éppen ennek érdekében – tegyünk egy rövid kitérőt.

seges, hogy a következő, nyugodtabb napokban Haviék megkísérlik az előadások megtartását, már csak azért is, mert a hazautazáshoz pénzre van szükségük. Egy 1846-os feljegyzéséből tudjuk, hogy akkor a társulat 36 énekes-színészből, valamint 17 zenészből állt és Erkel, meg a szintén magyar szerzőnek tekinthető Thern műveit „kultiválta”. Külföldre csökkentett létszámban és csak férfi tagokkal mennek, műsorukon ilyenkor – a Pesti Divatlap 1847. 42. száma szerint – főleg egyszerűsített, népi elemekkel vegyített tánc, valamint népdalok szerepelnek. Ezeket fűszerezik operarészletek előadásával. Tudjuk például, hogy nagyszerű műsorarabjuk Erkel Hunyadi Lászlójából a „Meghalt a cselszövő” kezdetű kórusrészlet. Elképzelhető, milyen gyűjtő hatása lehetett a forrongó Párizsban az akár az utcán is előadható tüzes, magyar daloknak s a ropogós csárdásnak! Kár, hogy erről Havi semmit sem ír.

Röviddel később, a pesti forradalom hírére minden bizonytalansággal feloszlik és visszatér Magyarországra a társaság. Közülük Havi társigazgatója Szabó József Debrecenbe, Veszler Sándor a magyar tánc utólréhetetlen művésze és Foltényi Vilmos énekes-színész a honvéd-seregbe, Szeged kedvence, a remek énekes és szakács, Hódy János pedig szülővárosába siet.

Havi nem jön haza, hanem mint azt a már korábban idézett Szegedi Hírlap-beli cikkéből tudjuk, Berlinbe igyekeznek s aznap érkezik oda, amikor a forradalom áldozatait temetik, tehát március 22-én! Hazatérésének további pontosításához van még támpontunk. Az Életképek április 23-i számában Gócs Ede rövid közleményben jelenti, hogy elnyerte az aradi színház igazgatói székét.

Ugyanez a folyóirat május 24-én, aradi keltezéssel a következőket adja hírül:

„Alulírott szíinigazgatók Gózon Antal urat a Pesti Nemzeti Színház tagját neveztek ki ügyvivőül, minél fogva az igazgatásuk alá szándékozó drámai és operái tagok f. évi november első napján kezdődő aradi színi időszakra a nevezett úrhoz intézzék bérmentes leveleiket a vele kötendő szerződés alulírtaktól, mint érvényes és jogos fogadtatván el. Havi Mihály és Gócs Ede az aradi színház igazgatói”

E két közlemény segítségével nagy valószínűséggel megállapíthatjuk, hogy Havi április 23-a után, ám május 24-e előtt tér vissza külföldről! Előbb nyilván Pestre, majd onnan Aradra és nem Szegedre.

Szigligeti Endre: A szökött katona (korabeli rajz)

Társulat alakul Szegeden

„1848-ban az emberek általában nem olyanok voltak, mint azelőtt, meg azután. A nép sokkal vígabb, az emberek úgyszólván nem is házaikban laktak, hanem az utcákon. Folytonos volt a csoportosulás; csapszékekben folytonos volt a zene és tánc, nem csak ünnépnap, de hétköznapokon is.”

Így látta a szegedi, makói, kis-zombori legendás napokat az akkor nyolc éves Kassai Vidor, a későbbi nagynevű komikus. Ebben a nyüzsgő, izgatott, tettvágy sarkallta világban kísérel meg nyári társulatot összehozni a külhonból hazatérő Havi.

Nincs könnyű dolga. A színészek egy része már az első forradalmi napokban beáll nemzetőrnek s ez mozgásszabadságuk gátjává válik. Júniusra az eddig be nem rukkoltak közül is szinte mindení angyalbórt ölt Sepsy Károly miskolci igazgató „Fegyverre vidéki színészek!” kezdetű, gyűjtőhangú szövegére. Sepsy maga is felosztja társulatát, hogy férfitagjai honvédnek állhassanak.

Havi mindezek ellenére derülátó s július másodikán Pestről kéréssel fordul a városi tanácshoz, hogy „a nyár folyamán a dalszínházi társasággal Szegeden felépíthessen a polgárok és az odasereglo, ott állomásozó hadsereg szórakoztatására.”

A június 6-i tanácsülés a kérelmet megtárgyalja és a városi széképületet kivéve bármely helyen megengedi az előadások megtartását. Válaszukban nincs utalás arra, hogy más társulat már működik, vagy működni készülné a városban, holott ezt korábban még kedvező válasz esetén is jelzik a kérelmező direktoroknak. Ez arra enged következtetni, hogy abban az időben nem játszanak színészek Szegeden.

Ott él azonban Hahnel Frigyes városi zenész. A drezdai származású egyházi karnagy nevével első ízben 1840-ben, Komlóssy Ferenc társulatának karmestereként találkozunk. Legközelebb 1843-ban a Bartók-Egri társulatban dirigálja a színházi zenekart, majd letelepedik Szegeden és városi szolgálatba áll. 1848. június 23-án gyermekkaldás száll házára, felesége világra hozza Rudolf nevű másodszültöt fiát. Belőle nem lesz

művész, ám bátyja, az 1846. augusztus 3-án született Károly neves színházi karnagy lesz.

Időközben az ország legnagyobb drámai színésze, Egressy Gábor kikérve a Nemzeti Színházból szabadságát, Ó-beccén katonáskodó fia után indul. A taborba menet a Buda gőzhajóval július 26-án érkezik Szegedre, ahol a hajó két napot vesztegel. Innen írja színészno feleségének: „Megyek sorsom elé vidám-nyugodtan. Fiam mellett fogok harcolni... Vendégszerepet fogok játszani a véres drámában, melyet a magyar nemzet e pillanatban ad a világnak.” Profétai szavak! Alig három hó múlva katonái kormánybiztosként tér vissza ide.

Úgy tűnik, Havinak július végéig még nem sikerül megkezdeni az előadásokat Szegeden. Egressy nejéhez írt levelében nem szól arról, hogy találkozott volna színészkollegákkal. Márpedig, ha vannak színészek a városban, azok a két napot itt töltő hajón nyilván felkeresik a neves pályatársat, hogy rávegyék vállaljon vendégszereplést náluk, akár egyetlen estére is.

Havi egy újabb – a közgyűlésben augusztus 7-én tárgyalt – kérelme is azt támasztja alá, hogy még nem működik a „dalszín társaság”, vagy ha működik is, csak alkalmanként, valami méltatlan „mulatóház nyári kert-helységében.” Ebben a kérelmükben ugyanis „Havi Mihály színész és társai a körsétatéren egy nyári színpad ideiglenes felállítását megengedni kéretik.”

Miért akar Havi ily makacsul Szegeden színházat csinálni? Erre a választ maga adja meg a Pesti Divatlap egy korábbi, 1847. július 28-i számában. Mert „Szeged hazánk legnagyobb erejű magyar városa” és e városon kívül „hol ápoltatik, hol szerettetik a magyar művészet ügy, mint Szegeden?”

Kár, hogy a közgyűlés válasza: „A folyamodók kérelme a kívánt helyre nézve nem teljesíthetetik.”

Eközben – mint az Szuper Károly július 24-én naplójában feljegyezte – „megszűnt mindenütt a színészet, miután az ország alsó felében teljes erővel dúl a hadjárat.” Már a teátrum első hósi halottját is eltemették. A kedves, vígkedélyű Szathmáry Dániel úttörő színész a

tiszaföldvári csatában életét vesztette. A szerteszéledt színésztársaságok teátristái Halason verődnek össze. Oda gyűlnék Csabay, Körössy és Latabár társulatának maradék színészei. Belőlük alakul meg az a trupp, amelyik augusztustól folyamatosan játszik majd Szegeden. Tanunk erre a már idézett Szuper napló szeptember 16-i bejegyzése: „A közeli Szegeden felkerestem itt működő színésztársasimat. Ez az egyetlen társaság, mely a forradalom válságai dacára is sikerrel működik.”

Kíséreljük meg összeállítani azon színészek névsorát, akik ez idő alatt a Latabár vezetése alatt álló (Lugosi Döme adata) társulatban játszanak. Sajnos a napló csak néhányuk nevét örökíti meg.

„Itt van Szabó Mócsi is családjával.” Ő az úttörő színészek egyike, a jámbor atyák és bárgyú jellemek megszemélyesítője. „Nem működik itt, mint színész, hanem mint kocsmatulajdonos és pedig szép sikerrel.” Kocsmáját főlővárosban nyitja meg. „Neje és serdülő leánykája a Pepi végzik a kiszolgálást.” Szabóné Balácsi Viktória kitűnő komika, ám most azért nem lép színre, mert áldott állapotban van.

Ők Csabay társulatában játszottak. E társulattól még Kaposvárot honvédnek csapott fel Benedek József, Boháry Endre és Gózon Imre. A táborba elkísérik őket hitveseik is. Szuper és felesége szintén abbahagyja rövid időre a színészetet. Honvédkapitány lesz maga Csabay is. Megmaradt társulattól feltehetően Szegeden játszik felesége Miskolczi Lilla, a kitűnő hősnő; Szöllősy Mihály színész-rendező, felesége Tamási Judit és leánya a még gyermekszínész Nina; Szilvásy Eliza; Áron Soma és felesége Mária; Bíró Gábor ügyelő; Kovács Elek sűgő és Kovácsné Cecília színésznő.

Körössy Ferenc társulattól Feleky Miklós, a Nemzeti későbbi kitűnősége beáll Bem seregébe, a többiek közül vélhetőleg fellép Szegeden Szákfy József, aki idősebb hősöket és énekes szerepeket ad, valamint Baranyi Péter a kedélyes apák avatott alakítója. Szuper névszerint említi még magát Körössyt, a népszerű komikust, leányát Körössy Mimit, az ünnepelet színésznőt és a gyönyörű Munkácsy Flórát, kinek pályája a Nemzeti Színházig fejlődött.

Latabártól ifj. Lendvay Márton állt honvédnek s tudjuk, hogy ő utóbb Buda visszavételénél jeleskedik. A Tisza-parti városba jön Latabár és felesége Török Mária, Kilényi, Kilényiné - Déryné huga - a feltűnően szép nő intrikus és nevelt leányuk Prill Lilla; Futó Lajos színész és színházi ezermester, felesége a gyermeket váró Lukács Albertina; Zsivóra József és Arday János énekes-színészek.

És természetesen itt van a szegedi lakhelyű Hódy János is.

A felsoroltakról nagy bizonyossággal állíthatjuk, hogy ebben az időben Szegeden működnek. Ők huszonnégyen alkotják a Latabár társulat magát. Nem tudjuk azonban hol játszanak és milyen műsort adnak.

A helyre vonatkozólag Reiznernek van ugyan Haviék 1849-es előadásai kapcsán egy félmondatos utalása: „a társulat... az előző évben hevenyészett...színkörben játszik”, azonban erre utaló egyéb adatunk nincs sehol. Inkább az feltételezhető, hogy valamelyik vendégfogadó kerthelységében tartják előadásukat s a kor divatos népszínműveiből, klasszikus drámákból, alkalmi aktuális előképekből állítják össze repertoárjukat.

Október negyedikén a toborzó körútján Szegedre érkező Kossuth-oldalán Egressy Gábor is a városba érkezik. Ezúttal nem művészi, hanem politikusi minőségében. A Kossuthot fogadó tömegben ott találjuk fiát, a kollerából lábadozó Ákost, kinek kíséroe színjátásunk egy különös figurája, Rácz Sándor.

Rácz-nemesi család sarja. Kolozsvárott végezte tanulmányait, ott is állt színésznek 1810-ben. A legnagyobb játszó társaság, Jancsó Pál, Pergő Celesztin, Ungár Anikó és Simén Borbála színpadri partnerei.

Később Miskolcra kerül, ahol - lévén a város szülőhelye, - haláláig működik majd. Szegeden most

nem színészként van. Egressy Ákos - kit ő nevelt Miskolcon - kíséroe, óvó védszelleme. A korra jellemzően Jellasics támadása után nevét Sándorfy-ra változtatja.

November 7-én a kormánybiztossá tett Egressy Gábor családjával Szegedre költözik s roppant eréllyel lát feladatának. A városi tanácshoz és népgyűléshez intézett leveleiben „utasít”, „elrendel”, „megtilt”, ami a városatyáknak egyre kevésbé tetszik.

Közben a várost járja, lelkesít, felelősségre von és ha kell izzóhangú, teatralitástól sem mentes beszédek mond. Rakodczay Pál - színigazgató és író - Egressy Gábor és kora című művében idéz egy Szegeden feljegyzett adomát: „Egressy Gábor Szegeden szónokolván, egy őt hallgató atyafi odamondja társának:

- Meglássá kelmed, mindjárt összeesik.
- Hogy-hogy? - kérdi emez.
- Láttam én ezt - folytatja a másik - gyakran a színházban, mikor ilyen mérges mozdulatokat tett, akkor utána összeesett és meghalt.”

A színészből lett kormánybiztos figyelmét semmi sem kerüli el. Az sem, hogy a hideg idő beálltával egykori pályatársai játsszai hely nélkül maradnak. Nyomban levéllél fordul Vadász Manó polgármesterhez.

„Tisztelt Polgármester Úr!

Tudomásul vévén, hogy itten, alkalmas hely nem léte miatt tétlenül vesztéglő Színésztársaság, egy a sétatéri mulató házában csúszterü helyhez, csupán az illetők tekervényes hűző-halasztó eljárása miatt nem juthat, - e tekintetben fölkérem polgármester urat, - ez ügyben közbenjáróul fellépni, - s amennyire minden oldalú méltányossággal teheti, oda intézkedni, hogy mind a városi közönség, mind pedig a színészek érdekeinek megfelelően, - az említett sétatéri hely a színész társaságnak átadassék.

Egressy Gábor kormánybiztos
Szeged, november 25. 1848.”

A kérés kedvező elintézéséről nincs tudomásunk. A reménytelen helyzet szétzilálja a játék s így kereset nélkül maradt együtttest és tagjai lassan szerteszélednek.

Vannak akik téle a városban húzzák meg magukat, mint Futó és családja, Körössy meg egyenesen letelepedési engedélyt kér a városból. A december 18-i tanácsi jegyzőkönyvben 1848/4259 szám alatt a következő áll:

„Körössy Ferenc székesfejérvári születésű volt színigazgató meghonosítottai eszedezik.

A folyamodó több évek alatt, mint színigazgató a közönséggel érintkezéseiben magát becsületes és józan életű egyénnek kitüntetvén, ezennel meglakosítottak.”

Mások a még játszó társulatoknál keresik boldogulásukat. Közülük Latabárék visszamennek a Dunántúlra - legalább is 1849 tavasza majd ott találja őket, - a Szöllősy család Kecskeméten próbál szerencsét a téli hónapokban, Munkácsy Flóra pedig a november harmadikán szini évadot kezdő Gócs-Havi társulathoz, Aradra távozik.

A volt Latabár-társulat decemberre teljesen felbomlik. Még ha lenne is teátrum, a riasztó délvidéki hadihelyzet elvonná a publikum kedvét a színházbajárástól. A kritikus helyzetben tétován cselekvő „Szegedi Hadi Választmány” Egressy keményhangú levelet küld:

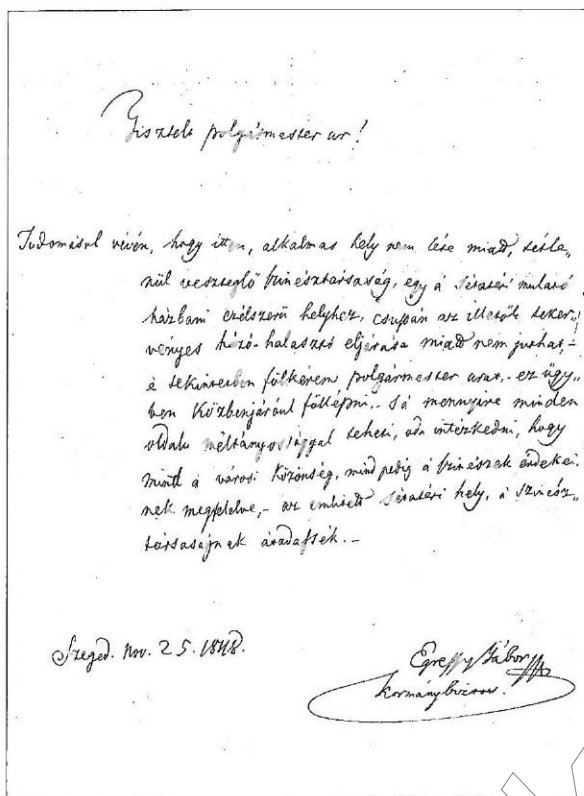
„A haza tétleg ostromállapotban van.
Rendkívüli állapotot rendkívüli szabályokat tesz szükségessékké.

...A haza megmentésére célzó rendeletek sikertelenségét akár szándékos mulasztás okozza, akár erélytelenség, vagy féltett magánérdek: a vége egyre megy.

Az erénytelen vagy önző tisztviselő, mint haszonvehetetlen orgánuma az álladalomnak, az útból félre vetetik, a szándékos akadályozó pedig megsemmisítetik.”

Szeged városa tisztviselőisége ehhez tartsa magát.”

A városi előljárókat a levél hangneme vérg sérti és a december 7-i közgyűlés 439. pontja szerint „a kormánybiztos... kíméletlen bánásmódja a közgyűlés előtt felderítettén... a honvédelmi bizottsághoz azíránt, hogy városunk közönsége a kormánybiztosi befolyás alól felmentessék, fölíratni határozatotott.”

Egressy Gábor levele

Egressy a szabadságharc után

Kossuth helyt ad a kérésnek és menesztí a színész-kormánybiztost, ki mielőtt elhagyja a várost levélben búcsúzik Szegedtől.

„Én pedig a hivatalom körében az ügy szentségének és felelősségem nagyságának érzetében netalán elkövetett emberi gyarlóságaimért a tisztelt hatóság minden egyes tagjainak szíves elnézését kérve, ezennel búcsút veszek a lelkes város közönségétől és szerényen visszatérendek azon egyszerű polgári kötelességek körébe, hol a hazának 22 évek óta vagyok immár szerény, de

hűséges szolgája, hogy hirdessem a Nemzetiségnek, a Szabadságnak, erénynek, igazságnak szent ígét mindaddig, míg a nemzet kormánya csatára s a hazának véres színjátékában cselekvésre nem szállítand.

Védje meg az igazságos Isten e hazát és a szent-hazához és nemzetéhez örökre hűséges Szeged városának igaz magyar lakóit.

Egressy Gábor volt kormánybiztos s a Nemzeti Színház rendező tagja

Szeged, december 21. 1848.”

Miből él a színész, ha nem játszik?

A december 17-i közgyűlésen fontos bejelentés hangzik el. Álljon itt a jegyzőkönyv idevonatkozó, 469. pontja:

„Molnár Pál főjegyző annak előterjesztése mellett, hogy a nép felvilágosítása és oktatására legsikeresebben lehet hatni az időszakai sajtó útján, a részben kijelenti, hogy a mindinkább terjedő olvasási szellem táplálására legközelebb helyben egy időszakai lapot fog megindítani, melyre a közgyűlés figyelmét és pártfogását felkéri.

Előterjesztő főjegyzőnek ebbeli közreható vállalata helyeselve, kellőképp méltányoltatik.”

Mivel Molnár, – mint azt már korábban említettük, – azonos azzal az etelkavári M.P.-vel, aki a hajdan színikritikákat írt, – joggal remélhetnénk, ezután többet tudunk meg a város színházi életéről. Az újság januárban valóban megjelenik, ám benne színészekről, vagy teátrumról egy árva szó sem esik. Ami arra enged következtetni, hogy 1848–49 telén nem működik színház a városban.

Akkor vajon miből élnek a Szegeden rekedt, színház nélküli színészek? A válaszhoz a kor színházi szokásainak ismerete segít minket. Tudott, hogy a vándorszínészet korában, – ami nem is volt oly régen, – a tönkrement, vagy játszási hely nélküli társulatok komédiásai „megénekeltek a kéményeket” vagyis „kvartattezésből” tartották el magukat. Ez annyit jelent, hogy a helység

legtöbb kéményű háza előtt – minél több a kémény annál módosabb a gazda! – alkalmi koncerteket adtak, mire a „megénekeltek” rendszerint vacsorára invitálták őket, mi több, igen gyakran ráadásként természet- és pénzbni adományokkal is segítették a megszorult teátristákat.

Nyilván ezt teszik az inségben lévő színészek a kegyetlenül kemény szegedi télen is. Bálokon, születésnapokon, keresztelőkön alkalmi műsorokkal állnak elő, sőt módosabb emberek temetésén gyászdalok éneklését is vállalják.

A várva-várt tavasz ahelyett, hogy könnyítene rajtuk, méginkább nehezíti sorsukat. „Helybeli zenészeink pár nap óta kereset nélkül tengődnek, mert rendőrileg megtiltatott nekik a kávéházakbani esti zenélés...” – írja a Tisza-Vidéki Újság 1849. március 3-i száma. – „Más városokban a nemzetőrség – vagy polgárságtól nyernek időnként bizonyos fizetést – itt semmit...” Nem lehet jobb helyzetben a néhány itt szorult színész sem.

Nem rózsásabb a helyzet máshol sem. Legalább is erre vall a már többször idézett Szuper Károly 1849. március 5-i, kecskeméti naplójegyzete. „Bármit iparkodom is társulatunk erőit átcsoportosítani, a közönséget nem érdekli. Senki sem kívánja Tháliát hallani, midőn az ágyúk szólnak s az égő városok illuminálnak.”

Talán csak a forradalom évfordulója hoz egy kis kereszteti lehetőséget, hisz Szeged „március 15-ét emléké-

hez illőleg" ünnepli meg. Hálaáldozatot tartanak a Mars téren, ahol nyilván szükség van az éneklésben jártas színészekre. A napot az „egyenlőségi társulat” ülése zárja a fölsővárosi Társalgási Egylet termében, hol „több lelkes honfi emeli” az est fényét, „résztint alkalmi felolvasások, résztint érdekes szavalások által.” Elképzelhetetlen, hogy a fellépők között ne lett volna színész.

Am akármily sanyarú is a viág, az élet helyet követel

A sétatéri színház

Április végén befejezi színiévadját Aradon a Gócs-Havi társulat. Havi valami megmagyarázhatatlan makacssággal ismét Szeged felé tekint s május másodikán Szabó Mihállyal megindítja - no nem a színházat, hanem a Szegedi Hírlapot.

Lapjuk célja: „éleszteti a népben fejlődő nemzeti nagylét magasztos eszméjét dalok s buzdító szövegek által: szóval hatni a legbuzgóbban a nép fejlődése s élesztésére.”

Ugyan azt teszi a sajtó útján is, amit egész életében a színház segítségével: hat és embert formál!

Am a színházról se mond le. Hír a Szegedi Hírlap május kilencedikei számából: „Egy a szegedi művelt közönség izlésének megfelelő s eddig sokaktól nehezen nélkülözött Nyári színházra 40 részvény bocsájtott ki, s eddig az aláírók száma a felét meghaladja. Így is illik, fegyvert a katoná kezébe, szelídítő és lelkes művészetet az otthon maradt nővérek és szülőknek. A színház a sétatér tisztai oldala mellett fog épülni, s a társaság, mely benne opera, balett, s színmű-előadásait adja e nemből egy, és legjobb.”

Május 16-án kiköt Szegeden „a Károl, új nevén Honvéd hadigözös, mely amerre megy mindentűt kartács tűzzel riogatja a még itt-ott mutatkozó rablók maradványait.” A hír számunkra azért érdekes, mert fedélzetén a röppentyűsök parancsnoka Havi Mihály volt színesze: Foltényi Vilmos.

Igaz, nem színházi előadás, ám mégis említésre méltó egy május 26-i különös spektákulum. Buda visszavételének hírére „a Szolnok gőzös fedélzetéről meglépő tüzijáték mulattatta a hullámzó népet.” Nem kell nagy merészség ahhoz, hogy feltételezzük: a városban tartózkodó Futó Lajos színésznek, - ki a színpadi tüzijátékok országszerte híres, avatott mestere - minden bizonnyal tevőleges szerepe van létejtében.

Május 24-én Havi Pestről tudósítja lapját a Buda visszavétele alkalmából rendezett ünnepegről s a Függetlenségi Nyilatkozat kihirdetéséről. Azonba pesti tartózkodása igazi célja valószínűleg a társulatszevezés. Tudja, a nagy eseményre az összes szabad színész a fővárosba tódul. S ha majd megnézzük Szegeden játszani kezdő együttesét, látni fogjuk, az ország minden részéből összeverbuvált művészek lépnek a színpad deszkáira.

A Szegedi Hírlap május 30-i száma egy készülő zenei eseményt harangoz be. Június 7-én, a Buda alatt megsebesült honvédek számára Hahnel Frigyes violinista több műkedvelők közre munkálkodásával a fölsővárosi Casinóban hangversenyt adand. „A koncert sikerét jelzi, hogy 50 pfr-ot jövedélmez a sebesültek javára.”

Kudarcot vall viszont június 24-én Sárosi Gyula költői estje, melyre alig néhányan mennek el. „Pedig hól lehet a népre célszerűbben hatni, mint ily alkalmak által?” - teszik fel a kérdést a lapban.

Nagyobb sikerrel jár Sárosi második kísérlete, amikor is vasárnap, július 8-án Alsóvároson a reggeli mise után a népgyűlésen, a templom előtt Sárosi György Aranytrobaita című, a nép fogadalmához alkalmazott, sok tanulsággal teljes, gyönyörű munkáját feolvassák többben.” Bizonyos, hogy itt a készülő színpad megnyitására gyülekező társulattól többen fellépnek, bár erről semmi írásos adatunk nincs. Azonban arról van, hogy

magának! 1849. április 26-án megszületik a Fölsővároson átmenetileg kocsmabérlő Szabó Mózes színész és Balácsi Viktória Antal nevű fia, aki majd Szabó Bandi néven a Népszínház egyik erőssége lesz. Alig két héttel később, május 9-én ismét színészgyermek jön világra. A palánkban Futó Lajos és Lukáts Albertina, theatristák-nak Anna névre keresztelt leánya születik. A gyermek további sorsa ismeretlen maradt előttünk.

ez alkalommal 100 pfr-nál is több gyűlt össze a sebesültek javára.

Július végére elkészül a sétatér melletti színpad. A vár déli oldalán bújik meg, közel a kapuhoz, a kazamaták tövében. A megmaradt két színpad alapján a társulat 15 tagját ismerjük név szerint. Am feltehetően többen vannak, hisz például jöllehet Latabár tagja a társulattal, felesége nevét nem találjuk a színlapon, pedig bizonyosan tagja a társulattal. Lássuk a névsort:

Benke, Fehérvári Antal népszínmű-énekes, Hódy János énekes-színész, Havi Mihály színész-igazgató, Latabár Endre komikus, ifj. Szabó Károly, Szabó Mózes jámbor atya, Szentpétery Zsigmond a pesti Nemzeti Színház tagja, mint állandó vendég és Török Béni énekes-színész, rendező.

Haviné, Kőrössi/ Anikó, Kőrössi Mimi, Munkácsy Flóra, Tóthné, Törökne.

Minden bizonnyal tag még: Latabárné Mária, Földváryné, Szabóné Balácsi Viktória és Hahnel Frigyes karmester.

Kőrössi Ferenc 1848 után már nem lép színészként színpad, Futó Lajos meg ekkor már Aradra távozott.

A társulat az ország hét városából - Győr, Veszprém, Nagyvárad, Arad, Pest, Kecskemét és Szeged - jön össze. A színpadot július 24-én avatja fel Havi egy divatos francia vígjátékkal, A szerelmes pap-pal. Tudjuk, hogy második előadásuknak Scribe: Egy nő kiugrik az ablakon című darabját adják, ám további műsorokról - mint már annyiszor e kor kutatása közben - csak találgatásokba bocsátkozhatunk.

Május kilencedikén, az épülő faszínpad hírelő cikk „opera, balett- s színműi előadások”-at ígér. Az bizonyos tehát, hogy minden műfajt meg kívánnak színpadon játszani az új épületben. Amikor következtetni akarunk játérendükre, újból a kor szokásainak ismeretére kell támaszkodnunk, mely szerint a vendég szereplő művész határozza meg az előadandó darabokat.

Havi legtekintélyesebb tagja a Pestről érkezett Szentpétery Zsigmond. Kortársai a legmagyarabb színésznek nevezik. Páratlan a magyar élet tipikus alakjainak megismerésében: nótáriust, kántort, táblabíró, ispánt ő tud a legjobban színrevinni. Ugyanakkor tekintélyes külseje, finom modora a francia társalgási darabok apaszerepeinek megformálására is kiválóan alkalmassá teszi. Scribe darabját kétségkívül az ő kedvéért tűzik műsorra, hisz Dermói báró sikeres pesti szerepei közé tartozik.

Kézenfekvő, hogy a műsor kialakításakor Havi rá épít, ugyanakkor arra is gondolnia kell, Szentpétery köztudottan már igen nehezen tanul. Ezért feltehetően csupa olyan darabot vesznek számára elő, melyekben régi, kedvelt szerepeiben állhat a szegedi publikum elé.

Ilyen Hirschfeld Tündérlak Magyarhonban című darabja, melyet ő alkalmazott magyar színpadra s nagy sikerrel játszotta benne Vámbázy-t. Kedvelt szerepe van két Szigligeti darabban, a Csikós-ban és a Párba, mint Istenítélet-ben. Mindhárom darab rendszeresen szerepel a vidéki színházak műsorán is, így feltehetően a színészek a szerepek birtokában vannak.

Nagy valószínűséggel bemutatnak két aktuális, a forradalmi eseményeket feldolgozó, hazafias indíttatású darabot is. Mindkettőt Szentpétery rendezte a Nemzeti-

Munkácsy Flóra

HIRDETÉSEK.

Főhívás.

Holnap vasárnap június 8-án alsóvárosi a reggeli mise után 7 órakor népgyűlés fog tartatni a templom előtt, mely alkalommal Sárosi Gyula **Arany trombita** című, a népfogalmához alkalmazott, sok tanúságokkal teljes, gyönyörű munkáját felolvassák többen. Jelenjék meg a nép ezrenként, mert a népgyűlésnek célja és tárgya az, hogy szent hazánk sorsáról a nép felvilágosíttassék, és az is: hogy ez alkalommal kiki tehetsége szerint: a gazdag többel, a szegény kevés filléreivel az irgalom és testvériszer tett legszentebb oltárán áldozhassék; — mert hiteles és ellenőrzött testületek fogják a felajánlt pénzt gyűjteni az édes hazáért megsebesült szenvedő, honvéd testvéreink számára. Jelenjék meg tehát mindenki, a csekélyebb adomány is kedves lesz az engesztelő oltáron.

Szeged július 7-én 1849.

A népgyűlés rendezősege.

Egy korabeli hirdetemény

ben. Az egyiket Szigeti József színész írta, címe: *Egy táblabíró a márciusi napokban*. A darab főszerepét, Szivesi református lelkészt választotta pesti jutalomjátékaul Szentpétery. A másik szerzője Dobsa Lajos. Színműve, a *Március Tizenötödike*, a Nemzetiben mindössze egyetlen előadást ért meg, de csak azért, mert a bemutatót követően az osztrákok szorongatni kezdik a várost s a színház nem játszik tovább. Szinte bizonyos, hogy Szentpétery e művek bemutatását szorgalmazza, hisz ekkor már Szegeden van a kormány s a nyomában összesereglett hivatalnokok, táborozó honvédek hálásak minden lelkesítő szóért.

Miután a cenzura eltöröltetett, feltehetően műsorra kerül a forradalom szülte új műfaj, az „egyveleg” egy-egy előadása is. Az „egyveleg”-eket maga az élet szer-

keszti; alkalmi műsorok ezek, versekből, népszerű tömegdalokból, jelenetekből, élőképekből. Az ürügyet rá a csatából érkező hírek, toborzás vagy táborba indulás teremti meg. S e három esemény valamelyike mind gyakrabban megyesik a rövid időre ország szívévé vált Szegeden.

A fenti művek színrekerülése majdnem bizonyosra vehető, egyéb esetlegesen bemutatott darabokról találni - érvek híján - nem kívánok.

Havi színháza július 24-től, zsúfolt házak előtt, nagy tetszés mellett működik, azután a közelgő vereség fenyegető árnya ráborul Thália templomára is. Augusztusban a kormány távozik Szegedről, a honvédség kiüríti a várost s Thália templomának ajtajára lakat kerül. Havi társulata feloszlik, megy ki merre lát...

Utójáték

A szétszóródott művészek közül kettőnek még további nyomára bukkantam Szegeden a városi tanács jegyzőkönyvében.

Az 1849. augusztus 23-i ülésén a 145. pont alatt a következőket jegyezték be: *A Templomi Zenekar igazgatójának Hahnel Frigyes kitűnő tehetségéről esméretes s már egy ízben a közönség teljes meglegedésére és néhány évek által szolgálatot tett templomi zenész ezenél kineveztetik.*

Az egykori színházi karmester, a sebesült honvédek javára hangversenyt adó kitűnő violinista ezután zenei talentumát Isten dicséretének szenteli.

Az augusztus 27-i jegyzőkönyv 180. számú bejegyzése is egy ismerősünk sorsáról árulkodik.

„Körössy Ferenc - miután legközelebb a város alatt történt csatározás alkalmával mindenétől megfosztatva kirabolatott - Petrovics házában kihasonbérlet-

sétől továbbra magát, mint fizetésre képtelent felmenteni kéri.” Az öreg exdirektor nem lel otthonra Szegeden. Nincstelenül vándorol tovább s bár Thália papjaként színre többé nem lép, sűgolyukba bújva miniszterál neki Aradon - haláláig.

Végezetül had idézzem az augusztus 29-i jegyzőkönyv 205. pontját, mely magyarázatot ad arra, miért nem maradt írásos emléke e kornak: *„Kolb Ádám tanácsnok elnöki meghagyás folytán a helybéli Casinokban és kávéházakban talált s általa lefoglalt hírlapokat bemutatja.”*

A tanácsnok úr és társai oly „lelkiismeretesen” végzik munkájukat, hogy nem csak újság, színlap nem marad, hanem még az 1849. január elsejétől augusztus elejéig megtartott tanácsülési jegyzőkönyveknek is örök-re nyoma veszik...

Sándor János

„Örökké emlékezetünkben maradnak...”

Szegedi negyvennyolcasok az amerikai polgárháborúban

Vasváry Ödön (1888–1977) hagyatékát húsz éve őrzi a Somogyi-könyvtár. Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc százötvenedik évfordulója alkalmat ad arra, hogy a szegedi negyvennyolcasokkal kapcsolatos kutatásait, írásait, a gyűjteményében fellelhető könyvek, cikkek és utalt források adatait, fényképeket felhasználva, megemlékezzünk olyan szegediekéről, akik részt vettek mind a szabadságharc küzdelmeiben, mind később az amerikai polgárháborúban.

Vasváry Ödön lelkészi munkája mellett az amerikai magyarok nyomainak felkutatásával foglalkozott. (Életéről és a gyűjteményéről a Szeged 1997. októberi számában olvasható tudósítás.) Az 1930-as években kezdte meg az amerikai polgárháború magyar katonáira vonatkozó adatok gyűjtését a Lincoln magyar hősei című könyvéhez, amely 1939-ben jelent meg Washingtonban.

E könyv keletkezése előtt is voltak már próbálkozások. Többek között Pivány Jenő (1873–1946) és Kende Géza (1879–1933) is foglalkozott a témával, de Vasvárynak sikerült a legtöbb nevet felsorolnia említett művében; az elődök adatait kiegészítette, és a névsort levéltári, könyvtári és egyéb kutatásai alapján kibővítette.

Vasváry több mint száz életrajzot közölt és terjedelmes bibliográfiáját is adta az amerikai magyar történelmi kapcsolatoknak erről az időszakáról. A könyvben ötvenhárom egykori negyvennyolcas története is olvasható.

A szabadságharc bukása után sok honvéd, tiszt kényszerült emigrációba; közülük sokan rövidebb-hosszabb hányódás után az Egyesült Államokba vetődtek. Egyesek a komáromiakkal együtt, mások törökországi internálás után vagy éppen Nyugat-Európa városait megjárva jutottak el az Újvilágba. Kossuth katonái közül sokan önkéntesként harcoltak az amerikai polgárháborúban; legtöbbször Lincoln seregeiben, az Államok egységéért, az Unióért küzdő északiak oldalán. A háborúban minél több harcedzett katonára volt szükség. Lincoln 75 ezer önkéntes toborzását rendezte el. Sokan a cseh, lengyel, magyar, német és más nemzetiségű emigránsok közül kerültek ki. Nincs pontos adat arra vonatkozóan, hogy ténylegesen hány magyar teljesített akkoriban katonai szolgálatot az amerikai seregekben. A becslések szerint számuk 800 és 3000 között lehetett. A polgárháború magyar hősei között számos negyvennyolcas honvéd és tiszt ért el ezredesi, tábornoki rangot. Találhatunk közöttük olyanokat is, akik már az Újvilágba érkezésük előtt több háborúban küzdöttek. Végigharcolták a lengyel (1830–31), a magyar (1848–49) szabadságharcot, az orosz–török háborút (1853–56), vagy olasz hadszíntereken tüntek fel Garibaldi oldalán.

Vasváry két szegediről, Debreczenyi Ignácról (1823–1913) és Stahel-Számvald Gyuláról (1824–1912) közölt adatokat. Könyve előszavában azonban így ír: „Az amerikai polgárháborúban szerepelt magyarok adatainak felkutatását lényegesen megnehezíti az a körülmény, hogy az adatokat két világ részben kell keresni. A szereplők magyarországi pályafutására vonatkozólag természetesen csak azokat a forrásokat lehetett felhasználni, amelyek itt is hozzáférhetőek. Így ezen a téren még sok a tennivaló.” Ezért is fordult a két szegedivel kapcsolatban 1938-ban Lugosi Döméhez. Lugosi

(1888–1945), Budapestről Szegedre került ügyvéd volt, 1905-ben, Vasvárynál két évvel korábban érettségizett a Piarista Gimnáziumban, és színháztörténettel is foglalkozott. Vasváry megírta neki, amit Számvald és Debreczenyi életéről addig megtudott, és arra kérte Lugosit, hogy nézzen utánuk a helyi anyakönyvekben. Erdemben sajnos nem kapott választ, de még 1939-ben Lugosi tollából megjelent egy írás Szeged hős fia az USA szabadságharcában címmel. Ebben a 32 oldalas kis könyvecskében az ügyvéd Számvaldról és Debreczenyiről ír.

Stahel-Számvald Gyula

A polgárháborúban kiemelkedő szerepet betöltött és Lincoln tábornokaként is emlegetett Stahel-Számvald Gyulát a Szeged Belvárosi Római Katolikus Plébániahivatal anyakönyvi bejegyzése szerint 1824. szeptember 25-én keresztelték. Édesanyja Nagy Barbara, édesapja Számvald András tisztviselő volt a budai helytartótanács egyik kirendeltségén. Számvald Gyula Szegeden tanult a Piarista Gimnáziumban a nyelvészeti osztályba járt. Feltételezések szerint apja kereskedelmi pályára irányította Pestre. 1847 elején már Emich Gusztáv (1814–1869) könyvkereskedésében segédként dolgozott, később kiadótársa lett. Emich 1841-ben nyitotta meg „Nemzeti Könyvkereskedés”-ét Pesten, és 1848-ban nyomdát is alapított. 1846-ban Emich szerződést kötött Petőfi Sándorral költeményeinek kiadására, majd 1847-ben újabb szerződésre került sor közöttük, amelyben Emich megszerezte Petőfi minden további versére is a tulajdonjogot. Részletek az 1847. június 26-i szerződésből: „Én Petőfi Sándor összes költeményemet, melyeket Emich Gusztáv könyváros 1847-ben egy kötetben kiadott, [...] örökre eladtam, minek következtében a főniebbi kötet ezentúl az ő kizárólagos sajátja.

[...] egyszersmind kötelezem magamat, az ezentúl irandó költeményeimet [...] nem másnak adni el, mint Emich Gusztáv kiadó könyvárosnak, az előre meghatározott díjért.” (Petőfi Sándor prózai művei. Bp. 1976. 779. p.)

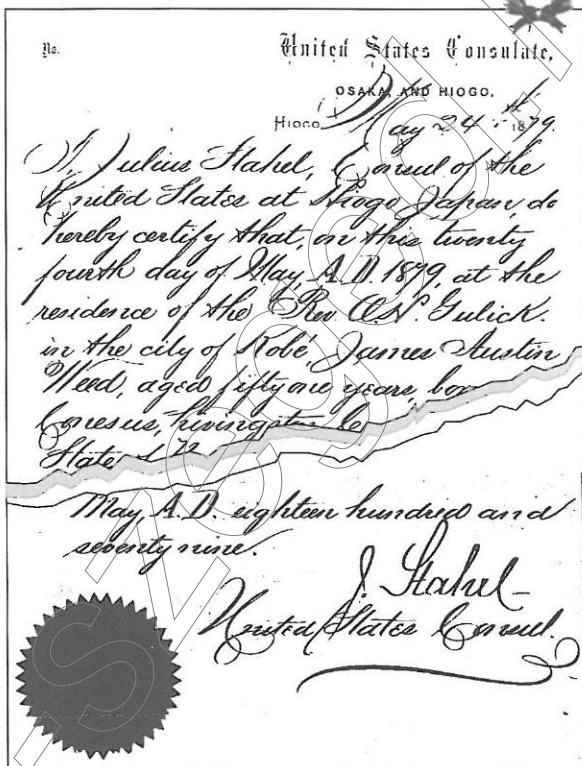
Számvald Gyula itt ismerkedett meg Petőfivel, összebarátkoztak, és 1848 januárjában a költő egy 12 soros verset is írt hozzá „Egy könyváros emlékkönyvébe” címmel, amelyet Számvald élete végéig büszkén őrzött.

„Az életcél boldogság, de előbb
Fáradni kell, hogy ezt a célt elérd,
Úgy ingyen ahhoz senki sem jut el,
Ahhoz nagyon sok mindenféle kell:
A becsülettől soha el ne téj
Sem indulatból, sem pedig díjért,
Szeresd híven felebarátidat,
Ne vond föl közted s más közt a hidat,
A hon nevé, a drága szent hazát
Szivednek legisztább helyére zárd,
S imádd az istent, s mindenekfelett
Áruld erősen költeményimet.”

Számvald 1848 tavaszán a márciusi ifjak közé állt. Be-

Egy fotográf Amerikából

A tábornok kézírásos levele

választották a Közcsendi Bizottmányba, és neve szerepel az Egyenlőségi Társulat programnyilatkozatán. A Társulat a nemesi radikálisokat és a márciusi ifjúságot tömörítette, és Madarász László vezetésével alakult meg 1848. július 16-án. Számvald önkéntesként belepert a honvédek közé, majd Guyon Richárd hadtestparancsnok hadnagyaként is szolgált. A brányiszkói hágnál súlyosan megsérült, bátorságáért kitüntetését kapott. Világos után Németföldre majd Angliába került. Emich közbenjárására visszatérhetett Magyarországra, de 1856 őszén újra külföldre távozott.

Amerikai polgárháborús pályájának állomásait Vasváry Ödön gyűjtötte össze. Számvald 1859-ben ment az Egyesült Államokba. Itt már *Julius Stahel* néven szerepel. Vasváry a Stahel név felvételére azt a magyarázatot valószínűsíti, miszerint a 18. században „Pesten, a magyar jakobinusok poréneke idején (Martinovics és társai) volt egy Stahel és Kilián nevű könyvkereskedés. (Benda Kálmán: A magyar jakobinusok iratai. I., 552.)” Ebből kiindulva Vasváry a következőket jegyzi meg: „Valószínű, hogy Stahel-Számvald Gyula, aki mint pesti könyvkereskedő kezdte pályáját, a S. nevet talán rokonsági alapon innen vette.” (S4/a:6). Számvald újságíróként dolgozott, amikor 1861 tavaszán kitört a háború. 1861 májusában már a 8. New York-i önkéntes gyalogzred szervezője. 1861 novemberében dandártábornokká lépett elő. 1863. március 14-től altábornagy. Legnagyobb hőstettét a Virginia állambeli piedmonti csatában hajtotta végre 1864. június 5-én. A csata annak a hadműveletnek volt része, amellyel sikerült megmenteni a fővárost. E vitézségéért 1893-ban megkapta a legnagyobb amerikai katonai kitüntetését, a Congressional Medal of Honor-t.

A polgárháború után a hadügyminisztérium kérte a magasrangú tisztektől pályafutásuk leírását. Stahel is eleget tett a felkérésnek, és 1874-ben San Franciscóban megírta *Report of my military career* című emlékiratát, amelyet a washingtoni Nemzeti Levéltár őriz. Ebben a

piedmonti csatáról is beszámol: „Június 5-én hajnalban, röviddel azután, hogy elindultunk Staunton irányába, az ellenség megtámadta előretolt csapataimat, de visszavertük őket. Hunter tábornok, aki az összesített sereg élén haladt, parancsot adott, hogy támadjam meg az ellenséget és állítsam meg. Azonnal rohamot rendeltem el a közelgő ellenség ellen. Sorákat megtörtük, és körülbelül két mérföldnyire visszaszorítottuk őket. Ott találkoztunk az ellenség főerejével, amelyet haladéktalanul megtámadtunk. Az ellenség szeptavart sorait egészen Piedmontig kergettük. Itt megálltak, és erős védelem mögé húzódtak az erdőségben. [...] A csata hevesen folyt egy darabig, mindkét fél erősen tartotta a helyét. Parancsot kaptam Hunter tábornoktól, hogy két oldalról intézzek támadást az ellenség ellen, és szállítsam le lovaikról azokat, akiknek Spencer puskáik vannak. Így gyalogsághoz jutva, az ellenséget a lovasággal együtt támadhattuk meg. Hunter tábornok az egész vonal hosszában támadott, olyan sikerrel, hogy teljesen szétszórta az ellenséget. Az ellenség vezére Jones tábornok elesett. Ekkor történt, hogy megsebesültem, és rövid időre ott kellett hagynom parancsnokságomat. Amikor az orvos bekötözte sebemet, visszatértem a harcmezőre.” (Vasváry Ödön: Magyar Amerika. Szeged, 1988. 127-128. p.)

Hunter tábornok, aki nem túlságosan rokonszenvezett Stahel-Számvalddal mégis a legnagyobb elismeréssel ír helytállásáról, 1864. június 8-i jelentésében: „Csak az igazat jelentem Stahel tábornokról, amikor megtörtöm, hogy vitézül vezetve katonáit különösen az ellenség üldözésében olyan higgadságot és bátorságot tanúsított, hogy a végső győzelem kivívásáért az egész ország nagy hálával tartozik neki. (Vasváry Ödön: Lincoln magyar hősei. 159. p.)

A polgárháború után Számvald diplomáciai szolgálatot teljesített. Andrew Johnson elnök konzullá nevezte ki Japánba; Yokohama, Osaka, Hiogo városokban képviselte az Egyesült Államokat. Később Kína legna-

Stahel-Számvald Gyula sírja

gyobb kikötővárosában, Sanghajban főkonzul. Főkonzuli kinevezéséről a The New York Times 1884. március 3-i száma vezércikkben számolt be. 1885-ig működött külügyi szolgálatban. Utána egy New York-i biztosító intézet főtisztviselője lett. 1912. december 4-én halt meg New Yorkban. Két nappal később a Washington melletti arlingtoni nemzeti temetőben katonai tiszteletadással helyezték örök nyugalomra. Sírján gránitból készült emlékmű áll, a Congressional Medal of Honor bronzból készült domborművével. Hagyatéka halála után néhány évvel került Magyarországra, a Nemzeti Múzeumba.

A másik szegedi polgárháborús hős Debreczeni Ignác. Míg Számvald Gyula családjáról kevés adat áll rendelkezésre, addig Debreczeni Ignácról és felmenőiről annál több tudható meg. Lugosi Döme kutatta föl több nemzedékre visszamenően családját. A családja egy részét életrajzával együtt közölte 1939-ben megjelent *Szeged hős fia az USA szabadságharcában* című, már említett művében.

Debreczeni Alsóvárosban született és az ottani Római Katolikus Plébániahivatal anyakönyve szerint 1823. március 23-án keresztelték, Debreczeni András és Szekszárdi (Sexárdi) Veronika hetedik gyermekeként. Apja szabómester volt. Debreczeni egy ideig a piaristákhoz járt, de apja taníttatta a szabómesterségre is műhelyében. 1848 decemberében állt be a honvédek közé, ahol a 93. honvédszázalékban szolgált. 1849 májusában csapatával Budavár alá került. Május 21-én Buda várának visszafoglalásánál harcolt. Ő tűzte ki az első magyar zászlót a vár egyik bástyájára. A vár ostromában kifejtett bátorságáért főhadnagyi rangot kapott. Végigharcolta a szabadságharcot. Világos után Amerikába kényszerült. Ennek okát Csongor Győző így írja le: „Amerikába került, habár félig-meddig kényszerül-

THE WHITE HOUSE
WASHINGTON

March 15, 1939

My dear Mr. Vasvary:

I am glad to learn that The Hungarian Reformed Federation of America is planning to hold commemorative services on June Fourth next in connection with the seventy-fifth anniversary of the battle of Piedmont, Virginia where Major General Julius H. Stahel exemplified such bravery that he later received the Congressional Medal of Honor. Men of Hungarian blood — many of them exiles from their fatherland — rendered valiant service to the cause of the Union. Their deeds of self-sacrifice and bravery deserve to be held in everlasting remembrance.

Very sincerely yours,

Reverend Edmund Vasvary,
The Hungarian Reformed Federation of America,
1726 Pennsylvania Avenue, N. W.,
Washington, D. C.

Roosevelt levele Vasváry Ödönhöz

Vasváry Ödön könyve a piedmonti csata 75. évfordulója alkalmából jelent meg. A kötet elején F. D. Roosevelt 1939. március 15-én kelt, Vasváryhoz írott levele is olvasható, amelyben az elnök elismerően szól a polgárháború magyar hőseinek érdemeiről. „A magyar nép fia – köztük sokan hazájukból száműzöttek – derekas szolgálatot teljesítettek az Unió ügyéért. Önfeláldozó, bátor tetteik méltók arra, hogy örökké emlékezetünkben maradjanak.” (Csillag András: Két magyar vonatkozású amerikai dokumentum történelmi háttérhez. Somogyi-könyvtári Műhely, 1981. 2. sz. 85. p.)

Debreczeni Ignác

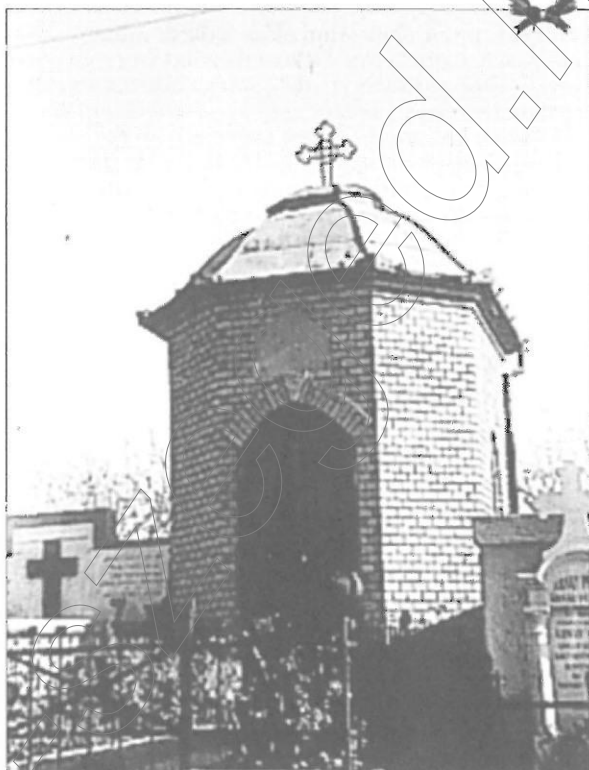
ségből: a szabadságharc után, amikor a kedveséhez titokban visszatért Szegedre, annak házában, a fogoson császári tisztí kardon és csákót talált; mesélik, hogy erre igen megdühödött és fegyvert rántott. Csakhogy a dulakodás közben véletlenül elsült a pisztolya, és az asszonyt sebezte halálra. Kétszeresen is menekülnie kellett.” (Délmagyarország, 1991. március 15. 7. p.) 1850-ben már New Yorkban élt, és szabóként kereste kenyerét. Ennek ellentmond az, hogy Ács Gedeon naplójában borbélyként említi (Ács Gedeon: Mihelyt gyertyámat eloltom. Bp. 1989. 48. p.), megint más helyen mint fényképészre utalnak rá.

„Tevékeny tagja lett a New York-i magyar kolóniának, minden megmozduláson ott volt.” (Ács Tivadar: Magyarok az észak-amerikai polgárháborúban. Bp., 1964. 57. p.). A The New York Times 1852. május 21-i száma válaszcikket közölt egy korábbi Kossuth-ellenes cikkre. A válasz aláírói között Debreczeni neve is ott olvasható. Felbukkan neve az emigránsokat felsoroló 1852. július 23-án kelt névjegyzékben is a főhadnagyk között. (Jánossy Dénes: A Kossuth-emigráció Angliában és Amerikában. Bp., 1948. 960. p.)

Az északiak oldalán vett részt az amerikai polgárhá-

Debreczeni Ignác

A sír az amerikai albumban

borúban. Nagy valószínűséggel New York-i ezredben szolgált. Többször megsebesült. A polgárháború befejezése után, a kiegyezés idején tért vissza Szegedre. Hivatali állást kapott. A nagy árvíz idején kivette részét a mentési munkálatokból is, és erről egy újsághír így emlékezik meg: „Hőslelkűségét még a szegedi árvíz idejé-

ben volt alkalmá kimutatni, mikor nem egy emberéle- tet mentett meg a biztos haláltól.” (Szegedi Híradó, 1913. december 16. 7. p.). 1908-ban vonult nyugdíjba, mint vámpénztárnok. „Három nyugdíjat húzott halála napjáig: a várostól, az államtól mint 48-as tiszt s az Egyesült Államoktól.” (Szeged és Vidéke, 1913. decem-

A sírbolt ma a Belvárosi temetőben

bér 15. 3. p.). A negyvennyolcas időkről mindig szívesen mesélt. Czibula Antal a következőket írta róla: „*Íme, először látok egy embert, aki a nagy idők, a történelmi korszak tettekre kész embere volt, aki a nagyszerű legendák eleven hirdetője. [...] sok Október 6-án láttam még dicsőséges egyenruhájában és dicsőséges kardjával. Vezényelt még egy darabig az öregeknek az ünnepi menetekben pattogó hangjával. De a hang egyre halkabb lett. Aztán megtért ő is a kriptájába, melyet még életében megépíttetett.*” (Czibula Antal: A nagy diktátor. Az ügyvédsegéd naplója. Szeged, 1928. 97., 323. p.). Utolsó lakhelye a Vitéz utca 25. számú házban volt. Ott halt meg 1913. december 14-én. A helyi lapok mindegyikében nekrológgal emlékeztek meg róla. „*A délceg öreg úr történelmi időket élt át s két nemzet számítja hősei közé.*” (Szeged és Vidéke, 1913. december 15. 3. p.). Sírja a belvárosi temetőben, a bajai út felőli bejáratról

jobbra található, meglehetősen elhanyagolt állapotban. A hatszögű, sárga téglás sírbolt falán elhelyezett táblán a valaha aranyozott felirat megkopott, elhalványodott. A mai szemlélődő csak nehezen veheti ki az alábbi sírfeliratot:

Itt nyugszik
†
DEBRECZENYI IGNÁCZ
nyugalmazott vámpénztárnok
Magyarország és az Északamerikai Egyesült Államok
szabadságharcosa,
nyug. 1848-49. évi honvédfőhadnagy.
Élt 91 évet, megh. 1913. dec. 14.

Zákány (Csala) István

Vasváry Ödön könyvének megjelenése után is folytatta az adatgyűjtést, mert tisztában volt azzal, hogy sok addig ismeretlen adat lappang még. Több olyan polgárháborús magyarra bukkant, akikről könyve megírásáig nem volt tudomása. Így került felszínre a szegedi születésű, rendkívül kalandos életű Zákány (Csala) István története is. A *mexikói magyar tábornok gyilkosai* című régi újsághír (Pesti Hírlap, 1894. 18. sz.) indította el vele kapcsolatos kutatásait, amely Csala Zákány Istvánról szólt. A név régre nyúló emlékeket idézett fel Vasváryban: „*Szülővárosomban, Szeged-Alsóvárosban, nem messze tőlünk élt egy Csala nevű familia. Nagyanyám, aki 1838-ban született s akinek minden elődje, nem tudom milyen messzire visszamenőleg, itt élt és halt, természetesen jól ismerte a közelben lakó, többnyire régi családokat. Jól emlékszem, mint kis gyereknek, nagyanyám mesélte, hogy a jómódban élő Csala familiát Mexikóból segíti egy közeli rokonuk, aki már régen ott él, kalona volt és nagy vagyont szerzett. [...] Az elbeszélés és a nevek valahogy megmaradtak az emlékezetemben, sőt az a tény is, hogy gimnazista koromban egy szegedi író, dr. Domokos László, regényt írt *Zákány tábornok Amerikában* címmel. A könyvet sohasem láttam, nem olvastam, de ámtóla az amerikai magyarság történetével foglalkozom, sokszor eszembe jutott.*” (Vasváry Ödön: Ismeretlen polgárháborús magyarok. 2. Csala-Zákány István. Gépírat. II. 863. p.)

Vasváry 1959-ben írt Domokos Lászlónak (1882-1973), aki 1914-től Budapesten élt. Eredeti levelek alapján megírt könyve felől érdeklődött, (1904-ben a Szegedi Napló is közölte folytatásokban 145-223. számaiban). Levélváltásaik és személyes találkozásai alkalmával Zákány élete gyakran előkerült. Domokos művéből tudta meg, hogy Zákány is ott volt Lincoln magyarjai között. Kiderült az is, hogy eredetileg nem Zákány Istvánnak hívták. Valódi neve Csala József volt, annak a családnak a tagja, amelyről valaha Vasvárynak a nagyanyja mesélt. Csala 1833 körül született Szeged Alsóvárosban. A Piarista Gimnáziumba járt és még alig volt 16 éves, amikor jelentkezett a honvédő hadseregbe. Harcolt Szenttamás ostrománál. Perczel tábornok hadnaggyá nevezte ki. A világsíri fegyverletétel után bujdosott, de elfogták. Besorozták a császári hadseregbe, egy idő után megszökött. Ekkor változtatott nevet. Eredetileg egy Stepan Zakanu névre kiállított útlevelel tért vissza Magyarországra, a Zakanut Zákányra változtatta.

Később az olaszországi magyar légióban találjuk. Olaszföldön írt két saját kezű levelének másolata (eredetiek Országos Széchényi Könyvtár, Pulszky-hagyaték) a Vasváry-gyűjteményben is hozzáférhető. Mind-

képp Pulszky Ferenchez (1814-1897) írta 1863. január 30-án és március 27-én. Pulszky 1860-tól működött Olaszországban és 1861 tavaszán kereste fel Klapkával Garibaldit, akiben az utolsó lehetőséget látták arra, hogy Magyarország visszaszerezze 1849-ben elvesztett jogait.

Zákány 1863. január 30-i levelében felvázolt egy elgondolást arról, hogyan lehetne Olaszországból megszervezni a magyar nemzet felszabadítását. „*A kérdés tettejett, – sok körben, s több alkalommal, – vajlon nem volna é? célszerű, sőt szükséges, kedves hazánk felszabadításának elő segítésére, és a forradalomnak mintegy előkészítésére, száguldó vagy is Guerilla csapatokat alakítani? – melyek a végtelen alföldi térségen, a Tisza mellett több városokban föloszlott német katonaságot nem csak háborgatnák, de villámgyors fordulataikkal azokat kifárasztják, és folyton rettegésben tartanak.*” Ennek kivitelezésében ő is tevékeny részt akart vállalni. „*Ha Méltóságod e dolgot megfontolva a tervet jónak találná, én meg kezdését és kivitelét magamra vállalnám, oly emberekkel melyeket én kiválasztanék, és fogadom, hogy leg fölyebb öt hónap múlva, a német segeg nem tudná mellyik lábára áljon Magyar-Ország.*”

Olaszországból Amerikába került. Egy kaliforniai lovasezredben vett részt a polgárháborúban. Őrnagyként szerelt le. Domokos László szerint: „Zákány minden valószínűség szerint a szintén szegedi származású Stahel Gyula brigadéros parancsnoksága alatt szolgált, aki az elnök legkedveltebb bizalmas tábornoka volt.”

Később Mexikóban, az ottani függetlenségi háborúban Miksa császár zsoldosai ellen harcolt. Juarez, köztársasági elnök tábornokká nevezte ki. Miksa császárt kivégezték és a mexikói szabadságharc hamarosan befejeződött. Zákány ezután megházasodott, birtokot vásárolt. Tragikus körülmények között vesztette életét. Bérgyilkosok lötték le 1883-ban. A tetteseket évekkel később fogták el. Erről a Pesti Hírlap 1894. 18. száma is hírt adott. „*Ember volt: küzdött és szenvedett: volt része dicsőségben, boldogságban. Halála, bár tragikus volt, vértanújává tette annak az ügynek, melyért élete javát is adta. Hősi halál a hősi élet után.*” (Domokos László: Zákány tábornok. Délmagyarország, 1967. február 5. 6. p.)

A Vasváry-gyűjtemény a szegedi negyvennyolcasokon kívül számos a Kossuth-emigráció tagjaiként Amerikába került hadfi életútját is nyomon követi. Segítségére lehet midazoknak, akik e területet kutatják.

Kórász Mária

Március szoborarcai

Kossuth, Petőfi és Széchenyi-szobrok Szegeden és környékén

Az ünnepeknek szükséges kísérői a rítusok. A rítusokhoz pedig szimbólumok tartoznak, mint amilyenek például az emlékműveink is. Nemzeti ünnepünkön különösen szembevetendő jelzésekkel és csak az alkalomhoz kötődő rítusokkal különböztetjük meg a jeles napot a hétköznapoktól: nemzetiszín kokárdái tűzünk mellünkre, fellobogózzuk házainkat, és munkaszüneti nap lévén az ünnep, hát ünneplünk és emlékezünk, szónoklatokat hallgatunk és koszorúzunk. Koszorúzzuk a 48-as emlékműveket, oszlopokat, a Kossuth-szobrokat, Petőfi-szobrokat, máshol emléktáblákat, honvédsírokat. Ezek az emlékjelek szükséges és megszokott díszletei és kellékei a szinte nemzetvallásként funkcionáló nemzeti emlékezetnek, kollektív tiszteletnek.

A nemzetvallás „szentképei”

Az 1848-as forradalom és szabadságharc eszményei, a forradalom és szabadságharc vezéregyéniségeinek példái nemzetté formálódásunk leghivebb kifejezőiként, maradandó elemei nemzettudatunknak. A forradalom és szabadságharc vezéralakjainak – főként Kossuth Lajos, Széchenyi István, Petőfi Sándor – köztéri emlékművei tulajdonképpen úgy is felfoghatók, mint egy országnyi méretű nemzet-katedrális megszentelt és vallásos áhitattal tisztelt oltárképei. A 48-as emlékjelek, emlékművek nem véletlenül tartoznak a legkorábbi, nemzeti karakterű köztéri emlékhelyeink közé. Viharos történelmünk, külső és belső elnyomással szembeszálló szabadságharc küzdelmeink ezeket az emlékműveket önmagukon túlmutató szerepkörrel is felruházták. Amíg a monarchikus időkben a nemzeti önmegszentelés szimbólumaiként tekintettek rájuk – ahogyan még ma is tesszük –, addig például a Kádár-korszak közelmúlt történelmében emellett az önkény, a nemzeti tudat ellenes politikával szembeni protestálás jelképei lettek.

A rendszerváltás óta pedig jórésével a pártszínezetű nemzetmentő programok demonstratív kihirdetésének kulisszáiként is funkcionálnak.

Nemzeti ünnepünkön, a megemlékezések idején akarya-akaratlanul szembesülnünk kell egykor, vagy manapság emlékművekbe formált eszményeinkkel. *Szoborarcai történelmünk köszön le ránk köztereinken*, amikor március 15-én az emlékező sokaság tisztelő menetét végigvonul a szegedi tereken és elhelyezi a megemlékezés virágait Kossuth, Petőfi, Széchenyi szobrán és a Szőregi csata emlékművén. Ugyanígy felkeresik Vásárhelyen, Makón, Szentesen a Kossuth-szobrokat, Petőfi-emlékeket, de Csongrádon is koszorúzzák Kossuth mellsobrát, pár éve felavatott Szegváron is. *Jut virág a vásárhelyi művészek által 1989-ben felállított 48-as honvédemlékműre is éppúgy, mint a kisteleki Petőfi fülkeszoborra és a mórahalmi honvédtisztek emlékművére.*

Ezen a napon a köz megtisztelő figyelme illeti bronzarcú nagyjainkat, 48-as kegyhelyeinket.

Az eszményképek: például Kossuth

Gonduljuk csak végig, hogy miként állunk ma ezekkel a zömmel 19. századi szoboreszményképekkel? Ha megtisztítjuk az évtizedek során rájuk ruházott utólagos szerepkörtől, szimbólumoktól, vajon van-e még érvényes üzenetük a ma emberének? Vajon ugyanazokat a jelentéseket értelmezzük-e üzenetként, s egyáltalán, értjük-e ma is, amit az emlékműállító nemzedék és velük egy csapatban dolgozó a szobrász, építész maradandó anyagba rögzített? És érzékenyek vagyunk-e emlékműveink jelbeszédére?

Alföldi tájékunk a szabadságharc fél évszázados évfordulóján úttörője volt a Kossuth halála nyomán fellángolt emlékműállító mozgalomnak. A szentesi Kossuth mellsobrót – Kiss György és Gerenday Béla alkotását – 1898. március 15-én avatták föl a város főterén, ma a város háza előcsarnokában látható. A csongrádi Kossuth-emléket, *Dankó József* mellsobrát 1899-ben állították föl. A következő emlékmű-állítási hullámnak Kossuth születése centenáriuma volt az elindítója és szűkebb pátriánkban már igen látványos eredményekkel járt. *Az 1902-es szegedi Kossuth-szobor a hazai 48-as emlékműveknek, sőt a 19. századi hőskultusznak akár mintapéldánya is lehetne.* Kossuth daliás ércalakja a szabadságharc megszentelt helyszínén, a toborzóbeszéd-től egykoron visszhangos téren áll. A szobor talpazatára a lelkesült szónok híressé vált szavait vésték: *„Szegednek népe, nemzetem büszkesége”. Ez megdöbtethatja ma is szívünket. Az emlékmű mellékalakjai között elöl Kossuth-szakállas parasztagdát látni, kisgyermekéke simul hozzá, szemben velük ünnepi öltözetű honfőleány a dicsőség koszorúját nyújtja a szónoknak. Hátul szegedi porleány fon koszorút a „halhatatlan-*

nak”. Minden kellék, minden gesztus az ábrázolt személy tiszteletére hívja föl a szemlélőt. A kompozíció egésze, a mellékalakok szerepvállalása nem véletlenül juttatja eszünkbe az oltárképek ikonográfiai megoldásait. Szinte megkoronázása a jeleneteknek, ahogyan magasba szökken a talpazaton Kossuth fenséges szónoki pózba merevült ércalakja, mely egyenesen az égre vetül...

Ma vajon kit tisztelne meg korunk ilyen beszédes, tiszteletteljesen körített emlékművel? Aligha volna közmegegyezés ebben. Pedig sorsfordító helyzet a közelmúlt történelmünkben is, de a köz ítélete senkit sem emelt a nemzet panteonjába.

A mi Kossuth-szobrunk mindenesetre a neobarokk patetikus emlékműformálásának szinte teljes kelléktárát föl sorakoztatja. Mái ható érzékletességgel jelenik meg általa a századforduló kora, a nemzeti és függetlenségi eszmék érzülete. Kossuth alakjához ez illett. Világos, érthető, bár kissé patetikusra sikeredett szoborjelbeszéd ez. Ám ne áltassuk magunkat: az utca emberéhez jórésével még mindig a tiszteletet parancsoló, fenséges megjelenésükkel agitáló szoborgondolatok állnak legközelebb. Nem véletlen, hogy a Szent István és Gizella szoborkettősében is újraéledt. Ezeket szoktuk meg, hasonlókkal van tele Európa is, ahová törek-szünk. Ilyen a vásárhelyi, a makói és a szentesi Kossuth szobor is.

Kallós Ede vásárhelyi Kossuth-szobra egy évvel követte a szegedit, 1903. március 22-én avatták. A hagyományak megfelelően ezt az emlékművet is ott helyezték el, ahol Kossuth 1848. október 3-án beszédet intézett a város lakóihoz. Vásárhely lakóinak szívében mélyen élt Kossuth tisztelete. A város 1872-ben országgyű-

Szoboravatás 1902-ben

A Kossuth-szobor ma

lési képviselővé választotta az emigrációban élő Kossuthot, később 1880-ban pedig díszpolgárává. Ez az emlékmű bár híjával van Kossuth államfői erényeit megjeleníteni hivatott mellékalakoknak, ám mégsem marad adósunk a megjelenítés nagyszerűségével. Kossuth ércalakja határozott tartásban aprólékos mintázásban készült. Jellegzetesen magyaros öltözetben, Bocskai-kabátban és mentében látjuk, amely alól kard látszik ki. Bal kezét szívéen tartja, jobb keze indulatosan ökölbe szorul. Akár az egykori Országos Kossuth-szoborbizottság által óhajtott eszmény megtestesülését is láthatnánk benne: „Az érc szobor megörökítése lesz annak a törhetetlen szabadelvűségnek, melyet az élő nagy szellem képviselt, báliudnya az enyészhetetlen hazaszeretnek, egy szobor, amely él, eszmél, érez és hozzánk beszél.” A makói szobor 1906-ban készült, ugyancsak Kallós Ede alkotása, Kossuth alakja gesztusaival szinte rokona a vásárhelyinek.

A három nagyvívós Kossuth szobra jelképrendszerét tekintve szinte ikertestvére egymásnak: lelkesültségben, pátozszban, a „törhetetlen szabadelvűségben” és a történeti esemény, a jelképi értéként utókorra hagyományozódó toborzóbeszéd megidézésében. Vagyis olyanok ezek a Kossuth-alakok, amilyenek a századforduló – a boldog békeidőkben – láttatni akarta a legbiztosabban magyart magyar államférfit, azaz jelképpé magasztosítva inkább magát a nemzetet, a nemzeti öntudatot olyannak, amilyenek akkor látni szerették: az erősnek, bizakodónak és szabadságát, életerejét megtartani képesnek.

Azóta tudjuk, hogy a történelem másként rendezte a haza dolgait és az eszménykép módosult, ha nem is tu-

datosan. A nűánsznvi változást inkább már csak az utókor veszi észre. A szentesi szobor felállítása jó két évtizedet késett: közbeszólt az első világháború. *Tóth István* szobra csak 1934-ben kerülhetett a város főtérére. Ez a Kossuth már lehiggadt bölcsként, buzdító gesztusok nélkül áll sziklaszilárdan talapzatán: Hát, igen: sem a haza, sem az ország, sem a nemzet önbizalma nem volt már ugyanaz. A szegvári Kossuth-portré pedig csak a kései utókor emlékező gesztusát illusztrálja, immár a nagyszabású kultusz utórezgését, annak tehetősége és bizony lelkesültsége nélkül.

Emlékeztetnünk kell arra, hogy a szegedi *Ádámfy József* 1978-ban megjelent „*A világ Kossuth szobrai*” című monográfiájában mintegy 180-ra becsülhető a köz számára elérhető helyen lévő Kossuth-szobrok száma. Azóta minden bizonnyal már kétszáz fölött lehet számuk. Ahány szobor, annyi Kossuth-eszmény, annyi önarckép nemzetudatunkról. A forradalom és a szabadságharc centenáriumán még fellángolt a Kossuth-kultusz, így néhány környékbeni település kisebb emlékművekkel adózott Kossuthnak. Ezek közös jellemzője, hogy szerényebbek méretükben és kivitelükben is. Mellszobrok, emlékjelek inkább, de így is alkalmasak arra, hogy a megemlékezések, ünnepek főszereplői legyenek. 1948-ban Kiszomborban a helybeli MADISZ kezdeményezésére készült *Bakonyi Viktor Géza* kivitelezésében Kossuth és Petőfi mellszobra, átalakítva és átrendezve is egyúttal a harmincas években felállított irredenta országzászló szerepkörét. A legújabb Kossuth-emlék csak jóval később, 1992-ben készült, Szegváron, *Tóth Sándor* alkotása.

Petőfi bronzképmásai

Petőfi Sándor szoborkultusza jóval összetettebb kép-let. A költő élete, a forradalomban és a szabadságharcban vállalt önfeláldozó szerepvállalása szinte önmagában hordozta a legendává, eszményképpé válást. Arany Jánoshoz 1847. március 31-én írt soraiiban szinte

megjövendölte saját szoborkultuszát: „...szentül hiszem, hogy lesz idő, ha fönn marad a magyar nemzet midőn Dózsában nagyszerű emléksobrot fognak emelni és talán mellette lesz az ...enyém is.” Az utókor a költő által megénekeltnél jóval hálásabbnak mutako-

zott a lánglelkű költő és hazafi iránt. Első köztéri emléke 1861-ben készült Kiskőrösön, még a legsötétebb Bach-korszakban. A budapesti emlékművet 1882-ben avatták, *Huszár Adolf* alkotása. Következő nagyszabású emlékműve Segesvárra került, *Köllő Miklós* alkotása, 1897-ben készült és Erdély elcsatolása után 1920-ban menekítették Kiskunfélegyházára. Ezek a közismert Petőfi ábrázolások egyúttal mintát is szolgáltatnak a költő alakjának romantikus, általában áradó pátozzsal megformált ábrázolásához. Nem kivétel ezalól a szegedi Nemzeti Emlécsarnokban – a nemzet halhatatlanjaink sorában – elhelyezett Petőfi-szobor sem.

A költő szegedi szobra – ellentétben az általában dinamizmussal ábrázolt és az előbb említett Petőfi szoborokkal – szenvelgő, teatrális, érzelgős előadásban fogant. Szinte minden beszédes kellekkel felruházta *Horvay János*, a szobor megalkotója, vélekedése szerint a „karddal és lanttal” a szabadságért küzdő költőt jellemezheti. Szinte hasonló pózban és ruházatban áll, mint a makói Kossuth szobor, mégis kicsoda különbség van a szobor kifejezésében. Klebelsberget alighanem cserben hagyta kvalitásérzéke, mikor a népszerű, ámde szobrászként inkább csak teatrális megjelenítésre képes Horvayt bízta meg az Emlécsarnok Petőfijének megalkotásával. Pedig Pázmány Péter, Mátyás király és Ozorai Pipo és Körösi Csoma Sándor társaságában a költő jelentőségét kiemelendő egészalakos, figura idézi meg személyét. Ez a szobor bizony nem éppen lelkesítő hatású, inkább széplelkű poétát formáz, mintsem lánglelkű forradalmárt. Kortársa lehet *Pásztor János* nagymágocsi Petőfi-szobra, amely szinte ugyanannak a romantikus Petőfi eszménynek szülötte.

Nem hiszem azonban, hogy a Hódmezővásárhelyen 1983-ban felállított és győzelmes géniuszként mozgalmas pózba merevített Petőfi-alak, amely vitathatatlanul korunk szülőtte közelebb állna ideálképünkhöz, mint az előbb említettek. A szomszédos nagyváros mecénás hajlamú ügyvédje, *dr. Sarkadi Ferenc* anyagi áldozatvállalásával készült el a szobor, amelynek megalkotására jó barátjának, *Kamotsay István* szobrásznak adott megbízást. Akkoriban teljesen szokatlan és újdonság-számba menő jelenség volt ez, hiszen köztérre csak pártállami bábszínházal kerülhetett emlékmű. A kivétel oka máig rejtély. Az önzetlen civil jószándék és hatalmas anyagi áldozatvállalás ténye kényszerítette vajon visszavonulásra az államilag felügyelt szoborállító gépezet monopóliumát, vagy a vásárhelyi szoborállításra áldozni képtelen állami mecénatúra kapott az alkalmon? Mindaddig Vásárhelyen Petőfi emlékének mindössze a művelődési központ előterében a 60-as években elhelyezett *Szabó Iván* által készített egészalakos gipsz szobor tiszteltgett csupán. A város Hód-tavi védművén a Szegedről érkezőknek évtizedekig integető monumentális orosz katonafigura szobrásza ezúttal sem alkotott remekművet, s legfőképpen nem kikezdetetlen esztétikai értékű köztéri szobrot. Petőfi-szobrában nemcsak a szerkezeti és anatómiai megoldatlanságok a zavaróak, hanem az emlékszobor harsány, korunktól idegen teatralitása is. A lánglelkű költőóriás alakjának ilyen mértékű eszményítése, győzelmet, sza-

badságot hozó jelmezes géniuszként való szerepeltetése korántsem váltotta ki a várt elismerést a publikumból. Mára ez a Petőfi-emlék hibáival együtt beszédes kordokumentum lett. Jószándékú civil céltudatosság, nagyot akarás és ízlés kínálta kézfogót a helyi társadalomnak egy eszményeiben, önrendelkezésében alaposan megzavart társadalomnak. Idejekorán, felkészületlenül és legfőképp érték, identitás és minőségzavar közepette. Ezt a szobrot sem a szobrászi talentum, sem a kor érzülete nem izzítja át.

Ha a Petőfi-eszményen keresztül a nemzeti önbecsülés példáit keressük a megyénk településeink fölülhető ábrázolásokban, akkor nem lelünk lelkesítő példányokra máshol sem. Szerény anyagiakból, jobbra ugyancsak szerény szobrászi teljesítményeket példázó emlékmű-építményeket találunk kisebb településeinken, de még városainkban is. A kübekházi mellszobrot például a lelkes helybéliék állíttatták 1948-ban, egy *Herkner* nevű laikus szobrászt kérve föl a műkö emlékmű láncos-bástyás körítésekkel ékesített megalkotására. A kiszombori Petőfi-arcmás sokban hasonlatos hozzá, bár kvalitásosabb munka. Sándorfalván ugyanebben az évben Pallalyócini őgróf eltávolított szobrának pótlására készült a faluból elszármazott szobrász, *Kelemen Kristóf* Petőfije. Az akkor készült szoborral alkotója nem volt megelégedve, ezért 1972-ben a ma látható cserélte ki. 1954-ben Makó akkor itt működő egyetlen szobrásza, *Nagy Gyula* készített Petőfi-portrét a Petőfi térre. Furcsa építészeti körítésben láthatjuk a jellegzetes ötvenes évek szobrászati modorában készült portrét: a falusi felszabadulási emlékművek építészeti megoldásaira emlékeztető építményre helyezték.

Nagymágocson viszont igényes, színvonalat munka *Pásztor János* egészalakos Petőfi szobra, amely 1956-ban került helyére, sajnos olcsó, alkalmatlan anyagból, alumíniumbronzból kiöntve. Ez a Petőfi szobor jobb sorsot érdemelne, forgalmas nagyvárosi környezetben akár példaértékű Petőfi-ábrázolásként élhetne a közutadban.

Kisteleken a költő nevét viselő iskola bejárata mellett *Eskulits Tamás* fülkeszoborként alkotta meg a nyolcvanas évek táján és helyezte el a költő arcmását. Nemcsak friss és eleven plasztikaként érdemes a figyelemre, hanem az emlékmű eredeti megoldás hagyománytisztelő kialakítása miatt is. Petőfi arcmása az utak mentén egykor gyakorta előforduló, a különféle védőszentek emlékezetére emelt és tiszteletüket, kultuszukat ébren tartó fülkeszobrok hagyományát kelti életre. Ez a Petőfi-ábrázolás frappáns igazolása annak, hogy a nemzeti érzületet megjelenítő emlékművek mennyire igazolhatóan felhasználják a vallásos tárgyú ábrázolások ikonográfiai és kompozíciós sémáit.

Végül Szegeden, a Petőfi nevét viselő iskola falán *Borbás Tibor* domborműve (1974) a költő hiteles arcmásaként elfogadott daugerottpiát jeleníti meg eleven dinamikájú plasztikában. Ez a portré nagyvonalú, súlyos formáival rimelni képes az általában bennünk élő Petőfi-képpel, méltó és illő ábrázolása a forradalmár lelkű, s a nemzet ügyéért életét áldozó poétának.

Széchenyi: a „legnagyobb magyar” köztéri megjelenítései

Míg az Alföld népe inkább Kossuth rebellis magatartásával azonosult inkább, s ezért kultusza tájékunkon virágzott leginkább, Széchenyi tisztelete jellemzően a Dunántól népénél gyökerezett meg. Alig találunk Széchenyi-szobrokat az Alföldön, de a szegedi a ritka kivételek közé tartozik. Érdekes ugyanakkor megfigyelni, hogy míg a Kossuth-szobrok legjelentősebbjei gyakorlatilag a századforduló követő évtizedekben kerülnek köztereinkre, Széchenyi kultusza szinte egy évszázaddal később bontakozott ki. *Kiss István* kecskeméti, *Varga Imre* kaposvári, *Melocco Miklós* miskolci Széchenyi-

je kortárs alkotások abban az értelemben is, hogy a legnagyobb magyart nem romantikus aurában, hanem jellemének, géniuszának valós értékeit idézik meg.

A szegedi Széchenyi-szobor azonban még a századelőn készült. Strobl mester tudta a dolgát és értette is. Szobra mentes minden felesleges teatralitástól, s mértéktartó volt a narratív kellekek alkalmazásában is. Jó érzékkel talált rá a megoldásra, hogy a fontolva haladás eszményéhez, a nemzet felemeléséhez fűzött reményekhez illőbb a bronznál a nemes és szép márvány alkalmazása. Ez az anyag felett meg igazán Széchenyi Ist-

Petőfi szobra a Pantheonban

Fotó: Veréb Simon

Széchenyi a róla elnevezett téren

ván nemes tartásban megformált pompás alakjának. Igaz, Kossuth szobra után másfél évtizeddel később készült, s nem is közadakozásból – hova lett már addigra a nemzet nagyjaiért lobogó lelkesedés? – hanem magánadományból: a szegedi Holtzer-család tagjai, Emil, Tivadar és Aladár vállalták a költségek kétharmadát. Felavatásával vártak, amíg a tervek szerint Deák Ferenc szobra is elkészül a téren. A szobrot végül sosem avatták föl, mivel Deák szobra mire elkészült és felállították, kitért az első világháború.

A nemzeti emléksarnokban is megtalálhatjuk Széchenyi portrészobrát. Nemcsak annak okán, hogy a „legnagyobb magyar” természetesen méltó arra, hogy helyet kapjon a nemzet nagyjainak sorában, hanem annak okán is, hogy a nemzeti panteon megvalósítását éppen ő kezdeményezte. Más kérdés, hogy Széchenyi álmának valóráváltására közel egy évszázadot kellett várni, mire gróf Klebelsberg Kunó a Dóm tér árkádjai alatt megalkotta a szoborcarnokot. Széchenyi utazásai során ismerkedhetett meg a regensburgi Walhalla és a veronai panteon példájával. Széchenyi nyomán Strobl Alajos fogott hozzá saját erejéből a nagyszabású vállalkozáshoz. Azt tervezte, hogy kereken ötven szobrot szán a „Magyar Panteonba”. Halála akadályozta meg terve megvalósításában. Mindössze tizenkét portré készült el, egy részük befejezetlen maradt. Klebelsberg 1929-ben vásárolta meg a mester hagyatékából a szobrokat, ezek a szegedi emléksarnokba kerültek.

Markup Béla alkotása a város felőli oszlopcsarnokban látható, 1930. október 25-én helyezték el, vagyis az emléksarnok avatása napján már helyén volt. A portré alkotója háromszoros életnagyságban formálta meg Széchenyi arcvonásait. A lehetséges mértékig leegyszerűsítve formáit, a ruházatra például utalás sincs a szobron, a portré talapzatát viszont babérkoszorúként véste meg a mester. A portrét tartó konzolt is oroszlánfej tartja. A nagy méretek bizony kevésbé illenek a panteon emberléptékű szobrainak sorába. Széchenyi nagy-

ságát talán nem a méretekkel kellett volna hangsúlyozni. Idealizált portré ez, amely nemcsak időben, izlésben, hanem a kifejezés ihlettségében is távol áll egy másik Széchenyi portrétól, amely viszont igazi szobrászi remeklés.

A szegedi utca embere elől rejtett helyen, az új híd hídfőjénél lévő Széchenyi István Gimnázium teraszán remekművű, nagyon szuggesztív Széchenyi-portréra lelünk. A vívódó, tőprengő, országos gondjai alatt már-már megroppanó hazafira ismerünk *Borbás Tibor* nagyszerű alkotásában. A nagy reformer feje és jobb keze szeszélyesen redőző köpeny formáiból bontakozik ki. Semmi pátosz a szobron, annál több magával ragadó szenvedély és Széchenyi személyiségét jellemző szobrászi remeklés. 1983-ban készült ez a portré, szeptember 21-én avatták, Széchenyi születésnapján.

Egy szép Széchenyi portréval a szegedi *Lapis András* is gazdagította városát a Maty-éri evezőspályán. Mását a vízügyi igazgatóság kapualjában helyezték el.

*

Bármennyire is szeretnénk valami közös jellemzőt kialakítani a célirányos szobormustra alapján, legfeljebb azt a szándékot találhatjuk közösnek Kossuth, Petőfi és Széchenyi szobraiban, hogy a feltétlen magasztalás kifejezése és talán egy érezhető vallásos tiszteletadás sugárzik át rajtuk miránk. Sokarcúnak bizonyulnak a 48-as eszményképeinkről alkotott szobrok és ebben a sokarcúságban mindig megjelenik a kor, amikor készült a portré vagy a szobor. Büszkéek lehetünk arra, hogy elődeink hazaszeretetének és mecénás hajlandóságának köszönhetően szinte párját ritkítóan gazdag a példatárunk. Ha tehetjük, az ünnep elmúltával is őrizzünk meg irántuk valamit tiszteletünkben. Elvégre így, vagy úgy kortársaink ők: velünk alakuló történelem.

Tóth Attila

Szobrot Osztróvszky Józsefnek!

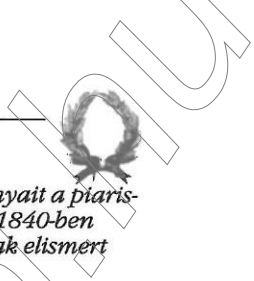
Adósságtörlesztés tíz tételben

Ez a másfél esztendő megint az évfordulók évada lesz. Petőfi Sándoré (Kiskőrös, 1823. jan. 21.) – Segesvár, 1849. júl. 31.), s természetesen 1848/49-é. Költőnk születésének 175., a forradalomnak, szabadságharcnak s az ő halálának 150. jubileumi éve. Kár, hogy az ünneplő emlékezés kezdete egybeesik majd a választási küzdelem nyitányával.

Nyilvánvalóan e megemlékezésekből sem hiányzik majd a kampány-jelleg, pedig hát a forradalom és szabadságharc jubileumi esztendeje majd' másfél évig tarthatna. Petőfin kívül, akinek kettős évfordulója mintegy kijelöli a megemlékezések kezdetét és végét, minden bizonnyal bőven esik majd szó Kossuth Lajosról is esetleg néhány miniszter társáról, meg a hadvezérekről. Csak reméljük, hogy nem kerüli el a figyelem a megyék, városok, sőt talán a falvak egykori vezető személyiségeit sem. Am az bizonyos, hogy utóbbiakról jóval kevesebb szó esik majd. Iskolák alakította, leegyszerűsített történelmi képünkben – akár 1848/49-ről, akár más korról is van szó – alig marad helye azoknak, akik helyileg – „vidéken”: az országban – tették a dolgukat, vívták küzdelmüket, kisebb-nagyobb posztokon. Már megbocsásson az olvasó, de nekem mint szegedi kutatónak 1848/49-nek és nemzedékének további sorsát leginkább Osztróvszky József példázza, kinek nyomába közel két évtizede eredtem. Őt esztendeje, 175. születésnapjára életrajzával együtt publikáltam írásai javarésztét (Osztróvszky József: Reform, forradalom, kiegyezés. Összegyűjtött írások és beszédek. Szeged, 1993), s cikkeimmel még ezután is megkísérletem visszahozni a szegedi köztudatba. Alig múlt két esztendeje, hogy e lap hasábjain A polgárnagy címmel közreadtam a városi közgyűlés előtt 1993. január 14-én tartott emlékbeszédemet, az 1861. október 30-i közgyűlési jegyzőkönyv által fogalmazott kivonatát, valamint a Hajnal c. album 1873. évi kiadásában fellelt, a kutatók számára eddig ismeretlen fiatalabb kori képe kapcsán az Osztróvszky-ikonoográfiáról írt kis összefoglalómat. (Szeged, 1995. július–december; 4-8.)

Időközben egyetlen említésre méltó eredmény történt. Amint arról a Vajdas Józsefről írt cikkemben említést tettem (Szeged, 1997 május), a véletlen folytán a múzeumi raktárból előkerült – pontosabban azonosított – az Osztróvszky József által josefstadi fogságában faragott oltár, mely halála után jutott a szegedi múzeumba, s évek óta hiába kerestük.

Pályafutásának földézéséeként iktatom ide az 1993 januári Somogyi-könyvtári kamarakiállításához írt rövidke összefoglalómat. Életrajzát: mogyoróhéjban.

Osztrovszky József Szeged-Felsővárosban született 1818. január 12-én. Tanulmányait a piaristáknál 1836-ban befejezve a pozsonyi jogakadémiára iratkozott be; jurátusi éveit is letöltve 1840-ben ügyvédként tért haza. Szegeden az értelmiségi ifjak, elsősorban ügyvédek, reformer csoportjának elismert vezetője, a Kossuth alapította Pest Hírlap levelezője lett.

1848-ban a Város első tanácsnokává, majd a palánk-felsővárosi választókerület országgyűlési képviselőjévé választották. 1849-ben kormánybiztos volt, amiért is „kolera és börtön” lett a jutalma. 1850-i halálos ítéletét 1851-ben császári kegyelemből várfogságra változtatták. Josefstadtból 1855-ben szabadult. Ügyvéd nem lehetvén Szegeden és Pesten biztosítótársaságoknál tevékenykedett. A „kis forradalmat” megelőző politikai enyhülés idején hazatérve a Deák Ferenchez húzó szegedi polgárság vezetőjeként 1861-ben polgármesteri (polgármagyi) tisztelet viselt. Ez volt pályájának csúcspontja. A Város első embereként a megbocsájító méltányosság és a kérlelhetetlen szigor egyaránt jellemezte. A Belvárosi Kaszinó elnökeként s ügyvédként ezután is sokat tett a város anyagi és művelődési fejlesztéséért.

1867-ben a tisztújításon a minden rendű és rangú ellenfeleit összefogó „fehér cédulás párt” kisebbségbe szorította; ő a „zöld cédulás párt” (utóbb Szabadelvű Kör) vezetőjeként becsülettel ellátta a nem éppen neki való ellenzéki vezerséget.

1869-től 1897-ig kúriai bíró – utolsó esztendeiben tanácselnök – volt. A joghoz való szigorú kötődése büntetőbíró korában is jellemezte. Pesti évtizedei alatt is ott segített városán s polgártársain, különösen a fővárosban tanuló szegedi ifjakon, ahol tudott. A Dugonics Társaság tiszteletbeli alapító tagja volt. Hazajárt és véglegesen haza készült. 1899. április 22-én hunyt el a fővárosban.

Adósok vagyunk neki mind a mai napig. Hogy adósságunkat lerójuk, vagy legalább törlesszünk belőle, az elkövetkező jubileum másik esztendőben, melyben neki is ötfordulója lesz, hiszen 1999. április 22-én lesz száz éve, hogy meghalt, összeállítottam az elvégzendő teendőket, teljesíthető feladatainkat.

1. *Haditörvényeségi iratai* – köztük Somogyi Antalnak Debrecenből keltezett, a község kikiáltását szorgalmazó, német fordításban fennmaradt levelei – *közze teendők.*

2. Az Országos Levéltárnak az 1956. évi tűz által megkímélt igazságügyi töredékanyaga s más források alapján *föl kell tárni kúriai bírói működését* (1869–1897).

3. Egy formás könyvecskét lehetne szerkeszteni *ki nem adott írásaiból* (Elemi kárbiztosítás Magyarországon, 1858; Alkotmánysebkönyv magyar publicisták számára, 1861), valamint a róla szóló nekrológokból, emlékezésekből.

4. Feltárandó az Osztrovszkyak egykori házának helye, melyről egy kései híradás alapján (Szegedi Híradó, 1869. ápr. 15.) föltételezhető, hogy a Dugonics – eredeti néven Szent György – utcában volt.

5. Helyesbíteni kell a ma *Osztrovszky utca* névű *írt utca* nevét *Osztrovszkyra*, ugyanis ő így, hosszú ó-val írta nevét. Az Osztrovszky utca és a Dugonics utca kereszteződésénél lévő valamelyik sarki házon emléktáblát kellene elhelyezni róla.

6. Hasonlóan *emléktábla kívánkozik*, mégpedig Xantus Jánosé mellé, utolsó (1880–1899) fővárosi lakhelye, a Damjanich utca 44. sz., egykori úri bérház falára is.

7. A Kerepés úti sírkerbe temették. A városi vezetők temetésekor ígéretet tettek egy méltó síremlék emelésére, ám erről nagyon hamar megfeledkeztek. Ifjabb Móríz Pál is hiába sürgette fölállítását a Közvélemény hasábjain 1901-ben többször is, az bizony elmaradt. 1930-ban családja hamvait a péceli temetőbe helyezte át. A családnak ezt 1992/93-ban nem sikerült föl kutatnia. *Sírhelyét tüzetes kereséssel talán mégis meg lehetne találnunk.*

8. Egy 1861. évi fényképe alapján Vastagh György 1900-ban megfestette életnagyságú ún. térképét. (Lapunk hátoldalán!) E nagyméretű

képet a múzeum raktárából még az 1933. évi jubileumi rendezvényekre sem mozdították ki. *Legméltóbb helye a közgyűlési teremben lehetne.* Közel egy évszázad múltán ideje lenne kiszabadítani raktárfogságából!

9. Illő lenne, ha egy örökségét vállaló s *erre méltó intézmény fölvenné a nevét.*

10. A fiatal Móra Ferenc a Szegedi Naplóban 1908. május 17-én közölt *Szegedi nagy emberek* c. írásában emlékezett az általa valószínűleg csak hírből ismert Osztrovszky József-re. *„Benne volt – írta – a nagy ember minden kvalitása, de az idők nem arra valók voltak, hogy kibontakozzék belőle a nagy ember. Így csak a kúriai tanácselnökséget vitte. Így is az első szülötte Szegednek a legutolsó száz esztendő alatt, akinek nevével nem fog elfutni az idők hajója: mert emlékezetét szobor őrzi majd. Ott a kultúrpalota tövében, ahol nagyon unaktozik már Klauzál szobra, s szüntelen a városháza felé néz: várva az ígét, mely társat ad neki a halhatatlanságban.”* Bizony, Klauzál Gábornak halála 40. évfordulóján, 1906. augusztus 26-án leleplezett ifj. Vastagh György mintázta szobra azóta is egyedül árválkodik a Közművelődési Palota oldalánál. A múzeum előtti szoborpark viszont tavaly Reizner Jánoséval (1847–1904) gyarapodott. Okkal és joggal. Ám ha a történetírónak helye van a följárát baloldalán, a másik helye kell, hogy legyen halála 100. évfordulóján hőséne, Osztrovszky Józsefnek is. Móra Ferenc jövendölése után kilencven esztendővel nem hangozhat másként kívánságunk:

Szobrot Osztrovszky Józsefnek!

A föl sorolt „adósságtörlesztési jegyzék” több pontján – legalább részben – a kutató(k) is magukra vállalhatják, hiszen az ő dolguk az. Más esetekben viszont az illetékes Hivatalnak (tesztületnek, társaságnak, egyesületnek) kellene lépnie (5., 6., 8., 9., 10.). Mielőbb! Még időben szólok. Beadványokat ezúttal nem írok, kilincselni sem szeretnék; az e kérdésekről hozzám hasonlóan gondolkozók megkeresését persze szívesen veszem a Jögtörténeti Tanszéken, Rákóczi téri épületünkben.

Ruszoly József

„Egyedülálló és megrendítő kiállítás volt”

*Az aradi 1848-49-es ereklyegyűjtemény
Szegeden, 1992-ben*

A magyar forradalom és szabadságharc eseményeit, emberi, nemzeti teljesítményét tulajdonképpen bármikor ünnepelhetjük, hiszen történelmi jelentősége vitathatatlanul óriási. A rövid másfél év az élet minden területén bőséges tapasztalatokkal szolgált a korabeli résztvevőknek éppúgy, mint az utánunk következő generációknak.

A tanulságok persze sokféleképpen használhatók, magyarázhatók, ahogy erre az elmúlt 150 évben volt is számtalan példa.

A történelmi idők egyik sajátos oldala az adott korszak tárgyi emlékeivel való „találkozás”. A tárgyak, a maguk objektív valóságával vajon mit mutathatnak be, mit közvetíthetnek évtizedek vagy századok távolából a ma emberének? Mi és milyen jelentősége lehet bármilyen régiségnek, ha mai életünkben még anyagilag sem becsüljük, de érzelmiileg aztán végképpen sehogyan sem kötődünk tárgyainkhoz! 1848-49 kivételes nagyságát, kivételes hatását jelzi, hogy a korszak – igaz – ma már ereklye és relikvia számba menő tárgyainak kiállítása a széles nagyközönség régen látott őszinte érdeklődését váltotta ki.

Különös szálakkal kötődik Arad városa a magyar történelem e szomorúan befejezett korszakához. Arad, s a tőle nem messze elterülő világosi sík azóta sokat emlegetett jelképpé vált számunkra. Különös érzelmeket kelt a magyar emberben a levert szabadságharc eseményeinek itt végződő sorozata, résztvevőinek itt beteljesedő sorsa.

A nagy idők nem hagyták érintetlenül a város és környéke embereinek lelkét. Az elnyomatás szigorú rendeletei, ítéletei ellenére félve és féltve őrizték emlékei-

ket. Nem véletlen tehát, hogy éppen Aradon keletkezett gyűjtemény a megmentett tárgyi és írásos dokumentumokból. Természetes, hogy a kezdetben csupán oktatási, nevelési céllal indított gyűjtésből, a szoros kötődés miatt, a helyi múzeum alapja lett. Több tárgyon, iraton olvasható feljegyzés, amely megőrökíti a tulajdonos személyét, szerepét a szabadságharcban, vagy az ajándékozó nevét s kapcsolatát a múzeumba juttatott tárggyal. Mindezek a korabeli emberek személyes felelősségvállalását mutatják, lelkesültséget, büsz-

keségét sugároznak, szoros kapcsolatot a ténylegesen átélte, vagy csak a szóban átörökített eseményhez. Jelzi a hagyományörzés nagyfokú tudatosságát.

Aradon 1867-ba emlékezhetek meg először az ott kivégzett 13 vértanúról. Ekkor egy kiszáradt, tizenhárom ágú eperfával állítottak emlékjelet. 1871-ben már egy kő lapot helyeztek az emlékhelyre. Ekkortájt vált nyilvánossá az emléktárgyak gyűjtése, amelynek központja a Városi Gimnázium és Reáliskola volt, hiszen a cél „a tanuló ifjúság hasznára” szolgált. A kezdetet egy kis érem- és pénzgyűjtemény jelentette. De továbbra is „szorítón nagy szükség mutatkozott” az ifjúság történelmi tudatának alakítására s egyre nyíltabban szólították fel a lakosokat az emléktárgyak gyűjtésére. 1881-ben megalakították a Kölcsey Egyesületet, amelynek már az alapszabályában is szerepelt a céltudatos gyűjtés. Kimondták a Szabadságharc emléktárgyai országos múzeuma megalakításának szándékát. Az Egyet titkára, majd alelnöke a gimnázium tanára Márki Sándor volt, aki később neves történészeink egyike lett.

A gyűjtemény fejlesztésére, kezelésére, gyarapítására 1888-ban múzeumi bizottságot szerveztek azután, hogy az előző évben a gimnázium dísztermében rendezett kiállításon a nyilvánosság elé tárták az összegyűjtött dokumentumokat. Egyre nagyobb számban érkeztek felajánlások, adományok. 1893-ban újabb kiállítást szerveztek a városi színházban célul kitűzve egy állandó kiállítás rendezésének lehetőségét. Ennek alapján indítottak mozgalmat egy közművelődési palota építése érdekében. A kor kulturális igényeit magas fokon kielégítő épület 1913-ra készült el. A többfunkciós új intézmény kétségtelenül leggazdagabb és legnagyobbat érdeklődésre számot tartó mutatója az ereklyegyűjtemény volt. Az épület legszebb három termében kapott helyet az immár a Szabadságharc Emlékeinek Nemzeti Múzeuma néven emlegetett gyűjtemény. A palota első igazgatója, Varjassy Árpád megnyugodva láthatta az ő és sokak hosszú évek fáradságának eredményét, féltett kincseit „a fenséges, templomi ajátatot ébresztő múzeumban, a kincsekhez méltó helyen.” Állandó kiállításként itt helyezték el az 1848-49-es gyűjteményt 1920-ig.

A jeles tárgy- és dokumentumgyűjtes ezután a múzeum jól elzárt raktárában aludta több évtizedes álmát. Egyes darabjai ugyan elő-előfordultak, fel-felbukkantak egyes történelmi kiállításokon, de közelebbi és részletesebb tanulmányozásukra gyakorlatilag nem volt lehetőség. A nevezetes műtárgyak nagy részét egyébként sokan ismerhették, hiszen a szabadságharcra, a vértanúkkal kapcsolatosan több könyvben és albumban szerepeltek illusztrációként.

Ez a nevezetes gyűjtemény ébredezett „Csipkerózsika álmából”, amikor két, a magyar kultúra iránt mélyebben érdeklődő újságíró és fotós 1990 márciusában képes riportban számoltak be arról, hogy bepillantottak az aradi múzeum raktárában őrzött 1848-49-es gyűjteménybe. Így megnyugtatóan nyilvánvalóvá vált, hogy a múlt század végén összegyűjtött dokumentumok és tárgyak – tulajdonképpen hiánytalanul – megvannak, és hogy a gyűjtemény nem csak számunkra, hanem az egyetemes történelmi kutatások számára is becses és fontos forrás.

Az aradi ereklyegyűjtemény szegedi kiállításának több, mint kéteves előtörténete van. A kezdetet az 1989 végén Romániában lezajló forradalmi események jelentették. A két város, Arad és Szeged szorosabb, hivatalos kapcsolata ekkor indulhatott. Szegedről már szilveszterkor több segélyszállítmányt indítottak útra. 1990 folyamán azután mind a városok, mind a szomszédos megyék vezetői is felvették a kapcsolatot. Tanulmányozták a tartalmat, jószomszédi viszony kiépítésének lehetőségeit. Az egyik első, kézenfekvő lépés a kulturális területről adódott, s ezen belül is a múzeumok jöhettek számításba elsősorban. 1991 tavaszán a szegedi alpolgármesternő személyesen győződött meg a gyűjtemény létéről és jó állapotáról.

Az aradi muzeológusok értő és baráti fogadtatása alapján reményteljessé vált a szegedi kiállítás megvalósulása. A helyi újságok 1991. októberében adták hírül először az 1848-49-es vendéghiállítás tervét. Még ez év novemberében a város vezetői a múzeumi szakemberekkel együtt látogatást tettek Aradon és megállapodásban rögzítették a kiállítási cserék tematikáját hosszabb távra, köztük mindenek előtt az ereklyegyűjtemény bemutatását.

A következő évben, 1992 elején az aradi múzeum vezetői és illetékes muzeológusai látogatták meg Szeged városát és múzeumát. Megtekintették a kiállítás helyszínét. Megbeszéltük a kiállítandó dokumentumok, tárgyak válogatásának szempontjait. Márciusban a szegedi rendezők utaztak Aradra, ahol a múzeumi raktárban, az ottani kollégákkal közösen állították össze a bemutatásra szánt emlékek végleges listáját. Ezután következett egy bonyolult és hosszadalmas adminisztratív munka.

A muzeális darabok mindegyikéről részletes listát kellett írni értékeléssel, fotóval, hogy annak alapján a múzeum felettes szerve, a Kulturális Minisztérium megadja az országból való kiviteli engedélyt. Az utóbbi években nemigen volt ilyen szervezés, így a engedélyeztetés hosszas egyeztetési munkája egészen szeptember végéig nyúlt. Az ügy szempontjából szerencsés véletlen, hogy a nyár folyamán a szegedi alpolgármester nő más bukaresti munkája alkalmával személyes tárgyalásával siettetni tudta a hivatalos romániai intézkedéssorozatot.

A román nyelvű tárgyjegyzék magyar fordítása alapján a fogadó fél megköthette a biztosítást, mert a kölcsönzés csak a megfelelő biztosítékok mellett jöhetett létre. A kiválogatás helyszínén három napos átadás-átvételi munkával megtörténhetett a csomagolás, majd a szállítás. A kiállítási anyag végülis kellő rendőri kísérettel és segítséggel, tekintettel az azidőtájt megszokott határátkelési nehézségekre, 1992. szeptember 25-én megérkezett a szegedi Közművelődési Palotába.

A szegedi bemutatkozó kiállítás tehát nem a magyar forradalom és szabadságharc történetét végigkísérő történelmi tárlat volt, inkább *az aradi gyűjtemény keresztmetszetét mutatta*, nagyjából annak belső arányait tükrözve. Történeti mélységű és igényű kiállítás rendezésére már csak azért sem volt lehetőség – eltekintve a rendelkezésre álló rövid időtől, vagy a legelemibb tisztítási munkák időigényességétől –, mert ahhoz az egész gyűjtemény részletes ismeretére lett volna szükség. A több ezer darabos gyűjtemény feldolgozása pedig legalább egy éves munka, ami egyébként mindenképpen a magyar muzeológia jövőbeli kötelessége és szívbeli feladata kell legyen.

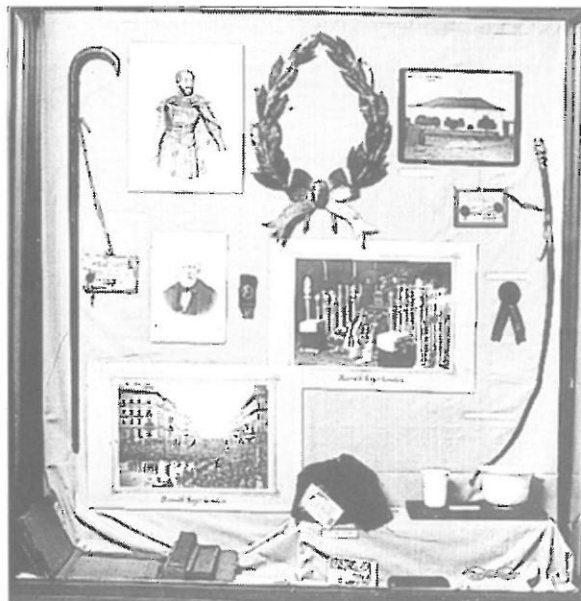
A szegedi múzeumba érkezett dokumentumokat tekintve általánosabb érvényű szempontok alapján

tudtuk megrendezni a kiállítást. Az anyag jellegének megfelelően *három nagy téma köré csoportosítottuk a látnivalókat*. Mindháromban vegyesen szerepeltek tárgyak, iratok, nyomtatványok, stb. A kiállítás *központi látványa egy, a vértanúkra emlékező emlékfal volt*, ahol a golyó által és a bitón kivégzettek jelképesen élénk sorakoztak a lebontott aradi Szabadság emlékműről származó nagyméretű dombormű-arcképek, *Zala György* alkotásai segítségével. Ugyancsak a fő látványhoz csatlakozott egy vitrin sor, amelyben a vértanúk személyéhez tartozó ereklyék voltak elhelyezve.

A korabeli események érzékeltetésére azok a tárgyak szolgáltak, amelyek szerepet játszottak a közigazgatásban, különböző hivatalok pecsétnyomói, kézírásos vagy nyomtatott rendeletek, különböző tájékoztató röplapok, plakátok. Természetesen itt mutattuk be a *„lázadás fő segédesszközét”* a fém- és papírpénzket és az ország különböző pontjain kibocsátott helyi szükségpénzket, s egy papírpénzsajtó Aradon elhagyott darabjait is. Ebbe a témakörbe tartoztak még a katonai felszerelési tárgyak, öltözékek, tartozékok, fegyverek, főként szabályák, puskák, pisztolyok, dobok, ágyúgolyók. Itt is voltak írásos emlékek, a katonasággal kapcsolatos szabályzatok, kinevezések. Bemutattuk azt a nagy kerek asztalt a világosi Bohus-kastélyból, amelyet körülülve tárgyaltak a fegyverletétel körülményeiről.

A gyűjteményben található számos, *a forradalom és szabadságharc utóéletével* kapcsolatos dokumentum. Ide tartoztak az aradi várba bebörtönzött foglyok sokféle anyagu és technikájú kézi- és ügyességi munkái, hímzések, faragások. Rajzok is készültek a fogság idején mind a börtönépület, mind a börtönélet külső és belső állapotáról, viszonyairól. Nem művészi értékűek, de a korabeli elitéletet ábrázoló arcképek is elgondolkodásra készítették a szemlélőt. Ezek a rajzok is részben ismertek több korábbi kiadványból. A még emlékező utókor, a századforduló táján többféle rajzos és nyomtatott listákat is készített az elítéltek névsorával, levelezőlapokat az évfordulókra, alkalmi emlékérmeket a vértanúk és a vezérek arcképével, a megemlékezés dátumával.

A kiállítás befejező részében mutattuk be *a megmaradt ill. az emigrációból hazajuttatott fényképalbumokat*, egyes arcképfotókat, csoportképeket, gyűjtési íveket, könyveket, emlékérmeket. A későbbi, kiegészítés

utáni korszakot idézte a sok fénykép és újság dokumentum a felállított emlékművekről, hadirokkant menhelyek avatásáról, segélybizottságok működéséről. Az ünnepélyes megemlékezésekről több, a kor divatja szerint készített fémkoszorú maradt meg az ádományozó személyek vagy egyesületek bevésett neveivel.

Külön rész volt a kiállításon a két vezéregyeniség, Kossuth Lajos és Görgei Artúr néhány személyes tárgya, fényképe, kézírásos levele. Különösen Kossuthal kapcsolatban nagyon sok saját maga által hitelesített dokumentum maradt fenn. Érdekes, hogy Kossuth és Görgei is több mint 90 évet éltek. A rójuk festett öregkori festményeken szinte alig lehet megkülönböztetni a fehér hajjal és szakállal körtezett két arcot.

A kiállítás rendezése és nyitvatartása alatt a sajtó soha nem érzékelt érdeklődése föltnő volt. A szokásos egy-két hír és egy részletesebb ismertetés megjelentetésével szemben *az aradi kiállításról több, mint 20 hosszabb-rövidebb cikk jelent meg a helyi és az országos lapokban, nem beszélve az éter hullámain elszálló sok rádió és televízió híradásról, riportról.*

A megnyitón *dr. Ványai Éva* alpolgármesternő, aki maga is sokat segített az előkészítésben, a kiállítás létrejöttét joggal a vidék külpolitikai sikerének értékelte. Ugyancsak korszakos jelentőségű eseménynek tartotta az aradi és a szegedi múzeum együttműködését *Katona Tamás* államtitkár, történész professzor, aki értő és érző szavakkal ajánlotta Szeged és az ország figyelmébe a kiállítást. A „*történelmi hűség kedvéért*” itt kell megemlíteni mindazokat, akik a megvalósításban alapvetően közreműködtek, így az aradi múzeum igazgatóját, *Huyresan Pascut*, a gyűjteményt lelkiismeretesen kezelő muzeológus kollégánót *Kovács Margaréthát*, aki e nem is oly távoli megemlékezést sem érthette meg, valamint a válogatásban és a nagy figyelmet igénylő csomagolásban és szállításban segítő *Dan Demsea* muzeo-

lógus kollégát. A szegedi múzeum részéről sokan dolgoztak a kiállítás sikeréért. Az előzetes tárgyalások során *Wagner István* megyei múzeumigazgató-helyettes és *dr. Zombori István* muzeológus, a történelmi osztály vezetőjeként tett sokat a szervezésben s a hivalos lebonyolításban. A kiállítás tényleges rendezését az összes restaurátor és technikai kollégák segítségével *T. Knotik Márta, Tóth István, Fári Irén* muzeológusok és e sorok írója tudta, úgy gondoljuk, emlékezetes formában megvalósítani. De még külső közreműködőink is voltak. A kiállítás látványtervét *Kratochwill Máttyás*, modellező grafikus, a kapcsolódó grafikai munkákat *Pölös Endre*, grafikusművész készítette. Anyagiakkal járult hozzá a kiállítás sikeréhez a HUNGARICO Kft. Szegedi képviselője, a GENERALI Biztosító és a Szegedért Alapítvány.

Ritka alkalom, még a múzeum távolabbi életében is, hogy ennyire minden kétséget kizáróan közérdeklődésre számotartó esemény gazdája lehetett. A látogatók számát tekintve nem annyira, de a megnyilatkozások szokatlan áradását és sodrását tekintve mindenképpen nagy élmény volt mindannyiunk számára ez a kiállítás. Hatását, egyúttal szükségességét is bizonyítja a gyorsan teleírt vendégkönyv. Befejezésül ebből idézünk egy meglepő látogatói gondolatot. Az őszintén megfogalmazott gondolat már öt év elteltével is inkább csak halványuló reményekkel biztat, hogy létezik manapság még olyan, aki így érez: *„Az egyedülálló kiállítás megrendítő és egyben nagyon jó, hogy lehetőségünk van nekünk, ifjainknak egy kicsit együttéreni.”*

Nagy Ádám

Világos tájképe 1849-ben

„Ez itt nem virágzó rét, hanem temető”

Gondolatok a 48/49-es szabadságharc dél-alföldi tájain barangolva

1.

Mint biológus és tanító azt mondani, nem a szülőföld, hanem a megszületett ember az élet főszereplője... Vélhetően állításomnak igaza van, de csak akkor, ha fölodjuk a benne feszülő szembeállítás, amit szívem szerint fordítva gondolok... Persze a gondolat is érik, öregszik, mint az ember, de néha „koraszülöttként” előbb lát papírt, mint kéne... Érzem, hogy az évek múlásával a szülőföld prioritását fogom vallani, de ma még remélek... Azt viszont biztosan elismerhetjük, hogy az ember létében, jellemében, erkölcsében benne van a szülőföld karaktere is.

Különbözik miért szeretnénk szülőföldünket legalább annyira, mint önmagunkat? Nem lehet olyan messzi menünk e tájtól, hogy ne legyenek a távolzakadtt életünknek is drámai órái, amikor megremeg az élet a magány szörnyű görcseitől. Igen nagy hatalom az érzélem, amely líraian köt a szülőföldhöz – a tájhoz, a dűlőutak porához, a jegenyékhez, melyek csúcsán szarkafészek rejtőznek...

Szülőföldünk, hol őseink éltek; szülők, nagyszülők, déd-ük és szép ősök. Ez önismeret-honismeret. Egy megsárgult fénykép, egy félévszázados mosoly, egy évszázados családi történet, búzamezők és akasztófák szomszédságában, nádasok suttogásánál... Ember és természet.

Mind-mind bennünk élnek, s lehet hogy csak nekünk fontosak?... de úgy hiszem s vallom, tanító emberek élete, gondolatai, érzelmei is tanítók lehetnek talán jobban is,

mint az elröppenő tanítói szavaké... Tankönyveké. A körülölelő szülőhelyei táj és az emberi ősök genetikai hatásai, (szociogenetikára gondolok) azok, amelyek legelőször építenek bennünk jó és rossz érzelmeket, tulajdonságokat, perlekedő különbözőségeket, szívünkben és tudatunkban. Ezek az első és mindhalálíg meghatározó motívumok bekarcoltatnak jellemünkbe. Amely nemcsak megszült, hanem sajátosan nevelt, fölnevelt bennünket, a mi generációmat, engem is, minden hazafiatlan ideológiai koncepció ellenére...

A flóra illata, fauna színei és az emberi történelem bor-úja-szivárványa összefonódnak maguktól. A tudat komoly és mély barázdái megtelhetnek „ideológiával”, de a szív meglegíti szabad gyönyörűségét – az elhallgatás és a hiányos ismeretek ellenére, talán még jobban is!

S a szülőföld-tudatnak, a gyökerezés ismeretének hiányai bizony kérdések a mi délalföldi nagytájunkban is. Mikor vállaltam, hogy 1848/49-es szabadságharcunk 150 éves fordulóján, „tájrekonstrukciós ökológiai” képéről írok, azért vállaltam, mert én sem tudom nyugodtam nézni, hogyan rohasztják szét ezt az országot, ami a hazánk... s itt szülőföldünk... Fáj a fiatalság – most ne vitázzunk mekkora részének – elképesztő, „nyilvános” nemzetföladása. Mikor most, az évforduló kapcsán emlékezünk 48-as őseinkre, az Ő erkölcsi nagyságuk és tisztaságuk ma is nagyon elkélne.

Merem vállalni a képzelettel való birkózást – egy „hamis tankönyveken nevelt történelem” tudással nevelten is, mert megérttem magamtól, hogy az apró, szíromnyi hatások, ősszülők és bátor tanítók rejtjeles „táviratai” vezethetnek minket igazán... S, hogy ezt fölfedem, oka a re-

mény, hogy mostani amerikanizálódó – internetes, kontroll nélküli, tamagocsis – világunkban, szülőföldünkön fölnövekvő új nemzedékeinkben is hatnak, a most „útszélére vetett és sodort szirmok”, emléktöredékek és sorsok halvány pástortüzei...

2.

A 150 éve történt harci cselekmények, emberi sorsok történeti földolgozása és a valóság-kutatás legismertebb kötetei is hosszú-hosszú hetekig tartó szívdobogtató olvasmányok. Ha csak „Az 1848–49-iki Magyar Szabadságharc története” köteteit (írta Gracza György) nézzük át... ugyancsak terjedelmesek. „Az 1848–49. Történeti Lapok” évfolyamai hasonlóan (Felelős Szerkesztő Kuzsok István – Kolozsvár). Köszönöm Rózsa Gábor Barátomnak, ki a „Szentesi 150 48. népkör tulajdonát”, múzeumából részemre kölcsönöztette... Mint mondtam már, szívdobogtató és néha könyhullatást simogató olvasmányok... de alig tudunk meg a florárók-faunáról bármit is; – leszámítva a tájrajzok, festmények és könyvomasz ábrák, táj- és növényábrázolásait...

Tapasztalható és érthető, hogy a korabeli leírásokban, az emlékezésekben, az emberi sorsok alakulásában a harc és halál, az üldöztetés és az emberi fájdalom fontosabbak voltak, mint egy csata „ökológiai” képe, egy embertmarasztaló mocsár növényzete és egy őrhelyet nyújtó domb „biológiai”... Ez így természetes, de 150 év után más nézőpontból is kell és lehet vizsgálnunk a másfél évszázados természetrajzi „biotopot”... Miért is? A domb, a mocsár, a folyók partjai és az öreg fa még ma is megvannak, de az alatta haldokló honvéd, a habokban elmerülő népfölkelő csontjai, s sorsa elmerült a szárnys idő „feledésnévű” mocsarában. S ma, mikor hajdan élőkről beszélünk, emlékezünk, holtakról csak élőkön át, élő táj segítségével, az élő emóciójával lehet igazán hatni... ha persze akarunk tenni, hatni is. Tudom, hogy ma, szülőföldünk táján barangolva, a jegenye csúcsán elidőzve, kurgán halmán leheverve, csigadomb illatát beszívva, gondolatainkban nemcsak az átélt pillanatot „florájának” illata él...

A szülőföld iránti ragaszkodás nem csak azon múlik, hogy milyen alaposak a tankönyvi és szakkönyvi ismereteink. A szívnek és a léleknek is van olyan természetes érzete és élménye, amely egy embert, egy közösséget, egy város

polgárait teljes életen át hűségben tarthat. Szülőföldhöz, erkölcsöz, embereköz köt, s ezt azért merem állítani, mert saját életem viviszekciója is ezt bizonyította...

Nagyanyám (Rátky Margit 1885–1968) ölében hallgattam meséjét, *ükapámról Rátky Frigyesről* (1814 Futak–1892 Mácsa), kinek Gerzonics (új-vidéki) lány volt a felesége, vagyis ükanyám. A történet parazsa kuruc tábornokról, bujdosó ősoktól kanyarodott ükapámhoz, ki 1849 október 6-án éjszaka kihantolta a vesztőhely árkából Damjanich holttestét, s először a családi sírboltba rejtette. Később került a Károlyi grófok Mácsai birtokán lévő parkba, hol ma is áll síremléke. Dédapám – *új. Rátky Frigyes* már 1856 Mácsán született (1932 Makón halt). Ő az aradi Károlyi birtokon volt főispán, még őrizte Damjanich nehéz vasbilincset...

A nagyszülői történet hatása életre szól. Mikor évtizedekkel később a világosi csatamezőt jártam, Apám Kürtösi – sofronyapuztai szülőhelyét kerestem (ma Kurticsi), a Mácsai sír körüli hársfák bolondító illata „segítségével”, sokmindent megértettem... Szakálviseletem makacsságát – hiszen diákkoromban tiltották – megértettem, hogy a nyílt vállalás gyökere, a családi „damjanichi” történelem volt...

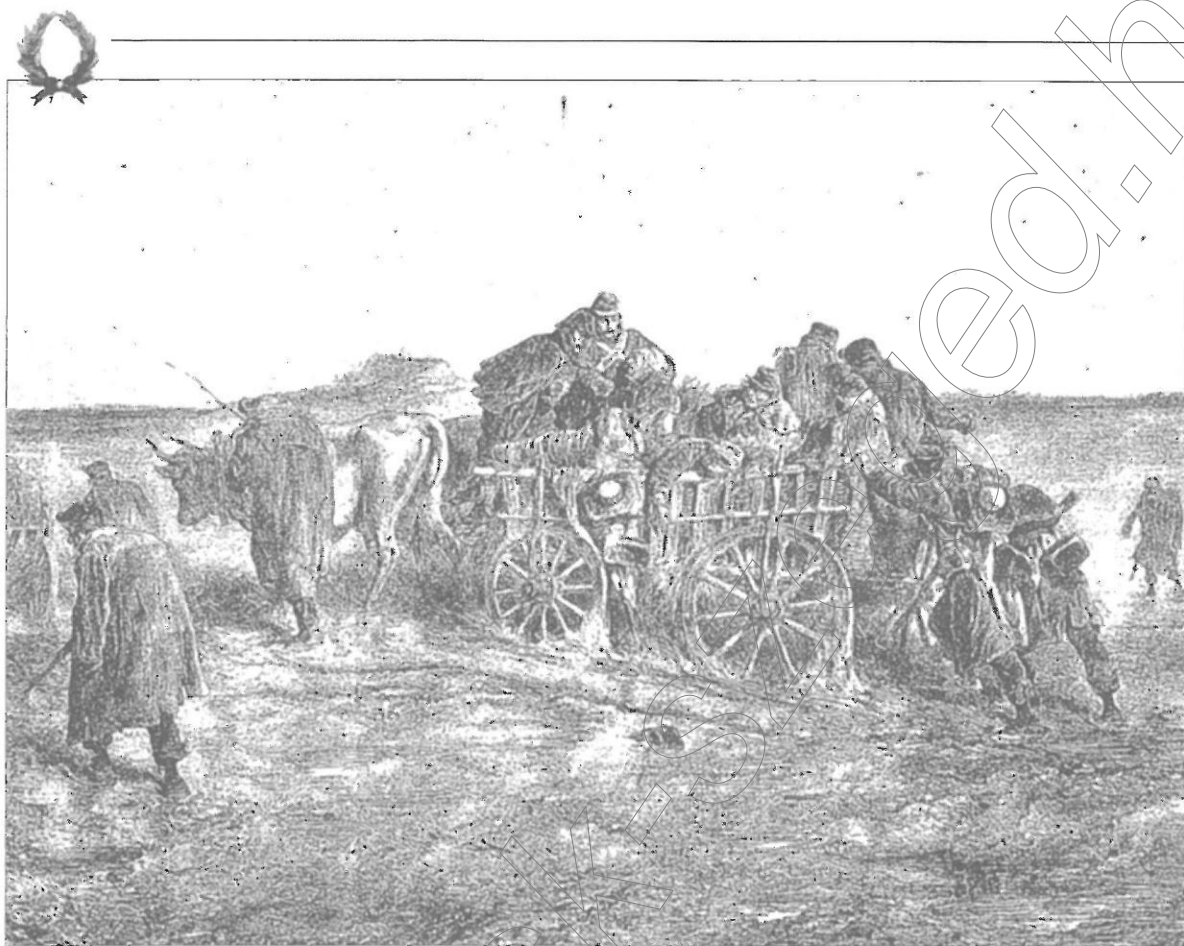
S az orosz-szovjet „fölszabadítás” rejtett gondolatai is innen eredtek (a cári beavatkozás), no meg botanikus tanárom *Simonsics Pál* tanár úr sorsából is. Apró szófoszlányok a JATE Növénytan tanszékén, kitől, mikor...? Hallgatói voltunk, s páran „megtudtuk”, hogy tankos honvéd volt Tanár Úr, s mikor elfogták, tankja mellett rögtön föbelőtték a szovjetek... Tankos børsipkájának köszönhettem életét, meg súlyos sebémet – halottnak hitték. Szerettük nagyon! Az április 4-i ünnepségek alatt ezek a 48-as és 45-ös apró történetek keringtek fejemben, a szovjet himnusz alatt. Hát igen, a botanikus professzor percei így fűződtek össze bennem a történelemmel, hasonlóan mint ükapám 300 forintja a hóhérnak, meg a mácsai síremlék körüli fák ágaival, hársfa illatával s damjanichi örök példával a hazaszeretettel! Mert a táj, a

Az aradi vesztőhely régi megjelölése

Damjanich sírja Mácsán

Osztrák sebesültek szállítása

fű, fa, vadvirágos aradi rét szülötte az ember is mind a szülőföldből emelkedik és oda is hull vissza, s ha egymásra nézünk, pipacos világosi réten, tiszaparti mocsárban, kunhalom selyemfüvében egymást látjuk... a már láthatatlant és a mai felszint. Jókai Mór írja Szinyey Pál „előőrson” lévő

honvédjéről; „Éjszaka a szabadég alatt állva, a fegyverre támaszkodni, szó nélkül, dal nélkül, végignézni a mezőn, s aztán elgondolni, hogy ez itt nem rét, hanem temető...” akkor is másfél évszázad után ma is! Lehet...

3.

Nos korántsem történeti ökológia művelése cél e kis tanulmányomban, sokkal inkább nevelési / önvallomásos gondolatok elmesélése - tájunkról, fölemelkedő és visszahulló emberek összekapcsolódásáról. Igaz, hogy szülő-tájunk arculata sokat változott az utolsó évtizedekben (meliorizáció, téjeszesítés, stb.) Rohamléptekben alakult át a táj és a települések képe. De maga a változás is természetes, az élet sajátos törvénye! De értenünk kell, törődni vele, s nem csak ökonomiailag és rendeletileg (természetvédelmi törvények - Körös Maros Nemzeti Park), hanem pedagógiai szándékkal is, érzelmi-erkölcsi hatásaink segítségére is hívjuk.

Ismert, hogy már honfoglalásunk előtti időkben is voltak nagy átalakulások, gondoljunk a prehisztórikus eredetű sáncokra (pl. Orosházi Nagy-tatársánc), kundombokra és csatornákra, melyek közül a Csórsz-érka a legismertebb. Honfoglalás után a többnyire műveletlen ósállapotban lévő nyerstáj ellen megindult a földművelés rohama. Alföldünket mindig is a vizek uralták, a Tisza, Körösök és a Maros áradatai óriási vidékeket tápláltak. A vérzivataros időkben bűvőhelyek voltak e maláriás lápok. De a harcokban stratégiai előnyt is jelentettek a számbeli fölénnyel rendelkező ellenfelekkel szemben. A 18. század végétől folyamatosan kibontakozó, a köztudatban Széchenyi István és Vásárhelyi Pál nevéhez kötődő, a valóságban számos jeles mérnök munkájával megvalósult a hatalmas, ár- és vízmentesítő munka. A vizes, folyókkal erezett tájunknak mindig fontos szerepe volt a harcokban, bujdosásban és megélhetésben egyaránt. A gyulai Pikó család például a két folyó között hosszában le-

futó töltéssel védte a Fehér-Körös jobb partján elterülő marhalegelőit (XVIII. század végén). Ez az ún. Pikó-gát a közel-múltban beépült a mályvádi szükségtározó töltésébe, de a Gyoma közelében kanyarodó Pityeri gát és még számos ma is létező alvógátak ezen idők kezdetleges vízszabályozásának nyomaikat őrzik tájunkon.

E gátak, csatornák vidékünk élővilágára is hatással voltak. Régi térképeket nézegetve könnyen megállapítható, hogy a Tisza alsó, Szeged vidéki részei a Körösök és Maros közének jelentős része időszakos vagy állandó vízborítású területek láncolatából állt 150 évvel ezelőtt is. Köztük - az alföldi mikrodomborzat alakulása szerint - rétek, legelők és évszázados szántóföldek terültek el. A vizenyős helyeken hatalmas nádasok húzódtak, bennük nádifarkasok éltek, s bujdosók húzták meg magukat. Az aradi vesztőhely régi emlékhelye körül is nádas koszorúzott hajdanán. Erdők 48/49. idejére (a nagykiterjedésűek) - a hosszú évszázados háborúskodások miatt - fölemésztdtek. A maradék foltok, mocsári tölgy, szil, kóris, éger és a magyarok évezredes szent fájából, a hársfából viritottak. Vadalma és vadkörte is gyakoribb lehetett mint napjainban. Than Mór Tápióbicskei csatamezőt ábrázoló egykorú fametszetén jegenyenyárok és fűzfák látszanak. Sok híd vezetett át e vízfolyásokon, ezekért folyó harcoknak fontossága az 1848-49-es csatateri harcokból ismertek. Jól látszik a fametszeten is, hogy a fűzfákat, koronában rendszeresen „lebotolták”. Kellott a fűzfavessző, házfalhoz, kocsioldalhoz, gátvédelemhez és az ágyúállás befonásához. A hajdani hársak, szil, vadalma és fe-

hérnyarasok igencsak megritkultak mára. A békési pusztán, szabadkígyósi öreg tölgyek alkotta Apáty úton keresztül a pusztán sokat ballagtam Réthy Zsiga barátommal. A mart út földjéből kikíváncsiskodó emberkoponyák, pitykegombok szülte gondolataink összefontak barátommal s a tájjal... A Városunkhoz közeli Vetyeháti fehérryárfa látta a lombjai alatt elvonuló honvédeket, s később a bujdosóknak nyújtott rejtőhelyet a környezetének dús aljnövényzet...

A világiosi csatamező tájképén (1949) jól látszik az üres fátlanság, a légyszárú növények uralma. Ezeket a legeltetés mellett a népi gyógyászatban, sebkezelésekkor, táplálkozásában is fölhasználták eleink. Így pl. a káka fajokat, sás, gyékény, muhar, nád, tejoltó galaj, takácsmácsonya, széles utifű, orvosi vérfű, sulyom, maszlagos nadragulya, gyöngyvirág, pipacs, fodormenta, gyújtóványfű, kakukkfű, papsajt, vadtorma, vadlencse, gilisztaüző varádics, macskafark, búzavirág, csalán, farkasalma és még más fajokat is találtam, napjainkban a világiosi réten. Ezek másfél évszázada is ott nyíltak... Aki itt gyökerezett e hazában, tudott alkalmazkodni a nehéz körülményekhez is – ha szegény volt, ha gazdag – társa és barátja lett ennek a „vadvízországának”, nádas-mocsaras réti világnak. De ha valaki útra kelt, ki tudná megmondani, hányszor kellett a vízen átgázolnia, a sártengeren általutal keresnie... ha barát volt, ha nemzetvesztő ellenség. Jól láthatjuk a korabeli metszet alapján, az osztrák sebesülte-

ket szállító szekér nehéz útját. Ezek az utak esős időszakokban, áradáskor eltűntek, de száraz években jól kitaposítottak, láthatók voltak. Ilyenek voltak a göbölhajtó utak, széles sávjai még ma is ott húzódnak a puszták között, már csak a tanják kutyáinak ugatásai és a titokzatos szelek járják... Az Aradra vezető hadiút nyomát még a másfél évtizeddel ezelőtti kutatásnál, Szabadkígyós térségében, a vasúti sínek közelében megtaláltuk. A növényzet mássága is jól indikálta. Kurgánjaink vagy másnéven kunhalmaink is őrzik a másfélévszázados „szönyegüket”. Hol tetejükön magyar lovas-husár előőrsek álltak szoborként, mára az utolsó természetesnek mondható löszpuszta gyépek hírneműjéi lapulnak. (Salvia-Festucetum rupicolae).

A lápok-nádasok, kurgánok, kis erdőfoltok, a másfélévszázaddal ezelőtti őseink szülőföldjének „biotópjai” nemcsak történeti ökológiai díszletek voltak. Virágok, állatok; életük, szellemi kultúrájuk részét alkották. Gracza leírásából tudjuk, hogy az osztrák seregből megszökött huszárszázad, mikor az üldöztetéstől megszabadult, folyón átúsztatva, megpihent, s könnyes zokogással énekelték együtt a „Cserebogár, sárga cserebogár” kezdetű dalt... id. Csizmazia Kálmán, nagyapám ki Vészőn született (1876–1965), is ezt a dalt dúdolta halkán – ima helyett – a gyulai Boldogasszony temetőben, édesapja sírjánál halottak napjain... furcsa... könnyesen furcsa... vagy mégsem?

3.

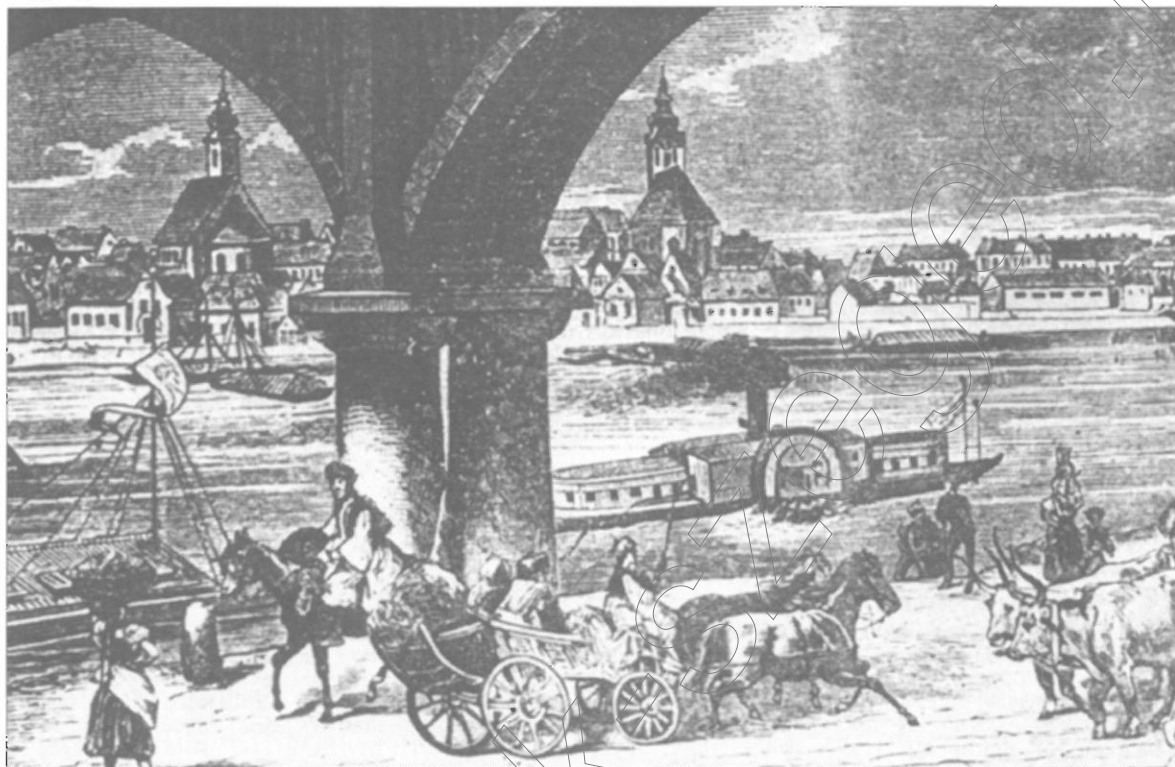
Talán ezért vallom Szülőföldünk nagytájának, faunájának és florájának hajdani és mai színei közt ballagva: hogy a táj, a folyók – Tisza, Maros, Körösök – és egy-egy rét, nádas és őrtálló fehérryárak, vén tölgyek, integető jegenyék nemcsak őseink és a mai közös biotópjaink, de pszichotópjaink is. A természetvédelemmel, a biotop védelmével törvénnyel foglalkozunk, de a pszichotópjainkat ki védi...? Egyáltalán tudunk e róla? A természetvédelem és természeti nevelés a hazaszeretet, a szülőföldszeretet egy mai új formája (lehetne), persze ha azzá tesszük. Tanítoként úgy érzem, hogy a honi tájunkhoz tartozásnak az egyéni, s az előbbieken leírt tudata picinykét sem sovíniszta, nacionalista. Ez sokkal inkább egy új mai ökológiai honszeretet csírája lehet. E csíra segíthet az igazság megőrzésében – mint segített nekem is

– a múlt időben, s a mostani megintcsak nem könnyűnek látszó jelenben, jövőben... Sziromnyi mesék, egy fa, egy nádas, egy kurgán, egy dal... egy sárguló fénykép. Hej regő rejtem... Nevében ígéretes NAT, szellemében csak reménykedhetem... Szülőföld, másfélévszázad emlékei, megtartó hagyományok... van e mában ható erők? Mikor a rettenetes, szeméttel, náddal és közönnyel borított elhagyott szegedi temető útjait járom megborzongok, hasonlóan, mikor a „Délmagyarban” olvasom „az Amerikából származó hagyomány” euforiás hírét, „Valentin-ünnep a Mars téren” hagyományteremtését... Miben bizhatunk? A pénzen reklámozott és pénzen megvásárolható „szeretet erejében”? Aligha...

Csizmazia György

A Tápió-bicskei csatater

„..Kelj magyar nép mentsd meg szép hazádat”

*Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc
150. évfordulójára rendezendő
szegedi ünnepek forgatókönyve*

1998. március 14.

Az ünnepek március 14-én késő délután elkezdődnek. Fáklyás tömeg vonul a Victor Hugo utcába, ahol a Bauernfeind-ház helyén álló, volt Tiszti-klub falán felavatják a városban egykor kormánybiztosként tevékenykedő nagy színész, *Egressy Gábor* emléktábláját. A táblán helyet kap a Bauernfeind fiú neve is, aki a szabadságharc első hősi halottja volt a szegediek közül. Este a Szegedi Nemzeti Színházban Erkel Bánk bán című operája kerül színre.

1998. március 15.

Hajóállomás

Éneklő, nemzeti viseletetekbe öltözött tömeg várja az érkező hajót és a hozott friss híreket. Nagy izgalom támad, mikor a nemzeti zászlókkal fellobogózt hajó kiköt. Az érkezők már a hajóról kiáltják: „*Kitört Pesten a forradalom!*”. Kokárdákat osztogatnak s a nemzeti színű szalagokkal felékesített tömeg dalolva a múzeum elé vonul.

Múzeum előtt

Két jurátus siet fel a lépcsőn és a mellvédről elhangzik Petőfi *Nemzeti dal*-a, majd felolvassák a magukkal hozott röplapról, hogy „*Mit kíván a Magyar Nemzet?*” A tömeg örömeiben táncolni kezd, a táncba egyre több nézőlédőt vonnak be s így az hatalmas köntánccá alakul. Közben két lovasfogat érkezik s a zenészek és a táncosok egy része felülve rájuk, muzsikálva és dalolva a Városházához vonul. A tömeg követi őket.

Városháza

Az épület előtt álló színpadon, múlt századi játékszerűsben, jelmezes színészek Szigligeti Ede *Szökött katonájából* a katonafogási jelenetet adják.

A' SAJTÓ SZABAD!

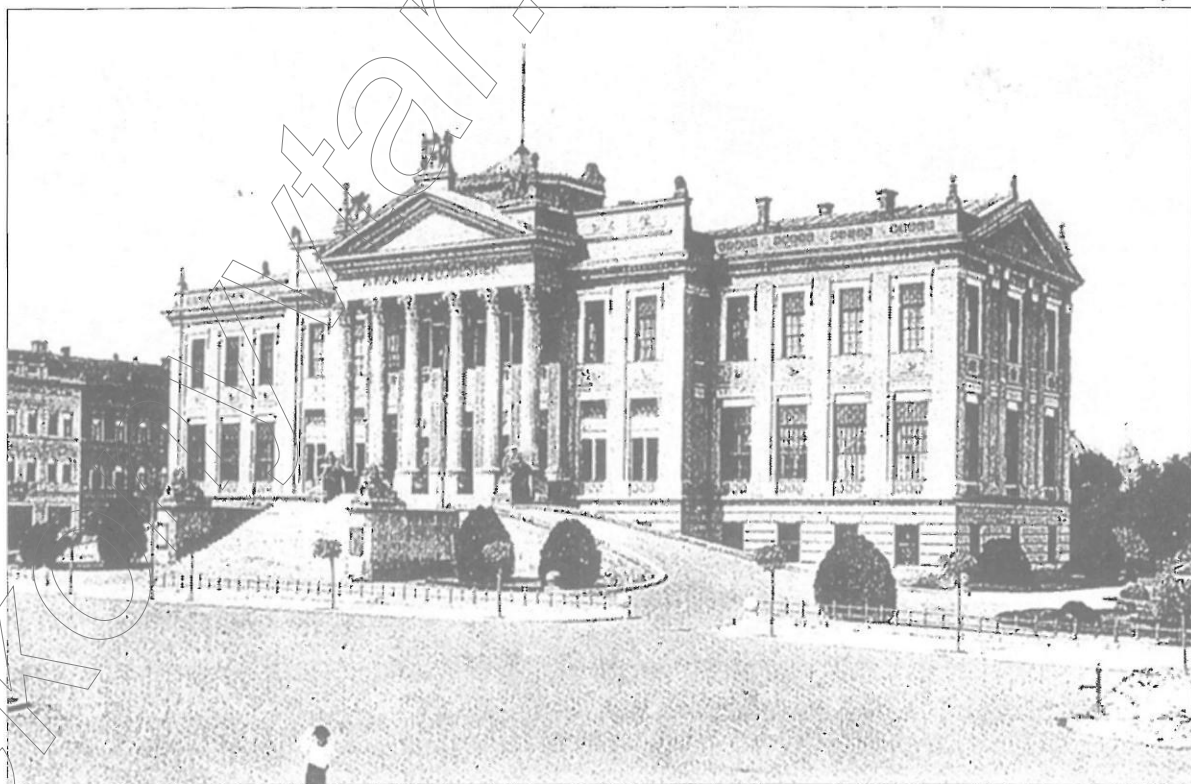
12. sz. — Mart. 19. 1848.

MIT KIVÁN A' MAGYAR NEMZET?

LEGYEN BÉKE, SZABADSÁG ÉS EGYETÉRTÉS!

1. Kivánjuk a' sajtó szabadságát, és a' censura eltörlését.
2. Felelős minisztériumot Budapesten.
3. Évenkénti országgyűlést Pesten.
4. Törvényelőtti egyenlőséget polgári és vallási tekintetben.
5. Nemzeti őrsereg.
6. Közös teherviselés.
7. Űzbéri viszonyok megszüntetése.
8. Esküdtszék, képviselői egyenlőség alapján.
9. Nemzeti bank.
10. A' katonaság esküdjék meg az alkotmányra, magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a' külföldieket vigyék el tőlünk.
11. A' politicalai státusfogylok szabadon bocsáttassanak.
12. Unio.

EGYENLŐSÉG, SZABADSÁG, TESTVERISÉG!

Szökött katona

(részlet)

Korpádine (a konyhaajtót belülről felnyitja, reggeli pongyolában): Négy óra! (Ásit.) Boldogult uramról álmodtam – eső lesz... A macska megint kikaparta a rüzet – (kilép), ha Kristóf nincs házamon bizonyosan elégünk. (Megkerüli az udvart.) Ahol ni, a palánkból megint elloptak három deszkát; de már félésetek... (A kovácsműhelyig jut s benéz.) Meggondoltam – hortyognak, pedig mindjárt hasonkra süt a nap. Várjatok, gazkölykök! (Bement.)

(Gergely jön)

Korpádine: Most kell kibújni az ágyból?

Gergely: Már a mezőn is voltam.

Korpádine: S mért nem a pörölynél?

Gergely: De ha nincs munka.

Korpádine: Csinálj patkószegeket.

Gergely: De ha nincs vas.

Korpádine: Hát a szőlőbe nincs munka?

Gergely: Tegnap elvégeztem a kötést.

Korpádine: (félre) Ma éppen nem találok gáncsoli valót. – Fogd, szórd az aprómarhának; aztán fogd be a lovakat, s hozd baba a lisztet a malomból.

Gergely: Mindent örömet, csak ne bosszankodjék.

Korpádine: No bizony! Ha ezeket az urfiakat nem hagyjuk délig nyújtózni – mindjárt haragszunk, mindjárt felhúzzuk az ört.

Gergely: Igen, de Lajos öcsém néha délig is alszik, s anyám mégsem pirongatja: engem pedig, ki kovács, gazda, vinceller kocsis favágó.

Korpádine: Énpedig azt mondom, Lajosra semmi gondod, ő alhatik, mert szabó, te pedig kovács vagy; eközt, úgy hiszem, ég és föld a distellancia, értjük? S most adugrandum! – No bizony, még, még az van hátra, hogy az úrfi parancsolgasson! (Gergely el, Gémesi jön)

Korpádine (a dalolás alatt): Ez a nótárius, a vérszopó, ki nyúzza a helységet; ennek is jobb volna patkányméreg.

Gémesi (beér azalatt az udvarra, s a fűtyölést megszakasztva): Ah, jó reggel, anyókám.

Korpádine (igen nyájasan): Jó reggel, nótárius uram! Micsoda szerencse hozza ide? Micsoda szerencse?

Gémesi: A lábalm, nagyasszony, meg valami, mit azonnal megmondok, amiből látni fogja kelmed, hogy jó szíved vagyok magok iránt.

Korpádine (széket vesz s letörli): Ugyan tessék leülni... ugyan tessék leülni.

Gémesi: Tudja mi újság? – megkezdjük a katonafogdosást...

Katonának verbyálnak kötéllel.

Megfogják a szegény legényt erővel.

Korpádine: Elégge fáj a fejem miatta: két fiam van, igaz, van velök baj, különösen a nagyobbikkal, avval a kováccsal.

Gémesi: Már ki is jelöltük az elcsipni valókat.

Korpádine: Ugy lásson hát sírva könyörgeni...

Gémesi: Nem vagyok gyermek, könny nem indít meg, – igen, nagyasszony, bizony elcsipjük egyik fiát, aki lelke van.

Korpádine (síkolt): Irgalmas Isten!

Gémesi: Mélyike? Úgy hiszem, az mindgy kelmednek, vagy nem?

Korpádine (zav. arral): Az igaz, az igaz.

Gémesi: A csavargókból, lókötőkőből s akasztófa-virágiból nem telt ki a megkivántató újoncok száma, rá kell mennünk a becsületes fiúkra is: s csak kibőfentem biz én, Gergely úrfit is oda írjuk biz mi, aki lelke van.

Korpádine (nagy szemmel méri Gémesit, mintha valamit nem merne kimondani): Gergely?... Gergely?

Gémesi: Igen, Gergelyt, a naplopót, gorbomba kovácsot, kiből úgysem lenne más, mint akasztófa virága. De tudja, én a nótárius volnék a helységben, az egész

kupak-tanácsot ujjamon forgatom, mint ezt a gyűrűt né, ha ezt a gyűrűt jegygyűrű gyanánt Julcsa ujára húzhatnám... érti? Kelmedtől sok függ... Julcsának lesz vagy 30 000 forintra valója: ha ezt a zseembe dughatnám, hát csak itthon maradna biz a kelmed fia.

Korpádine (félre): Nem fogsz meg, jó madár? (Szárason): Édes nótárius úr, köszönöm bizalmát, de én a tanács rendeletének engedelmeskedni szoktam, s átlátom, hogy a királynak a katonára szüksége van; – nekem két fiút adott az Isten, egyiket feláldozom: menjen Gergely Isten hírével, ha megbecsüli magát, ott is ember lesz belőle.

Gémesi (félre): Jól hallok-e? Felhőből cseppentem! – De hát éppen nem szereti kelmed Gergely fiát? – vagy mi?

Korpádine: Itthon úgysem lenne belőle jó, azt mondta nótárius úr.

Gémesi: De ő Julcsának kedvese, házasulandó, legalább azt mondják. –

Korpádine: Az emberek sokat beszélnek, Julcsa feledni fogja; s ha nem, fiamért nem eladó gyámleányom.

Gémesi (félre): Másik fiát tán jobban szereti: a próba, ha nem használ, ártani nem fog. (Fenn): Tévedtem, Lajost akartam mondani, azt a drágalátos úrfit, ki szabó letétre grótot majmol; kiből, ha kelmed vagyonát eltékozzolja, utóbb is csavargó válik.

Korpádine (most jövőn csak lélegzethez): Lajost?

Gémesi: Igen, Lajost. (Félre): Aha, elevenére tapintánk. (Fenn): Majd csak levágjuk a szép zsonfrancot s kezére adjuk a mangánétát az opergudker helyett, s elveszün bakancsa helyett kissé fontosabb tapút fogunk lábára fűzni, aki lelke van! Isten áldja meg, édes, becsületes nagyasszony, tartsa meg isten még soká becsületességét!

Korpádine: Nótárius úr!

Gémesi: No!

Korpádine: Vigyék a kovácsot, hagyják itthon Lajost, s én ígérem, ha Julcsa is megegyezik, Julcsa a nótárius uramé lesz.

Kisbőr: Hol van?

Korpádine: A műhelyben.

Kisbőr: Az ajtóra legények! (A műhelyt körülfogják.) Gergely öcsém, add meg magad.

Julcsa: Anyám – szabadítsuk meg.

Gergely: Mit akartok itt? Gyilkosok, haramiák lettek-e? Vagy én vagyok az, hogy így rohantok rám? (Kalapácsot emel.)

Kisbőr: A helység rendeletéből katona vagy, add meg magad.

Lajos (az asztal alól előbúvik): Hogy is tudtam így megjedni?

Gergely (kalapácsot forgatva): Majd meglátjuk! (Kijő, az emberek hátrálnak.)

Kisbőr: Le a kalapáccsal, mi jól fel vagyunk fegy-verkezve és pálinkázva.

Gergely: No, akinek lelke van, ide vele!

Kisbőr: Annak meg kell lenni, mint az egy halálnak.

Gergely: De nem kell meglenni, van más csavargó is, én becsületes kovács-ember vagyok, ki megkeresi kenyerét, s így hasznos vagyok a hazának.

Kisbőr: Ragadjátok meg, különben fiatokat visszük el. (Lefegyverzik Gergely s megragadják.)

Julcsa: Én gazdag vagyok.

Korpádine: De vagyond felől még nem rendelkezhetel.

Gergely: Menjünk, emberek! Kössétek meg kezimeit: anyám adott el! – Ó, anya, örülök, hogy megszabadultsz tőlem; rég gyanítom, beteljesült... Adja Isten, hogy a másik fiad, kiért eladtál, hogy mindent ráhagyhass: úgy megbecsüljön, mint én; s agg korodban oly hű ápolód legyen, mint én lettem volna.

(Elviszik)

A múzeumtól érkezők félbeszakítják az előadást a Pestről érkezett hírrrel. Egy férfi lép a színpadra s elmondja Osztróvszky József: Harci dal-át.

Osztróvszky József

Harci dall

*Rajta vitézek, a harcba megyünk!
Riad a haditrombita jelszava már.
Ott tereátok is őseitek diadalmi
Dicső neve s ünnepe vár:
Századok óta hazájokat őrzik
A harcra, csatára nevelt magyarok;
Nem remegett soha kardot emelni
A hadba dühös törökökre karok.
Nosza Ti is legyetek ma dicső
Ősapátok igaz, de ne kores fiait!
Meg ne zavarjanak a mozsaraknak
Akármely örömtüzön záporai:
Vágjatok, öljetek és sok ezert
Le pokolra taszítson erős kezetek:
Minden ütésre halált suhogasson,
A hová ér fene fegyveretek!*

Vágtató lovas érkezik a szegedi követek Pozsonyból küldött levelével. Felolvassák Wöber György és Rengey Ferdinánd levelét.

Hazánk újjászületésének órája megkondult a magyar hazája 300 éves küzdés és szenvedés után egy nagy és dicsőbb jövődönök nézhet eleibe, a régi dtok szünni kezd és Isten felvirrasztandja még reánk is jogegyenlőség, a terhekbeni közös osztozás, szóval az alkotmányos élet malasztos áldásait.

A bécsi abszolutikus irányú kormányrendszer megbukott, herceg Metternich, ezen átkos redszernek személyesítője többé Istennek hála! nem miniszter.

Folyó év s hó 14-én délelőtti 10 és fél órakor kerületi ülést tartatván hol a városi szavakat kérdésnek kellett volna befejezetni, Sossuth Lajos Pestnek dicső követe felállott, s jelenté hogy kevéssel az előtt kapott biztos tudósításnál fogva Bécsben az alkotmányosságért polgárvér folyt, hogy herceg Metternich többé nem miniszter és a zavarban a szeretett dinasztianak egyik tagja is bántalmat szenvedett, hogy felséges urunk a birodalmi tartományoknak sajtószabadságot adott, a nemzeti őrsereg organizációját megengedte, és az alkotmány-sietős létesítéséről ígerezet tón.

Metternich bukását harsogó örömrivalgások követték s ki volna oly nyomorult ezen nem örüvendeni?

Végre ismét Kossuth indítványára küldöttség neveztetett rögtön a kerületi ülésben, s ennek Kossuth Lajos kívánságánál fogva a második megnevezett követ is tagja lón, mely küldöttség tüstént azonnal a hovvédelmi rendszer és a nép képviselőket kimunkálja.

Délután 3 órára mind a két táblának gyűlése lévén miután a rendek és karok a felírás világosítására hozott határozatukat előbb kerületi ülésben meghitelesítették, s negyven megyei s tíz városi követek ezek között a szegedi Rengey Ferdinándot is a Bécsben meendő küldöttség tagjainak megválasztották, egyszersmind Kossuth Lajost amennyire a rendek és karok küldöttségének maguknak lenne szükséges, őfelségével értekezni szónoknak felkérték.

A küldöttség Bécsben 15-én reggel induland.

Kossuth Lajos a lelkes hazafi fáklyás zenével, tiszteltetett meg március 14-i este, az egyenruhás polgárság és országgyűlési ifjúság által. A töménytelen sokaságú fáklyákat 1600-nak mondják, Kossuth gróf Battyhányi Lajost mint nemcsak óhajtott hanem sikeresen reménylhető miniszterelnököt jelenté ki.

A dolognak ily váratlan fordulata sietős tudósításra készítette jelentő követeket, biztos hírek szerint Bécsnek külvárosaiban a gyújtások egymást érik. – Isten óvjon meg bennünket minden ily bajtól, de zavarok történhetnek nálunk is; a törvényhozás Pozsony polgáraitra számít, azt hiszik jelentő követek: szeretett szülőföldünkön is letűntek a napok, hol merő zsarnokságnak szabad volt, nem annyira a rendet fenntartani, mint némaságban és vakságban meg vak engedelmisségben látni és láttathatni biztosítékát a csendnek, s ezért feleslegesnek találónk jelentő követek a tanácsot és választott községet felkérni, hogy szeretett polgártársainkba bizalmat a törvényhozás a lángoló szeretetet a renddel azonos szabadság eránt felköltene és táplálna.

Wöber György országgyűlési egyik követ folyó év s hó 15-én Pozsonban költ pótolagi levelében jelenté: hogy követtársa Rengey Ferdinánd a felírásnak Bécsbe ő felsége színe eleibe leendő vitelével megbízottat választmányának egyik tagja már elutazván, folyó hó 15-én 8 órakor reggel tartott kerületi ülésben egyhangúlag elfogadott határozatról tudósítását teszi:

Kossuth Lajos Pest megyei követ szokott ékes szölsásával előadá, miként a percek mindinkább fontosságánál fogva a népben lévő óhajtások és vágyak kielégítését semmi inkább eszközözlni nem fogja, mintha tapasztalandja, hogy a nemzeti rend és fóképp az országgyűlés feladását és hivatását felfogja és azon felelősséget is érezi mellyel a haza ügyeinek békés átalakítása tekintetéből a köznek tartozik.

Egy lelkes ifjú elszavalja A szerelmes honvéd című verset.

Szerelmes honvéd

(ad notam: Már ezután én sem bánom
A világ hadd kiabáljon. –)

Isten add azt érni nekem
Hogy a haza mentve legyen!
Harczba megyek, hogy megmentsem
A hazát és téged kincsem
Szerelmem és mindenem.

Fogok is vágni halálba,
Ha elmegyek a csatába;
Két kezem hadd oltalmazzon
Hazám, rózsám és galambom
Magamat feláldozom

Ugyis nekem jobb a halál
Ha az a más győzni talál,
Hogy mire te lennél árva
Két szemem be legyen/zárva,
Rabságod hogy ne lássam.

Hogyha pedig győz a haza
Zöldágasan jövök-haza,
Összeütöm a bokrámat
Atőlelem a rózsámat
Kis száját megcsókolom.
(Tiszavidéki Újság 1948. júl. 18.)

Toborzót táncolnak és a fiatalok közül jónéhány felcsap katonának, Zászlók kerülnek a kézbe, huszárok jönnek és vezetésükkel mindannyian a Feketesas utcán a Dugonics tér felé vonulnak. A zenekar a két fölpántlikázott szekéren muzsikálva követi őket.

Dugonics tér

A szökőkút bedeszkázott tetején a Zrínyi Ilona Általános Iskola kisdíákjai megelevenítik a szent-tamási csatát. A „hadijáték” mintha Kassai Vidor, akkor Szegeden és környékén gyerekeskedő, egykori színész megelevenedett emlékezése volna. A helyszínt a gyermekek maguk készítette díszletekkel rendezik be, „katona ruhájukat” is maguk készítik. A játékot egy demonstrátor tömör szakszövege kíséri. A helyszínen elhangzik:

Kassai Vidor: Emlékezéseik

(részlet)

Mi gyermekek általában; nem értettünk semmit, de éreztünk mindent, és pedig úgy lehet fokozottabb mértékben, mint akik többet értettek beöle, mert mi nem mérlegeltünk semmit, hanem úgy vettük, amint éppen nekünk jött; – és pedig jött... bőségesen. (Oly nagy volt a gyermekben a lelkesedés, hogy még 1852-ben is Parádon Hermin nővérem és Lajos fivérem poharaikból mindig háromszorra itták ki a vizet, mondván. éljen a haza! éljen Kossuth! éljen a szabadság! Azon kérdésemre, hogy leugranának-e a toronyból, ha ezzel Kossuthot megmenthetnék, minden késedelem nélkül azt felelték: le bizony.) De térjünk vissza. Az iskolák szüneteltek, az a sok gyerek folyton méregette egymást, hogy mekkora, hogy mehetnek-e már honvédnek, némelyikkel alig lehetett bírni; egyre háborúztak.

Nagynéném varrócérnája hosszúkács facsigákra volt gombolyítva (úgy árulták). Az üres csigákat én kaptam, – ez végig ki volt fúrva. Ennek egyik végét ablakónnal betömtem, oldalán kis lyukat fúrtam s kész volt az ágyú. Folyton háborúztunk, ágyúztunk, csóda, hogy a házat föl nem gyújtottuk. Megostromoltuk a deszkakerítést, – vertük tégladarabokkal, botokkal. A szomszédok átjöttek, hogy mi történik portáikkal. Ilyenkor azután minden vitézségünk mellett is mi verettünk meg. – Szenvedtünk a hazáért – mondtuk. Jöttek azután a valódi honvédek!

Vészdal

Ugy-e hogy régóta szoktok
Győzni rajtunk, árulók?...
Most elvégre veszni fogtok,
Népszabadság-gyilkolók:

Veszni fogtok, sima nyelvű
Pénzimádó huncutok?
Veszni fogtok, zsarnok elvű
Gógös úri fajzatok!

Veszni fogtok valahára,
Veszni mint veszett ebek,
Kik a népek szent jogára
Mérget ontva törtetek!

Veszni fogtok! nincs kimélet!
A kor nyakatokra hág...
Már lejárt a szolga élet:
Éljen a köztársaság!

(Tiszavidéki Újság 1849)

Szózat a fölkelő néphez

Kelj fel kelj magyar nép mentsd meg szép /hazádat
Kelj fel kelj, s kövesd a bajnok ós apákat;
Oh ha szent előtted a kinyert szabadság
Mellyet eltiporni küzd a szörnű gázság!

Istenre hívlak föl s őseid paráral!
Üss le elleneid gyáva táborára
Törj előre bátran nem lehet vesztened,
Mert veled van isten ó léssen vezéred.

Mint a tengereknek háborgó vizében
Áll a szirt erősen, s nem rendül helyében
Bár miként rohan rá hullámoknak árja,
Állj meg így a harcban Árpád unokája.

És miként a hullám szét zuzik habokra
Hogy ha zajlatában csapkod szirtlapokra,
Ugy török zuzik szét mondom istenünkre
A ki rá mer ütni bajnok nemzetünkre.

Szent föld a magyar föld, ősi vérnek ára,
Áldva néz az isten minden szem porára,
A hol állsz, hová lépsz, szentelt sírhalom van,
Testvérid nyugosznak eltemetve abban.

És ha szent előtted a kinyert szabadság
Mellyet eltiporni küzd a szörnű gázság
Kelj föl, kelj magyar nép mentsd meg szép /hazádat
Kelj föl kelj, s kövesd a bajnok ós apákat.

(Szegedi Hírlap 1849. júl. 7.)

Földváry Sándorhoz

Muló fényénél a fáklya-lángnak,
Üdvözlének szerény hódolóid;
Üdvözlének, – de olthatlan lánggal, –
Mert a nép nem feledí bajnokit.

S midőn illy hó keblek lángra lobog,
Akkor a dalnok ne lelkesülne;
S ne pendítne meg lantja hurjait? –
Oh nemuljon el akkor örökre! –

Egy név élend Szent-Tamás vidékén,
Mellyet a lány szellő zeng tavasszal, –
S a megváltott bácskai nemzedék.
Hálára kel e név hallatával.

És a játszó déli-báb képében
Hőseiddel ott lebegsz sikjain,
Bosszus angyalokként – kik elszántan
Ott vírtatok a vadak sánczain.

A jövő bár titkot rejt magában;
De e kezdet sokera jogosít fel;
Mert a hős-vér láng, mely harcztól éled,
S harcokban él. – Menj hát hős sereggeddel!

(Tiszavidéki Újság 1849)

A játék végén mindannyian az Aradi vértanúk terére vonulnak, a Jókai utcán át.

Klauzál tér

(A műsor a szobor mellé épített színpadon zajlik. Az ünnepi beszédet az erkélyen mondják.)

Műsor:
Himnusz.
Ünnepi beszéd.
Petőfi: Nemzeti dal
Kossuth beszéd (részlet)

Mint a magyar szabadság hírnökei üdvözölköznek Magyarhon szabadságának napját. Oly nemzet közepette, mely a szabadság iránti lelkesedés végett semmi ösztönzésre, semmi ingerlésre nem várt – ily népnél közepette, midőn az eseményekben maga az Isten szól, röviden szólok Magyarhon szabad polgáraihoz. E nemzetnek szabadsága van, s minden tagja szabad akar lenni, és e szót „nemzet”, valamint semmi kaszt, úgy semmiváros magának nem sajátíthatja ki; a tizenöt millió magyar teszi egészben a hazát és nemzetet.

Nekünk rend kell polgártársaim! Rend, mely a szabadsághoz hű legyen; rend kell, melynek ótalma alatt magunkat az új viszonyokba beleszilárdítsuk; rend kell, melynek balzsamujjai alatt a haza javáért egyseseken süjtött sebek meggyógyuljanak; rend kell, mely a személyt, vagyont és személyes becsületet biztosabbá tegye; rend kell, melynek védelme alatt a földművelőnek a szabadabb lett, szabad kezekkel művelt föld gazdagabb kalászkokat teremjen; a kézművesnek sürűbb keresetet nyújtson; rend kell, hogy a vagyon munkát adhasson a napszámosnak, kinek becsülete szíve megszaporodott keresetre vár a szabadságnak

napjaiban; nekünk rend kell, melynek segítségével azok, kiket a nemzet bizalma felelős kormányra hívott – s kik felelni tudnak is, fognak is, de csak a nemzetnek –, rend kell, mondom, melynek segítségével valósíthatják a reájuk bízott óriási feladatot; s ne legyenek kénytelenek a drága időt, melynek minden elvesztegetett perce egy-egy rablás a nemzet boldogságán – vétkes vagy gyermekek zavargásoknak lenyugtatására pazarolni, mikkel itt a magánbosszú, amott megsértett önzés vagy hiúság, itt hontagadás, amott áruba bocsátott nagyravágyás a közegyetértést zavarni, a józan, szabadságszerető honpolgároknak türelmét fárasztani s a honpolgárok különböző nyelvű, vallású, hivatású osztályai közé a kölcsönös ingerültség szikráját szórogatni elég vakmerők; nekünk rend kell, melynek szelid arca előtt a kételkedés ráncai lesimuljanak; mely a szabadságot megkedveltesse, de melynek férfias határozottsága előtt a vétkek, az ármány, a féktelen kapzsiság vagy megtérjen, vagy megrettenjen, és ha kell, lesújtva, büntetve legyen.

Garay János

Magyarország 1848-ban

*Megint független és szabad vagy
Oh én imádozt, szép hazám!
Hol, hol van a' szó, hol van a' dal,
Melly elzenghesse igazán,
Hogy független vagy és szabad vagy, én hazám!*

*Hadd csókolom, hadd csókolom le
Szent kezedről a' sebet;
Mit százados békok ütöttek,
Hadd csókolom meg a' helyet,
Míg kezeden, míg lábodon nem heged.*

*Vérvő szívednek nyílt sebébe
Engedd, tegyem be ujjamat,
Hogy feltámadásodban higgyem
Saját feltámadásomat,
Hogy a' mit látok, nem álom, nem ámulat!*

*Mit nemzedékről nemzedékre
Vártunk, remény 's hitünk vala:
Eljött a' nagy nap valahára,
Eljött a' nagy nap 's állala
Apáink elfolyt véérének váltságdíja!*

*Zászlót kezembe! hadd vigyem szét
Feltámadásod szent hírét!
Lantot nekem, hadd énekeljem,
Hadd énekeljem hazaszét
Mint szent zsolozsmát, diadalmaid énekét!*

Széchenyi István

Beszéd

(részlet)

Én azt hiszem, a lelkesedés azon isteni málaszt, mely nélkül az ember nem volna több, mint állat; s azért a lelkesedés előtt, kivált, ha tiszta szívből és szándékból forr, s ha a haza ügyében keletkezik, én, mint egyik igen csekély, de hű tagja németemnek, leomlom; de másrésztől azt mondom, s a tapasztalás ezt bizonyítja, hogy a lelkesedés csak bázisa lehet mindennek, de a kivitel leginkább a számítástól függ. Ismerem a magyart, hogy annyi nyomorúság dacára is még mindig okulni nem tudott, s nem tudta megtanulni, mikor kell felhúzni a vitorlát, mikor vesztegelni s mikor horgonyt vetni; hanem csak nekimegy lelkesedésével, mint a vak légy egyik a másikkal. Nem az a legnagyobb bajunk, hogy annyi ellenségünk van, hanem az, hogy itt, magunk közt agyarkodunk, beszélünk, mikor tenni kellene, s beszélünk oly dolgokról, melyekhez legtávolabbról sem értünk. Olyan, aki most tudtával s megfontolással tudna tapodni a hazán, hogy ilyen alávaló létezhettek, nem hiszem, hanem igenis tapodja a hazát azon lelkesedésből, – mellyel meg akarja menteni. Ha a hazának bizalma ő benne összpontosul, ám álljon el s mentse meg a hazát s én édes örömezt meghajlok előtte. Én korántsem vesztettem még el reménységemet, egy nemzet élete ki nem olthat, s a magyar csak saját magát fogja meggyilkolhatni, más által meg nem gyilkolható. Most a haza szent nevében szólítom az illetőket, hagyjanak egy kis szabad tért és meg fogjuk menteni a hazát!

Kossuth beszéd (részlet)

Szegednek népe, nemzetem büszkesége szegény elárult hazám oszlopa! Hazámfiak! Mondhatatlanul fontos az óra, melyben hozzátok szólok; talán éppen ebben az órában ütköznek vitéz seregeink az áruló csordával. Ki tudja, mit hoz ránk ez az óra, győzelm-e vagy veszteség. De győzzünk bár vagy veszítsünk én Szegedre népére mindenesetre számolok. A népre minden esetben szükségünk lesz: ha győzünk, hogy a győzelem gyümölcsseit learassa; ha veszünk, hogy a veszteséget győzelemmé változtassa.

Kováts István:

Egy szegény pórfiú önéletrajza

(részlet)

Jól szokták mondani, hogy a veszély ritkán jön maga, mindig hoz magával jóbarátokat. Hogy a veszély nagyobb legyen, így történt ez itt Szegeden is, 1848 október hónapban. Az újból már megforrt, még is tette a hatását. Szép verőfényes őszi napok jártak, a szüret jól sikerült. Volt bor elég és jó olcsó. A népnek nem kellett egyébként, hogy fölzíngatott kedélyét még jobban felizgassa. Ha a szegedi népet felszólították, hogy le kell menni az álvüdekre, mindig készen nyilatkozott. Soha ellent nem mondott, ámbar voltak olyanok, akiknek öt-hat apró gyermekük is volt. De miután beiratkozott nemzetőrnek, a világért sem mondta volna, hogy „nem mék”, mert a szegedi ember akkor még nemigen ösmerte a „váltó” kötelezettséget. Minden becsületszóra ment, becsületszavát pedig még nem szegte volna a világ minden kincséért sem. A szabadságharcig ritkán esett, hogy valakit tagadásért megeskettek volna vagy adóért ingó, vagy ingatlan vagyonát eldobálták volna. Jellemére nézve a szegedi nép szelíd mérsékletű volt és nagylelkű. A nagyravágyásnak semmi nyoma sem volt benne, hanem szerény, egyszerű és becsületes. Hagyta magát vezetni, a törvény szent volt, hogy még Rákóczi Ferenc sem tudta a sodrából kihozni. De most, mint az alvó oroszlan, feltámadt álmából, egyszerre olyan lett, mint a veszedelmes vihar...

Felhiús jelent meg, hogy minden jóra való fiatalember álljon be négyeszdős honvédek a haza védelmére. A fiatalság csak úgy tódult be a várba. Voltak számosan 16-17 éves suhancok, de azért erős, vaskos gyerekek voltak. Nem hiányzott az sem, hogy módosabb gazdák gyermekeit a

maguk költségén fölszerelték. Láttam olyat is, aki a maga lován ment huszárnak. El nem hallgathatom, hogy Bottyán József, aki öreg kőműves volt, s Rókuson, a Mars téren két háza volt, a gimnáziumba járó 19 éves fiát lóval együtt maga szerelte föl. Láttam és hallotam, mikor a fiát biztatva oktatta a hazafiságra. Ezt többször mondta: meg ne hátrálj az ellenség előtt! Szegényt ne hozz a fejemre! Szép, derék gyerek volt, elég bátorságot mutatott. Talán vakmerő is volt, mert elesett a csatába, Kápolnánál...

A várba november 3-án szinte beiratkoztam rendes négyéves honvédek. Már voltunk vagy hatszázan...

Igy énekeltekünk:

Négyeszdős önkénytes az én nevem,
Amíg élek, ezt büszkén is viselem,
Nem kell nekem: Rekcum, kerdaj, absamir,
Ha ezt hallom, a lelkem is csak úgy sír.
Mondja meg hát magyarul, hogy mit akar?
Meg is érti, meg is teszi a magyar.

Mikor a víg kedélyű fiatal emberek ezt végigénekeltek, a hazafias öregek könnyeztek. Többször láttam, hogy a szemüket törölgették. A fiatalság összeülekezett, vagy egymást derékon, vállban átölelve, énekelve sétáltak a várban és a főtéren le-föl. A kofák váltig mondogatták: „Ejnye, fiam, de jó kedvetök van.” Bokréta vagy virágról szó sem volt. Ki győzte volna meg azt a háromezren felül beállt honvédséget, de nem is volt dívat.

Kossuth beszéd (részlet)

Én bízom a magyarok Istenében, bízom Szeged népének lelkesedésében, hogy kevés idő múlva mentve lesz a hon; ha pedig a hadiszerezse kevésbé mosolyogna fegyverünkre, ha netalán a végrehajtó hatalom az armány által a fővárosból kiszorítottatnék, azon esetre Szegedet oly pontnak tekintem, melyről a haza szabadságát, a nemzet függetlenségét megmenteni erősen hiszem.

La Marseillaise.

Francia forradalmi dal, írta és zenére tette az 1789-ki forradalomban Rouget, magyarra tette Havi Mihály.

El a hazának harezos gyermeki!
Ma megdicsőül fegyverünk; —
Lám a zsarnok büsz seregei,
Vérnyomon jöttek ellenünk.
A zsoldosok vad ordítása
Hallod: a mezőn eget ver,
Közölg, s birokra jönni mer,
Gyermekünk, — nőnk hogy leaprítsa! —
Fegyverre lioniak!
Polgárok, nők, ifjak!
Elő — elő
Gaz vérbe mártsd
Boszuló fegyvered.

Reszkoss tyrann és ti gaz árulók
A szabadság ostorai! —
Számoland boszuló hazátok
Veletek bérgyilkosai! —
Ime e föld ifju virága
Talpon, s bár mind huljon el,
Helyébe újra annyi kel:
Zsoldosaitok hogy sírba hányja! —
Fegyverre s a t.

Egressy Gábor kormánybiztos levele (részlet)

Szeged városa hadi-választmányának.

A haza tetteleg ostromállapotban van.
Rendkívüli állapot rendkívüli szabályokat tesz szükségessé.

A haza megmentésére célzó rendeletek sükkertelenségét akár szándékos mulasztás okozza, akár erélytelenség, vagy féltett magánérdekek, a vége egyre megy.

Az erélytelen vagy önző tisztviselő, mint haszonvetetlen orgánuma az álladalomnak, az útból félretettetik, a szándékos akadályozó pedig megsemmisítettetik.

A népen semmi sem múlik, mert a nép tudja, hogy őt ki akarják irtani, és a nép megesküdött Kossuth Lajosnak, hogy magát és honát védeni minden percben kész. Kik a népet akármely módon visszartartják önvédelmőktől, azok a népet megvilkolják. Jaj, nekik, mikor a nép őket megismeri!

Ki legtöbbet tesz is, csak némi részben teljesíti viszonzását a honnak, mely neki mindent adott. Minél többet adott a hon valakinek, annál többel tartozik a honnak. Egész tartozását csak az fizeti le, ki meghal a honért, vagy megmenti azt.

Minél nagyobb az ami e percben kockán áll, annál nagyobb számadás alá jőnek a tettek és mulasztások.

Egressy Gábor

Szeged és tiszavidéki teljhatalmú kormánybiztos

Forradalmi hiszekegy

Hiszek egy magyarok Istenében, mindenható Atyában, kunok és székelyek teremtőjében. Hiszek egy magyar szabadságharcban, ő egyszülött fiában, minden uraknak urában, ki fogantatott kiömlött szent vérből, született Rákóczi kardjától, szenvedett Ausztriának alatta, megfeszítették és meghala, eltemették a vérpádon.

Szálla alá a szegény nép közé, március 15-én halottaiból feltámadta, felméne Bécsbe, üle a császár fejére, onnan lézzen elfövéendő ítéli pecsovicsokat.

Hiszek szent népszellemben, hiszek egy közönséges európai respublikát, nemzetek közti egyességet, háborúknak elmúlását, régi hírünk feltámadását s Magyarországnak örök életét.

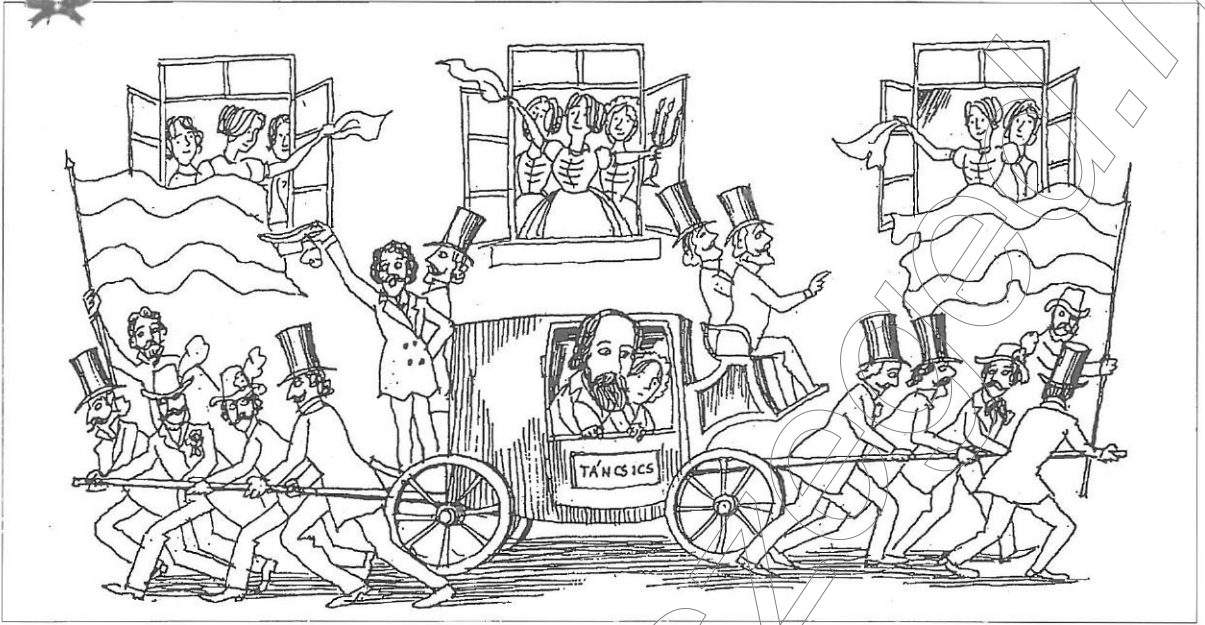
Amen.

Vörösmarty Mihály: Szózat

A pártok, társadalmi és civil szervezetek elhelyezik a hála és emlékezés koszorúit.

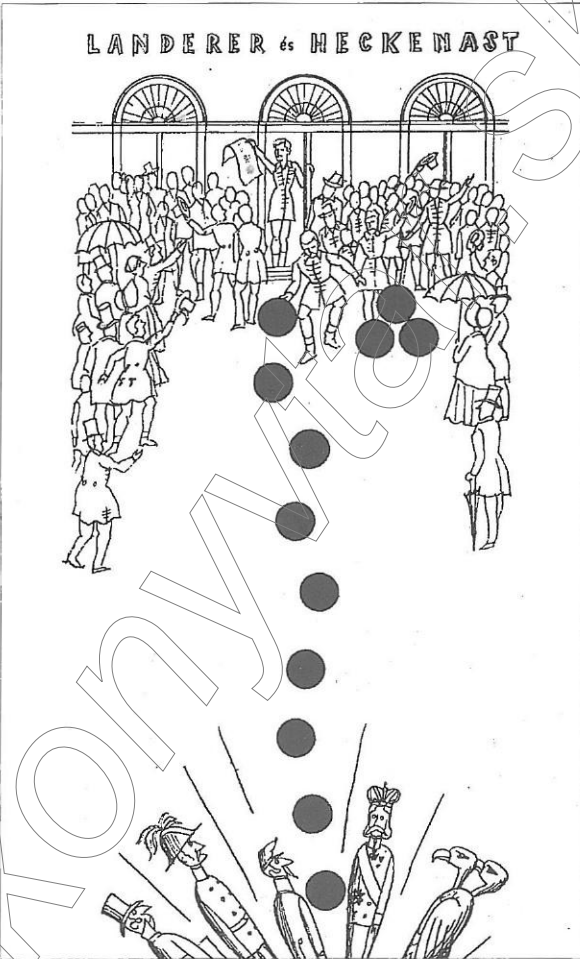
(Életrépek 1848. júl. 9.)

(Szerkesztő-rendező: Sándor János)

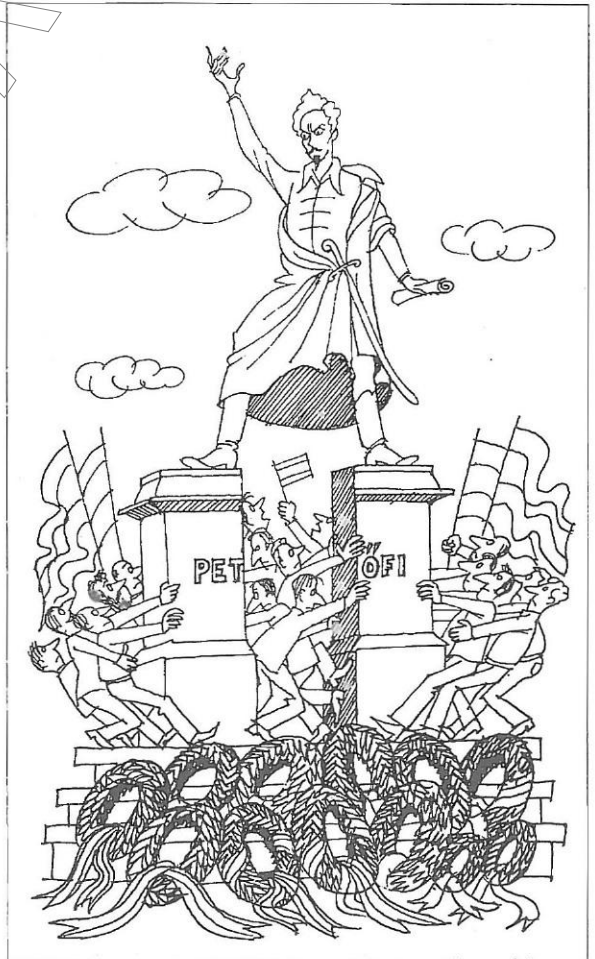

Haza és haladás

Kaján Tibor karikatúrái

A 12 pont

Nemzeti ünnep

Pataki Ferenc, Petőfi Sándor Szegeden

Mi magyarok Európában

Egy gimnazista töprenségei

Eddig úgy gondoltam és éreztem, hogy a haza engem semmire sem kötelez. Hogy nem tekinthetem pusztán csak magyarnak magamat. Elsősorban ember vagyok, aki a világra (kís túlzással) született. Aki beéri a pusztát határokkal és korlátokkal, ám tegye. Annak jó. Nekem nem volt. A világra, más országokba akartam be-lecsapni. A földet, melyen apám vére folyt elhagyni mindegynek gondoltam. Mindegynek könnyű. Volt, eddig. (Volt.)

Kölcsey határokból megnyugvó lelke, tán még engem is behálózott. A világ fölött lebegő, terjeszkedő vágyai, ábrándjai, törekvései a haza-gondolatban összpontosultak. A Hazának, a Hazáért, a Hazában, maga magáért. Ért meghalni jó. (Haj...!) Túlságos. Nekem sokkal egyszerűbb és természetesebb. Egyszerűen csak tény. Állandó, visszavonhatatlan, megfellebezhetetlen. Jó, szép és igaz.

A szeretet romantikus túlzásokba, esetleg nacionalizmusba eshet. Persze vannak üdvös határai, melyek már higgadtan konstatálják a „lényegét”. (lásd: mint-állandó, visszavonhatatlan, megfellebezhetetlen.) Például Heinrich von Kleist állásfoglalása „A haza iránti szeretetről.”

Kérdés: Szeretted a hazádat, ugye fiam?

Felelet: Igen, apám, szeretem.

Kérdés: És miért szereted?

Felelet: Mert a hazám.

Kérdés: Úgy érted, mert Isten megáldotta sok-sok gyümölcscsel, mert a művészet sok-sok szép alkotása díszíti, mert hősök, államférfiak és bölcsök szinte felsorolhatatlanul nagy számban fölmagasztosították?

Felelet: Nem, apám: te félre akarsz vezetni. [...] Mert Róma és a Nílus deltája, ahogy tanítottad, jóval inkább meg vannak áldva gyümölcscsel és művészetek szép alkotásaival és mindennel, ami nagy, és fenséges, mint Németország.

Kérdés: Hát mért szereted Németországot?

Felelet: Apám, hisz mondtam már! [...] Mert a hazám!!!”

Valahogy így.

Mi magyarok cseppek vagyunk Európában. Egy csöppet szegénylősek, sőt, talán egy picit szégyelljük is magunkat. Néha. Például ha bajlódunk a nyugat-európai illemhelyek technikájával; sokunkkal előfordult már.

Ha nem néha van, akkor büszkeség. Büszkeség ugyanerre a magunkra, szellemi és művészi hagyományainkra. Van, aki nem tudja, csak érzi. Mikor üvöltetni kell, hogy „Hajrá, magyarok!”. A győzelem, akár egy szabadságharc. Ellenkező esetben visszavág, vagy oda

vagy ide. Előfordul, hogy „ten fiad szép hazám kebledre.”

Nekünk magyaroknak különös érzésvilágunk van; mondják sírvigadós. Tudunk mi sírni is vigadva. Kocsmában, vendégszeretően.

„Igazítsuk útbá kedves külföldi vendégeinket!”. Ha másért nem, a rengeteg madárlátta (mondjuk szarka) pénzért, amit ez hozhat nekünk. (Hozott is, de csak a madár látta, az a bizonyos.) Mert kedves angol-német barátaink elveszve érezhetik magukat a mi túlon túl, jellegzetesen magyar országunkban. Hiszen sehol egy nemzetközi nyelven tudó ember vagy kiírás, mindenütt csak fertőző barbárság. Most sarkítva.

Mintha rámpírtottak volna.

*

Magyarságtudat, finitizmus. Finitizmus, amely éltet, felségit a porból, amely Zrínyi, Kölcsey, Vörösmarty, Madách. „Az nagy Magyarország” nekünk szép, másoknak is, legalábbis ezt mondják. Távolról.

Távolról jött marslakók, akiket Szerb Antal kézen fogva vezet a főváros városaiban. Nosztalgizva az aranyosan tündöklő Margitszigeten, büztől és büntől piszkos, mégis magyarnak nőtt szívünkhöz párizs-féle utcákon.

Távolból fáj, hogy nincs, elhagyatottságunkban bizonyos világgá nő az a kis Magyarország ott kelet-középen. Európa szívében; megcsonkult büszkeség. Távolról kedves nép, sok Jancsival, Juliskával, Toldival és marhákkal.

Távolról betyárok által őrzött gulyásleves buggyan ki a gémeskutakból. Csoda, mesebűvület.

Távolról néznek, távolban csodást látnak, ültünk már rönóban is.

Távolban sem mindenki így. Távolban is van magyár, üldözött, még most is fél; évente csak egyszer-kétszer nem. Távolnak szép az élet. Boldog ezt-azt, hiányzó Magyarország. Hazajönni jó.

Távolról. Hazában élni, távolról, kevésbé.

Távolról érezni és talán szenvedni, belülré szeretni. Belülről szeretni tágabb lehetőség. Több irány. Távolra, Távolba, Távolnak; belülré és kívül-belül. Hazamegtérni mindig jó. Kölcsey is nyugvópontra talált. Belülről sugárzik távolnak.

Távolnak is van Magyarország, Magyarországnak is van Távol. Janus Pannonius, Petőfi Sándor, Ady Endre, Esterházy Péter, Kodály Zoltán, Bartók Béla, Munkácsy Mihály, Bernáth Aurél, Drozsnik István, Töröcsik Mari, László Zsolt, Gothár Péter... Ide nem elég a stb.

Jó nekünk. Érezzük a távot, nem csak magunknak. Távolból kultúra, bennünk hagyomány, magyarság. Jó egy csepp magyarnak lenni a pohárban. Egy korty millicentenárius. Magyarnak lenni jó. Távolról-távolnak. Távolnak-távolról, vállalom. Távol mindig közelebb van valamihez. Ami távolról távol, távolnak közel. Távolat, távolra látás.

Tudom, amit tudok, de érzem. Távolról.

*

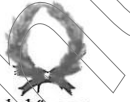
Hogy mi magyaroknak magunk távolról, távolban milyen, mindig visszás. Mégis mit képzelhetnek rólunk? Hogy parasztok vagyunk? Ha én ott lennék. De nem vagyunk. Mondják, így könnyű. De azt is tessék mondani, mit csinálnánk ha beültetnének egy luxus-mercibe! Hatalmasat taposna a fékre a mi trabant-hoz stb. szokott lábunk, majd csoda hogy nem repülünk. Mercivel még ezt is - Ne, de a pihepuha kiugró zsák megtelíti vágyaink. Már ez is elég. Na de ilyet? Hát igen, tömény Közép-Kelet. Afféle balkán. Riasztó,

nem? Távolról. Belülről eredet, mentalitás-tudat. Puszták népe, akiket Párizs tesz magyarrá. Kívülről belülré? Valóban érezni kell a tágabb elhagyatottságot? Azt, hogy nem csak a szülő, kedves, rokon szemem nem elég éles ahhoz a féltő vigyázáshoz. Már nemcsak az otthoni, hanem a hazai ízre vágyunk. Hogy igazán érezzük a mi édes barbárságunkat. Azért meg kell hagyni, a mi barbár tájunk szépen kikupálódott. A kisebb, könnyebb. Mondhatnám, „sok kicsi sokra megy.” De nem mondom. Mindenből van egy kicsink. Tenger, halhatatlan hosszú folyó, Mounkt Everest, mezőgazdasági, -ipari ország, világhírességek, személyek, intézmények, háborúk és még sorolhatnánk -ból, -ből. Csak vulkánunk nincsen. Ál; az van, belülről. Távolról a nyoma látszik. (a nyoma) Hamu, mérges gázok. Mi még. Hidak, bástyák, budák és pestek, váci utcák, gellért hegyek, rózsadombok, citadellák, parlamentek. Megannyi történelem - sóhajt a látogató. Ez mindenütt van. Nálunk mégis más, büszkélkedem. (Mint mindenütt más) Itt Budapesti hangulat van. Valódi, törgyökere, félreismerhetetlen, nagybés.

A pernyével együtt lebegnek a szellemeink. A múlt, ha tetszik, el-kimúlt szellemeink. Ha nem, nem. Események, emberek, titkok, titkos jócselekedetek, embertelen időkbéli emberség, korhuzat, melybe megfázunk vagy bebújunk, sokminden. Tetszik nekünk, belülről, érezzük is. Misztikum, szeretet, benne van a levegőben. A mérges gázok elnyomják őket. Akárhoa honfoglalnánk. Na igen. Hont vagy hon nem mindig. A kettő nem ugyanaz. Mégis mintha nyelvtan lenne. Nem is, grammatika. Foglalni a hont, foglalni a hon.

Ki? Mi. Érdekes lenne újraélni. Megdöbbenék, mennyire nem hasonlítunk magunkra. Talán le is tagadnánk. Nem vitatkoznánk finnugor nyelvcsalád, orosz vagy finn. Hanem döbbenék. Hova lett az a legendás (legenda). „Nagy örömmel örvendeztek” és „ezt a földet kimondhatatlanul megszerették” és lakomáztak és „isten ostora” és „a kezét se merete felemelni”. Elbújt belőlünk, bennünk az a. Olyanokká lettünk mint egy lékelő hajó egyenesen lefelé. Lassú halál, hogy meneküljön aki akar. Mert van aki nem. (Fámi-miréredódómimi. stb. stb. komolyan véve) Na igen; ez is irány. Se fel, se jobbra, se balra. Pontosabban lényegtelen, hogy se balra, mert a vége ugyanaz. Ez is újkeletű. A pesszimizmus. A magyaroké meg már külön kategória. Ezt csak zárójelesen. Hajdan volt világunkban, ha valóban a mienk, és nem másé, nem volt miért létezzon. Hogy ma van ok, vitatom. Vitatkozunk. Egy, a szokásos voltunk már rosszabb helyzetben is. (Ne ugorjunk századokat.) Tény, hogy szorult helyzetben mindenki optimistább. Ha élünk, élhetünk, tartunk. Valamiktól, hogy visszajön. Akkor meg minek. Ránk jellemző tipikus eset, amit a Beszélő című folyóiratban olvashattunk: „Kleist és Hoffmann együtt házimuzsikáltak Hitzik könyvkiadó lakásán. Mozart egyik klarinét-zongora szonátáját játszották. Kleist állandóan elvétette a taktust. „Hová siet? - szölt rá Hoffmann a fortepiano mellől. - Ne gondoljon folyton a halálra.”

A halál kétértelműségéből (a halál, meg (a) halál) csak optimizmus-féle kiút van. Ha valóban olyan borzalmas ez a földi lét, óhajtuk a megváltást, ami be is fog következni. (Tudják, biztos mint a...) Máskülönben pedig az élet imádatával toljuk magunk előtt, elé az időt, s a vég, ha jól éltünk igazán, boldog megnyugvás. Leredukált, mint ilyen sánta de igaz. Pesszimizmusunk egyik oka tehát a félelem valami transzcen-

dentális erőtlől. Vagy dologtól, mert néha a számlákat esetleg kormányunkat is annak tekintjük. Ez utóbbiról egyre inkább leszokunk és új magatartásformával helyettesítjük. (Ha balra húz, szép lassan jobbra toldunk...)

Kettő, mentalitás, intuíció. Mintha ránszáradt volna Herder jóslata. Vicelek, és azt mondom csalánba nem üt a ... semmi. Nem neveltünk se jót, se rosszat. Tudjuk milyenek voltunk „rebellis magyarok”. Isten ostora, elemi ösztönökkel, erővel, hevességgel, érzésekkel, szabadságvágygal, egyéniséggel.

Mivé lett magyar a magyar? Ha elgondolkozunk, ne kezdjük felsorolással, mert csak egy szóig jutunk. Valamilyen összetett, bonyolult, kibogozhatatlan, kinek mi. Így is van. Végy egy alpmagyart, nézd meg, és ruházd fel attributumokkal. Nézd meg a többit is. Kedves látvány.

Hasonlítanak egymásra. Hát persze, az alapan. Pöcköld fel, hamar lángra lobban. Mondj neki szépet, könnyezik. Említs eszméket, megtér. Mondj neki politika, begőzöl. Na jó, elismerem. Nem veszték el, csak nem jönnek elő gyakran, amolyan elfelejtett intuíciók. De megvannak. Ne mondjuk hát, hogy nincs egész, ami magyar, hogy szétestünk és teljes nacionalizmus-hiány. Menjünk ki egy meccsre és érezzük, gyönyörködünk, amúgy távolról. Látni fogjuk, hogy van még ha igazán kell majd. Nincs okunk pesszimizmusra.

Belülről. Távolról egy kis közép-kelet, amolyan felvegyük, nevegyük. Belülről mutassuk meg távolról, távolnak magunkat.

*

Távolnak magunktól sok minden. Távolnak magunk kevés. Ami a legegyszerűbb és mindig meghatározó, a bemutatás. Mi lenne jobb, hívebb, kézenfekvőbb jellemző, attributum, attitűd mint a himnusz. Népek himnusza. A magyar Hymnus, hozzátevé zivataros századainkból. Az említett jelzők feleslegesek; jelző nélkül is megállja a helyét. Hangelak, jelentés szempontjából kategorizálhatatlan. Mint műfaj és mint önmagunk optimizmusa. Mégis először egyre gondolkunk, arra. (vagy erre. Erre vagy arra) Tény, hogy van, jól esik nekünk. Érezzük magunkat. Hogy vanunk és valaminek. Vanni, lenni, meghozza magyarnak kuriózum. Nem mindenki lehet az. Aki tisztán ilyen látószögéből, megáll az utcán ha hallotta felcsendülni, hogy mifászdó (közbeékelte D6; Erkel érzékletessége) és énekelt; ha szégyellte, talán azon gondolkodott, mit jelent a Góg és a Magóg fiának tekinthetőség. Mert abba a régibe volt ilyen ügy május elején, erre ébredtem vagy nézelődtem. De már akkor sem sokan álltak meg. Büszkén éreztem azt a sértettséget, amit magamra vettem a túlonúl sietős szünnepes emberektől. (talán magyarok is.) Hogy mennek, mintha mi sem történt volna. Azért a himnusz mindig himnusz.

Van benne valami mélyen a mienk. Talán az igazságunk. A létezés joga, a történelem, a föld (amelyet ki mondhatatlanul megszerettünk), a nép, mi magunk (hiszen rólunk van szó vegyük már észre) és minden ami magyar.

Megvéd minket, megszerzi Isten oltalmát, (itt, úgy talán rokonértelműség) de a végső konklúziót, törvényt Vörösmarty Mihály mondja ki. Megadja az élet és a halál fázisának egyetlen lehetséges helyszínét. Itt, hon, mert ez nem csak ott, de haza is. Seholy máshol nem fogadod el magad.

Nekünk két himnuszunk van, a Hymnus és a Szózat. éppen azért (ritka szóhasználat) mert egyik sem

nélkülözhető. Kiegészítik egymást. A megfelelő sorrendben. Mi ezt elfogadtuk és így is lett. (Lón.) Egyik a műsor a másik. Ne kacérkodjunk a megszüntetésével, így szép. Egy ilyet nem lehet megszüntetni. (különben is.) Csak úgy; volt nincs. Egyiket a másik nélkül. Hiszen egyről beszélünk.

Távolnak mit mond ez az intim magyarság? Azt, amit nekünk az intim távoli. Nem sokat; ha nem látjuk amint intonálnak. (próbálkoznak) Meg egyébként sem. Ez nem sugárzik, ezt csak mi értjük. Mi magyarok Európában és a világban. Ez a mi dolgunk. Érezni, érteni és átélni a létezését, a magyarságot, a régről kapott jelzőket. Amit adhatunk, az a lényünk és a termékeink. Így is meg úgy is. Hunok Párizsban, meg a világban. Egy csepp magyarság itt is ott is. Egy cseppnyi lény. Kisebbség. Sokat használt, értéktelített szó. Megmutatni távolnak a mi vonásunkat, a lényünket és a lényt, amelyet létrehozunk vagy már ápolunk. Aktív és passzív hagyományok. Amit a mindennapokban használunk és amit szabadnapokon tisztelünk, csodálunk. Ránk maradt (belénk íródott) népi szokások, szólások, közmondások, nyelvjárások. Tegyük fel távolnak magunkról, hogy himnuszaink egy nemzetet takar.

*

Ami magunknak magyar a magyar távolnak is az, a nyelv. A gyönyörű, a hajlékony, a megmunkálható, formálható nyelv. A legtökéletesebb jelrendszer, a legtisztább kifejezőmód. Az első nem kifejezett tanulnivaló, próbálkozás, életbe lépés.

Így, tisztán, tudással már az iskola a határon sem rémisztó. A nyelv folyamatos változása. Nyelvújítás Kazinczy, Ottlik, Esterházy nyomán követők és jómagunk.

„Ami a magyarok ügyét a többiekétől megkülönböztette, az a nyelvi harc mérete és időtartama volt.” Valóban. A nyelv minden területére kiterjedt radikalizálódás most is tart.

„A magyarok többet, nagyobb, maradandóbbat tettek minden más népnél.” Köszönjük Aurélien Saureget.

Mégis vagyunk távolnak valami; belülről kívülről.

És belülről? Ortológusok és Neológusok. „Jól és szépen az ír, aki tüzes ortológus és tüzes neológus egyszersmind...”

Megoldott, békés kompromisszum, s a nyelv immáron kedves hajléka lesz a gondolatok kifejezéseire. (számunkra is).

Máig használt magyaros szavaink keletkeztek, megszüntek a tarkító, a nyelv szegénységét mutató idegen kifejezések. A nagy hév, szeretet és lendület elkerülhetetlenné tette a szükségtelen átalakítások megszületését is. Lásd: elégia-alagya; elem-alk; étvágy-evéskíváncs; költő-felkent; pap-hírdész; tréfa-hunyor; eltitkolni-ipalni; versmérték-nyutszamság stb. Az ellenpéldáknál azonban sokkal fontosabban a magyarosított, mára már a szóhasználatba szervesen beleívódott szóalakok. Pl.: pamlag, ötlet, példány, nyugtalanság, nyilatkozat, mosoly, maszk, könyvtár, íz, kórház, gyönyör, golyó, esemény, érzelem, évszak, alkony és még sorolhatnám.

Ami igazán emberré, humánummá növeli az embert, megmutatja hogy mi(ben) különb, mennyiben magáé, egy kincs a szó. Sok szó saját kincsünk, gazdagságunk.

„Egy francia folyóirat azt az oktondi-bájos kérdést intézi az irodalom jeleseihez, hogy melyik a tíz leg szebb szó. Erre komolyan felelni nem lehet. Olyan,

mintha azt kérdeznék tőlünk, hogy melyik a zongora legszebb hangja. Minden a hangok viszonyától és a pillanatnyi lelkiállapotunktól függ.(...) Egy új világ kezdődik minden nyelv küszöbén, a szépség új birodalma, új értelmi és érzelmi törvényekkel. Mi tehát a tíz legszebb magyar szó? Ezt felelném abban a tudatban, hogy válaszom merőben önkényes és éppúgy jellemez engem, mint nyelvünket..." (Kosztolányi Dezső) Én is intéztem ez oktondi-báj kérdést környezetem jeleseihez. Mintegy ötven: értelmi vagy érzelmi törvény a szépség birodalma. Lepődten és lep,lep. Minthogy tartották egyik legszebb magyar szavának a pszichoanalízist, a kólát, a haemoglobint. Azazhogy tartja, megnyugtató egyes-szám-harmadik-személyben. Mi bajom a kólával. Talán az hogy coca.

A szempont nélküli fejtörő eredménye az értelem és érzelme keveréke. Az átlag. A szerelem elsőpró sikerével, hullócsillagok, napvilágok, madárijesztők, világosságok, természetek, édesek (mint apák és anyák), gyűlöletek sorozatos megjelenésével.

A kemény, nélkülöző választás szélsőségei furcsa matematikai pontossággal egyenlő számban születtek. (15-15) Az érzelmeiket előnyben részesítők nagybetűs Szeretetet, Teremtőt, Szabadságot, Hazát és Életet kaptam, míg a nyelv magyarságának finomságait (főleg magánhangzók és mássalhangzók terén) figyelembe vevők a tintatartó, tűz, jégpálya, fűzér, kisdéd, bogár, porfelhő szavakat választották.

Hogy Kosztolányinak mennyire igaza van ami a jellemzést illeti - tudom. Le style c'est l' homme. Az átlag valóban átlag, az érzelmes valóban érzelmes, a magyaros meg igazán érzékeny.

*

Magyaros. Távolnak közömbös, most már belülnek is. A mintegy ötvenből egy szál (egy) írta magyar. Érzelmes. Valóban az. De azért szerintem olyan huszárosan zár-zöng (hamár a mássalhangzókat is belekevertem) az agy ott középen. Keverve megaztán pláne.

Mi magyarosok (magyar-félék) Európában: távolról? Szájszájelen ételmaradék, gúnya (talán ott is), kalap, ing, paraszt. Belülről kívülré. Néhány ugyanaz, (tehet róla) e társadalom perifériája (tehet róla) Néhány néma. Féleuropai. Nem. Féleuropai(-ig) Belülnek belülbe (Szjz) angol eléganfán, északi tartózkodás, szél csap. Van akinek ez is megy. Meg az is, ő már csatlakozik. Pedig kinéznék a svédasztalnál.

Norvég rák.

*

Mi magyarok Európában, Európának, Európáról. Műveltségi vetélkedő mindenkinek. tájékozottság arról, hová. Miben menjünk mi be. Mert törekszünk oda. Oda be. Kelet, mit kelet, Közép (már! mint fél siker. Se biztos) - Európa. Mert hát mégis csak (már!) az. Nekünk Európa, nekik kelet. Esetleg közép is. Érsze ha egyáltalán... de nem, nem. Hiszen idők kérdése és komolyan vesznek. Még sok, mert látjuk még ez se. Az (se). Bár sok helyre már beoptuk magunk. Ott már azt is tudják kik vagyunk. Akár ha felkiáltójeles lenne. De sajnos nem az. Mert erre már egyre megy. Felé!

"Isten se óv meg senkit attól soha." Hogy valaki valami legyen. Hogy ki legyen. Mi. Ne emlegessük fel. Se többé, annyiszor mindig. Ez van. Tehetnének megkönnyebülten. Félretéve ez se rossz. Innen küzdeni. Ugyanoda, ugyanazért. (Ugyanannak a) magunknak, ugyanannak. Ilyen szempontból közösnek. Európai-nak. Mert „nem szeretnének mindig idegennek lenni. Vagy álságosan otthonosnak.” Mondja Tandori(m).

Közel érzem. Esterházy Dániában, Európában és a világon. Talán mindenütt. Oda érzem. De sajátosan magyar. Közlés. Nekünk máshová (kívülré) és nekünk. Afféle nyusziugrások. A végén meg(még) szaporulat. Sok-sok nyuszi. Ugrások. Bájos fel, le (Felle,felle) Belőlük rendezett mozgások. Futótűzként áram. Az ember mit-nem-tud a magyarokról. (Talán mondani sem újat) Itt is ott is. Ott elzártn. Elítélt, vagy széles(ebb) látókörhöz mérten. Lehet hogy itt is úgy.(is) Inkább az van itt, hogy valami nincs. Nézelődés. Ki, be-se. Európába meg vissza. Európát meg-oda, Európának se ide. (Nincs belátása) Maguknak se ide.(be). Pedig érdekes, sőt csoda lenne, azonkívül nem ártana-se. Gondolok itt magunkba mélyedésre, mélybe látó nézésre esetlegesen. Táj-kép szimbólum, asszociáció. Mi magyarok Európában egy kisség. Kis símaság, e nagy röknyödés között, mögött, előtt. Nézet(részlet) kérdése. A nagy megnyugvás, csendesség, nyugalom tája; kordában tartott. Korlátok között feszengő régi jogot igénylő, szerető nép. Ha akar egységes; szituáció. Szendevedélybeteg. Szituáció nélkül nem él meg. Magányos közösségbe vágyik. (Lehet azért, vagy ilyen) Az EU-szektába. De ott is (rangon) alul maradnánk. Egy kis hű kutyus akit boldoggá tettek. Mert boldogok leszünk, a Parlamentben telt ház lesz. (És akkor már (ha ez megtörténik) higgyük el, tényleg örülhetünk.) Még jobb is lesz. Biztos mondják majd, meg hogy jó szerződést kötöttünk. (Nemmintha terület-szerzésről (vissza)utalásról) lenne szó. Pótszilveszter. Aztán majd látjuk. De ez még nem elég, érezni is fogjuk, méghozzá a saját bőrünkön.

Legyek optimizmus ura. Többen fognak idelátogatni, megtudni (megtudván) milyen is az a szép Magyarország. Európa-találkozó. Nem fogunk direkte mosolyogni és kérdezősködni ugyan- tudják-e-mit-akarnak. Méltóságosnak, de legalább(is) magyarnak fognak érezni, tudni magukat. Úgy kollektíve tutti. Aztán fellendülünk, nem lesz szeméb az utcákon, az embereknek jobb közérzetük lesz, emberebbek lesznek, vidámmá (nem felszínessé!) válik a csinovnyik lét. Ha még van ilyen.

És... Utópista optimizmus.

Mit gondolnak erről a törgyökeres(nyugati) Európában. (Vagy egyenlők közt egyenlőbb) Ne vitatkozzunk nélkülük. Európáról. Zeusz Héra-mentes dicső szeretőjéről. Már Moszkhosz megírta.

*

Elég is ennyi rólunk, maguknak. Megemlékezés 1100 év után. Talán kissé ünneprontóan, de őszintén. Magyarosan, szókimondva, sírva-vigadva.

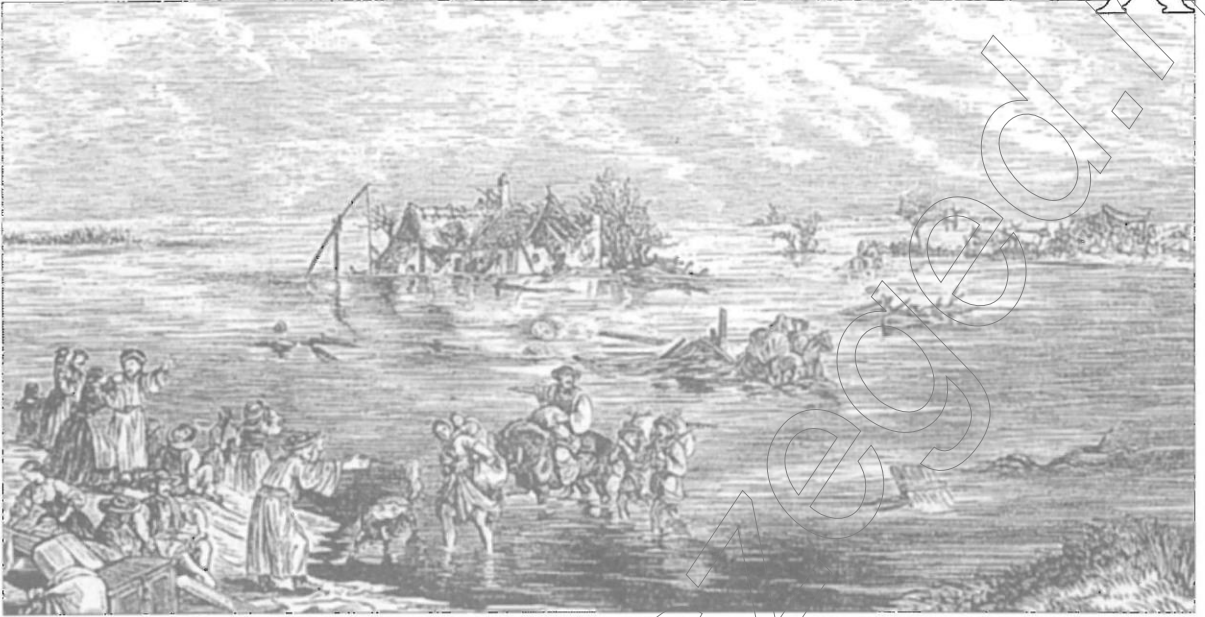
Mi magyarok Európában kimeríthetetlen, megfejtetlen. Egyszersmind megfoghatatlan, mert sokrétű és bizonytalan. Elvileg Európában, gyakorlatilag hová. Gondolás. Nekem belülről kívülré, neki(k) kívülről belülré(belém) Viszony. 1100 éves. Után.

Több annál, mint olvasat. Élmény. 1100 éves mondanám, de már fölösleges. („Fülemben még ősmagyar dal rivall.”) Nekem. Jelent sokmindent. Hol ezt, hol azt. Az én éveim után. Nem sok. Megemlékezés, hogy tudjuk hovatenni magunkat. Egy csepp a pohárban...

Vagy csak egyszerűen ennyi: Jó-hallani magunkat-magunkról.

Kárpáti Zsuzsa

a Tömörkény István Gimnázium
és Szakközépiskola tanulója
(Az 1996-os országos diák pályázat
II. díjas írása)

Tisza

Szabados Jánostól

Légy átkozott folyó, ki törsz hazád ellen!
Nyiljék benned sötét örvény, hogy elnyeljen.
Ered kiszáradjon, vized elapadjon,
Iszapos ágyadnak nyoma se maradjon.
Meg ne tudja fia egy boldogabb kornak,
Öldöklő habjaid mely vidéken folytak,
S ádáz tetteidről ha rém mesét szőnek,
Emléked éljen a multból ijesztőnek!

Gyarló, gögös ember, mért átkozol engem?
Hiszen ami vagyok, te általad lettem.
Kiket megfosztottál tőlem: völgy és róna,
Tegyenek mellettem bizonyosságot róla,
Hogy áldások voltam apályban és árban,
Keblem kincsbányáját számukra kiltártam.
Választott utamon békésen haladtam,
Semmiben sem esett baj, vagy kár-miattam.
Mikor a tavasz jött illátót lehelve
S megtért az élet a dermedt földkebelbe,
Mikor a nap újra mosolygott az égről.
S a jégkoronát a hegyek fejeéről
Kezdte olvasztani. Fű, fa, virág zsendült,
Madarak dalától az erdő megcsendült,
Akkor megindult és zúdulva leszállta
Egyesülni velem a patakok árja;
Akkor, mint a kebel, ha felbuzdul tette,
Dagadozni kezdett vízem minden cseppje.
S gyönyörködte már vészterhes felhőkben,
Mint vészterhes felhő, úgy rohantam, nőttem.
Mivé tette kezed az én birodalmam,
Ah! az áldott, nyájás vidék hol van?
Odáig terült el a délibábos róna,
S minthacsak vízemnek folytatása volna,
Úgy csillámlott, fénylett rajt a ringó, lengő,
Kis pacsírtát rejtő búzakalászerdő.
Nekem is volt erdőm, liliom és nádas,
Ott tanyázott fészkelte milliónyi szárnyas,
Oda örömet jött látogatába,
Szerény ember kedves madára, a gólya,
Nádasom vidáman szelte egy-egy csónak,
Csónakba jókedvű vadászok dálóltak,
Alkonyatkor haza dús zsákmánnyal tértek,
S folszárnyaló dallal üdvözöltek érte.
Halász, ha betevé vizembe a hálót,

Gazdag fogás miatt hálás szívvel áldott.
S mikor szétteríté fátylát az este,
Tenger csillag tükrét énbennem kereste.
S tengernyi csillagtól fényes bűvös este,
A szerelmes pásztor szép kedvesét leste.
Belehelte lelkét egy-egy édes dalba,
Addig fújta sípját, míg a lányt kicsalta.
Rózsák között jártak szerelem honában,
Minden elnémult, csak én susogtam lágyan.

Íme ez volt régen. Ilyen volt hajdan,
Áldott, nyájás az én birodalmam.
Gazdag gyümölcsseit jobbágy hódolatban,
Gögös ember a te lábaidhoz raktam.
De te a világot el akartad nyelni,
Neked a természet szent törvénye semmi.
Telhetetlenséged határt soha sem ismert,
Magad ellen kész vagy kihívni az Istent.
Kezed fölemelted őst vagyonomra,
Fosztogattál évről évre, nyomról nyomra.
Durva erőszakkal megcsonkítád testem,
Ott szabtdad ki utam, ahol nem kerestem,
S hogy bennem a régít egészen megöljed,
Börtönnek használtad ellenem a földet.
Nem vagyok már rónák áldásos folyója,
Hanem vagyok népje réme, megrontója,
Nem vagyok hű cseléd, hanem zsarnok házba,
Feltámadt rabszolga, ki bilincset rázza.
Haragom megárad minden új tavasszal.
Betöltöm a léget búival és panasszal,
Üvöltő viharok ülve sötét szárnyán,
Száguldok, miként egy feldühtett sárkány,
Nyomomba vész, átok, pusztulás van írva,
Temetek virágzó várost hullámsírba.
Dacolni nem szűnöm, bármit tégy, széttöröm
Elviselhetetlen rettentő börtönöm.
Égig emelj gátat, még azt is áthágom.

Mit akarsz hát szörnyű folyó?

Szabadságom!

A Tisza

Írta Juhász Gyula

A megzenésítés joga Kőnig Péteré

A vándor:

*Ki vagy te szeszélyes
Te szőke víz,
Te lusta, te széles,
Nyugalmas, édes,
Kinek kurta útja
Csak a magyar puszta
Földjére visz?
Ki vagy te csapongó,
Te büszke víz,
Te szilaj, te rontó,
Te gátakat bontó,
Kinek törtétese
A Duna ölébe
Sietve visz?*

A Tisza:

*Én vagyok a magyarság
Csöndes, nemes folyója,
Kevély, heves folyója,
Anyám csupán ez ország
És ringatóm e róna!*

A vándor:

*Honnan jössz oly sietve
Oly tündökölve, vígan,
Hogy az ég is nevetve*

*És száz színű selyembe
Fürdik meg habjaidban?*

A Tisza:

*Keletről jövök én,
Mint a szent, örök fény,
Ahol Vereczke áll,
Ahol a honszerző
Magyart legelőszőr
Köszönté e táj.
Hol a szláv borongás
A magyarba olvad
És sírva-vigadva
Az én morajomba
Indulót dalolnak.*

A vándor:

*És mért oly csöndes
Haloványszőke
Később futásod?
Miért kanyargó
Merengve tartó
A bolyongásod?*

A Tisza:

*Ezer nagy év borúja,
Felhője száll fölöttem*

*A Sajó habja súgja
Mi volt a mohi mezőben,
Ezer év nagy borúja
S dicső emléke éled,
Ha Alpárnál visz utam,
Hol, mint a harc turulja,
Kóválygón délre térek.*

Arató lányok:

*Vigan cseng a nótánk
A nyári mezőben,
Áldott a mi rónánk,
Terem áldást bőven
Mert a Tisza árja
Áldva borul rája!*

Tiszai hajósok:

*Ha tavaszi szelek járnak
Megy a hajó lefele,
Szárnya támad a nótának,
Vig a hajós élete,
Messze megyünk, de megtérünk
Itt születünk, itt a révünk.*

Aratók és hajósok (együtt):

*Áldott a Tisza tája,
Magyarság Kánaánja!*

A vándor:

*S Szeged táján
Mért vagy olyan iszapos?
Hol csapongó,
Hol borongó, bánatos?*

A Tisza:

*Szeged táján
Emlék ébred és remény,
Szeged táján
Valamikor tavasz táján
Szerелеmből öltöm én.
Déli bábos
Dicső várost
Karjaimba temettem,
Hogy ragyogva
Fénixmódra
Még dicsőbben szeressem!*

A vándor:

*És a magyar Délt
Hogyha eléred,
Nem fáj, hogy véged?
Nem fáj e néked,
Hogy az enyészet
Utadat állja,
Még hal a kedved – Tisza virága?*

A Tisza:

*Én a szegény magyarság
Igaz, magyar folyója
Nem vágyom tengerekre,
Elég nekem a róna!*

Kar:

*Magyar táj szép folyója,
Hordozd e föld gyümölcsét,
Légy áldások hozója,
Mint a magyar dicsőség!*

Cs. Pataj Mihály: Szegedi árvíz – 1879

Tíz év felé...

A kilenc éve alapított és tizennyolcmillió forint alapító vagyonnal működő Szegedért Alapítvány hagyományos és reprezentatív díjátadó ünnepségére színvonalas művészeti műsor keretében március 7-én kerül sor a Szegedi Nemzeti Színház épületében.

Az „alapítvány” mint jogi intézmény 1987-ben került vissza a Polgári Törvénykönyvbe, s amikor 1988 októberében felmerült a Szegedért Alapítvány gondolata, még ötven ilyen szervezet sem működött az országban. Az ötletet tett követte, és az akkori városi tanács, valamint hét gazdálkodó szervezet képviselői 1989 júliusában aláírták a Szegedért Alapítvány létesítő okiratát.

Azóta az országban a bejegyzett alapítványok száma meghaladta a 15 ezret, s megyénkben is közelíti már az ezret, de az egyik alapító cég jogutódjának képviselőjeként hadd lehessen rá büszke: a Szegedért Alapítvány fénye és eredménye nem homályosodott el. A támogatók száma már meghaladja a százat, az akkori 9,2 millió forintos alapító vagyon megduplázódott, s a növekvő vagyon befektetéseinek hozadékából közel negyvenmillió forint került az alapítvány céljaira kifizetésre.

A Szegedért Alapítvány nem akart, és nem is akar több lenni, mint ami: a maga nonprofit eszközeivel megbecsülni az értéket hordozó emberi teljesítményeket, elismerni azokat, akik már bizonyítottak és segíteni azoknak, akik most bizonyítanak. A civilszféra ünnepének lehet tekinteni a Szegedért Alapítvány évente megrendezendő díjátadó gálaműsorát.

Olyan ünnep ez, amely jól példázza, hogy a felajánlók támogatásaiból hogyan lehet jó értelemben vett mecenatúrát végezni, a minőséget létrehozó tudományos, kulturális és közéleti nagyjainak tevékenysége előtt nemcsak elismerő főhajtással tisztelni, hanem anyagilag is hozzájárulni értékteremtő munkájukhoz.

Ezen alkalmas személyekre a város jogi és magánszemélyei, illetve közösségei is tehetnek és tettek javaslatot. Az alapítványhoz több mint száz magán és jogi személy csatlakozott, s a tudományos, a művészeti és a társadalmi-állampolgári kuratóriumban a város szellemi életének olyan jeles képviselői vállaltak szerepet, akik hozzáértő, köztisztelőnek örvendő szakemberek, akiknek felkészültsége és emberi tartása garancia az alapítványi döntések megalapozottságára, vállalhatóságára és kik pártatlanul és az adományozók befolyása nélkül, az értékek mentén döntenek az alapítványnál koncentrálódó vállalkozói támogatások felhasználásáról.

A Szegedért Alapítvány ugyan nem tudja felvállalni, hogy mentesítse a kutatókat, az oktatókat, a művészeket, a közéletért fáradozó embertársainkat anyagi gondjaik alól, azonban lehetőséget ad arra, hogy anyagi és erkölcsi elismerést adjon azoknak, akik ilyen feltételek mellett is kiemelkedő teljesítményt tudnak nyújtani.

Most a kilencedik gálaműsorra készülünk. Kilencedik alkalommal adjuk át a város megbecsülését szimbolizáló fődíjat, és kuratóriumi díjakat azoknak a polgároknak, akik tevékenységükkel Szeged szellemiségét gazdagítják, akik a város nemzetközi és hazai hírnevét gyarapítják. Tisztelgünk a tudós, a művész és az orvos kimagasló munkássága előtt, s tesszük ezt - reményeink szerint - méltó körülmények között, olyan gálaműsor keretében, amely egyaránt maradandó élményt nyújt díjazottnak és közönségnek egyaránt.

A Szegedért Alapítvány elnöksége és kuratóriumi az idén is meghozták döntéseiket és az elnökség bizonyosra veszi, hogy az ez évi díjazottak személye tovább erősíti a Szegedért Alapítvány hírnevét, s egy év múlva, a kerek jubileum kapcsán még szebb eredményekről adhatunk számot Szeged város közönségének.

Kardos Kálmán
a Szegedért Alapítvány soros elnöke

„A tudomány az igazság birodalma”

Az ideai fődíjas: Venetianer Pál

A fővárosi születésű Venetianer Pál 1971. óta, közel három évtizede él Szegeden, egyik alapító munkatársa a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Biológiai Központjának. 30 évesen már kandidátus, s komoly kutatási eredményekkel, az Amerikai Egyesült Államokban szerzett tapasztalatokkal érkezik Szegedre, ahol főmunkatársként, igazgatóhelyettesként dolgozik, majd tíz éven át a Biokémiai Intézet igazgatója, 1994–1996. között a központ főigazgatója. Fő kutatási területe a molekuláris biológia, a hazai genetikai kutatások egyik legkiválóbb képviselője. Tizenegy szabadalmat jegyez, több mint száz nemzetközi folyóiratban megjelent tudományos közleménynek a szerzője. Nemzetközi elismertségét jelzi, hogy tagja a londoni székhelyű Európai Akadémiának és az Európai Molekuláris Biológusok Akadémiájának. Elnöke a magyar akadémiai kutatóintézetek vezetői tanácsának.

Venetianer Pál egyike az ide települt, s az évek során szegedi lokálpatriótává vált tudósoknak, akinek munkássága egybeesik a Szegedi Biológiai Központ „aranykorával”. Néki is köszönhető, hogy a világ számos szellemi központjában ismerik városunk nevét, elismerés övezi a szegedi tudomány eredményeit. A Szegedért Alapítvány fődíja ennek megbecsülését fejezi ki.

– Úgy tűnik, a XX. század a természettudományok forradalmi fejlődéseinek hullámmozgása. Beszélhetünk a fizika, az informatika lökésszerű uralmáról, de az utóbbi két-három évtized kétségkívül a biológia tudományos szenciájának jegyében zajlik. Vajon mennyire meghatározója egyik-másik tudományág forradalmi lendületének a tudomány belső fejlődése, s mennyire generalálja, sürgeti, inspirálja ezt a külső világ, a politika, a társadalom?

– A végetek, a szélső pólusok se nem a tudomány belső mozgásának, se nem a társadalmi elvárások inspirációinak eredménye. Ebben egyik sem játszik meghatározó szerepet. A lényeges, a meghatározó az igazságot kereső és rátaláló eredmények szempontjából a tudomány belső mozgása, önfejlődése. De nem tagadhatók a társadalmi szempontok sem. Gyakorta emlegetik, hogy a fizika tudománya a politika szolgálóvá lett például az atombomba megjelenésével. A dolog ennél bonyolultabb. A tudományos felfedezés a maghasadás. Ez a fizika fejlődésének forradalmian új felfedezése volt. Ebből atombombát szerkeszteni már technikai feladat, tömegpusztító célokra bevetni pedig politikai döntés. Ha már példát keresünk, egyértelmű, hogy a civilizáció megállíthatatlan fejlődése, az életszínvonal rohamos emelkedése a tudományos kutatás homlokterébe helyezi az emberi egészség kérdését. Az oly sérülékeny, és egyre több civilizációs veszélynek kitétt egészség megőrzése, karbantartása hat a tudományok fejlődési irányaira, meghatározó tényező, sarkalló motiváció, mely kérdéseit fölteszi a kutatólaboratóriumokban, a technikai-technológiai intézetekben és a pénzokról döntők körében is. Az valóban elvitathatatlan, hogy a biológia tudománya – a belső fejlődés és a társadalmi hatás együtt – ma is a természettudományok élén áll. A génebeszet vagy a géntechnikák egyértelműen a tudományág belső fejlődési törvényszerűségének eredményei, ami pedig az ilyen alapkutatók eszmei-szellemi, elméleti felfedezéseit illeti, azok bármikor, meg nem jósolhatóan bekövetkezhetnek. Meggyőződésem, hogy a közeljövőben az agykutatás, a neurobiológia

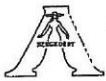
viszi a prismszerepet, s molekuláris biológia területén paradigmaváltás nem valószínűsíthető. Nem kérdőjelezhető meg a módszerek, technikák jelentős szerepe, s itt igaz a tétel: a mennyiség minőségbe csaphat át. Hiszen az információszerezés mennyisége és sebessége nő, ami radikális változásokat eredményezhet.

– Gyakorta szó esik mostanában a tudományosság, az áltudományok és a nem tudományok viszonyáról. Sőt, mint ha az úgynevezett áltudományos nézeteknek nagyobb lenne a publicitása.

– É három terület között nincs és meggyőződésem, nem is lehet kapcsolat. Nincsenek beszélő viszonyban egymással. Ezt nem a vaskalapos és konzervatív tudós mondatja velem, hanem a vizsgálódás terrénumának, egzaktságának, módszereinek alapvető különbözősége. Magánemberként elismerem bizonyos áltudományos jelenségek létét a Nap alatt. Azt sem vonom kétségbe, hogy egyes természetgyógyászok sok eredményt mutathatnak föl, sajátos módszereik sikeresek bizonyos esetekben, s azt sem állítom, hogy valamennyi szélhámosság. De azt határozottan állítom: nincsenek beszélő viszonyban a tudományokkal. Nem kaphatunk tőlük impulzusokat, nem egészítik ki a mi kutatásainkat, nem vesznek át tőlünk feladatokat. Egy példával illusztrálva: létezik közgazdaságtudomány és van egy tízenéves üzleti zseni Szőregen. Nem lehet közöttük párbeszéd, nincs közük egymáshoz. Az elmúlt időszak egyik legnagyobb vihart kavart tudományos szenzációja a klónozás. Am tőrhetetlen, hogy kétes értékű tudományos eredmények a szenzációéhes tömegkommunikációban jelennek meg elsőként. Kontroll, tudományos kritika, szakmai és etikai ellenőrzés nélkül. Legalább az igényesebb sajtónak kellene kritikusabbnak, tudománytisztelőbbnek lenni. Nem engedhető meg, hogy szélhámosságok, sarlatánságok tudományos eredményként és szakmai tényként jelenjenek meg a híradásokban.

– Az előző kérdésbe is beszüremkedett egy kulcsprobléma: tudomány és nyilvánosság kapcsolata. Azt is bátorodom megjegyezni, hogy a viszony nem felhőtlen. A tömeg-tájékoztató piacosítása szenzációkat keres és gyárt, s ez bizony nem kíméli a tudományos terrénumokat sem. Szükség van-e a tudományoknak nyilvánosságra, s ha igen, milyen feltételek, viszonyok a kívánatosak?

– Igen sajnálatos, hogy a nyilvánosság sokkal-sokkal több információt kap áltudományos jelenségekről, mint a

valódi tudományos eredményekről. Haszontalan és balga dolog lenne akár cenzúráért kiáltani, akár homokba dugva fejünket nem érzékelni a hallatlan közönségigényt. Ezt a jelenséget nem kell szeretni, de mint szükséges rosszat, el kell fogadnunk. Egy dolgot viszont fontosnak tartok. A tömeg-tájékoztatásnak is vannak különböző szintjei, a napilapok között is megkülönböztetjük a közszolgálati és a bulvárlapokat még a piaci verseny közepette is. A fejlett nyugaton bulvárlapok sajtója a szenzációhajhászás, a horoszkópközlés stb., de a New York Times vagy a Le Monde nem közöl ellenőrizhetetlenül, a tudományosság álarcában megjelenő szenzációt és horoszkóp-rovatait sincsenek. Ezt a színvonal-különbséget, mely a hitelesség és tisztesség mércéje is egyben, itthon is meg kellene teremteni. Nem veszem rossz néven a sarlatánságot, de azt igenis elvárom, hogy legyen nyilvánossága a valódi tudományosságnak is. Hogy milyen? Ez fölöttébb nehéz kérdés. Egyértelmű, hogy a tudománynak is – mégpedig elsősorban nem presztízs-, hanem praktikus szempontból – szüksége van a nyilvánosságra. A tudományosság már csupán nosztalgizál az ókori és középkori tudósok életén, akiket gazdag mecénások támogattak és nyugodtan, a világtól elvonultan vizsgálhatták a világ titkait. Már annak az időnek is vége, amikor a hatalom egy biankó-csekket nyújtott át a tudománynak, mellyel aztán jól-rosszul gazdálkodott. A tudományos kutatás ma egyre több pénzt igényel, s a pápák és fejedelmek gesztusai után a demokrácia szegényesebb tantervét tanuljuk. A köz viszont – aki és akinek megbízásából választott képviselők döntenek a tudomány pénzéről is – nem lehet feltétlenül meggyőződve arról, mennyit érdemel a tudomány, jó-e ez a befektetés, mit kap ebből vissza, sikeresen sáfárkodnak-e az ő adójából stb. A politikusokat és a közvéleményt is meg kell győzni: a tudományra fordított pénz jó befektetés. Ehhez viszont szükség van a tömeg-tájékoztatás eszközrendszerére. A tudomány pontosságát és szabadosságát követel, ez a lényege – ezt viszont nem mindig lehet egyértelműen popularizálni. Gondoljunk csak az idegen szavakra, kifejezésekre, a tudományos közélet sajátos metodikájára, a hivatkozásokra stb. Kompromisszumkészségre van szükség egyik résztől, toleranciára és párbeszéd igénylésére a másik oldalán. Egy keskenyebb pallón kell találgoznunk és átmennünk a túlsó partra. A tudós kutató mindkét oldalról ki van téve a kritikának akkor, ha a nyilvánosság elé lép. A közönség oldaláról az értetlenséget, a kollégák részéről a tudomány méltóságának megcsúfolását vetik szemére, én nagyon tisztelen azokat a kollégákat, akik magas szinten tudják népszerűsíteni a tudományt, s én is büszke vagyok arra, hogy előadásaimban, könyveimben, a velem készített televíziós, rádiós és sajtóriportokban valamit meg tudtam érteni a mikrobiológia e sajátos területéről az érdeklődő polgárokkal.

- Tapasztalataim szerint a magyar tudomány megítélése hosszú évtizedeken át két mérték szerint történt. Volt egy úgynevezett helyi érték és egy, a nemzetközi porondon is elismerést kiváltó szint. Meggyőződésem, hogy a kettős értékelés mögött politikai-ideológiai szempontok is működtek. A természettudósok lehettek a leginkább kivételek. Miként élték meg ezt a változást? Azt, hogy ez a kettős megítélés a rendszerváltozást követően, a nyitott társadalom első gesztusainak jóvoltából megszűnt?

- A nyitás elvitathatatlan, de maga a képlet ettől sokkal bonyolultabb. A rendszerváltás időszakában a tudomány élet megítélése, új koordináták szerinti minősítése kevésbé volt drámai, mint a volt szocialista országok többségében. A magyar tudomány az elmúlt harminc évben is nyitott volt, a magyar tudósok serege dolgozhatott nyugati kutatóintézetekben, egyetemeken ideiglenesen vagy régi szóhasználat, disszidensként. Pontos és megbízható adatok máig nem állnak rendelkezésre annak fölterképezésére, hány magyar tudós választotta végleges lakóhelyéül valamelyik gazdagabb nyugati országot, s hányan csupán ideiglenes lakóhelynek tekintették a külhoni katedrákat és laboratóriumokat. Összefügg ez a kérdés az úgynevezett „agvellszívás” sokszor idézett jelenségével is. Ezzel kapcsolatban szüksé-

gesnek tartok néhány fontos kérdést tisztázni. Mindenképpen látni kell, hogy az „agvellszívás” nem rendszerfüggő. Ez ellen sehol a világon nem lehet tenni, minden valamire való tudós érzékeli a legfölszerlebb, leggazdagabb, legeredélyesebb, legjobb intézetek vonzerejét. Súlyosabb a helyzet a kelet-európai országokban, ahol nem csupán ez a természetes szívóhatás érvényesül, de egyfajta nyomás is. Hiszen a tehetségeseket készségesen befogadó kutatóhelyek szívóhatása mellett a belső körülmények – ellehetetlenülő kutatási viszonyok, alacsony jövedelem, amortizálódó technikai-technológiai eszközpark stb. – nyomóhatása is érvényesül. Büszkén állítom, hogy a magyar tudományos élet képviselői előtt sohasem ereszkedtek le a sorompók, kizárólag a teljesítmény és az egyéni ambíció határozta meg a múlt évtizedekben is, ki kerülhet ki a legrangosabb nemzetközi intézetekbe. A helyzet az utóbbi évtizedben változott meg. Kevésbé várják tárt karokkal a magyar szakembereket, s az sem biztos, hogy Magyarország EU csatlakozása segíteni fogja a mi nemzetközi tudományos szerepünket. Legtöbb fejlett országban (az USA-t kivéve) a csökkenő támogatások korát élik. Óriási tudományos munkaerő-felesleg szabadult fel a volt Szovjetunió tagországaiban, Kínában, az egykori kelet-európai országokban és sorolhatnám. A magyar tudományos munkaerőnek ma messze nincs olyan felvevőpiaca, mint azt megszokhatták az elmúlt évtizedekben. Hogy mit tehet ez ellen, vagy ennek feldolgozására a magyar tudománypolitika? Tekintettel arra, hogy a felvevőpiac nem korlátlan, épeszű kutató szívesebben él itt, ebben az országban, mint a világ más pontján. Ennek feltétele viszont, hogy elviselhető feltételeket kell teremteni, olyan viszonyokat, amelyek között a tudós-kutató oly módon véggezheti munkáját, hogy beleszólhat a nemzetközi pályázati piacra, tisztességes anyagi körülmények között élhet. Ha ez a két-három feltétel megvalósul, a magyar tudósok nem lesz készletese elhagyni országát. A változás pozitív jeleit mindannyian tapasztalhatjuk. Differenciálhatjuk a növekvő támogatásokat, megszületett – viták és viharok tisztítótüzeiben – a Széchenyi- és Bolyai ösztöndíjrendszer. Mindennek ellenére nincs túl rózsás helyzetben a magyar tudomány. Rendkívüli mértékben nő az anyagi igény szint, egyre nehezebb a nemzetközi versenyképesség fenntartása. Nem igen tapasztalok ezirányú, értékelhető fejlesztési akaratot a kormányzat vagy a politika részéről.

- Újabb lényeges kérdést vetett fel. A tudomány és politika viszonyát. Véleménye szerint a tudósoknak helyük van a napi politikai vagy szűkebben a pártpolitikai küzdelmekben?

- Nem vagyok megelégedve a jelenlegi kormány tudománypolitikájával, annak ellenére sem, hogy jó szándékának és felelősségérzetének számos jelét adta, erről előbb szóltam. De nem hiszem, hogy lenne ma Magyarországon olyan politikai erő, mely ezt a problémát jobban csinálná, okosabban oldaná meg. A tudósok politikai szereplésének nemhogy nem vagyok híve, de kifejezetten helytelennek és manipulatívnak tartom. A tudós egyetlen politikai erő érdekeit képviselve se éljen vissza egy más területen, a tudományban szerzett ismertségével, népszerűségével, ne akarja befolyásolni polgártársait választási ügyekben, a hovatartozás kérdéseiben. Ez méltatlan a tudomány alapvető lényegével, az igazság keresésével és a felfedezett igazság kimondásával. A politika a kompromisszumok művésze, nem az igazságok birodalma. Öszintén félnék attól, hogy tudósok irányítsák az országot. Nem az a dolguk.

- Tavaly ünnepelte a Magyar Tudományos Akadémia Szegedi Biológiai Központja negyedszázados születésnapját. Ez a huszonöt év paralell az Ön tudományos karrierjével. Tudományos munkatársként érkezett, volt főmunkatárs, intézetvezető, tudományos tanácsadó, kutató professzor, igazgató és főigazgató. Milyennek ítéli e világszerte ismert és elismert intézet tudományos trendjét?

- A mai viszonyok között nem lehetek túl optimista, de

Fotó: Veréb Simon

mivel életem és munkám összeforr az intézet történetével, pesszimista sem. Az első tíz év példátlan sikertörténet, ami sajnos, megismételhetetlen. Ennek több oka van. Elsőként említsem az SZBK alapító főigazgatójának, Straub F. Brunónak személyiségét. Nagy tudós és kiváló ember volt, az ő cipője mindannyiunknak bő. Másodsor: a gazdasági-politikai viszonyok megváltoztak. A központilag biztosított pénzeszközök helyett kemény küzdelemben, alkuk, kompromisszumok, pályázati megmérések szükségesek a fennmaradáshoz. A harmadik tényező, hogy a hetvenes évek elején sikerült összegyűjteni a biológiai kutatók krémjét, s az induló intézetben biztosították a kutatási szabadságot. Energia, tehetség, pénz és bizonyítási vágy koncentráltott itt. Ma erről legfeljebb nosztalgizhatunk. A fénykort követően – a gazdasági megszorító intézkedések függvényében – mind rosszabb és rosszabb időszakok váltották egymást. Az én főigazgatói időszakom alatt – 1994 és 96 között – voltunk a legmélyebb ponton, így a ciklus végén meglehetősen pesszimista képet festettem jövőnkéről. Örömmel tapasztalom a javulás jeleit, s a bővülő anyagiak egy megújuló szellemi-kutatási színvonalat is sejtetnek.

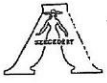
– Végül engedjen meg egy személyes kérdést. Született budapestiként huszonöt éve Szegeden él. Sokan elvagyódnak innen, Ön az otthonteremtést választotta. Megérte?

– A kezdetek idején nem hittem benne, de mára szegedivé válok. Nem lettem „lejáró” tudós. Ide köt lakásom, s immár életformám. Többször lett volna alkalmam akár külföldre, akár a fővárosba költözni. S itt maradtam, ide gyökereztem. Otthonommá vált ez a város. S az ember az otthonával a legkritikusabb, a legigényesebb. Hiszen az igényes otthonosság nem csupán megszokást jelent, sokkalta igényességet és felelősséget. Szimpatikus a város emberléptékű mérete, az ilyen méretű városban érezheti magát igazán otthon az ember. A belvárosban lakom, karnyújtásnyira az üzletektől, szolgáltató intézményektől, bankoktól, kulturális eseményektől. Nincs zaj, működik a közlekedés, szűkíthető az idő. A civilizációs fejlődés pedig lehetővé tette, hogy ne csupán emberibb életet élhessünk, de bármikor aktív részesei lehessünk a világ tudományos információs rendszerének. Elégedett vagyok a művészeti-kulturális kínálattal, de gyakorta bosszankodom egy-egy klubszerű közösségi program nivótlan hozzászólásai, a szellemi minőség provincializmusa miatt. Sok nemzetközi és hazai elismerés mellett érzem a város elismerését és szeretetét. Részint a díjakban, elismerésekben, de a mindennapokban is, amikor rámmosolyognak, felismernek, köszöntenek. Ez egy metropolisban aligha elképzelhető.

Tandi Lajos

Venetianer Pál Budapesten született 1935-ben. A fővárosban végezte iskoláit, az ELTE természettudományi karán szerzett biológia-kémia szakos tanári diplomát 1957-ben. A SOTE Orvosi Vegytani Intézetében volt tanársegéd, majd az MTA tudományos munkatársa lett. A Szegedi Biológiai Központ Biokémiai Intézetének tudományos munkatársaként kezdte szegedi tevékenységét 1971-ben.

Az intézet főigazgatója volt az 1994 és 96 közötti időszakban. Több alkalommal dolgozott hosszabb-rövidebb ideig világhírű amerikai intézetekben. Díjai között megemlítendő az 1981-es Akadémia díj, a 85-ben átvett Állami díj, az 1997-ben megkapott Szegedért emlékérem és a Magyar Köztársasági Érdemrend Középkeresztje. Az MTA levelező tagja 1987-ben, rendes tagja 1995-ben lett. Több külföldi egyetem és akadémia tagja, tudományos szervezet, egyesület és szakfolyóirat vezető munkatársa. Közel száz idegen nyelvű tudományos publikáció szerzője, 11 szabadalom fűződik nevéhez, két népszerűsítő könyvet írt.

„Az erős egyetemnek óriási szerepet van”

A tudományos kuratórium díjazottja: Bor Zsolt

A még negyvenes éveiben járó fizikus, a fiatal magyar tudósok kiemelkedő képességű képviselője diplomája megszerzése óta a szegedi József Attila Tudományegyetem oktatója, illetve kutatója. 1989-től az Optikai és Kvantumelektronikai Tanszék tanszékvezető egyetemi tanára.

Az optika új ágának, az úgynevezett femtoszekundumos optikának a megalapozásával világhírnévre tett szert. 1993-ban a londoni székhelyű Európai Akadémiának tagjai közé választották. Tizenegy szabadalma van és kétszáz több ragos publikációt jegyez.

A szegedi József Attila Tudományegyetem iskolát teremtett: a fiatal professzor tanítványai közül három akadémiai doktor, s mindhárman a JATE egyetemi tanárai, további 8 tanítványa kandidátus, s többségük szintén Szegeden oktat vagy kutat. A Felsőoktatási Tudományos Tanácsban, a Magyar Akreditációs Bizottságban, az Akadémia Doktori Tanácsában jelentős, erkölcsiekben és anyagiakban egyaránt kifejezhető támogatást szerzett a dél-alföldi régió felsőoktatási intézményeinek. Ezt ismeri el a tudományos kuratórium díja.

A nemzetközi szakmai tekintélynek örvendő szegedi lézerfizikus világpolgár és lokálpatrióta. Az ellentmondás csak látszólagos. Bor Zsolt akadémikus, a JATE Optikai és Kvantumelektronikai Tanszékének vezetője mindenütt otthon van a világban – ahol dolgozhat; épít egy munka megszállottja, ha Hustonban van, mint amikor Göttingenben vagy itthon. Azt mondja, elsősorban a kíváncsiság hajtja és egy különös öröm hajszolása: nincs annál jobb érzés, mint rájönni valamire, amire addig még senki sem gondolt. A Magyar Tudományos Akadémia egyik legfiatalabb rendes tagjának egész tevékenységét áthatja egyfajta tudatosság és felelősség: meg van győződve róla, hogy az ország károsodik, ha a szellemi elit bármilyen okból nem itthon, hanem külföldön dolgozik, s a város szenved hátrányt, ha bármilyen okból elhagyják az alkotó emberek.

– Az ön által vezetett tudományos műhely, amely a lézerkutatásokkal szerzett nemzetközi rangot, az utóbbi időben mintha nagyobb energiákkal dolgozna a lézerek alkalmazási területein, mint korábban. Így van?

– Lehet, hogy a rólunk szóló hírek többsége ezeket emlegeti. Értetében, hiszen az alkalmazások szélesebb körben keltenek érdeklődést mint az elméleti eredmények. De az is igaz, hogy az utóbbi években változott világtendenciához mi is igyekszünk alkalmazkodni. Korábban a kutatások, fejlesztések motorja a biztonságpolitika volt minden országban, különösen a nagyhatalmak, az USA vagy a Szovjetunió esetében, amelyek ezeket a fejlesztéseket finanszírozni is képesek voltak. A világpolitikai hatalmi helyzet megváltozásával a kutatás-fejlesztés súlypontja áttevődött két másik területre: az egyik az egészségügy, a másik a környezetvédelem. Ez a korábbinál sokkal természetesebb és jobb helyzet. Ezt észelve és a saját józan eszünkre hallgatva mi is erre mozdultunk el.

– Első hallásra nehezen tudom elképzelni, mi köze lehet a lézereknek a környezetvédelemhez?

– Sok. Egyebek mellett jelenleg a levegőben található gázok koncentrációjának mérésén dolgozunk. Van egy új módszer, úgy hívják: fotoakusztika. Ez egy fizikai, spektroszkópiai eljárás, amely egy viszonylag olcsó, kicsi, de nagyon érzékeny műszer segítségével alkalmas igen kis koncentrációjú gázok mérésére. A környezetvédelem szempontjából fontos gázok, mint a széndioxid vagy a metán kimutatás-mérését tudatosan választottuk és ezen a területen most igen aktívan dolgozunk. Szerencsére nemcsak mi látunk benne perspektívát, mert kaptunk rá kutatási-fejlesztési pénzt. A műszeret olyan irányban is megpróbáljuk fejleszteni, hogy az élelmiszeripar szempontjából fontos gázok kimutatására is alkalmas legyen, az olaj- és gázvezetékek környékén a szivárgásokat észlelni tudja. De az is a fejtünkben van, hogy képes legyen robbanószervezeteket, illetve drogokat „kiszimatolni”.

– Ez a fizikusok hozzájárulása a terrorizmus és a drogfogyasztás elleni harc? Az utóbbi jelenti az egészségüghöz kapcsolódó kutatásokat?

– Mondhatjuk, de azért a gyógyító munkához való közvetlenebb hozzájárulásunkról is beszélhetek. Két területen folytatunk aktív lézerfejlesztést: a természetes lézerekkel kapcsolatos munkában a szegedi orvosegyetem szemészeti klinikájával és egy budapesti intézménnyel működünk együtt. A NATO tavaly meghirdetett, „Tudomány a békéért” elnevezésű programját olyan kutatások és fejlesztések támogatására hívták életre, amelyeknek nincs köze a háborúhoz, ellenkezőleg, a polgári biztonság, az ipari és környezeti problémák megoldása a céljuk. Szemészeti lézerfejlesztéseink támogatására pályázatot nyújtottunk be ehhez a programhoz. Egy új típusú lézerrendszert szeretnénk kifejleszteni a michigani egyetemmel és egy budapesti magánklinikával orvosával együttműködésben, amely a látás korrekciójára alkalmas. A Tudomány a békéért programot évente háromszor hirdetik meg. Már a tavaly szeptemberben is indultunk összesen négy pályázattal, amelyek közül a dr. Szórényi Tamás által vezetett projekt támogatást látszik nyerni. Ennek a tematikája: a mikroelektronikában és a kémiai, fizikai tulajdonságokat érzékelő és mérő szenzorok gyártásához egy lézeres eljárás kifejlesztése, amely az eddig alkalmazott technológiával szemben környezetbarát. Egy másik egészségügyi területen, a bőrgyógyászati lézerfejlesztésben a szegedi bőrklinikával dolgozunk együtt. A népbetegségnek számító pikkelysömör gyógyítására szeretnénk kifejleszteni és kipróbálni egy lézert, amely nemcsak gyógyít, de a használatával kisebb a rák keletkezésének kockázata, mint a korábban alkalmazott eljárásokkal. Nagyon biztatóak az eddigi eredményeink és igen rangos szakmai folyóirat fogadta az ezzel kapcsolatos publikációnkat. Mindezek mellett egy informatikával kapcsolatos kutatást is végzünk. A fotolitográfia a számítógépek lelkét jelentő integrált áramkörök gyártásánál használt technológia, amelynek a feloldóképességét igyekszünk növelni. A fejlesztésnek az lehet az eredménye, hogy ugyanakkora felületen, szilíciumlapkán több tranzisztort vagy elektronikus elemet lehet majd létrehozni és ezzel az integrált áramkörök teljesítőképességét növelni. Ezt a munkát a houstoni Rice egyetemmel közösen végzzük.

– Akadémiai, tudományos vezetői tevékenysége során gyakran emel szót a magyar kutatás és fejlesztés hatékonyabb támogatása érdekében, pedig az intézet, amelyet vezet arról híres, hogy szinte naponta pályázik és nyer.

– Megjegyzem, többnyire külföldi pénzeket sikerül megszernünk. Az a taktikánk, hogy mindent megpályázzunk, amit csak lehet, a sikernek pedig az a titka, hogy kiváló munkatársaim vannak, nemcsak dolgozni tudnak, hanem pályázn is. Ha a kutatásfejlesztés szükségességéről beszélnek, nem egyszerűen magunk miatt, hanem általán-

ban magyar kutatásért teszem. A legfejlettebb európai országok a GDP két-három százalékát kutatás-fejlesztésre költik és ez a szám folyamatosan csökken és jelenleg 0,7 százalék. A politikusok azt mondják, tudják, hogy ez kevés, de nincs több. Én viszont biztos vagyok benne, hogy egy ország gazdaságát nem az ingatja meg, ha a GDP-ből egy százalékkal többet fordítanak kutatásra, fejlesztésre. Ilyesmire még nem volt példa a világ történetében, de arra nagyon sok példa van, hogy amelyik ország erre nem költ, az összeomlik. Ha az európai munkamegosztásban mi csak olyan tevékenységekhez jutunk, amelyekben alacsony a technológiai színvonal, a hozzáadott érték nagyságrendje, akkor nem leszünk biztonságos helyzetben, mert az ilyen munka bizonytalan. Az Európai Unió pedig nem inkubátor és nem kisdedóvó, hanem aréna, ahol az országok harcolnak egymással. Nem fegyverrel, hanem tudással. Ha a politikusok ezt nem veszik komolyan, rossz esélyekkel csatlakozunk az Unióhoz.

- Egy korábbi interjújában arról beszélt, hogy a legjobb hazai kutatóknak és oktatóknak azért kell itthon tanítani, mert ez nem Amerika, ahol a jókat is jobbakkal tudják pótolni; ha innen elmennek a jó szakemberek, az egyetemisták menthetetlenül kevésbé színvonalas képzést kapnak és ez az ország kára. Hogyan vélekedik a felsőoktatás mostani helyzetéről?

- Továbbra is ugyanaz a véleményem, mint amit említett, azzal a megszorítással, hogy természetesen ez személyes dolog, a kötelmek rám vonatkoznak, ezeket nem kérhetem számon másokon. Meg tudom érteni, hogy elménnék, csak azt mondom, nincs ez így jól. A közvélemény nem eléggé tájékozott arról a tényről, hogy a rendszerváltás óta a duplájára nőtt a hallgatók száma és ez kifejezetten az oktatók érdeme - bár mindegyik kormány a maga erényeként igyekszik feltüntetni. Figyelmen kívül hagyva azt a körülményt, hogy ugyanakkora területen, ugyanannyi tanár képez kétszer akkora tömeget, mint korábban. Ugyanannyi pénzért. Erősen hiányolom, hogy a körülmények ilyen jelentős megváltozása közepette is magas színvonalon dolgozó egyetemi tanárok nem kapják meg az erőfeszítéseikkel arányos elismerést. Székes anyagiakra gondolok, de azért elgondolkodtat, hogy fiatal diplomás szakembereket egyrészt szippantanak el profitra hajtó cégek, ahol bár nem kell használni a tudásukat, keresnek. Ennél nagyobb pazarlást nehéz elképzelni.

- Nemsokára dőlni fog a pénz az egyetemekre, hiszen az integráció világbanki kölcsönrel megvalósul.

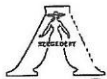
- Erős túlzás ilyesmit mondani, mert az integrációra szánt pénz nagyságrendje messze elmarad attól, amennyiből a megduplázódott hallgatói létszámhoz szükséges infrastrukturális fejlesztéseket finanszírozni lehetne. Szegeden az integrációs pályázat középpontjába a könyvtári fejlesztés került abból a megfontolásból, hogy a hallgatók

önálló munkájának arányát növelni lehessen a tantermekhez kapcsolódó képzési formákhoz képest. Az önállóság jó dolog, ráadásul nem kell annyi tanár és hely a képzéshez - ezek az előnyök. És a nehezségek mellett, amelyekkel majd meg kell bírkóznunk, a végső összesítésben az előnyök látszanak többségben lenni.

- A világ jönevű egyetemén keresett vendégprofesszor, a szakmai konferenciákon rendre bezsebeli a nemzetközi tudóstársadalom elismeréseit, itthon sok szakmai kitüntetés mellett megkapta a tudósoknak adható legnagyobb díjat, a Széchenyi-díjat; milyen gondolatokkal veszi most át a Szegedhez kapcsolódó elismerést?

- Nem szegedi születésű vagyok, de hat éves korom óta itt élek, a külföldi tartózkodásaimat leszámítva sohasem laktam máshol. Még hozzá azért nem, mert itt érzem magamat igazán otthon, vagyis itt érzem magamat jól. Az egy igen kellemes dolog, amikor embert a saját szűkebb környezete elismeri. Ha érzelmi oldalról közelítem ezt a kérdést, nem mondhatok mást, mint hogy nagyon fontosnak tartom: a helyi közösség igenis ismerje és süvegelje meg azokat az embereket, akik a helyi érdekekért eredményesen dolgoznak és az előnytelegebb körülmények ellenére sem mennek el olyan helyekre, ahol talán könnyebb lenne az életük. Nem nehéz meglátni, micsoda különbségek vannak város és város között akkor, ha az egyiknek van egyeteme, a másiknak nincs. Mert különösen egy erős egyetemnek óriási szerepe van abban, hogy a városban milyen gazdasági és kulturális szervezetek tudnak megtelepedni. Ritkán gondolunk arra, micsoda előny, hogy a gyerekeink helyben szerezhetnek diplomát, méghozzá értékeset; nagyobbak az elhelyezkedési esélyeik; első rangú ellátást kaphatunk az orvostudomány legújabb eredményeit integrálni képes orvosegyemi klinikákon. Csak ismételni tudom: az élet minőségét javítja, ha egy városban egyetem van. A Szegedért Alapítvány kitüntetésait mindezekért gondolom igen fontosnak - és nemcsak a tudományos kuratóriumét. Ha a művészeti kitüntetett Király Leventére gondolok, eszembe jut, milyen kellemes érzés számomra, amikor a külföldi vendégeim rácsodálkoznak a színházra... Akár Amerikából, akár európai országokból jól valaki, mindig tágra nyílt szemmel nézegeti a színházat és minden alkalommal el is mondja, mennyire értékeli, hogy egy Szeged nagyságú város három tagozattal működő, komplett színházat képes fenntartani. Az elismerésük csak fokozódik, amikor be is megyünk a színházba és kiderül, hogy nemcsak az épület szép, hanem igen nívós előadások is vannak benne, nemkülönben a szabadterén. Úgyhogy én büszkén mutogatom mindezt, ők meg irigyen nézik. Néha az az érzésem, a szegediek kevéssé értékelik, amijük van, mint az ide látogató és objektív szemléletű idegenek, akik számára a környezet igényességét jelenti mondjuk a színház, de a többi kulturális intézmény pusztá létezése is.

Sulyok Erzsébet

„Színész lettem, a lélek régésze”

A művészeti kuratórium díjazottja: Király Levente

Király Levente három és fél évtizede a Szegedi Nemzeti Színház színésze. Nincs olyan színházba járó ember Szegeden, aki ne látta volna valamilyen darabban: drámában, vígjátékban, operettben, musicalben... ahogyan ő mondja: „csak operában és balettben nem” Most éppen Willy Loman „Az ügynök halálában”, és zseniális, Király Leventéért érdemes volt megrendezni ezt a drámát a szegedi színpadon. De ezt gondoltuk két évvel ezelőtt a Svejkről is, korábban Tevejéről, a Charly nényjéről, Keanról, a színészcsejéről.

Úgy lett igazán nagy művész, hogy nincs benne, körülötte semmi művészkedés, hókuszpókusz. Szerepeit a legnagyobb természetességgel birtokolja, mindig más és mindig Király Levente.

Hűséges ember. Hűséges városához, színházához, családjához. Nem voltak, nincsenek körülötte botrányok, kiegyensúlyozottságot, derűt és erőt sugároz egész lénye. Közénk tartozik.

Művészetét, hűségét, emberi nagyságát egyszerre ismeri el a művészeti kuratórium.

Ha Shakespeare hősének, a méla Jaquesnak „színház az egész világ”; akkor Király Leventének egész világa a színház. Olyan világ, ahol ő méri ki az időt, ő fakaszt könnyet és ő támaszt nevetést, olyan világ, melyben ő a szív és a szellem korlátlan ura, mert igaz színész, a nagy komédiások méltó utóda.

Zavarban érzi magát az, aki igazi arcát keresi. Ki ő valójában? Mercutio, az álmok lovagja, vagy a léha, szoknyabofond Bóni gróf? Az irigylésre méltó bölcs, ironikus Svejik, vagy a szánni-való Firsz a Cseresnyéskerthől? Falstaff az élet császára, vagy a mindenki rongya Tevje, a családjáért reszkető tejesember? A büszke, féltékeny, sebzett, öregedő Kean, vagy az álmaiba belehaló Ügynök? Egyik sem és mindegyik, mert a színész kiváltsága, hogy ezer életet él, ám ezerszer kell ehhez meghalnia is. Minden szereppel újja születik és minden szerepe egy kicsit belehal.

Sok színész, akárcsak valami ruhadarabot, magára húzza a szerepet, mely alól azonban, mint szűk kabátból gazdája, itt is, ott is kilóg. Király nem ilyen színész. Ő helyéből a szerepbe s eltűnik benne. Ám ez ideget gyilkoló pokoljárás, gyötrelmes szellemi és fizikai munka. Ő nem a szerepet szabja magára, hanem a nehezebb utat választva, magát szabja a szerephez. Minden alakításához újra és újra megsemmisíti önmagát, elemeire bontja mozdulatait, hangokra hanghordozását, aláreflexekre vegetatív idegrendszerét. S ha már végképp feloldódott a szerepben, más ívet ad mozdulatának, új lelket hangjának, különös reflexeket létezésének és megszületik a szerep kívánta új lény, mely már nem ő, ám nélküle a semmibe hullana.

Harminckilenc éve cserél arcot, karaktert estéről estére. Sohasem téved, mert mindig a színpadi alak jelleméből és nem külső tulajdonságaiból indul el. Szüntelenül a „miért” izgatja: miért erre gondol, miért így cselekszik ez az ember? Ugyanis őt mindig az ember érdekli, nem pedig a szerep, vagy a figura és talán ez sikeres pályafutásának legnagyobb titka.

Főiskolai vizsgálódásán, a Lumpáciusz Vagabundusz című tündérmesében az egyik iparost, Gyalut, a szorgos asztalost játszotta. A másik két mesterembernek egy-egy számot írt Ránki György, a darab megzenésítője, neki azonban nem jutott nóta. Szóvá tette a mester előtt a dolgot.

- Dehát, miről énekelhet ez az asztalos? - csodálkozott rá Ránki.

Király habozás nélkül fogalmazta meg Gyalu jellemének lényegét:

- Arról, hogy hiszi: ki korán kel, aranyat lel!
- Ez az! - ugrott a zongora mellé Ránki és ott, helyben megszületett a darab azóta is legnagyobb sikerű slágere, a kánonként is énekelt „Ki korán kel, aranyat lel” kezdetű dal.

Hűséges típus. 1959-ben a főiskoláról egyenesen Szegedre jött s azóta megszokás nélkül a színház tagja. Erény ez, vagy megbocsáthatatlan vétek? Maga mesélte egyszer:

„Amikor Lendvay Ferenc Szegedre jött, rám reccsent: Édes barátom, Te miért vagy itt ilyen sokáig, egy színésznek öt évnél tovább nem lehet lenni egy helyen! Majdhogynem kirúgott. És ha elmegyek, akkor talán más lesznek? Megváltozom? Nem hiszek ebben.”

És jól teszi, hogy nem hisz benne, mert ő itt is képes mindig újjászületni.

Próvizistának jött Szegedre, de amikor megtudták, hogy jól énekel, az egyik zenés szerepet kapta a másik után. Első néhány évére a táncos-komikus szerepkör nyomta rá a bélyegét. Csakhogy ő sose játszott úgy, ahogy a táncos-komikusok szoktak, ebben is mást adott, mint amit szerepköre szerint elvártak tőle. Táncos síheder volt, vidámságtól, erőtlől, szerelemtől szétrobbanó kölyökember, ki ha csetlik-botlik is, mindig az élet szépségét hirdeti. És ami a legfontosabb: viccei, poénjai elsődlegesen mindig a jellemből születtek, és csupán másodlagosan eredtek a helyzetek komikumából.

Azután jött a prózai szerepek sora s az egyik nagy kihívás, az Irma te édes Oscar-Nestor kettős szerepe. Egy darabon belül két jellem, két életkor, két életsors. Egymással küzd szerelem és gyűlölet, bizalom és féltékenység, gyengédség és szilajság – az emberi lélek Janus arca. Kemény próbatétel! Megragadó alakítás lett belőle.

S ahogy az évek teltek, a táncos síheder az embert próbáló szerepek tisztítótüzeiben jellemszínészzé bölcsült.

Különös, hogy minden alakításának van egy olyan archimédészi pontja, amelyről képes megnyitni a lélek bezárt ajtaját és így szerepeinek egyedi, egymással össze nem téveszthető karaktert ad. Ezek az archimédészi pontok zseniális apró gesztusok, sajátos fizikai cselekvések. Ilyen volt a potyaleső Forlipopoli gróf csirke-zabálása, ahogy a hússal a fölőt is befalja; ilyen Mr. Celofán behűzött nyakú, „bocsánat-hogy-élek” totyogása, vagy Tevje cinkos összekacsintása az Istennel.

Király sikerének legfőbb záloga: tudja a szakmát! Ismeri a gesztusok nyelvét, a szó hatalmát, a színpadi csend beszédességét, az emberi tekintet bűvös erejét, a ritmus szívdobogató varázsát, tudja mit tesz, miért és azt is, mit akar mondani vele. Ő nem „üzen”, ő elmondja, amit akar! Ritkaság ez színi világunkban, amikor egyfelől a ripacs-színház, másfelől a nagyképpen blöffölő áll-színház képviselői rogiatják a véten publikumot.

E tudása birtokában születtek az emberi lélek legmélyebb bugyraiban fogant alakításai: az önátlatásába holt Ügynök s a jó-

zan, realista Sancho; a kacagató, kópé Balga meg az esendő, megríkató, irigyelni és szánni való Kean, a színész; a furmányos Figaro és a Komámasszony, hol a stukker csortosi tekintélyű Meltósága, de mindenképp a művészetet összegező Tevjeje a Hege-dűs a háztetőn-ből, melyből mint valami bűvópatakából, máig is mindegyik alakítása táplálkodik s melyre, mint alapra a házat, minden színpadi jellemét építi.

„Öten vagyunk testvérek.” – mondta egy riportban Király Levente. „Szegény apámnak az volt a vágya, hogy valamelyikünk re-

gész legyen, aki majd a föld titkait feltárja... Én voltam az utolsó reménysége. S én színész lettem. Belebetegedtem.”

Ha most a Thulén túli tájról lenéz Király bácsi, biztos megnyugszik. Nem kell csalódnia legkisebb fiában, kinek élete szakadatlan keresés. Csakhogy ő nem a föld, hanem az emberi lélek titkait kutatja, a szeretet, az emberség, a tisztesség megkövült törmelékeit tárja fel, hogy leporolva róluk a történelem mocskát, régi helyére állítsa vissza az emberiség örök értékeit.

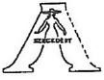
Sándor János

A színész szerepeiről

„Érdekes, csodálatos, nagyon nehéz – ez mind egyszerre. Kean tudvalevően zseniális volt, fantasztikus Shakespeare-színész, korának legnagyobb és elismert művésze. A darabban benne van Dumas romantikája és Sartre filozófiája. A korosodó Kean, a társadalmi rangot is szerzett színész – a Walesi herceg a barátja –, aki habzsolja az életet, egyszer csak, önmagának is váratlanul, kételkedni kezd: vajon ugyanaz vagyok még, aki voltam? Bejön-e még értem ugyanaz a sőtárs közönség? És ha igen, vajon ugyanazt kapja-e? Otellót játszik és életében először nem képes fékentartani féltékeny, büszke, elbizonytalanodott – civil önmagát. Pontosan tudja, hogy a társadalmi ranglétrán fölül áll a herceg, de a maga mesterségben kivívott rangját is ismeri. Szerelmi vetélkedésükben hercegi barátjától kapott sebe – Méghogy te és egy főrangú hölgy? te csak egy komédiás vagy! – égeti, s férfiúi vetélytársának leszól a színpadról... A kor legnagyobb profi színésze vagyok, most éppen a féltékeny Otello, a herceggel egyenrangú férfi, mégis örültem féltékeny, büszke és sebzett – és beleöregszem ebbe az egészbe. Ezt mind el kell játszanom és akkor nem beszéltem még arról, hogy én Király Levente vagyok, a színész, aki a saját színpadi életébe még sose vitte bele a civil önmagát, talán ezért is, meg az egész feladat bonyolultsága miatt most eléggé zavarban vagyok, örülök és félek. Megvesz az én közönségem? vagy megbuktat? Ilyesmivel kavargott bennem...”

„Hol a szárnyad, merre viszed, hova száll? Kérges a szívem és fáj...” – most se tudom rendesen elénekelni. Ez a nagybetűs EMBER, Tevje, annyira emberi módon él, gondolkodik, emberien közelít mindenhez és mindenkihez, hogy őt sem lehet másként megközelíteni. Az életidegen örület, amikor üldöznek egy kisebbséget, nem lehet másként érzékelteni, mint hétköznapi ember, életeli helyzetek és érzelmek kifejezésével. De hogyan lehet azt „kifejezni”, milyen, amikor a családról leválnak a gyerekek? Hogyan lehet ezt a helyzetet és érzelmi kavargást a mesterség szabályai szerint eljátszani? Én nem tudtam. Akárhányszor odaértem, hogy „Kicsi lány, kicsi madaram...” megszűntem színész lenni, nem tudtam magamat kívülről látni. Folyt a könnyem...”

„Hát igen, nagy megbotrányozás volt, azt írták, micsoda vulgáris hogyishívják ez! Amikor egy évtizeddel később megláttam Zeffirelli filmjét... Mindig is izgatót Mecutio. Pontosabban az izgatót, hogyan lehet eljátszani a – mindent; az egész Shakespeare-t; ami ebben a figurában benne van. Az életet és a halált. Tudvalevően főiskolai vizsgatétel volt Mercutio monológja, a halál előtti pillanatok. Amikor Szegeden megkaptam a szerepet, eszembe jutottak a főiskolai kímélődéseim, a partnerek reakciói, azok a Mercutio, amelyeket addig láttam. A legtöbb filozofikus alakot formáltak, a legtöbb előadásban komoly, teátrális vívásokat állítottak be a rendezők – én meg azt éreztem, hogy másként kell ezt! Ezek a fiatal srácok, a fenyegető ellenségeskedés közepette is tele feléltelen és őszinte vitalitás-sal; csak Mercutio-nak több szellemet és humort adott az Ég mint a többieknek. Tudtam, minden azon áll, vagy bukik, hogy a monológot hogyan tudom megcsinálni. A vívás a mi előadásunkban macska-egér játék volt, amilyent ezek a kiskakas-emberek, fiatal fiúk gyakran játszanak, virtusból, évdésből. Csak aztán hirtelen – puff neki! – vérszesen komollyá válik a dolog. Alig akarják elhinni, maguk lépődnek meg legjobban. Mercutio-ban nincs semmi önsajnálat, hanem valami alig fölfogott döbbenet: a franc megeszi, hát tényleg beledöglöm? Közben még humorizál – nem is olyan mély ez a seb, de azért megjárja... és hirtelen félbeszakad az élet. El akartam esni, mint egy tuskó, fölneézni: Hé! idősüszetek, győztem! És aztán kicsit kaparni: Nézzétek, a fenébe is, csurol a vér... Nem sikerült. Szendrő abba még belenyugodott, hogy pisilünk egyet a falnál, miközben Romeót várjuk, kurjongatunk, Romeo, gyere már elő! De aztán Benvenuto karjába kellett ájulnom, szép patetikusan. Amikor megláttam Zeffirelli filmjét, ámuldoztam és dühöngtem: pontosan erre éreztem rá, valami csoda folytán, tíz évvel ezelőtt! Hát, ez volt. Igaz, hogy Mercutio csak egyszer adatik meg az ember életében, de az enyémben – hál’ Istennek – volt Kean, Tevje, van Svejk és még sok más kedves szerep és talán még lesz is...”

„Az ÉLET fölé ugyan mi íródhat?”

A társadalmi-állampolgári kuratórium díjazottja:

dr. Ónody Sarolta pszichiáter főorvos

Dr. Ónody Sarolta 1970-ben szerezte diplomáját a Szegedi Orvostudományi Egyetemen, s rövid szentesi kitérő után, 1974-től pszichiátriai tevékenysége Szegedhez köti. 1979 óta a Pszichiátriai Gondozó orvosa, jelenleg is vezető főorvosa.

Ónody főorvosnő neve, élete egyet jelent az általa 1980. január 5-én megalapított S. O. S. Telefonos Lelkiségegy Szolgálattal. A szolgálat szellemiségének formálása, a szakemberek és a laikusok képzése és kiképzése, az 1993-tól 24 órás nonstop ügyelet bevezetése az ő munkásságához kötődik. Ma a Szegedi S. O. S. Telefonos Lelkiségegy Szolgálat 54 munkatárssal áll a krízishelyzetbe jutott emberek segítésére, s az eltelt 17 esztendő alatt sokezer kétségbeesett telefonálónak adott új erőt, vigaszt és mozgósították a pszichés tartalékokat.

Munkatársai formálása közben ő maga sem pihent, 1989-ben pszichodráma-terapeuta nemzetközi diplomát szerzett. Egyik kezdeményezője a Szegeden folyó Mentálhigiénés Posztgraduális Szakosító képzésnek. Karizmatikus, mélységes humanizmussal teli egyéniséget egész városunk ismeri, tisztéli és becsüli. A Szegedért Alapítvány Társadalmi-Állampolgári Kuratóriumának első díját 1990-ben Farkasinszky Teréz kapta. Ma az az orvos veszi át ezt az elismerést, aki mesterének tekinti az egykori kitüntetett.

Neve szinte fogalom Szegeden. Dr. Ónody Sarolta pszichiáter főorvos asszony tevékenysége sokak számára egyet jelent a telefonos lelkisegély szolgálat meghonosításával és működésével. Munkássága ennél lényegesen szélesebb körű, tekintve például a mentálhigiénés szakemberképzésben, a szakmai és más civil szerveződésekben betöltött szerepét. Tevékenységének lényege és értelme mindenkor az ember. Szakmai életrajzának, munkásságának gazdagságához méltóan egyéniségét igyekszünk érzékeltetni a Szegedért Alapítvány társadalmi-állampolgári kuratórium által odaítélt díj öröme és ünnepe okán, a vele folytatott beszélgetésben.

- Mi indította arra, hogy a pszichiátriát válassza az orvosi szakterületek közül?

- Hát, a véletlen indított, de amióta Freud munkásságát ismerem, azóta tudom, hogy nélcsenek véletlenek. Belgyógyász szerettem volna lenni, és amikor végeztem, nem volt belgyógyász státusz. Viszont akkor építették Szegeden a II. kórház pszichiátriai osztályát és arra vettek fel, mondván, amire elkészül az osztály, legyen szakvizsgás szakemberük. Így kezdtem el dolgozni Szentesen és hamarosan nagyon megszerettem a szakmát. Ma már nagyon boldog vagyok, hogy ennek a véletlennek írva a dolgot, de így történt. Azt gondolom, nagyon a pszichiátriának alkalmas a személyiségem, sokkal jobban, mint a belgyógyászatnak.

- Dr. Ónody Sarolta 1970-ben szerzett orvosi diplomát a Szegedi Orvostudományi Egyetem Általános Orvosi Karán. Így kezdődik a szakmai önéletrajz. Az emberi életrajz azonban, amely gondolom, összefügg a szakmaival, sokmindent takar. Bócsánat a kicsit gyermeketeg kérdésre: volt-e valamilyor a gyermekkori, korai környezetében fál boldondja, nagyfalu nyi városrészt boldondja, az egyszerre szánni és szeretni való ember, aki később leginkább a hiányával gyakorol komoly hatást?

- Én tanár dinasztiaiban nőttem föl, tehát apám is gimnáziumi tanár és a testvéreim is tanáremberek. Gyerekkoromnak két meghatározó orvos egyénisége volt. Az egyikük a körzetorvos, most már így mondják, hogy házi orvos, akinek a lányával barátkoztam, többet jártam náluk és betekintést kaptam, mi történik, ha hozzák a betegeket. Nagyon-nagyon érdekelt az emberi szenvedés már akkor. Szóval, ahogy gyerekként azt éreztem, milyen nehéz az embereknek a szenvedést látni vagy azt megélni. A másik élmény pedig, hogy nyári gyakorlataim alatt egy belgyógyász főorvos mellett orvosírnokoskod-

tam, amikor már gimnáziumba jártam. Ó egy meghatározó egyéniség volt. Bent ültém és hallgattam, ahogy a betegekkel beszél. Itt igazán az orvos-beteg kapcsolathoz szerettem bele, hogy egy ilyen professzionális kapcsolatban mennyi mindent el tudnak mondani az emberek. Valahogy, akkor ugyan még tudattalanul, éreztem, az embereknek kicsoda nagy szükségük van arra, hogy az orvos meghallgassa. Ne csak a tüneteit, hanem magát az embert is. Azt gondolom, ez a két ember volt arra nagyon meghatározó, hogy én orvos lettem. Tovább gondolva még, volt egy osztálytársam, aki mellettem ült a padban. Hatodikosok voltunk, amikor gyermekparalízis, Heine-Medin kórt kapott és meghalt. Emlékszem, hogy az egész osztály elment a temetésére, s amikor már vége volt a temetésnek és mindenki elment, akkor ott maradtam a sírjánál. Hat évig egy padban ültem vele, valahogy olyan borzasztó volt az ő elvesztése, nem is tudtam tizenkét évesen igazán felfogni, hogy akkor most mi történt. És ott, a sírjánál beszélgetést tettem vele, mondtam, hogy nekem mennyire fáj, hogy ő nincs többé és hogy én orvos fogok lenni. Mert valamilyen módon tenni szeretnék érte, hogy minél kevesebb embernek kelljen ilyen fiatalon meghalni. Kicsit röstelkedek erről beszélni, még ma is meghatódok. Hogy mi indíthatott engem az orvosi pályára? A kérdésére hangsúlyozottabb válaszként: pszichiátriai beteggel, vagy elmebeteggel való találkozásnak nagy élménye igazából már orvos koromban volt, amikor Szentesen dolgoztam, és akkor még úgy gondoltam, átmegegyek a belgyógyászatra. Átmeneti időszakomat töltöm a pszichiátrián. Ott pszichotikus betegek között dolgoztam, tehát akik már elég régóta bent fektüdtek az osztályon, több éves skizofrénia diagnózissal. Nagyon nem szerettem az elektro-sokkot. Láttam a betegek riadt ellenállását a szemükben, akik erre a kezelésre jöttek és olyan nehezen lehetett rávenni őket, ezt az erőszakot, még a betegek érdekében, az ő javukra sem szerettem. Nagyon nagy ellenérzés volt bennem azok iránt a gyógymódok, az akkori tudás szerinti gyógymódok és alkalmazásuk iránt. És akkor azt mondtam, nem akarok pszichiáter lenni. El is döntöttem, otthagynom a szakmát és elmegyek, visszatérek a belgyógyászathoz, igazán az jó nekem. Amikor az egyik vizit kapcsán történt valami. Egy nagyon régi skizofrénia beteg, aki bent fektüdt, nos ő volt a „világ ura”, tehát ő így nevezte magát, ült a folyosó legvégén, egy nagy széken és onnan uralta az egész folyosót meg az egész osztályt, és mindig úgy hívott bennünket, hogy az „orvos szolgák”. És a vizit úgy történt, hogy ő azt

mondta, „orvos szolgál, most megszólalhat” és akkor én megkérdeztem: Hogy van? Volt egy ilyen rituáléja a dolognak és ezt nagyon szerettem, ezt eljárszotuk ott. Amikor rákértült megint egy vizit kapcsán a sor, egyszerre azt mondja, „hallom, orvos szolgál, hogy elmegy”. Megszakadt a hagyományos rituálé, és ez nagyon meglepett. Azt mondtam, igen, elmegyek, ő azt mondta, „pedig az ilyen emberek, mint te vagy, innen hiányozni fognak”. Azt éreztem akkor, ha egy „világ ura”, ez a pszichiátriai beteg azt érzi, én ide való vagyok, akkor valószínűleg neki van igazsága. Akkor nekem itt kell maradnom, de meg kell találnom azokat a más módokat, hogyan lehet a betegeknek segíteni. Nem biztos, hogy a hagyományos mód a legjobb.

- **Döntő szerepe van főorvosnőnek az S. O. S. Telefonos Lelkisegély Szolgálat életrehívásában és életésében. Miben látja a legfőbb, típusos okokat, hogy számosan utolsó sikolyként a lelkesegélyhez fordulnak, mert előbb nem volt kihez, nem volt hova és talán nem volt értelme fordulniuk?**

- A telefonos lelkesegély szolgálatnak hármas feladata van, amit a zászlajára tűzött: a mentálhigiéné, az öngyilkosság megelőzése és az utolsó perc előtti segítségkérés teljesítése. Ezek nagyon bejönnek a hívók oldaláról. Tehát van, aki azt érzi, hogy mielőtt nem bírva már az élet terheit, beszűkül saját problémájára, s úgy érzi, vége és úgy érzi, az az egyetlen megoldás, hogy kilép onnan, még azt gondolja, jó lenne valakivel megosztani ezt az élet-terhet. Vannak, akik azért hívnak, hogy önmaguk számára valamelyik tulajdonságuk, képességük nem elfogadható. Tehát büntudatuk van azért, mert például szüleivel nem volt együtt, úgy halt meg, hogy nem volt ott, vagy bármi, a gyerekekkel kapcsolatos büntudat, olyan személyiség rész, hogy valamelyik helyzetben gyenge volt, nem tudta megcsinálni azt, amire számított és emiatt megcsömörlött magától. Tehát ilyen vonatkozásban jó a telefonszolgálat, hogy segítsük elfogadni a hívókat azokat a részeit, amit igazán nem tud már önmaga elfogadni. Meghatározzuk a problémát és valahogy megszelídítjük vagy segítünk elfogadni. Gyakran hívnak még azért, mert a kapcsolatukban nem kapják meg azt a viszonzást, amire alapvető emberi igényük van és amiért szenvednek.

- **Az önpusztítás sajnálatosan jellemzője volt Csongrád megyének. Gyakorta kitapintható a vélekedés és hallható kimondva is egy befejezett öngyilkosság után: várható volt. Dr. Ónody Sarolta szerint van-e menthetetlen ember?**

- Nagyon hiszek abban, hogy az emberi kapcsolatokban csodák történhetnek. Szóval, olyan creje van, ha az egyik ember odafigyel a másikra. Nyitottá válik, ha fontossá válik, ha tudja azt éreztetni, ha fölcsilan a szeme, amikor meglátja, annyira fontos neki. Amikor nem azért szereti, mert bármi érdekes fűződik hozzá, hanem azért, mert létezik. Lehet örülni a másik létezésének, függetlenül, hogy ezt tesz vagy azt tesz, előnyömré vagy hátrányomra van. Nagy-nagy creje van az emberi kapcsolatoknak. Az emberi életek erről szólnak. Nincs el-

vesztett ember. Történhetnek az emberi kapcsolatokban nagy, földrengés-szerű érzelmi dolgok, amivel bárki megváltozhat. Mindnyájan megyünk a nekünk szánt utunkon. Abban én nem hiszek, hogy sors-szerűen bekövetkezik valakivel, önkézüleg vet véget az életének. Lehet érzékenyebb, lehet, hogy a világ terhei sokkal jobban megviselik, hogy jobban kell rá vigyázni, nagyobb puhasággal kell körülvenni, jobban kell felé nyújtani azt, hogy ő fontos nekünk. Azt mondom, valóban vannak olyan nagyon érzékeny emberek, akik megviselődnek jobban, de ez az érzékenység egy csoda, merthogy az életet is sokkal intenzívebben élük. De az nem sors-szerűség, hogy a vége öngyilkosság legyen. A géneiben egyébként senki sem hordozza ezt a megoldási lehetőséget, hanem a minta öröklődik, a viselkedésforma öröklődik, ha számára megoldhatatlannak ható helyzetet lát, akkor az öngyilkosságot választja az egyetlen megoldásként. De ez valahol borzalmas, mert az ÉLET fölé ugyan még mi íródhat?

- **Miképpen lehet embereket „megmenteni”? Bizonyára vannak lépcsőfokai, vagy a preventívoknak is több foka. Ebben lehet az Ön tevékenységének egyik döntő szelete, a pszichodramatikus tréning vagy a személyiségfejlesztés.**

- Azt gondolom, az embereket nem kell „megmenteni”, merthogy minden ember képes megmenteni önmagát. Amit mi tehetünk az, hogy olyan lépkört teremtsünk, amiben ő tudja hozni azt a képességeit, amelyek valami miatt elfedődtek, elporosodtak. Takarta valami sokkal nagyobb bánat vagy szomorúság. Képesek az emberek megoldani a saját problémájukat és fontos az, hogy a segítségben ne megmentők legyünk. Ha már önmagában sem bízik a kliens, mi azért bízunk benne. Olyan nagy nitem van ebben, hogy képes rá, képes a problémáját megoldani, hogy a kapcsolatban előbb-utóbb ő is el fogja hinni.

- **Mit jelent az Ön számára az a három betű vagy kimondva az a három hang, az az egy szó, hogy HIT?**

- A hit számomra, az eddigi életem tapasztalása kapcsán, az emberekben való hitem. Ami úgy megtartott, legnehezebb perceimben is voltak olyan emberi kapcsolataim, amiben támaszt tudtam kapni. Az én hitem tényleg arról szól, hogy az emberi kapcsolatban csodák történhetnek.

- **Mi az, amiben most legfontosabb célja eléréséhez segítséget kérne?**

- Nagyon szeretnék a pszichiátriának egy részletével, a pszichoterápiával foglalkozni. Szeretném, ha meg tudnánk csinálni egy páran kollégák, akiknek erre már szakvizsgánk van, a pszichoterápiás szakrendelést. És nincs helyünk. Nem tudunk hová menni, mert a szakorvosi ellátás nem tud helyet adni. Emiatt húzódik az ügy. Pedig ez nagy hiány ebben a térségben, hogy legyen pszichoterapeuta képzés, pszichoterápiás szakrendelés, ahol méltó körülmények között tudnánk a betegekkel foglalkozni. Aki tud segíteni ebben, innen kérem, segítsen nekem.

Becssei Péter

Bakancsban a felhők fölött

Kovács Balázs nepáli utinaplója – 3. rész

Április 27.

A napkelte nyugodt, fenséges és káprázatos. Az ember áll, néz és gyönyörködik. Ilyen pillanatokban körbefon bennünket valami végtelen harmónia, s olyan dolgokra érzünk rá, amit máskor hiába próbálunk megérteni. Elménk ott téblábol egy másik dimenzió határán, talán át is kukucskál a kerítésen. Aztán a csöndbe belebőg egy bivaly, a konyhába elkezdnek zörögni az edények, a magasztos gondolatokat felváltja a gyomor sürgető parancsa – de ezekre a hajnalokra még sokáig visszaemlékszünk.

Lehet, hogy az indokoltnál kissé gyorsabb haladás mellett döntünk, amikor az itt ajánlott egynapos pihenő helyett tovább megyünk. Pedig a Gangapurna gleccsere és a tővében található tó, meg a folyó túloldalán lévő izgalmas barlangnyílások adnának éppen programot, de hát akkor még úgy gondoltuk, 19 nap alatt be kell fejezni a túrát – hitvány anyagi okok miatt – és ezzel a lépésünkkel megtakarítottunk egy értékes napot.

Így aztán rendületlenül nyomakodunk Letdar felé. Elhagyjuk a Marsiandi völgyét és lassan de biztosan fölturnázzuk magunkat a hóhatárig. Balra a Tilicho-tó büjlik meg a hasonló nevezetű csúcs tővében. Itt edzenek a nepáli hadsereg katonái. Éppen ezért nem nagyon látogatható. Pedig szép vidék, legalább is a képeslapok alapján.

Jobbra a Chulu West villogtatja jégpikkelyeit. A tiszta levegőben csak karnyújtásnyira látszik a teteje, pedig majdnem elérné ide a Tátra legmagasabb csúcsa. (Keleti testvérével együtt ez is nyílt csúcs 6548 méteres magasságával.) A hegyoldal több helyen muszkovitből áll és a csillámpala köve versenyt sziporkázik a hóval. Délajt elérjük Johnny kunyhóját – ez egy szálloda néve –, de elégedetlenek vagyunk a szálláslehetőségekkel és némi vita után egy házzal odébb állunk. Szerencsére a következő oldálvölgyben meghúzódó pihenőhely mindössze 2-3 kilométer, így annak ellenére odaérünk, hogy a társaság egyes tagjain már kezdenek mutatkozni a hegyibetegség első jelei. Ilyenkor pihenni kell, hát pihenünk. Thorung Phedibe elindulni istenkísértés lenne. A legfontosabb útszakasz előtt nem szabad kockáztatni.

Április 28.

Ébredés, reggeli, indulás. Szűk 10 km és 180 m emelkedés (ez

utóbbi persze az út himbálódzása miatt jócskán több). Ez a mai feladat. Óvatosak vagyunk, nem kell sietni. Körülöttünk hosszú szőrű jakok dacolnak a széllel és szorgosan rágiák valami rütl száraz és tuskés sivatagi bokor levelét. Nincs meleg. Fölöttünk kiterjesztett szárnyú óriási madarak köröznek. Himalájai griffek. Jobb mint a döggeszély! Aztán leereszkedés a folyóvölgybe – vagy 10 emelet mélység és ráadásul a lift sem működik –, majd fölfelé ugyanez. Végül némi botladozás a morénás hegyoldalon és megérkezünk a hágó előtti utolsó lakott helyhez.

Thorung Phedi nem egy világvárós, de sokat fejlődött az elmúlt években. Útikönyvünk még azt javasolja, hogy megérkezésünk után azonnal faljuk be a jegyre osztott rizst és teát, utána sürgősen foglaljuk el az első szabad pihcset. Ezzel szemben, most, a konyha széles választékkal rendelkezik és az épületkomplexumnak harmadát sem töltik ki a vendégek. A belső udvarok és folyosók labirintusában teszünk néhány tiszteletkört, míg megtaláljuk a rendőrséget.

Nincsenek irigylésre méltó helyzetben ha itt beáll a tél. Egy héttel ezelőtt is térdig ért a hó pedig még csak a száraz évszakban vagyunk. Mi lehet itt monszun idején?

Elfoglaljuk a szállásunkat, csomagolunk, pihenünk. Elballagunk a holnapai útszakasz elejére. Ezer méter felfelé és másfélszer annyi lefelé, no és persze a magassággal járó oxigénhiány. Nem lesz egyszerű. Rózi kiszór minden nélkülözhetőt a zsákjából. Kicsit aggódik, mert eddig a szintig nagyjából tudtuk mi vár ránk, de mi lesz ezután?

Megvacsorázunk, veszünk egy-egy liter tartalék vizet (micsoda plusz súly), azután aludni térünk. A vezetőnk hajnali kettőre javasolt indulást ajánlatát egyöntetűen elvetjük. Semmi kedvünk sincs megfagnyi.

Április 29.

Négy órányi alvás után felébredek. Hasogat a fejem. Tegnap nagyon szeles volt az idő és én nem bírom a huzatot. Ezért aztán fittségi állapotom nem volt a legjobb, amikor hivatalosan is elrendeltük az ébresztőt. A többiek is aludtak már jobban. Zsebre gyűrjük a Hary által reggeli helyett vásárolt 3 csomag keksz és fél 5 után picivel – feleségem kíséretében – nekiindulok a kaptatónak. Nem sietünk. Nemcsak föl, le is kell

jutunk. Elégedetten nyugtázom, hogy fejfájásom semmivé foszlott.

Kisebb-nagyobb csapatok araszolnak felfelé. Hófajdok rikoztognak a kövek között. De ezeket a szép madarakat rejtőszínek miatt alig lehet észrevenni. Nagyjából 7 óra van, amikor első nagy pihenőnkert tartjuk egy napsütötte lapos részen. Vagy egy tucat hasonszőrű vándor ejtőzik itt a verőfényben. Fényképezzük az alattunk elterülő vidéket, örülünk, hogy fél órára megszabadulhatunk a hátizsáktól. A bölcsebbek szorgosan kenik magukra a fényvédő krémek újabb rétegeit. (Mihály barátunk nem ezek közé tartozik - vagy veri a sors -, így az összes kilógó porcikája rongyosra ég.) A Mont Blanc magasságában vagyunk és a hófoltok helyett egyre terebélyesebb hómezőkön haladunk. Szomorúan veszem tudomásul, hogy feleslegesen cipeltem 90 dekát - ennyi ugyanis a két becsomagolt hágóvas súlya -, de ez még kedvezőbb helyzet, mintha kellene de nem lenne. Szerencsére, Kéri Feri barátom gonosz edzésterveinek jóvoltából csak a normális fáradtságot érzem. Magam is csodálkozom, hogy mennyire nem gond a magasság. (Néhány évvel ezelőtt Európa tetején 4000 méter fölött 25-30 lépésenként vonszoltam odébb magam, pedig fele ekkora zsák sem volt rajtam. Igaz ott két nap alatt emelkedtünk több mint 3 kilométert minden akklimatizálódás nélkül.)

Dacára minden öndicséretnek, nem nagyon sikerül magamba fojtani egy csöndes káromkodást, amikor az ösvény elindul lefelé. Mert hát a meredek vízmosás aljág még csak hagyján, no de fölfelé! (Már lelkileg sem jó az, ha falként tornyosul az ember elé egy ilyen útszakasz.) Azért leküzdjük. Innentől kezdődik aztán az a közsímeren demoralizáló effektus, hogy a következő magaslat tetejéről már látszik az a magaslat amiről... Tíz óra tájt a többiek lassulnak, én pedig nem bírva az andalgást, nekiugrok az emelkedőkhöz. Fél tizenkettő felé meglátom a hágó tetejét jelző imazászlókat. Megveregetem a vállamat. Nagyvilági mozdulattal pottyantok egy pezsgőtablettát a megérdemelt pohár vízbe és befalok egy fél tábla csokoládét. Pihenek húsz percet, aztán letrappolok a feleségem elé. Hátha nem veszi rossz néven, ha elveszem a zsákját. Hát nem veszi. A célegyenes másodszor már könnyebb. Öröm, semmittevés, öltözködés, fényképezés. Újabb 30 perc után megérkezik Mihály is, így most már biztosan vagyunk benne, hogy ha egy nagyobb lavina nem keresztezi utunkat, akkor sikerrel vesszük a kritikus napot. Miután kölcsönösen biztosítottuk egymást hallatlan nagyságunkról, elindulunk lefelé. Ebben néhány dolog hátráltat bennünket. Először is vezetőink felszívódták, pedig itt nem sok közlekedési rendőrt tudunk megkérdezni, merre menjünk. Hát megyünk lefelé.

Szerencsére azt tudjuk, hogy a völgy bal oldalán kell maradnunk. Rózi szösz szerint veszi az intést, de miután combig beszakad egy mélyedésbe, visszatér az arány középpúthoz amin a többség jár. Aztán hány egy kicsit. Talán a túlterhelés, talán a kezdődő hegyibetegség. Bármelyik is, ez nem ad erőt az embernek. Neki a belső problémák, nekem a két hátizsák nehezíti az életemet a következő négy kilométeren. Aztán én is kidobom a taccsot. A „megy a hátizsák vándorútra” elnevezésű játék következő kedvezményezettje egy kedves angol fiú. De hát azért vannak az embernek barátai, hogy segítsenek a bajban. Azért nemcsak a gyomorbántalmainkkal foglalkozunk, de haladunk is. A tágas mezőn magányos teaház. A hágón átkelők itt tömörülnek. Általános az elégedettség. A kivétel talán most én vagyok, mert az ürítési folyamatok kiszívtak belőlem minden erőt. Egy nagy kővön pihenek kornyadtan és nagyon álmos vagyok. (Mellesleg több mint 11 órája vagyunk talpon.) El kell indulni, mert különben elalszom. A következő két kilométer vándorlás. A végén ráadásul egy mély, híd nélküli folyómeder. Voltam már vidámabb is, mint amikor felmáztam a tetejére. Újabb pihenő. Kipróbálok egy multivitaminos pezsgőtablettát. Hátha nem jön ki belőlem. Semmi agresszív gyomorreakció, só, érzem, hogy mind a 8 kalóriája szétszalad a véremben. Nosza, még egyet! Kezdek feleledni. Ráadásként megjön a teherhordónk és így Rózi gazdátlan hátizsákja újra avatott kezekbe kerül. Kezdenek a dolgok rendeződni. A Muktinath-tól a szállásunkig tartó 2 km már könnyű séta. A falu egyébként világhírű buddhista és hindu zarándokhely. Holnap visszatérünk ide és mesélke majd arról, milyen is a táj körülötünk, miről híres a tűz és víz temploma, meg hogy valódi szövszéken valódi tibéti szőnyeg készül és sokminden másról is, de most összejtjük az ünnepi söröskriglit, miután mai teljesítményünk

kel biztosan bekerültünk a magyarországi „felső” tizezerbe. A többi pedig majd kijózanodás után. (Mint korábban említettem, e sanda célzás a berúgásra csak rám vonatkoztatható, mivel a Sörklub tagjai ennek többszörösétől sem vesztik el a székblól való felállás képességét. Nekem azonban megannyi afférom a 3 dl fölötti serrel eddig dicstelen véget ért.) Szerencsére kellemes ágy van a közelben és az előzmények ismeretében nem csoda, hogy az alvás cseppet sem esik nehezemre.

Április 30.

Az éjszakai pihenés elkergetett minden fáradtságot. Talán csak a vezetőnk volt sápadtabb a szokásosnál. Mint előző nap este kiderült, a csapatból őt viselte még leginkább a hágó.

Szerencsére mi visszamentünk a szent liget templomai közé, így pihenhett még egy keveset. Már jól bent jártunk a délelőtti, amikor csatlakozott hozzánk.

Muktinath sajátossága, hogy itt olyan forrás tör a felszínre, ami magas gáztartalmú. Feltehetőleg a gáz meg is gyulladt korábban és ez a furesa jelenség, két - az itteni vallásokban nagy jelentőségű - őselem együttes megléte Ázsia szerte híressé tette ezt a helyet. Gyalogos zarándokok, akár több ezer kilométerről is eljönnek ide, hogy imádkozhassanak valamelyik templomban. (A saduk különleges elbánásban részesülnek. Részükre szinte kötelező adományt adni. Ha csontig lesoványodott embert látsz, sárga köpenyben, háromágú szigonnyal a kezében, ne habozz némi anyagi segítséggel rendelkezésére állni. Ezt a jó cselekedetet az égiek is számon tartják.) Persze nemcsak efféle szent emberek járnak ide. Sokkal gyakoribb az egyszerű hívők látogatása. Ám a modern kor zarándokai sem csak a szomszéd falvakból érkeznek. Gyakran Japán, Thaiföld vagy Szingapúr az induló állomás. Az erre járók sokszor ültetnek emlékfát, tovább növelve a már itt található mesterséges kis erdőt.

Ezen a helyen a természetes növénytakaró legfeljebb némi fűből és gyér sivatagi bozótból áll. A fák megléte itt különlegesség, amit gondos alaposággal igyekeznek fenntartani. A kerítésen nyíló egyetlen bejáratnál az esetlegesen kárt okozó nagyobb állatok kirekesztésére keresztbe fektetett csövekből készült „küszöb”. Kecskéknek átjárhatatlan. Bent gondosan söpört udvarok, kavicsal felszórt gyalogutak.

Bekukkantunk az épületekbe. Az elsöben szinppompás szörnyekben gyönyörködhetünk. Falikép formájában vigyorognak ránk. A másodikban - szerény kis hindu templom - megáldanak bennünket és egy-egy piros pötty kerül a homlokunkra a házastársi hűség jeleként. Rózi még egy virágszirmot is kap a homlokára. Aztán egy újabb, zubogó csermelyekkel körülvett hindu templom. Szépen faragott kapuján most nem lehetett átjutni. Csak néhány szerzetes tett benne, de aztán ők is kijöttek. Ez a „víz temploma”. Az épület körüli kerengő mentén 108 téhenfej formájú vízköpőből csurog az éltető víz. A háttérben imazászló-füzérek, a hegyoldalon pedig kisebb-nagyobb kórákások. (Ahol nincs, vagy a vallási szokásokhoz mérten kevés a fohászokdásra alkalmas hely, ott a nepáli ember kőkupacot tornyoz fel - Buddhát épít.) Végül a legöregebb szent hely a „tűz temploma”. Az oltár alatt egy kis lyukat takar egy erősen fakó függöny. Ha az ember ide hasal és elhúzza a szövötdarabkát, megláthatja a kékesen fénylő lángot és meghallhatja a víz csobogását. A templom oldalán itt is egy nagydarab bociféjből spriccel a víz. A piros festék bizonyítja: ez is közlekedelt áldozó hely.

Visszaindulunk a kijáratához. A kerítés fölött szép kilátás nyílik a völgyre. A látvány megmagyarázza, miért tartják oly nagy becsben a vizet a környéken. Ahol nem fakad forrás, ott csak kő és por található. Bizony, a horizonton végigtekintve nagyon kevés a zöld folt.

Ezzel a kis kitérővel véget is ért a teher nélküli sétánk. Hátizsákot fel, és irány a Kali Gandaki! Ennek a folyónak a völgye legalább három dologról nevezetes.

Ez a világ legmélyebb folyóvölgye. A Dhaulagiri - az egyik legszebb nyolcezeres (8172 m) - és az Annapurna 7-8 ezres csúcsai határolják a 2300 m körül elhelyezkedő völgytalpat. (A főcsúcs itt 8091 m magas)

A nagy magasságkülönbség miatt hajnalban gyenge északi szelek lengedeznek, majd 8 óra után egyre erősödő, délben már viharos déli szél tombol. (Szó szerint. Voltak ezen a napon olyan pillanatok, amikor lejtőn lefelé haladva, hátizsákostól „kényelmesen” belefekhettem, és nemcsak megtartott, de még vissza is nyomott.)

A harmadik általam említésre érdemesnek tartott dolog pedig az, hogy a folyó felső szakaszán található Mustang tartomány. Ez lényegében zárt terület, s mint ilyen, csaknem érintetlen. Az itteni életet még nem befolyásolja sem a szellemi sem a fizikai környezetszennyezés. Korlátozott számban, kíséreléssel és 1 millió forintnál megfelelő belépti díjért (ez személyenként értendő és nem tartalmazza az egyéb költségeket) már eljutott ide is néhány külföldi, de a teljes nyilvánosság előtti megnyitás – amit az érdeklődők ugrásra készen várnak – még várat magára.

Már a hágoról is jól látszott Jagarkot kiugró sziklagerinre épült települése. Most arra tartunk. Valaha erődítmény lehetett, hiszen urálja az egész mellékvölgyet és az út is közvetlenül alatta halad. Erre utalnak a falmaradványok is. Kiskoromtól vonzódom a várakhoz, így nagyon sajnáltam, hogy nem volt idő alaposabb megtekintésére. A falunk szemmel láthatólag van jövője, mert a „fellegvárban” egy terjedelmes és nyilvánvalóan a helyi elit kategóriába sorolandó szállóval rendelkezik. Sok ide igyekvő német vendéggel is találkoztunk.

A szél valóban gonoszul tudul és szorgosan tömködi a szemünket homokkal. Fölkerülnek a szemüvegek és a porvédő kendők. Az itt-ott megmaradzkodott szűrős bozótok alatt kis „tanúhegyek” húzódnak meg. A növényzet és a talaj egymást védelmezi. Mérsékelt sikerrel. Felettünk a hegyoldalban néhány ösvény rágszálja a sovány táplálékot, alattunk kecskenyáj. Sok helyen a házak lapos tetején is a bozót maradványait látjuk viszont – száritásra kiteit fűtőanyagként.

Teherhordók – két hajókoffernyi pakkal a hátukon – birkóznak az emelkedővel, de még így is gyorsabbak mint megbízóik, akik pedig csak egy kis csomagot visznek. Vagy azt sem.

Jól megtermett jakok is bandukolnak. Ezek itt a tehergépkocsi megfelelői. A hozzájuk képest filigrán öszvérek csak afféle kis furgonok.

A völgy túoldalán szabályos boltíves barlangnyílások tömege látszik a függőleges falban. Három-négy jól elkülöníthető szinthez kötődve pötyögtek a sziklát. Hasonlót már Manangban is láttam, de itt olyan tömegben vannak, hogy muszáj felfigyelni rájuk.

Vezetőnk a jelenséget firtató kérdésre azt mondja, madarak tanyáznak a falban. Nem akarom elhinni. Egy odúnak kerek a bejárata. A kőzet egységes keménységűnek látszik, ami nem magyarázza a szintenkénti tagozódást. Főképpen pedig milyen madár lehet az, ami többszáz, legalább néhány méter nagyságrendű lakást készít magának? Engem inkább a törökországi Kappadokia lakóbarlangjaira emlékeztem az élénk táruk kép. Később egy romvárost pillantunk meg (erről ír is az útikönyv). A szikla és az épületmaradványok találkozásánál a már ismerős lyukak. Talán istállók vagy mellékhelyiségek lehettek. A romok folytatásaként elszikesedett teraszok roncsai. Kár, hogy nem a túlsó oldalon vagyunk. Érdemes lenne bebarangolni azt a helyet. Úgy gondolom, a folyó partján valaha település állott. A víz biztosította a megélhetést. De a hegység emelkedett, a folyó bevágódott. A meder egyre mélyebb lett, a vizet egyre messzebből kellett odavezetni ahol a teraszok voltak. Azután már túl nagy volt a távolság, nagy a vízvesztés, odébb kellett költözni. A barlangok egy-egy ilyen időszakot jeleznek. A legutolsó elhagyott település – Dzong – maradványai még látszanak.

Ez az igazság vagy más, egy ideig még biztosan titok marad előttem.

Az út fordulójában feltűnik, majd eltűnik Kagbeni. Alattunk vagy 200 méterre. Ebből megtudjuk, hogy Hary elfelejtette teljesíteni elég nyomatékos óhajunkat, mely szerint erre az érdekes városkára kíváncsiak vagyunk. Valahogy legördülünk a Kali Gandaki medréhez és megérkezünk Eklabati-ba. (Ez nagyjából annyit jelent: magányos fogadó.)

Betérünk a Ritz szállóba és megebédelünk. Aztán kicsit összevesszünk, majd elindulunk visszafelé, Kagbenibe. Szerencsére a meder szélén is vezet út, így nagyobb szintkülönbséget nem kell magunk alá gyűrni. Mísi mérges, szinte az egész kiterő fölőseges. Am amint bejárjuk az utcákat kiderül, hogy nincs igaza. A település „óvárosa” régi, sok száz évvel ezelőtti viszonyokat konzervált. Mai szemmel nézve elmaradt, de ha az akkori viszonyokat vesszük alapul abban az esetben korszerű. Atgondolt építészeti koncepció, fejlett vízgazdálkodás. Sok helyen fedett utcákkal találkozunk. Ez a sajátosság a szél ellen védett és érdekes arculatot kölcsönöz a városkának. A szélső házak mellől bekukkanthatunk Mustangba.

A táj innen nézve leginkább a Grand-kanyonra hasonlít. Nincs sok időnk, ezért kettő után nem sokkal Eklabati-nak vesszük az irányt. Ahogy kifelé tartunk Kagbeniből, gyönyörű gabonaföldekkel találkozunk és sok új házzal. Remélem, a régiéket is megőrzi. Az ösvény mellett még látunk egy szép, régi, megkövesedett iszap felszín darabot és egy emberről betűkkel teleírt manífalt.

A fogadóba érve újabb civódás következik. Menjünk tovább vagy ne menjünk? Végül maradunk. Mihály kiválasztja az ideális fürdőszobával ellátott szállást. Átköltözünk. Sajnos, a tulajdonos házörző ebe egész éjszaka élénk és hangos párbeszédet folytatott a Holddal. Ennek ellenére az egyik legszebb nap volt mögöttünk. Ha ez a vidék okosan sáfárkodja értékeivel, az idegenforgalom területén nagy jövőre számíthat.

Május 1.

Amit tegnap elhalasztottál az elől másnap sincs menekvés. Fokozottan igaz ez egy nepáli gyalogtúra esetén. Az előző nap kihagyott 8 km ma az elmaradás-kategóriájába könyvelendő. Eglyelőre irány Jomsom. A széles folyómederben vezet az út. Néha föltűnik egy hayas csúc. Vezetőinkkel együtt találgatjuk, hogy ez vajon már a Nilgiri csücsaiből valamelyik, vagy csak amolyan „helyi hatalmasság”. A lábunk alatt heverő kővek is tartogatnak érdekességet. A görgetegek némelyikéből gyönyörű ammoniteszek pattinthatók ki. Ezek a kipusztult lábasfejűek a földtörténeti középkort uralták, s a tengeri rétegekben olyan fontos korjelzők, mint a szárazföldön a dinoszaurosok. Mi is hazahoztunk pár apróbb megkövesedett őslényt. Igaz, nem mi voltunk a megtalálók, de rábukkantunk a bennszülöttek kiselejtezett kőveire, amelyek eladásra már nem voltak jók, ám azért akadt köztük még néhány csinos darab.

Találkoztunk az újratelepítési program néhány kísérleti területével is. Ennek lényege, hogy a lepusztított hegyoldalakat ismét fával kell beborítani. Megvalósítása annál is inkább fontos, mert az utóbbi évtizedek esőzései – a víz visszatartóképtőségének hiánya miatt – a folyók alsóbb szakaszain, soha nem látott áradásokhoz vezettek. Persze a mostani ültetések megmaradása gyakran kétséges a jelentős takarmányhiány miatt. A fiatal fákat bombjúkért gyakran megcsonkolják, s ezt évente többször csak kevés fafajta bírja ki. Errefelé főként a folyópart közelében láttunk telepített erdőt. Döntően fűz-féléket. Ez persze bizonyos új ökológiai problémát vet fel, mert amennyire meg tudtam ítélni, ez a fafeleség itt nem őshonos.

Láttunk még szép gyűrődéseket, meg tankönyvbe illő sasbérceket is, így elég gyorsan eltelt az idő és fél 10 táján megérkeztünk a völgy talán legfontosabb településéhez. Jomsom nepáli értelemben viharos gyorsasággal fejlődik. Ennek következtében rengeteg az építkezés. A város kereskedelmi, adminisztratív és katonai központ. Telefon és távírda. (Hary jelezte, hogy erősen megcsappant a rábizott pénz-készlet és utánpótlást kért.) Nemzetközi postahivatal. (Ennek nagyon megörültünk. Sürgősen tudattuk az itthon maradókkal, hogy szerencsésen átjutottunk a hágón.) Repülőter. Igaz, ez utóbbi csak reggel 7 és 10 óra között működik, mert a pilóták a szk völgyben uralkodó szélviszonyok mellett később képtelenek biztonsággal közlekedni. Valódi múzeumra is lettünk. Ezt a Rotary Club adományából hozták létre és rengeteg Mustangra vonatkozó érdekességet találtunk benne. Míg mi a múzeumot néztük, nepáli segítőink előre mentek. Bár még egyikük sem volt bent, nem érdekelte őket a dolog. Egy óras szemlélődés után mi is tovább indultunk. Kis kerülőt tettünk a találkozási pontig, de így jobban szemrevételezhettük az útból eső kis falvakat. Teljesen egyértelmű volt, hogy ez gazdagabb vidék mint a Marsiandi vidéke. A tágasabb völgy, a kiépített és gondosan karbantartott öntözőrendszer, a nagyobb népesség és nagyobb forgalom úgy látszik, nagyobb lehetőségeket biztosított az itt élőknek, s ők ki is használták ezt. A soronkövetkező Marpha utcái gondosan kövezettek, a falu tiszta, a csatornák fedettek. A városkapu festményekkel és mívesen megmunkált imamalmokkal díszített. A házak nagyok és gondozottak. Sokkal szebb, mint Jomsom. Magasan a házak felett a kolostor, ami megnézhető lenne, ám a tegnap ellazsált idő miatt bizony kimarad. Ebédelünk egy nagyot és Tukuhe felé elballagunk.

Tukuhe neve nagyjából annyit jelent: gabonaszem. Itt volt a régi karavánutak egyik legfontosabb megállója. Az északról érkező só itt cserélt gazdát a déli részről érkező gabonával. Hatalmas forgalom volt erre évszázadokon keresztül, de aztán Tibet kínai megszállása és az ottani só jódhiánya megszüntette a

A templom őrzője

A teremtés szimbóluma Kagbeniben

kereskedelem legvirágzóbb részét. Nepálban ugyanis korábban népbetegség volt a golyva. Így az indiai só tengerrel az országban és egészségügyi megfontolásból alacsonyabb áron árták, megtörve ezzel a konkurenciát. Bár valamilyen forgalom azért megmaradt, a környék kereskedelmi központjai komoly veszteséget szenvedtek. Ezt a vendéglátás bevételeiből próbálják ellensúlyozni, de állítólag régen jobban jártak. Őszintén szólva ez nem látszik a városkán. Csinos mediterrán hatású, kedves hely. Megérkezésünkkor az iskola röplabda csapata vívott éppen gigászi küzdelmet a Dhawalagiri-ről érkezett új-zélandi hegymászókkal. Lehet, hogy az általam már másutt is megcsodált nepáli röplabdászenvedély, lehet, hogy a hegymászók bágyadsága okozta, de tény, hogy az egy-két arasszal magasabb vendégeket – tisztesség ne essék szólván – ronggyá verték.

Erősen benne járunk a délutánban, ezért „letáborozunk”. Pontosabban szólva inkább bekvártélyozzuk magunkat egy terebélyes, izlésesen berendezett szállódába. Fehérre meszelt emeletes épület, a tetőn fedett kilátóterasz hangulatvilágítással. A pincér szerepét betöltő fiatal ember ugyan nem tökéletesen érti, mit kérünk vacsorára, de azért nem maradunk éhen. Megesszük amit hoz. Csak Mihály utasítja vissza a második adag dalbatot. Hiába no, sok az az egy kiló rizs egy embernek. Lezuhanyozunk aztán versenyt alszunk a mormotákkal.

Május 2.

Reggeli után még kicsit szemlélődünk a főutcán. Lefotózzunk pár szép ablakkeretet és számárhátíves kapuzatot, aztán búcsút intünk a Tukuče brandy hazájának.

Ha már az alkohojnál tartunk, meg kell említeni, hogy a nepáliak ebben a tekintetben csaknem „analfabéták”, igény sem nagyon van rá, a saját kínálat még tán a keresletnél is szűkebb. Itt a környéken gyártnak egy sajátosság metodussal készülő, rendkívül gyenge „pálinkát”, és létezik még a „serpa sör” elnevezésű csoda is, de ezt nem mertük megkóstolni, bár állítólag iható. A bor fogalmát egyáltalán nem ismerik, pedig délen sok szőlő terem. (Csak zárójelben jegyzem meg, hogy az ázsiai népek nagyon rossz hatással bírnak az alkoholt, így kis mennyiség is látványos változást eredményez a kedélyállapotukban.)

Thukuče után ismét visszaeresszünk a Kali Gandaki medrébe, aztán inkább csak a jobb parton folytatjuk utunkat.

Larjung előtt szinte mediterrán vidéken érezzük magunkat. Fehér sziklák, víz, a meredek hegyoldalba zöld fenyvesek, a völgyben pedig elővillannak a Nilgiri csúcsai. A parton komoly vízterelő kőgátak, sarkantyúk és frissen telepített ártéri erdősáv. Az első házak Kagbenit idézik. Az utat kapuként állják el a fedett utcárszletek. Beljebb érve ez a stílus eltűnik. Lényegesen szegényebb közösség ez mint az előző, de a fedett csatornák itt is tartják magukat.

Utat engedünk egy bivalycsordának, majd pallókból épített hidacskaikon átkelünk a számtalan ágra szakadt folyón. A bal parton érdekes település. Hatalmas kéregkunyhók hosszú sora, közvetlenül a vízparton. Mintha 8-10 birkahodály lenne ide telepítve, de Hary azt mondja, ez egy falu. Ám sehol egy templom, sehol egy teázó. Amilyen ideiglenes baraktábor jellege van a dolognak.

Sűrű ösvérforgalom mellett megyünk tovább, aztán Róziéék elvesznek. Már éppen elindulnánk megkeresni őket, de szerencsére feltűnnek a hegyoldalba.

Lemaradtak, aztán egy függőhíd csábitásának engedve visszatértek a másik oldalra. De még időben ráébredtek, hogy ez nem a megfelelő útirány és így némi késéssel ugyan, de befutottak.

Megint néhány kilométer mederben botorkálás következik, aztán végleg kikapaszkodunk belőle. Egy irdatlan kövek közé épült falvacskába érkezünk. Az utat is hatalmas kőlapok borítják. A hangulatos házakat elhagyva Kalopani első épületeiről süt az idegenség. Stílusában, és főleg kék bádoggal fedett tetőivel egyáltalán nem illeszkednek környezetükbe. Itt nyilván valamilyen segélyprogram működik, gondoltuk bölcsen, és nem is tévedtünk. Az egyébként önmagukban nem csúnya épületek adnak otthon a körzet egyik legfontosabb intézményének. Mezőgazdasági (fő)iskola működik bennük.

Kalopani hosszan elhúzódó, kertvárosszerű település. A rendőrszolgálat akkurátus és szigorú. Az előírások pontos betartásának Hary látja kárát, mivel az eddig kissé slamosan vezetett dokumentációt rendbe rakatják vele. Szemerkélő esőben indulunk tovább. Nemsokára azonban eldurvulnak a dolgok és komoly jégeső kezd kopogni rajtunk. Meghúzódnak egy kis fenyvesben. Felőráz ácsorgás után Ray beer bennünket és arra biztat, szaladjunk pár száz métert. Követjük és meghúzzuk magunkat egy magányos házacskaiban. Teát kapunk,

mi pedig keksszel, dióval és mazsolával kínáljuk a háziakat. Főleg a három kisgyerek majszolja szorgosan a nem várt csemegéket. Az eső által összehozott anyukák kölcsönösen bemutatják családjukat. A gyerek itt tekintélyt kölcsönöz. Van is belőle sok. Aki azonban fel is akar cseperedni, annak komoly próbákat kell kiállnia. A középső kisfiú annyira hurutos, hogy nálunk már a kórházat fontolgatják vele kapcsolatban, de itt tán még egy ápolónő sem látta. A kicsi is beteg. Állandóan fölspir. Fjszaka sem aludt – mondják. Dacára minden veszélynak, az ifjúság normális viselete – derékon alul – a csupasz bőre. Nem csoda hát, hogy a 12 fok körüli hőmérsékletben sorra fáznak meg. Kétéves kora előtt minden harmadik-negyedik gyerek meghal.

Az eső eláll, mi elindulunk. A közeli, meredek mellékvölgybe beereszkedünk, majd átügyeskedjük magunkat az eső miatt sikamlós pallókon. Az omlások miatt az út kifejezés csak idézőjelek között igaz, de miután fölkapaszkodunk néhány tucat méterrel följebb, rendeződnek a viszonyok. Szép fenyvesben haladunk tovább. Alattunk egyre mélyebbre kerül a folyó. Szemközt szépen megművelt teraszok és többszáz méteres suvadások láthatók. Ghasában megebédelünk. A falu után hosszas ereszkedés következik, majd egy érdekes kanyon. A folyócsiszolta függőleges falakon fekete és fehér rétegek váltogatják egymást. Az ember egy gigantikus opart kompozíció kellős közepén érzi magát. De szemlélni csak vigyázva lehet, mert mellettünk kétszáz méternyi mélység tátong, az ösvény pedig gyakran kritikus méretűre soványodik. Figyelni kell, mert az eső ismét rákezdí és a sima kő nagyon csúszós. Mintegy 3-4 km után megint tágul a völgy, az út pedig lefelé veszi az irányt. Szusszanásnyi szünetet engedélyezünk magunknak egy teázóban. Alattunk hatalmas vízesés, de csak a hangját halljuk. Kiéptett kilátóhely nincs és a völgyperemen a semmibe eltűnő csapások jelzik, azokra a helyekre jobb nem kiállni. Egy szembejövő sorstárs két órányira mondja Danát. Lezúgunk a lejtőn mint a lavina. Néha ijedten hőkölnék vissza ha a kanyar után a várt lépcsősor helyett szakadékkal találkozunk. Hamarosan egy brahmin faluba érkezünk. A félkörös záródású házvégek eltéveszthetetlenül jelzik a népcsoportot. Itt valóban ki van írva, hogy Dana 2 óra. Am újabb fél órára innen találkozunk egy másik kírással, ami tudatja, hogy Dana már csak alig 3 órányira van innen. Ez kissé elbizonytalanít bennünket, de

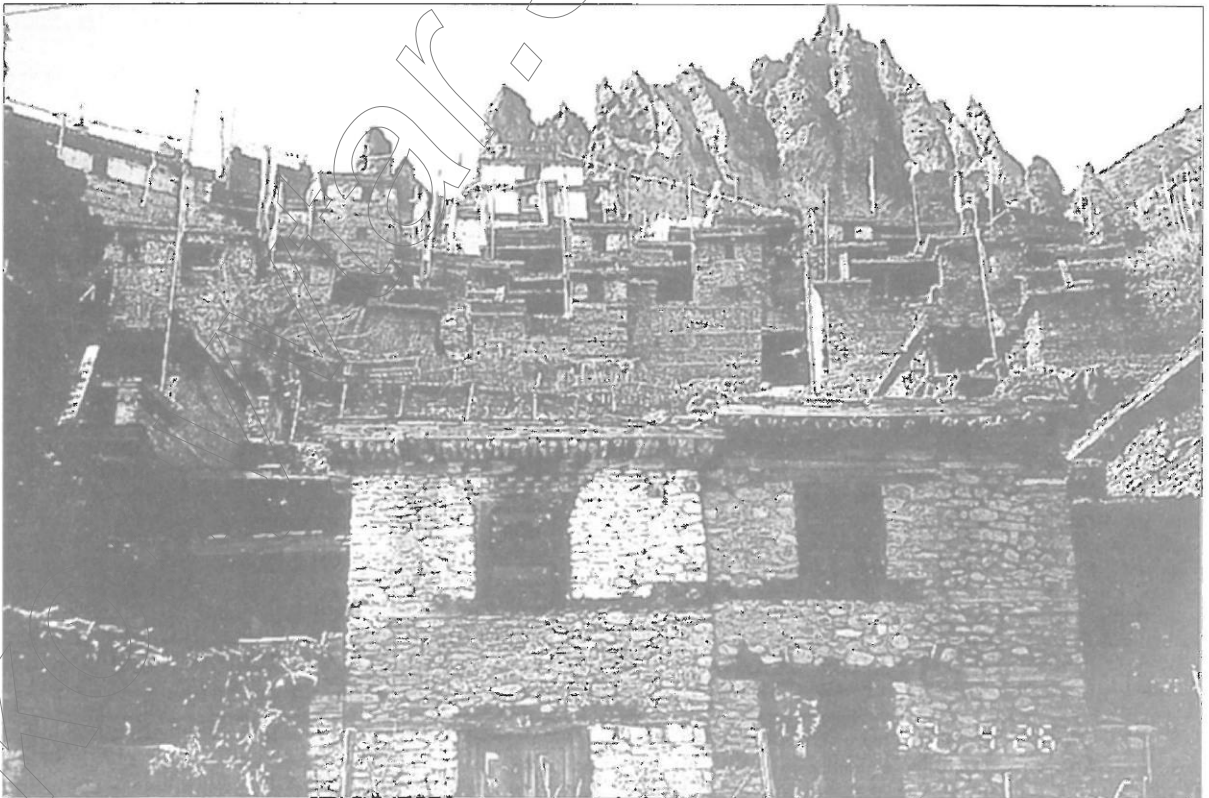
megyünk rendületlenül. Beérünk egy asszonyokból álló csoportot. Hátukon kazalnyi fa. Csöndesen meztlábálnak a köves pocsolyás úton. Valamelyikük háncskötele elszakadt. Most ott tétovázik a szétesett kupac mellett. Dana előtt ismét visszatérünk a Kali Gandaki mellé, csak hogy most a meder nagyon széleszűk.

Ugy fortyog benne a víz, hogy Belzebüb üstjei is megirigyelhetnék. Ha ide beleszik valaki, az halott ember. Mivel mi még sok érdekeset szeretnénk látni, gondosan kerüljük a kényes helyzeteket. Szerencsére van hely bőven. Az út szélessége legalább 1 méter. Most. De hogyan mennek itt át monszun idején? A kis híd, ahova érkezünk, szinte reszket az alatta leszáguldó víztömeg csapásaitól. A sziklafalban félgömb alakú kimarások. A néhány órája szelíden csordogáló patakocskák most harsogva tomboló zúgókká egyesültek. Pár percig még csodáljuk a rettentő erejű őselemet, aztán szedjük a lábunkat, mert az a gonosz Dana csak nem akar meglenni. A hídfőben találunk ugyan néhány házat, de ezzel kapcsolatban csak Rajkin bácsit idézhetnénk. (A fiatalabbak kedvéért: „Valami van, de nem az igazi.”)

Falu nincs, de néhány érdekességgel azért találkozunk. A Kali Gandakiba igyekvő patak szorgosan kelepelő malmokat hajt. Az egyik mellett fiatal lány meregeti a kukoricát a garatba. Aztán egy virágaborúlt kerítéssel találkozunk, és bár gyanakszunk, hogy nem a vöröslő kis szirmok szépsége volt a döntő a telepítésüknél, hanem az ágak tuskéi, azért szép látvány. Rövid ideig megállunk a községi kőbányánál. A kőzetkibukkanás jó minőségű és a természet által előre szabott építőanyagot kínál. Házfalnak, tetőfedő anyagnak egyaránt megfelel. Legfeljebb az igényesek igazítanak a fazonján.

Végre beérünk a várva várt településre. Már sötétedik, emiatt a házak faragott és feketére pácolt diszeit nem nagyon tudjuk megörökíteni. A hosszan elnyúló házsorok legvégén találunk szállást az egyébként névrokonok által lakott településen. Ez ugyanis egy magar falu. Romantikus, gyertyafényes vacsora következik, mert bár Nepál ezen részén létezik elektromos világítás, de éppen ezért az áramszünet fogalma sem ismeretlen. Végül rendelünk egy-egy fazék meleg vizet, lecsutakoljuk magunkat és fejest ugrunk a hálószádba.

(Folytatjuk)

Bryaga – a falu látkepe

Tóth Béla

Teremtő Joó Istvánék Emlékező Könyve

15. rész

Az 1686. évi hadjárat alatt Károly lotharingiai herceg huzamos ostrom után, szeptember 2-án visszafoglalta Budát a törököktől, s rá egy hónapra De la Vergne tábornok Szeged visszavételére érkezik hadaival az Alföldre. A sorozatos keresztény győzelmek vad haragra ingerelték a szegedi törökséget. Kíméletlen bánásmódban volt itt része paptól az utolsó halászig minden gyaurnak. Rádadásul az előző évben elfoglalt Szolnokon táborozó osztrák hadbiztos is hódolásra hívta fel a szegediéket. Többszörös felszólításában keményen fenyegetőzik. Kifejezései semmiben sem különböztek a törökökétől. Ő is hitetlen hamis kutyának nevezte a szegedi előjárókat, és megérkezése idejére akasztófával kínálta meg őket. A szegediek két tűz közé szorulva remegtek városukért, életükért. Szeged a keresztény győzelmek idején a dühös török hadak fő gyülekező és átvonuló pontja. Egy-egy nagyobb sereg táborozása során Oszmán pasa Szegedre rendelt a kecskemétiektől 5000 kenyeret, kétszáz bürgét, 200 szeker szénát, 100 vágómarhát, öt ágyú alá való szekeret, mindegyikhez 24 jármos ökröt és harminc szekeret, mindegyikhez hat ökröt befogva. A pasa ilyenkor nyomatékkal zárta a kecskemétiékhöz intézett földhívását: „Talán hallottátok, most itt Szegeden mennyi embert nyársba vontak; de ne higgyétek, hogy nem annyit, hanem hat vagy kilenc annyit nyársba vonatok közülletek, ha a megírt, rátok rendelt parancsolatimat végbe nem viszitek!”

A törökök hadi mozgásait Mercy és Heisler osztrák tábornok Szolnokról figyelték, s ahol tudtak, rácsaptak a szállítmányokra. A többi között 1686 januárjában Oszman a Szegeden összegyűjtött élelmet, fegyvert, egyebet 3000 főnyi kísérettel a szorongatott budai törökök segedelmére útnak indította. Heisler ezt a szállítmányt január 22-én Szegedtől nem messze, Óthalomnál egy huszárezreddel megtámadta. A meglepett törökök egy részét lekaszábolták, a többi, odahagyva a rabított értékeket, visszafutott Szegedre. Üldözésük közben Heisler bejutott a Palánkba, de a hét toronnyal védett várat huszáraival megostromolni nem tudta, ezért kiraboltatta, felgyújtatta, azután visszatért zsákmányához, és Szolnokra szállította. A magyar huszárok vesztesége halottakban és sebesültekben ötszázig számolódott, míg a németek közül alig néhányan veszték el. Az ilyenfajta hadi vállalkozások az év során a szegediek legnagyobb rémületére egyre szaporodtak.

Áprilisban újabb vár visszavívó kísérletekre került sor. A vár török védője, Ahmed basa és a kíséretében lévő Thököly is csak nehezen tudott elmenekülni. Am azúttal sem sikerült a kétezer főnyi töröktől védett vár visszavívása. Akkor még a keresztény hadak fő erői Budavár visszafoglalásával foglalkoztak. Az ellenük menő török hadak Szegeden táboroztak. Egy-egy vonulás alkalmával 60–70 ezer török is szomorította a szegedieket jelenlétével, falánkságával, kíméletlenségével.

De la Vergne őrgróf október 2-án érkezett Halasra, hogy Szegedet és Lippát visszafoglalja. Még aznap rendelet küldött szét a környék városaihoz és faluihoz: „ha karóban nem akarnak száradni”, hatodikára szállítsák be a szegedi vár ostromához szükséges előírt felszereléseket, élelmet, abrakot.”

Október 3-án Ahmed pasa is felszólítja a környék népét. Az sem hangzott szebben, mint az őrgróf kívánsága.

De la Vergne október 5-én első rohamával elfoglalta a Palánkot. A várba nem tudott bejutni. Két ütege kétszáz golyóval kezdte meg az ostromot. A török védekezett, az őgrófort is súlyosan megsebesítették a vállán, pár nap múlva sebeibe belehalt, itt temették el az alsóvárosi templomban. Az ostromot azután Wallis skót származású tábornok vezette. Kevés volt a muníciója. A sáncároknak is faragtatta a kőgolyókat.

Október 6-án a várral szemben három oldalról álltak fel az ütegek, s az első napon kétszáz kőgolyót kilőttek a falakra. A törökök szaporán védekeztek. Az ostromlók közül száznál többen elestek. De a falakat megtörni nem tudták. Október 15-én határozta el a tábornok, hogy rejtett alagúton a várfal alá hatol, és aláaknáztatja az erődítményt. Ezenközben hírül vette, hogy Szeged felmentésére Péterváradtól nagy török erők közelednek. Serege egy részét Veteráni tábornok parancsnokságával ellenük irányította. A tizenkétezeres felmentő törökkel a harcra Zenta közelében került sor. Veteráni seregei kitartó csatában szétverték a török erőket, október 20-án kétezer fogollyal, rengeteg zsákmánnyal tértek vissza Szegedre. A várba szorult törökök megfélemlítésére győzelmi felvonulás rendeztek, előmutogatva a foglyul esett főtörököket, százával tűzve lándzsára a levágott tar fejeket. Az ostromlottak belátták, hogy külső segítségre nem számíthatnak, kitűzték a fehér lobogót.

Két előkelő török tiszt jelent meg Wallis tábornok előtt, elkezdték a vár feladására vonatkozó tárgyalásait. Az egyezség értelmében a török helyőrség tisztikara és legénysége poggyászait és fegyverét megtarthatta, csak az ágyúk, lőszer- és élelmiszerkészletekkel kellett az osztrákoknak elszámolniuk.

Mindenkinek a tetszésére bízták, hogy elvonul vagy marad. A győzők az elvonulóknak katonai fedezetet biztosítottak. Október 22-én a hadviselő felek kezeseket adtak egymásnak, 23-án Szeged vára osztrák kézre került.

Az ostrom tizenkilencedik napján, a török uralom 144. évében így került Szeged Lipót császár birtokai közé.

A török várőrség 1000 katonája családostól kétszáz kocsival Temesvárra indult.

A katonai szolgálatot nem teljesítő, iparos, kereskedő, hűbértulajnos és értelmiségi kenyérkereseten élő török lakosság nagy része már az ostrom megkezdése előtt, október első napjaiban a Tisza túloldalára, onnan Temesvárra menekült. A katonaság és a polgári lakosság köréből sokan maradtak Szegeden. Természetesen a megváltozott hatalmi helyzet sietve követelte tőlük, hogy a „szent keresztiséget” felvegyék, és a magyar polgárok módjára éljenek.

A Csakmag, Halaburdi, Háman, Kara, Karakas, Tatár, Török nevéük itt élnek falaink között.

*

A töröktől szabadult szegedi előjáróság meg a nép azt remélte, hogy a város ősi kiváltságai és szabadalmas jogai a szent korona alá való visszajutás következtében maguktól életbe lépnek. Hogy közügyeiket szabadon és önmaguk intézhetik, pereikben maguk bírászkodhatnak. A boldogabb idők visszatérését várták. A reménykedők már a szabadulás első hónapjaiban elkedvetlenedtek, mert a basák és bégek elnyomó hatalmát és zaklatásait nem a jog és igazság, nem a védelem és kegyesség váltotta fel, nem az alkotmányos intézmények léptek életbe, és a népet nem az ország törökök alatti féltően megőrzött szokásai és törvényei szerint kormányozták. Az új urak a magyart mint hódított népet kezelték.

Az osztrák a saját hazánknak idegennek, jog nélkülinek tekintett bennünket, ha panasza fakadtunk. Ezért mint elégtelen lázadókat, pártütőket, Thökölyhez, törökhöz húzókat szigorú dorgatórium alá vontak. Vagyonekობás, börtön a lázadóknak!

A bécsi udvari kamara belemarékolt a város birtokviszonyaiba. A korábban igazolhatóan városi tulajdonú földeket, házakat, portákat kisajátította, s az ő hiten levő betelepített idegenek kezére bocsátotta. 1698-ban a régi városházát elvették tőlünk, helyette egy üres telket adtak. A kocsmá- és halászlé jogokat a kamara az első évben elkoboztatta. Aratás és szüret idején a tizedet éppen úgy megvette, mint a török. Az évek múlásával, az osztrákok berendezkedésével egyre szaporodtak a törvénytelenések.

A kamarai tisztek és a szegedi városparancsnok a törvénytelenességben egymással versenyeztek. Híveik között osztották ki a bér- és vámjövendelmeket jelentő beosztásokat, adóiszti posztokat. Fingermann ezredes a partjavadalmak tekintélyes jövedelmét bitorolta el a várostól. A Tiszán érkező nagy számú tutajok és hajók utáni jövedelem egyedül őt illette meg. Aki vonakodott vagy ellenszegült, becsukatta. Kapitánytól felfelé minden tiszt kocsját, mészárszéket nyitott, a várost korábbi javaitól ezzel megfosztotta, maga pedig búsas többletjövendelemből jutott.

A fegyverzaj nem szünetezett városunkban. A török ellen gyülekező keresztény hadat 50–60–100 ezres tömegek itt szálltak meg hosszabb-rövidebb pihenőkre, felerősítésre, s térítés nélküli ellátásuk a város lakosságát terhelte. 1694–95 telén minden házban 3–4 katonát beszállásoltak. Ezeket élelmezni, minden szükségessel ellátni a ház lakói voltak kötelezve.

A szakadatlan beszállások mellett a vár körüli szolgáltatásokat is a városon hajtotta be az osztrák. Különösen az 1691. évi sáncmunkák, ingyenes szolgálatok voltak nagyon terhére a lakosságnak. A vár falainak, kaszárnyáinak és lakóházainak helyreállítására, téglá és föld hordására két-három éven át naponta kétszáz fogatot és hozzávaló megfelelő gyalog munkaerőt volt köteles a város kirendelni saját költségén. A török szultán sem kívánt ilyet szeged lakosságától, amikor 1544-ben véglegesen meghódította a várost.

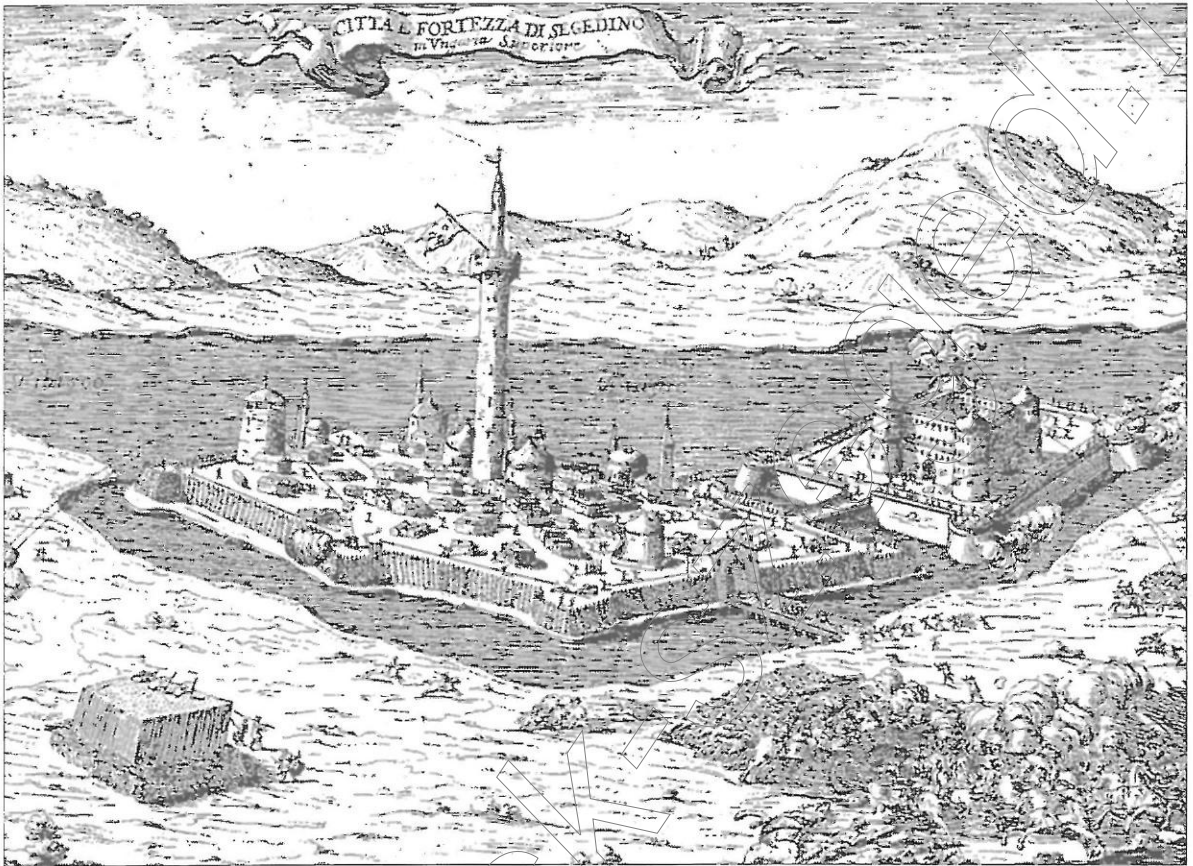
Közben még évekig visszajárt a török Szeged alá. Nem egy esetben az ostromlétraikat is nekitámasztották már a falaknak, s ha a várat visszavenni már nem is tudták, azért sarcolták a népet, pusztították a környéket.

A város tanácsára csak a kötelező beszállások és a kötelező robot intézése volt bízva. Az önkormányzat pusztán arra szorított, hogy a felsőbb osztrák hatóságokhoz járjon kegyelemért, némi engedelményért könyörögni. A közbiztonság a katonai „fegyelem” ellenére török kori alá süllyedt. A rablások, gyilkosságok mindennap előfordultak. A sokféle idegen városunkra szabadulásával az összetűzések odáig mentek, hogy 1693-ban a katonák és a lakosok között „háború” ütött ki. Egymást lövöldözték, sokan meghaltak, megsebesültek. 1702-ben az olasz származású, osztrák szolgálatban lévő hadmérnököt, Marsigli-t, katonai kísérete ellenére kirabolták Szeged környékén.

Jajgattunk, mert a magyar határőrséget évekig zsold nélkül kínózva, rablásra, majd szétszéledésre kárhoztatta az osztrák kormány. Helyettük idegeneket ültettek a város nyakára. Ezek megbízhatóak voltak az osztrákoknak. Itt voltak az epidémiák, árvizek, sáskajárások.

Minden év hozott valami átkot, veszedelmet. Más nép más városa ennyi sorscsapástól bizonyonnyal elszéled, és végképp megsemmisül, mi számainkban megcsökélyedve maradtunk. Szeged túrt, ahogy az osztrákok rosszízűen megjegezték a város címerében levő báránnyra mutatva: mint a birka! Amelyről bármennyi bört lehúzhatnak, újra kinó a gypja!

Az 1687-es pozsonyi országgyűlésen az udvar megnövekedett ereje és nyomása révén a rendek lemondanak a

szabad királyválasztás jogáról, s a bécsi kormány újra erőlteti, hogy az országot Ausztriába kebelezze. Magyarország Habsbur-birodalomba olvasztásának gondolatát Kolonics érsek ütötte dobra. Jelmondata szerint Magyarországot előbb rabbá, azután koldussá, végül katolikussá kell tenni! „Hogy a forradalmakhoz és zavargásokhoz szokott lobogó magyar vér a német által mérsékeltebbé, s ezzel természetes örökös királya és ura iránt állandó hűséghez és szeretethez hajoljék.” Ennek végrehajtása érdekében elkezdi a telepítést. Már 1689 augusztusában nyomtatott felhívás szalad szét, amelyben kedvezmények kilátásba helyezésével Magyarországra való telepedésre szólítja fel az osztrák örökös tartományok lakosait. Baranya és Pest megyében új német községek létesülnek. Az elpusztult Budára német kézműves lakosság települt.

Szegedre is több hullámban érkeztek az iparos családok. A Dunán hajóztak Titelig, onnét föl a Tiszán lóvonatú edényekben. Hozták állataikat, szerszámaikat.

A megisztrátus, a németek érdekében féltő aggodalommal ügyködő várparancsnokkal egyetértésében, a felszegedi elrombolódott utcákban mérte ki a helyüket. A Szent György téren föllállított katonai sátrokban, duttyánokban laktak, amíg télállóvá mesterelték lakóházaikat.

Megvallhatom, hogy nagy ellenérzésekkel és gyanakvással fogadtuk őket mint leigázóink dédelgetteteit. Ám bizonyos idő elteltével látva hallatlan szorgalmukat, iparkodásukat, bizony szépen elfelejtettük, honnét s miért jöttek. Árvák voltak ők is, szerencsétlen hontalanok, ahogy mi magunkat is annak tudtuk.

Velük egyazon időben érkezett Magyarországra török elől való menekültében Cernovics Arzen ipei pátriárka 50 ezer üldözött szerb családdal. Irányuk Budának mutatott, ám Szegedre és tájára települt belőlük első iromban éppen 900 család. A vagyonosabbjai telekmegváltással a Palánkot tartották jónak a maguk számára. A szegényebbek, földszeretőbbek a környék elnéptelenedett falvaiban vertek maguknak tanyát. Talán mert hasonlítottak elhagyott szülőföldjük arcára. Talán a táj szépsége fogta meg őket. Ahogy fogta a korábban menekült szerb ajkú lakosság szava, biztatása.

A sebtében újra kereszténnyé alakított tempolomokban szerbül, németül, magyarul zendült föl az istenimádát.

Alig yész el városunk falai között a zentai ütközet ágyúdőreje, udvari futár hozza a díszes külsejű Győzelmi jelentést? Mi, I. Lipót... az egyesült keresztény hadak... tudatjuk mindenkivel... Győztünk a ...

Aláírta: XIV. Ince pápa, Szobieszky János lengyel király meg a velencei doge.

Hát a magyarok?

Talán a keresztény világ bugyrában értenek bennünket. Talán Lipót a mi nevünkben is győzelmesnek tartja magát. Magyarországról egy szó sem, ahogy a karlócai békekötésnél sem találkozott egy magyar seregvezér, egy fellábú közember, aki akár a sátoron kívül a saját fülével hallhatta volna, miképpen alkudoznak bőrünkre, a fegyverek jogán hogyan tizedelik el hitbéli jussunkat, országunkat, drága szülőföldünket!

Csonka száradt lábaim megremegtek. A győzelmi kinyilatkoztatást háromszor végigbetűztem.

Hátha csak rosszul látok. Magyarország sehol, magyarok sehol!

És a valahok, gorácok, csehek? Azok sem léteznek a győzelmi jelentésben.

Mert az egyik még a török kezén száradozik. A gorácok görögkeletiek, a csehek eretnekek?

Annit sem vergődnek velünk, ahogy a legutolsó barompásztor rovásfára veszi élő és elhullott állatai számát! Letöröltek bennünket az országok táblájáról!

Treffen mit Heran General Mercij,
und den Türken und Teckely bey
Segedin.

Idegen tisztok és döllyfös kíséretük a győzelem mámorában kiabakolt lovaikat táncoltatva parádéznak a megromosodott utcáinkban. Parancsra vagy szórakozásból fölrobbantják a török dzsámik minaretjeit, a fürdőit, fölgyújtják a karavánszerájokat. Kiöblösített, romházaktól alig megtisztított tereinken lakomáznak az utcakocsmák, ökörsütés tüzei körül. Dínomdánom. Orrukba fűzött karikákon vezetgélnek a fogságba került nyomorult törököket.

A győzelmi jelentés érkezésének késő estéjében botorkálok haza. Apám keresztfia, Vidám Istvány, kereszttestvérem, rokonozik nálunk, ahogy gyakorta szokta. Magamban gondoltam, de rossz kedvemben találsz, hékás. A szám prémje is égett, belsősegeimben, mintha paraszat nyeltem volna, lobogott minden zsiger.

Mi nem győztünk, mi csak türelemmel, étellel győztük a hadak tiprását, zaklatását, követelőzését, győztük türelemmel fiaink elvesztését, halottaink, a csataterék halottainak temetését. Egy jó szó nem kerülközött nekünk az ötven sor között!

Azért előveszem szerémségi borocskámat, öntés közben butéliám szája megvacog a poharak szélén. Akkor arra figyel föl kereszttestvérem, Vidám István:

- Nem szokott a kezed remegni, pajtás. A hideglelés környékez? Forralva igyad a bort, subába csavarodjál!

- Tudod, Hamánból Vidám Istvánná keresztelkedett, apám révén rokonom s ragaszkodó jó komám, rajtam, ha a Tisza forralt borrá változna, tán az sem segíthetne!

- Hát akkor nagy a baj?

- Megjött a győzelmi jelentés. A magyartól elorozolja pusztá létét. Mintha a száznál is több éves török uralom idejére kiköltöztünk volna nyaralni valamelyik békés tengerpartra. Meg sem említi, hogy voltunk s maradtunk a világon.

A polgár, a közösség vagyonaét évtizedek óta pocskolják, de hogy még a hitünkben is meggyalázzanak, hát...

Vidám Istvány eldévánkozott szavaimon. Mozdulatlanul ült, kezében megfagyott a pohár.

Megelőzött tímárnak számított, kordován, karmazsin, szattyán bőrmateriáik mesterének. Szorgalmát sem hajazta más hasonló szakmában kenyérkereső iparos. Hajnaltól este sötétjéig állt a cserezőkádban, taposta, gyúrta, ványolta, törte, finomította, szárította a bőroket.

Látszatra nem vette föl a világ változásait.

Fertályóra is elcsöndösödött, amikor megszólalt:

- Van három fiad. Azok révén kilenc onokád. Kettő Istvány. Azt mondom: amíg egy Teremtő Jó Istványa is lesz a városnak, addig ne féljen, addig világ a világ! Akkor lábra áll, kivirul, megvirágozik, gyümölcsseiben hozza az értelmet, amiért érdemes százszor is újrakezdeni!

- Hej, Szevgili Haman Ibrikdár csöppentette kedves jó rokonom, tán magad sem tudod, mennyire kedvemre szóltál! Szavaidat emlékező könyvem feketének látott lapjain most rögvés aranyba foglalom!

(Vége)

Fekete-fehér

Plohn József: Negyvennyolcas honvédportrék

Vastagh György (1834–1922)
OSZTRÓVSZKY JÓZSEF (1818–1899)

Fotó: Dömötör Mihály

Repro: ReProStudio®